

**T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ve EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI**

**ŞARK KADINI DERGİSİNİN DİL İNCELEMESİ
(SES, YAZIM ve BİÇİM)**

Yüksek Lisans Tezi

Büşra TUNALI UÇAR

Danışman
Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ

Nevşehir
Temmuz, 2022

**T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI**

**ŞARK KADINI DERGİSİNİN DİL İNCELEMESİ
(SES, YAZIM ve BİÇİM)**

Yüksek Lisans Tezi

Büşra TUNALI UÇAR

Danışman
Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ

Nevşehir
Temmuz, 2022

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Büşra TUNALI UÇAR

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Şark Kadını Dergisinin Dil İncelemesi (Ses, Yazım ve Biçim) adlı yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Büşra TUNALI UÇAR

Tezi Hazırlayan

Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ

Danışman

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

KABUL VE ONAY

Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ danışmanlığında Büşra TUNALI UÇAR tarafından hazırlanan “Şark Kadını Dergisinin Dil İncelemesi (Ses, yazım ve Biçim)” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

..... / ..... / .....

JÜRİ İMZA

Danışman : Doç. Dr. Mustafa KARATA

Üye : Prof. Dr. Hacer TOKYÜREK

Üye : Doç. Dr. Filiz Meltem ERDEM UÇAR

İMZA

.....

.....

.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ..... / ..... / ..... tarih ve .....sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

..... / ..... / .....

.....

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu alıőma s¼reci boyunca bana olan inançlarıyla maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, en b¼y¼k destekçim annem Nezahat Tunalı ve babam Mustafa Tunalı'ya, teşvik edici s¼zleriyle g¼ bulduğum ailemde bulunan her bir bireye ve desteklerini hissettiren b¼t¼n arkadaőlarıma ayrı ayrı teőekk¼r ediyorum.

Çalışmanın her aőamasında yanımda bulunan, maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, birçok konuda yardımını istediğim ve konuyu bilmemesine rağmen elinden gelenin fazlasını yapan hayat arkadaőım, canım eőim Emre Uçar'a çok teőekk¼r ediyorum.

Bu yolculuğa beraber baőladıėım, destekleyici s¼zleriyle g¼ bulduğum, sıkça bilgi alıőveriőini yaptım, g¼l¼msemesini ve neőesini hiç esirgemeyen, her anımda yanımda olan kıymetli yol arkadaőım Merve Karaduman'a minnettarım.

Bu çalışmanın her aőamasında anlayıő ve sabır g¼steren, konu hakkındaki bilgi ve deneyimlerini benimle paylaőan, b¼t¼n sorun ve sorularıma bolca vakit ayırıp öz¼me kavuőturan, bana olan inanç ve g¼venini her fırsatta dile getiren, her zaman beni odasında kocaman bir g¼l¼mseme ve nezaketle karşılayan çok değerli danıőmanım Doç. Dr. Mustafa Karataş'a sonsuz teőekk¼rlerimi sunuyorum.

ŞARK KADINI DERGİSİNİN DİL İNCELEMESİ (SES, YAZIM ve BİÇİM)

Büşra TUNALI UÇAR

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk
Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Temmuz 2022

Danışman: Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ

ÖZET

Güneybatı/Oğuz grubu Türk lehçelerinden biri olan Azerbaycan Türkçesi, 16. yüzyıldan itibaren Anadolu Merkezli Oğuz Türkçesinden farklı bir gelişim çizgisi takip etmeye başlamıştır. Bu süre içerisinde Azerbaycan Türkçesinde ses, yazım ve biçim özellikleri açısından birtakım değişimler görülmektedir. Özellikle yazı dilindeki bu değişimlerin görülmesini sağlayan temel etken, Azerbaycan Türklerinin içinde bulunduğu siyasi ve sosyal gelişmelerdir. Bu gelişmelerin başında ise Bolşevik Devrimi gelmektedir.

Bolşevik Devrimi ile başlayan Sovyet Döneminde komünist ideolojiye sahip yönetim, tüm ülkeyi bu anlayışa göre düzenlerken en etkili araç olarak basını kullanmıştır. Bu nedenle Sovyet Dönemi Azerbaycan basını, bu yönetimin ideolojisini, bakış açısını, dili ve kullanılan alfabeleri göstermesi açısından önemli bir örnektir.

Sovyet Dönemi Azerbaycan dergilerden biri olan *Şərq Qadını*, 1923 yılının Temmuz ayında yayın hayatına başlamış ve 1938'e kadar aynı adla, bu yıldan günümüze kadar *Azərbaycan Qadını* adıyla yayımlanmıştır. Arap, Latin ve Kiril olmak üzere üç farklı alfabe ile yayımlanmış olan bu dergideki alfabe değişiklikleri, Azerbaycan Türkçesinin o dönemdeki ses, yazım ve biçim özelliklerini ortaya koyması ve bu değişimlerin incelenmesi açısından önemlidir. Çünkü her bir alfabe, sesleri karşılama açısından farklı özelliklere sahiptir ve bu özellikler aracılığıyla ayrı yazım gelenekleri oluşturulur. Buna göre, üç farklı alfabenin aynı konuşma dilini (Azerbaycan Türkçesi) işaretlemek için kullanılmış olması dildeki seslerin gösterilme biçimlerinin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Bu çalışmada, dönemin basın ve yazı dilini göstermesi açısından büyük önem taşıyan *Şərq Qadını* dergisinin 1923-1930 yılları arasında Arap ve Latin harfleriyle

yayımlanan dokuz sayı seçilmiş ve bu metinler *alfabe, ses, yazım ve biçim* açılarından hem eş zamanlı hem de art zamanlı yöntemle incelenmiştir. Dönemin Türkiye Türkçesiyle karşılaştırmalı olarak yapılan bu incelemeyle, iki ayrı konuşma diline sahip olan Türkiye ile Azerbaycan Türklerinin 1930'lu yıllara kadar tek bir yazı dili kullandıkları, bu dönemden itibaren Sovyet yönetimi tarafından konuşma dilindeki farklılıkların yazıya yansıtılarak Azerbaycan Türkçesinin Türkiye Türkçesinden ayrı bir yazı diline dönüştürülmeye çalışılması *Şərq Qadını* dergisindeki örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şark Kadını/Şərq Qadını Dergisi, Sovyet Dönemi Azerbaycan Basını, Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi.

**LANGUAGE ANALYSIS OF ŞARK KADINI MAGAZINE
(PHONETICS, PHONEMICS and MORPHOLOGY)**

Büşra TUNALI UÇAR

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Department
of Modern Turkish Dialects and Literature, Master's Thesis, July 2022**

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mustafa KARATAŞ

ABSTRACT

As one of the Turkish dialects of Southwest/Oghuz group, Azerbaijani Turkish has started to follow a different development pattern from the Anatolian-centered Oghuz Turkish since the 16th century. During this period, some changes were observed in Azerbaijani Turkish in terms of phonetic, phonemic and morphological features. The main factor that enabled these changes, especially in the written language, is the political and social developments experienced by the Azerbaijani Turks. The Bolshevik Revolution is the leading one among these developments.

In the Soviet Era, which started with the Bolshevik Revolution, the administration with communist ideology used the press as the most effective tool while organizing the whole country in accordance with this mentality. For this reason, the Azerbaijani press of the Soviet Era is an important example in terms of showing the ideology, perspective, language and alphabets of this administration.

As one of the Azerbaijani magazines of the Soviet Era, *Şərq Qadını* started its publication life in July, 1923 and was published under the same name until 1938, and then it has been published under the name of *Azərbaycan Qadını* (Azerbaijani Lady) from this year to the present. The alphabet changes in this magazine, which was published in three different alphabets as being Arabic, Latin and Cyrillic, are important in terms of revealing the phonetic, phonemic and morphological characteristics of Azerbaijani Turkish at that time and analyzing these changes because each alphabet has different features in terms of corresponding to the sounds; and through these features, separate writing traditions were created. Accordingly, the use of three different alphabets to signify the same spoken language (Azerbaijani Turkish) facilitates the understanding of the representations of the sounds in the language.

In this study, nine issues of *Şərq Qadını* magazine, which is of great importance in terms of showing the press and written language of the period, published between 1923 and 1930 in Arabic and Latin letters were selected, and these texts were analyzed in terms of *alphabet, phonetics, phonemics* and *morphology* both simultaneously and diachronically.

With this comparative analysis carried out in comparison with the Turkish of the period, it is attempted to be revealed through the examples from *Şərq Qadını* magazine that the Turkish and Azerbaijani Turks, who have two different spoken languages, used a single written language until the 1930s, and since this period, the differences in the spoken language have been reflected in the writing, and Azerbaijan Turkish has been transformed into a separate written language from Turkish.

Keywords: Şark Kadını/ *Şərq Qadını* Magazine, Azerbaijani Press in the Soviet Era, Azerbaijani Turkish, Turkish.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xiii
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xviii

GİRİŞ	1
1. OĞUZ TÜRKLERİ VE OĞUZ TÜRKÇESİ.....	1
1.1. Oğuzlar.....	1
1.2. Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelişimi ve Türk Lehçeleri Arasındaki Yeri.....	3
2. AZERBAYCAN TÜRKLERİ VE TÜRKÇESİ	8
2.1. <i>Azerbaycan</i> Adı.....	8
2.2. Azerbaycan Türkleri	8
2.3. Azerbaycan Türkçesi ve Tarihi.....	11
3. AZERBAYCAN BASINI VE GELİŞİMİ.....	14
3.1. Sovyet Öncesi	14
3.2. Sovyet Dönemi	16
3.3. Sovyet Sonrası	16
4. ŞƏRQ QADINI DERGISİ.....	17
4.1. Derginin Basın ve Yayın Hayatımızdaki Yeri.....	17
4.2. Derginin Yayın Süreci	18
4.3. Derginin Biçim Özellikleri	19
4.4. Derginin İçeriği.....	19
4.5. Derginin Yazar Kadrosu ve İçindekiler Tablosu	20
5. ÜZERİNDE ÇALIŞILAN SAYILARIN İÇİNDEKİLER TABLOSU	21
6. ARAŞTIRMADA KULLANILAN MATERYAL VE YÖNTEM	30
7. ALANYAZIN TARAMASI	32

BİRİNCİ BÖLÜM

ALFABE

1.1. OĞUZ TÜRKLERİNİN ALFABE GEÇMİŞİ	34
1.2. AZERBAYCAN TÜRKÇESİNİN YAZIMI İÇİN KULLANILAN ALFABELER.....	37

1.2.1. Sovyet Dönemi Azerbaycan Türkçesinde Kullanılan Alfabeler.....	38
1.2.2. Şərq Qadını Dergisinde Kullanılan Alfabeler.....	42
1.2.2.1. Arap Alfabeti	42
1.2.2.2. Latin Alfabeti.....	44

İKİNCİ BÖLÜM

SES VE YAZIM

2.1. ŞƏRQ QADINI DERGISİNDE DÖNEMİN AZERBAYCAN TÜRKÇESİNİN SES VE YAZIM ÖZELLİKLERİ	46
2.1.1. Ünlüler.....	47
2.1.1.1. /a/ Sesi ve Yazımı	48
2.1.1.2. /e/ Sesi ve Yazımı	50
2.1.1.2.1. Kapalı /e/ (è) Sesi ve Yazımı.....	50
2.1.1.2.2. Açık /e/ (ä) Sesi ve Yazımı.....	52
2.1.1.3. /ı/ Sesi ve Yazımı	54
2.1.1.4. /i/ Sesi ve Yazımı	56
2.1.1.5. /o/ Sesi ve Yazımı	58
2.1.1.6. /ö/ Sesi ve İmlası	60
2.1.1.7. /u/ Sesi ve Yazımı	63
2.1.1.8. /ü/ Sesi ve Yazımı	65
2.1.2. Ünsüzler.....	67
2.1.2.1. /b/ Sesi ve Yazımı	67
2.1.2.2. /h/ Sesi ve Yazımı	70
2.1.2.3. /k/ Sesi ve Yazımı	75
2.1.2.4. /p/ Sesi ve Yazımı	77
2.1.2.5. /s/ Sesi ve Yazımı.....	80
2.1.2.6. /t/ Sesi ve Yazımı	82
2.1.2.7. /z/ Sesi ve Yazımı	86
2.2. ŞƏRQ QADINI DERGISİNDE YAZIM TUTARSIZLIKLARI	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİÇİM BİLGİSİ

3.1. ŞƏRQ QADINI DERGISİNDE EKLER.....	46
3.1.1. İsim Çekimi ve Ekleri	46
3.1.1.1. Durum Ekleri	46
3.1.1.1.1. Yalın Durum Çekimi	46
3.1.1.1.2. İlgi Durumu Çekimi ve Ekleri	104
3.1.1.1.3. Belirtme Durumu Çekimi ve Ekleri.....	105
3.1.1.1.4. Yönelme Durumu Çekimi ve Ekleri	108
3.1.1.1.5. Bulunma Durumu Çekimi ve Ekleri	109
3.1.1.1.6. Ayrılma Durumu Çekimi ve Ekleri	111
3.1.1.1.7. Vasıta Durumu Çekimi ve Ekleri.....	112

3.1.1.1.1.8. Eşitlik Durumu Çekimi ve Ekleri	113
3.1.1.1.1.9. Yön Gösterme Durumu Çekimi ve Ekleri	115
3.1.1.1.2. İyelik Ekleri	116
3.1.1.1.3. Çokluk Eki	118
3.1.1.1.5. Aitlik Eki	120
3.1.1.1.6. Ek Fiil (Ana Yardımcı Fiil, Cevheri Fiil)	122
3.1.1.1.7. İsim Bildirmesi ve İsim Bildirme Ekleri	122
3.1.1.1.7.1. Geniş Zamanda İsim Bildirmesi ve Ekleri	122
3.1.1.1.7.2. Görülen Geçmiş Zamanda İsim Bildirmesi ve Ekleri	123
3.1.1.1.7.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanda İsim Bildirmesi ve Ekleri	125
3.1.1.1.7.4. Şart Kipinde İsim Bildirmesi ve Ekleri	126
3.1.1.1.8. İsim Bildirmesinde -ken Zarf-Fiil Eki	127
3.1.1.1.9. İsim Bildirmesinde Olumsuzluk	128
3.1.1.1.10. İsim Bildirmesinde Soru	128
3.1.1.2. Fiil Çekimi ve Ekleri	129
3.1.1.2.1. Şahıs Ekleri	129
3.1.1.2.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri	130
3.1.1.2.1.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri	131
3.1.1.2.1.3. Emir Kökenli Şahıs Ekleri	133
3.1.1.2.2. Bildirme Kipleri ve Zaman Bildiren Ekler	134
3.1.1.2.2.1. Basit (Tek) Zamanlı/Kipli Çekim	134
3.1.1.2.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman	134
3.1.1.2.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman	135
3.1.1.2.2.1.3. Şimdiki Zaman	137
3.1.1.2.2.1.4. Gelecek Zaman	139
3.1.1.2.2.1.5. Geniş Zaman	140
3.1.1.2.2.2. Birleşik Kipli Çekim	141
3.1.1.2.2.2.1. Birleşik Kipli Fillerin Hikayesi	142
3.1.1.2.2.2.2. Birleşik Kipli Fillerin Rivayeti	143
3.1.1.2.2.2.3. Birleşik Kipli Fillerin Şartı	144
3.1.1.2.3. Tasarlama Kipleri ve Kip Bildiren Ekler	145
3.1.1.2.3.1. İstek Kipi	145
3.1.1.2.3.2. Emir Kipi	146
3.1.1.2.3.3. Şart Kipi	147
3.1.1.2.3.4. Gerekliklik Kipi	149
3.1.1.2.4. Fiil Çekiminde Soru	150
SONUÇ	152
KAYNAKÇA	161
METİNLER	165
DİZİN	198

KISALTMALAR

Ar : Arapça

AZT : Azerbaycan Türkçesi

ÇAZT : Çağdaş Azerbaycan Türkçesi

ÇTT : Çağdaş Türkiye Türkçesi

EAT : Eski Anadolu Türkçesi

Et : Eski Türkçe

Far : Farsça

Fr : Fransızca

Rum : Rumca

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Üzerinde Çalışılan Sayıların İçindekiler Tablosu

Tablo 2: Şerq Qadını Dergisinde Kullanılan Arap Alfabeti

Tablo 3: Şerq Qadını Dergisinde Kullanılan Latin Alfabeti

Tablo 4: Şerq Qadını Dergisinde /a/ Ünlüsünün Yazımı

Tablo 5: Şerq Qadını Dergisinde /ê/ Ünlüsünün Yazımı

Tablo 6: Şerq Qadını Dergisinde /e/ Ünlüsünün Yazımı

Tablo 7: Şerq Qadını Dergisinde /ı/ Ünlüsünün Yazımı

Tablo 8: Şerq Qadını Dergisinde /i/ Ünlüsünün Yazımı

Tablo 9: Şerq Qadını Dergisinde /o/ Ünlüsünün Yazımı

Tablo 10: Şerq Qadını Dergisinde /ö/ Ünlüsünün Yazımı

Tablo 11: Şerq Qadını Dergisinde /u/ Ünlüsünün Yazımı

Tablo 12: Şerq Qadını Dergisinde /ü/ Ünlüsünün Yazımı

Tablo 13: Şerq Qadını Dergisinde /b/ Ünsüzünün Yazımı

Tablo 14: Şerq Qadını Dergisinde /h/ Ünsüzünün Yazımı

Tablo 15: Şerq Qadını Dergisinde /k/ Ünsüzünün Yazımı

Tablo 16: Şerq Qadını Dergisinde /p/ Ünsüzünün Yazımı

Tablo 17: Şerq Qadını Dergisinde /s/ Ünsüzünün Yazımı

Tablo 18: Şerq Qadını Dergisinde /t/ Ünsüzünün Yazımı

Tablo 19: Şerq Qadını Dergisinde /z/ Ünsüzünün Yazımı

Tablo 20: Şerq Qadını Dergisinde “aile” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 21: Şerq Qadını Dergisinde “avrat” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 22: Şerq Qadını Dergisinde “bak” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 23: Şerq Qadını Dergisinde “ben” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 24: Şərq Qadını Dergisinde “çık-” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 25: Şərq Qadını Dergisinde “çok” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 26: Şərq Qadını Dergisinde “doğru” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 27: Şərq Qadını Dergisinde “dört” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 28: Şərq Qadını Dergisinde “duygu” Sözcüğünün Yazım

Tablo 29: Şərq Qadını Dergisinde “gibi” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 30: Şərq Qadını Dergisinde “için” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 31: Şərq Qadını Dergisinde “kalk” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 32: Şərq Qadını Dergisinde “bak” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 33: Şərq Qadını Dergisinde “kork” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 34: Şərq Qadını Dergisinde “komşu” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 35: Şərq Qadını Dergisinde “oku-” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 36: Şərq Qadını Dergisinde “sakla-” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 37: Şərq Qadını Dergisinde “sık-” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 38: Şərq Qadını Dergisinde “sağ” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 39: Şərq Qadını Dergisinde “şimdi” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 40: Şərq Qadını Dergisinde “uyku” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 41: Şərq Qadını Dergisinde “yakın” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 42 Şərq Qadını Dergisinde “yaxşı” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 43: Şərq Qadını Dergisinde “yukarı” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 44: Şərq Qadını Dergisinde “yıl” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 45: Şərq Qadını Dergisinde “yok” Sözcüğünün Yazımı

Tablo 46: Şərq Qadını Dergisinde Yalın Durum

Tablo 47: Şərq Qadını Dergisinde İlgi Durumu

- Tablo 48: Şerq Qadını Dergisinde Yükleme Durumu
- Tablo 49: Şerq Qadını Dergisinde Yönelme Durumu
- Tablo 50: Şerq Qadını Dergisinde Bulunma Durumu
- Tablo 51: Şerq Qadını Dergisinde Ayrılma Durumu
- Tablo 52: Şerq Qadını Dergisinde Vasıta Durumu
- Tablo 53: Şerq Qadını Dergisinde Eşitlik Durumu
- Tablo 54: Şerq Qadını Dergisinde Yön Gösterme Durumu
- Tablo 55: Türkiye Türkçesinde İyelik Ekleri
- Tablo 56: Azerbaycan Türkçesinde İyelik Ekleri
- Tablo 57: Şerq Qadını Dergisinde İyelik Ekleri
- Tablo 58: Şerq Qadını Dergisinde Çokluk Eki
- Tablo 59: Şerq Qadını Dergisinde Soru Eki
- Tablo 60: Şerq Qadını Dergisinde Aitlik Eki
- Tablo 61: Türkiye Türkçesinde Geniş Zamanda İsim Bildirme Ekleri
- Tablo 62: Şerq Qadını Dergisinde Şimdiki Zamanda İsim Bildirme Ekleri
- Tablo 63: Türkiye Türkçesinde Görülen Geçmiş Zamanda İsim Bildirme Ekleri
- Tablo 64: Şerq Qadını Dergisinde Görülen Geçmiş Zamanda İsim Bildirme Ekleri
- Tablo 65: Türkiye Türkçesinde Öğrenilen Geçmiş Zamanda İsim Bildirme Ekleri
- Tablo 66: Şerq Qadını Dergisinde Öğrenilen Geçmiş Zamanda İsim Bildirme Ekleri
- Tablo 67: Türkiye Türkçesinde Şart Kipinde İsim Bildirme Ekleri
- Tablo 68: Şerq Qadını Dergisinde Şart Kipinde İsim Bildirme Ekleri
- Tablo 69: Şerq Qadını Dergisinde -ken Zaf-Fiil Ekinin İsim Bildirme Ekleri
- Tablo 70: İsim Bildirmesinde Olumsuzluk
- Tablo 71: Şerq Qadını Dergisinde İsim Bildirmesinde Olumsuzluk

- Tablo 72: İsim Bildirmesinde Soru
- Tablo 73: Şerq Qadını Dergisinde İsim Bildirmesinde Soru Eki
- Tablo 74: Şerq Qadını Dergisinde Zamir Kökenli Şahıs Ekleri
- Tablo 75: Şerq Qadını Dergisinde İyelik Kökenli Şahıs Ekleri
- Tablo 76: Şerq Qadını Dergisinde Emir Kökenli Şahıs Ekleri
- Tablo 77: Şerq Qadını Dergisinde Görülen Geçmiş Zaman Eki
- Tablo 78: Şerq Qadını Dergisinde Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki
- Tablo 79: Şerq Qadını Dergisinde Şimdiki Zaman Eki
- Tablo 80: Şerq Qadını Dergisinde Gelecek Zaman Eki
- Tablo 81: Şerq Qadını Dergisinde Geniş Zaman Eki
- Tablo 82: Şerq Qadını Dergisinde Birleşik Kipli Fiillerin Hikâyesi
- Tablo 83: Şerq Qadını Dergisinde Birleşik Kipli Fiillerin Rivayeti
- Tablo 84: Şerq Qadını Dergisinde Birleşik Kipli Fiillerin Şartı
- Tablo 85: Şerq Qadını Dergisinde İstek Kipi
- Tablo 86: Şerq Qadını Dergisinde Emir Kipi
- Tablo 87: Şerq Qadını Dergisinde Şart Kipi
- Tablo 88: Şerq Qadını Dergisinde Gerekliklik Kipi
- Tablo 89: Şerq Qadını Dergisinde Fiilde Soru Eki
- Tablo 90: Şerq Qadını Dergisindeki Farklı Sesler

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Şerq Qadını Dergisinin İlk Sayısının Kapağı

Şekil 2: 1923-N1.

Şekil 3: 1923-N1-Sayfa 37.

Şekil 4:1923-N2-Sayfa 19.

Şekil 5: 1924-N4-Sayfa 1.

Şekil 6: 1925-N4-Sayfa 30.

Şekil 7: 1926-N12-Sayfa 18.

Şekil 8: 1927-N5-Sayfa 13.

Şekil 9: 1926-N12-Sayfa 15.

Şekil 10: 1927-N5-Sayfa 7.

Şekil 11: 1928-N12.

Şekil 12: 1928-N12-Sayfa 14.

Şekil 13: 1928-N12

Şekil 14: 1929-N3.

Şekil 15: 1929-N3-S.1.

Şekil 16: 1929-N3-S.20.

Şekil 17: 1930-N6.

Şekil 18: 1930-N6-S.7.

Şekil 19: 1930-N6-S.14.

GİRİŞ

1. Oğuz Türkleri ve Oğuz Türkçesi

1.1. Oğuzlar

Türk dünyasında Batı Türkleri ya da Güneybatı Türkleri adıyla anılan Oğuzlar, 6. yüzyıldan günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir (Uğurlu, 2011: 124-125). *Oğuz* adı için pek çok etimoloji (köken bilgisi) çalışmaları yapılmış ve kökeni konusunda bir görüş birliğine varılamamıştır. Bu çalışmalardan bazıları şöyle sıralanabilir:

Gyula Németh'in 1921'de ortaya koyduğu görüşüne göre kelime *ok+z* şeklinde tahlil edilebilir. "ok" kelimesinin kabile anlamına geldiğini "z" ekinin ise çokluk olduğunu belirtir. Denis Sinor Oğuz adını destan kahramanı olan Oğuz ile beraber düşünerek etimoloji yapmıştır. Buna göre kahramanın adının anlamı "boğa, öküz"dür. Öküz kelimesinin bütün Türk dillerinde bulunduğunu ve bazen öküz bazen boğa anlamına geldiğini ifade etmiştir. Ercilasun ise "kabile" anlamına gelen Oğuz ile Türk kahramanın adı olan Oğuz kelimesinin etimolojisinin ayrı olduğunu vurgulamaktadır. "Kabile" anlamı taşıyan kelimenin etimolojisinin *ok+uz* olduğunu, destan kahramanının adı olan Oğuz'un ise "öküz" kelimesinden geldiğini ifade etmektedir (Sümer, 1972: 1; Ercilasun, 2015: 15-19).

Türk boylarından biri olan Oğuzlar hakkındaki ilk bilgilere Köktürk yazıtlarında rastlanmaktadır. Oğuzlar, 6-10. yüzyıllar arasında Moğolistan merkezli Köktürk (552-745) ve Uygur (745-480) devletlerine tâbi olarak yaşamışlardır. 10. yüzyılda Oğuzlarla ilgili önemli bilgiler veren eserler ise Müslüman tarih ve coğrafyacılar aittir. Bu eserlerde verilen bilgilere göre Oğuzlar, Karahanlı Devleti'nin (912-1212) batısında yer alan Seyhun nehri boyları ve Aral gölü civarında yaşamaktadır. Ayrıca bu dönem Oğuzların birçoğunun Müslüman olduğu bilinmektedir. Müslüman olan Oğuzlara da

Türkmen adı verilmiştir. 11. yüzyılda Oğuzlar, yaşadığı bölgede gelişen bazı siyasi ve sosyal sebeplerden dolayı Büyük Selçuklu Devleti'ni (1038-1157) kurmuşlardır. 1040 yılında Dandanakan Savaşı'nda Gaznelileri yenen Oğuzlar, Horasan ve İran bölgesine hâkim olmuşlardır. 1064 yılından itibaren Kuzey Azerbaycan ve Kars'ı, 1070 yılında Suriye'yi, 1071 yılından sonra da Anadolu'yu ele geçirmişlerdir. Bazı iç ve dış sebeplerden dolayı 1092 yılında Sultan Melikşah'ın ölümüyle devlet bölünmüştür. 1243 yılı sonrasında Oğuzlar, Moğol İmparatorluğu'na tâbi olmuşlardır. Doğudan batıya doğru gelen Moğollar, kendilerine tâbi olmak istemeyen Oğuzların göç etmesine yol açmıştır. Bu göçler sebebiyle Batı İran, Azerbaycan ve Anadolu'daki Oğuz nüfusu giderek artmıştır (Uğurlu, 2011: 125-127).

Tarihi bilgilere göre Oğuzların yaşadıkları yerler üç temel alana ayrılmaktadır: Türkmenistan, İran ve Anadolu coğrafyası. Türkmenistan bölgesi, bugünkü Özbekistan'ın kuzey-batısı ve Türkmenistan sınırlarını kapsamaktadır. Oğuzların yaşadığı bu bölgeye 1370-1405 yılları arasında Timurlular Devleti hâkim olmuştur. 1405 yılından sonra Altın Ordu bölgesinden gelen Özbekler, 1506 yılına kadar İran'ın doğusunda bulunan toprakları ele geçirmişlerdir. Harezmi ve Doğu Horasan bölgesinde bulunan Oğuzlar da Özbek hanlıklarının yönetimine girmiştir. 1860 yılından itibaren Rus Çarlığı bölgeye hâkim olmuştur. Sovyet Devrimi'nden sonra 1924 yılında Türkmenistan ve Özbekistan adıyla iki ayrı cumhuriyet Sovyetler Birliği'ne bağlı olarak kurulmuştur (Uğurlu, 2011: 124-128).

Anadolu'ya 1336 yılından itibaren Oğuzlardan oluşan beylikler hâkim olmaya başlamıştır. Bu beyliklerden biri olan Osmanlı Beyliği, zamanla güçlenmiş ve 16. yüzyıldan itibaren topraklarını genişleterek beyliği Osmanlı İmparatorluğu'na dönüştürmüştür. Osmanlı Devleti, Doksanüç Harbi'ni (1878) ve Balkan Savaşı'nı (1913) kaybetmesinin ardından Birinci Dünya Savaşı'yla (1918) da Irak, Suriye ve Mısır'ı kaybederek bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına çekilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde yapılan Kurtuluş Savaşı'ndan (1919-1923) sonra bugünkü sınırlarında Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur (Uğurlu, 2011: 129-130).

İran'da ise Timur'un ölümünden sonra Doğu Anadolu ve Batı İran'da Oğuz boylarının kurduğu beylikler ortaya çıkmıştır. Bu beylikler arasından güçlü olan Karakoyunlular 1467 tarihine kadar bölgenin hâkimi olmuştur. Bu tarihten itibaren de Akkoyunlular bölgeyi ele geçirmiştir. Batı İran'da oluşan Safevi Devleti tarafından 1507 yılında

Akkoyunlu Devleti'ne son verilmiştir. Safevi Devleti'ne son veren Nadir Şah, İran'ın yönetimini Kaçarlara (1796-1925) bırakmıştır. Bu tarihten itibaren Oğuzlar, İran bölgesinin yönetiminde doğrudan etkili olamamıştır. İran bölgesinde bulunan Kuzey Azerbaycan'ın durumu ise 1828'de imzalanan "Türkmençay Antlaşması" ile değişmiştir. Bu anlaşmayla Aras Nehri sınır kabul edilmiş ve nehrin kuzeyi Rus Çarlığına bırakılmıştır. Sovyet Devrimi'nden (1917) bir yıl sonra Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuş, 1991 yılında da Azerbaycan bağımsızlığını kazanmıştır (Uğurlu, 2011: 128-129).

Oğuzların bugünkü yaşam alanları Türkmenistan, İran, Anadolu ve çevresi, Balkanlar ve Batı Avrupa ülkeleridir. Bu geniş coğrafya içinde Oğuzların en kalabalık olduğu ülke ise Türkiye Cumhuriyeti'dir (Uğurlu, 2011: 124-125). Bugün İran coğrafyasında Azerbaycan, Türkmen, Kaşkay, Afşar, Kaçar Türkleri yaşamaktadırlar. Türkler ülkenin üçte birini oluşturmaktadır (Özkan, 2014: 83).

Azerbaycan coğrafyası nüfusunun yüzde 90'ını Azerbaycan Türkleri oluşturmaktadır. Azerbaycan'da Ruslar, Ermeniler, Ahıska Türkleri, Lezgiler, Talışlar, Avarlar, Tatar Türkleri, Ukraynlar, Sahurlar, Gürcüler, Kürtler, Tatlar, Yahudiler ve Udiler azınlık olarak yaşamaktadır (Özkan, 2014: 104-105).

1.2. Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelişimi ve Türk Lehçeleri Arasındaki Yeri

Türklük Bilimi araştırmacıları tarafından genellikle 13-15. yüzyıllar arasındaki dönem "Orta Türkçe" dönemi olarak kabul edilmiştir. Doğuda Çağatayca, Kuzeyde Kıpçakça ile temsil edilen Orta Türkçe döneminin Batıdaki temsilcisi Oğuz (Batı Türkçesi/ Güneybatı Türkçesi) Türkçesidir. Oğuz (Batı Türkçesi/ Güneybatı Türkçesi) Türkçesi 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da yazı dili olarak kullanılmaya ve gelişmeye başlamıştır. (Akar, 2014: 231). Buna göre Oğuz Türkçesi (Batı Türkçesi/ Güneybatı Türkçesi), 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da yazı dili olarak oluşmaya başlayan ve günümüze kadar ulaşılarak Anadolu, Azerbaycan (Kuzey ve Güney), Türkmenistan, İran, Irak, Suriye, Adalar, Rumeli ve Kuzey Afrika'da kullanılan yazı dili koludur (Karataş, 2019: 202).

Araştırmacılar, Türk lehçelerini birtakım ölçütleri göz önüne alarak sınıflandırma denemeleri yapmışlardır. Sınıflandırma yapan bazı araştırmacılar şunlardır: Wilhelm

Radloff, G.J. Ramstedt, A.N. Samoyloviç, L. Ligeti, Räsänen, Poppe, Lars Johanson, Reşit Rahmeti Arat, Agop Dilaçar ve Talat Tekin (Karataş, 2019: 254-257).

Türk lehçelerinin sınıflandırılmasında araştırmacılar Oğuz Türkçesini şu başlıklara dâhil etmişlerdir:

Wilhelm Radloff Türk lehçelerinin tasnifini ses özelliklerini ölçüt olarak yapmış ve dört ana başlığa ayırmıştır. Oğuz Türkçesini “Güney Lehçeleri: 1. Türkmen Lehçesi, 2. Azerbaycan Lehçesi, 3. Kafkasya Lehçeleri, 4. Anadolu Lehçeleri, 5. Kırım Lehçesi, 6. Osmanlı Lehçesi” başlıklarda değerlendirmiştir (Arat, 1987: 84-97).

G. J. Ramstedt tasnifini 1917 yılında yapmış, Türk lehçelerini altı gruba ayırarak değerlendirmiştir. Oğuz Türkçesini “Güney Grubu: 1. Türkmen, 2. Türk ya da Osmanlı” maddesine dâhil etmiştir (Arat, 1987: 105-106).

A. Samoyloviç, tasnifini fonetik, etnik ve coğrafi ölçütleri esas olarak yapmış ve Türk lehçelerini altı gruba ayırmıştır. Oğuz Türkçesini “ol- grubu: 1. Hive Cumhuriyeti Ahalisi, 2. Buhara, 3. Afganistan Türkistan’ı, 4. Türkmenistan Cumhuriyeti, 5. İran (Azerbaycan, Esterabad, Horasan vb.), 6. Azerbaycan Cumhuriyeti, 7. Ermenistan, 8. Gürcistan, 9. Anadolu, 10. Suriye (Şimal Kısmı), 11. İstanbul ve Civarı, 12. Balkan Yarımadası, 13. Besarabya, 14. Kırım (Cenup sahili), 15. Türkmen (Stavropol=Şimali Kafkasya, Astırhan)” maddesine dâhil etmiştir (Arat, 1987: 107-111).

Martii Räsänen tasnifini yedi gruba ayırmıştır. Oğuz Türkçesini “Güney-batı Grubu: 1. Türkmen (Hazer Denizi’nin Şark ve Cenubu), 2. Azerbaycan (Kafkasya ve İran), 3. Osmanlı (Anadolu, Balkanlar, Kırım’ın Cenubu), 4. Gagauz (Rumanya) başlığında değerlendirmiştir (Arat, 1987:117-120).

Lars Johanson tasnifini 1998 yılında yapmış ve Türk lehçelerini altı gruba ayırmıştır. Oğuz Türkçesini ise “Güney-batı kolu: Oğuz Türkçesi” başlığında değerlendirmiştir (Akar, 2014:51).

Reşid Rahmeti Arat Türk lehçelerini “A. Türk Lehçe Grupları, B. Türk Şive Grupları” şeklinde iki ana başlığa ayırmıştır. Oğuz Türkçesine ise “B. Türk Şive Grupları: *dağlı* grubu (*ayak, dağ, dağlı, kalan*)” başlığında yer vermiştir (Arat, 1987: 146).

Talat Tekin, tasnifini on iki gruba ayırmış ve Oğuz Türkçesine “12. Grup: dağlı grubu” başlığında değerlendirmiştir. Tasnifinde şu ölçütleri kullanmıştır: Birincisi /r/-/z/ ve

/l-/ş/ ses denkliğidir. Oğuz Türkçesi bu ölçütte /z/, /ş/ dilleri içinde değerlendirilmiştir. İkincisi söz başı /h-/ sesinin durumudur. Oğuz Türkçesi söz başı /h-/ fonemini korumayan lehçelerdendir. Üçüncüsü söz içi ve sonundaki /d/ sesinin durumudur. Oğuz Türkçesinde bu fonem /y/ olarak farklı bir gelişim göstermesi sebebiyle /y/ veya *ayağ* grubuna dâhil edilmiştir. Dördüncüsü çok heceli sözlerin sonunda bulunan /ig/, /ig/ ses grubunun durumudur. /y/ veya *ayağ* grubuna dâhil edilen lehçeleri sınıflandırmak için bu ses grubunun durumunu ortaya koyan Talat Tekin, Oğuz Türkçesini /-ı/ grubunda değerlendirilmiştir. Beşincisi tek heceli sözlerin sonunda /ağ/ ses grubunun durumudur. Oğuz Türkçesi /ağ/ grubu tarafındadır. Altıncısı söz başında bulunan /t-/ sesinin durumudur. Oğuz grubu /d-/ grubuna dâhil edilmiştir. (Tekin, 1989: 161-163).

Görüldüğü gibi Türk lehçelerinin çeşitli ölçütlere göre sınıflandırıldığı çalışmalarda genel olarak coğrafi, tarihi topluluk isimleri ve ses özellikleri ölçüt alınarak tasnif yapılmıştır. Oğuz Türkçesi coğrafi yönler göre “*Cenup, Cenub-i Şarki, Cenub-i Garbi*” başlıklarına ayrılmıştır. Oğuz Türkçesi coğrafi isimlere göre ayrılmamış, kavmi isimlere göre “*Cenup Tatarları veya Türkler, Türk Dili, Asıl Türkler, Türk veya Garp Grubu, ol- Grubu (Türkmen, Cenub-i Garbi), Cenub-i Garbi (Türk) Grubu, Uz (Oğuz) Dilleri*” şeklinde adlandırılmıştır. Dil hususiyetlerine göre “*ol- Grubu (Türkmen, Cenub-i Garbi)*” biçiminde, tabirlerin karışık kullanılmasına göre ise “*Cenup Tatarları veya Türkler, Türk veya Garp Grubu, ol- Grubu (Türkmen, Cenub-i Garbi), Cenub-i Garbi (Türk) Grubu*” şeklinde ayrılmıştır (Arat, 1987: 135-143).

Tarih boyunca Türkler göç, sürgün, işgal ve siyasi vb. nedenlerden dolayı çok farklı coğrafyalarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu yaşadıkları birbirinden farklı nedenler dile de yansıtılarak her Türk boyunun (Oğuz, Karluk, Kıpçak, Bulgar) kendine özgü ağzının (konuşma dili) oluşmasına neden olmuştur. Farklı coğrafyalardaki yaşantılarında da bu ağızlarını konuşma dili olarak kullanmışlardır. 11. yüzyılda başlayan göç hareketleri, 13. yüzyıldaki Moğol istilasıyla daha fazlalaşmış ve kuzeye göçen Kıpçaklar Kıpçak Türkçesini, güneye ve güney-doğuya göçen Karluklar (Uygur Türkleri) Karluk/Uygur Türkçesini, batıya göçen Oğuzlar ise Oğuz (Batı) Türkçesi’ni yazı dili olarak kullanmışlardır. Dolayısıyla 11. yüzyıldan sonra Türkçe, üç farklı coğrafyada üç farklı yazı dili koluyla eser vermeye başlamıştır. 15. yüzyıl sonrasında

Türk dili Osmanlı Türkçesi ve Çağatay Türkçesi olarak iki ayrı yazı diline bölünmüştür (Karataş, 2019: 254-255).

Bir dilin *yüksek dil* (yazı dili, ölçünlü dil) olabilmesi için dilde bulunan bir kavramı karşılayan aynı kelimelerin, bütün konuşurlar tarafından sadece bir tanesinin seçilmesi ve daha çok kullanılması gerekir. Örneğin aynı kavramı karşılayan *çok, çoğ, köp, delim, inen* deşışkelerinden sadece birinin konuşurlar tarafından seçilerek kullanılmasıdır. Kısaca bir dil, onu kullanan kişiler tarafından tek şekilli olarak kabul edilmesi ve yazılı olması durumunda yüksek dil sayılabilir (Uğurlu, 2011: 131).

Oğuzlar, Büyük Selçuklu Devleti kurulmadan önce de Oğuzca'yı, gündelik yaşamlarında konuşma dili (gündelik dil) olarak kullanmıştır. Yönetim, hukuk, bilim ve edebiyat gibi türler için Oğuz Türkçesini yazı dili olarak kullanmak gibi bir ihtiyaç hissetmedikleri için Oğuz Türkçesi gelişmemiş ve yüksek dil (yazı dili, ölçünlü dil) olamamıştır (Uğurlu, 2011: 130-134).

Büyük Selçuklu Devleti döneminde hâkim olunan İran, Irak, Suriye ve Anadolu bölgelerinde Farsça, Arapça ve Rumca'yı ana dili olarak kullanan yerleşik insanlar yaşamaktaydı. Dolayısıyla göçerevli Oğuzların nüfusunun bu bölgede yaşayan yerleşik haklar yanında zayıf kalması; sadece gündelik dil olarak kullanılan Oğuz Türkçesinin Farsça ve Arapça gibi yüksek dil olarak bilim, hukuk ve edebiyat gibi alanlarda uzunca bir süredir kullanılan o dillerle rekabet etmesi ve ilk dönemlerde Selçuklu yöneticilerinin bu bölgelerin yönetimi konusunda tecrübe sahibi olmadıkları için devlet işlerini yerli memurlara yaptırmaları gibi nedenlerden dolayı Oğuz Türkçesi bu dönemde yazı dili olma yolunda gelişme gösterememiştir (Uğurlu, 2011: 130-134).

Oğuz Türkçesinin yüksek dil olma süreci Anadolu bölgesinde beyliklerin kuvvetlenmesiyle başlamış, Osmanlı Devleti'ne kadar sürmüştür. Anadolu'da bulunan Oğuz nüfusunun giderek artması bu sürecin hızlanmasını sağlamıştır. Ayrıca beylerin yöneticileri Selçuklu yöneticilerden farklı olarak Oğuz Türkçesinin Farsça yerine yönetim, hukuk, bilim ve edebiyatta kullanılmasını istemişlerdir. Bu durum da Oğuz Türkçesini yüksek dil olma yolunda hızla ilerletmiştir (Uğurlu, 2011: 138-142).

Oğuz Türkçesi, Batı Oğuzca ve Doğu Oğuzca olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğu Oğuzca, Horasan ve Türkmen Türkçelerini ortaya çıkaran kolu temsil eder. Batı

Oğuzca ise iki kola ayrılır. Birinci kolu Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesini oluşturur. İkinci kolu ise Kuzey ve Güney (İran) Azerbaycan coğrafyasında Azerbaycan Türkçesini oluşturmuştur. Anadolu merkezli Oğuz Türkçesi 15. yüzyıldan itibaren yüksek dil olarak gelişmeye başlamış ve kendi içinde şu dönemlere ayrılmıştır:

1. Eski Anadolu Türkçesi (11-15. yy.)
  - a. Selçuklu Dönemi Türkçesi (11-13. yy.)
  - b. Beylikler Dönemi Türkçesi (13-15. yy.)
  - c. Osmanlı Türkçesine Geçiş Dönemi Türkçesi (15. yüzyılın ikinci yarısı)
2. Osmanlı Türkçesi (15-20. yy.)
3. Türkiye Türkçesi (1908/1911'den günümüze) (Karataş, 2019: 204-205).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde Oğuz Türkçesi bir yandan konuşma dilini yazı diline dönüştürmeye çalışırken bir yandan da Selçuklu Türkçesinde bulunan Doğu Türkçesi unsurlarından arınmaya çalışmıştır. Oğuz Türkçesi 7-13. yüzyıllar arasında dildeki bu belirsizlikten kurtularak bağımsız bir yazı dili haline gelebilmiştir. Batı Türkçesi henüz birbirinden kesin olarak ayrılmadığında Anadolu ve Azerbaycan bölgelerinde ortak olarak kullanılmıştır. Örneğin kelime başında /y-/ düşmesi, *men*, *menim* gibi zamirlerin kullanımı günümüz Azerbaycan Türkçesinin özellikleri olsa da 13-16. yüzyılda Osmanlı sahasına ait birçok eserde bu özellikler karışık olarak görülmektedir. Dede Korkut ve Kadı Burhaneddin'in Divan'ında da görülen bu dil unsurları aslında ne Azerbaycan Türkçesi özelliği ne de Osmanlı Türkçesi özelliğidir. Bunlar Oğuz Türkçesinin birbirinden kesin olarak ayrılmadığı dönemde Anadolu ve Azerbaycan sahalarında kullanılan Batı Oğuz Türkçesi özelliğidir. Zaman içinde Anadolu bölgesinde bu unsurlar körlenmiş, Azerbaycan bölgesinde ise gelişerek Batı Oğuz Türkçesinin ayırıcı özelliğini oluşturmuştur. Eski Anadolu Türkçesinin "ağız havuzu" olma özelliği birbirinden farklı yazı dillerinin oluşmasına da kaynaklık etmiştir. Dolayısıyla, bu ağız havuzundan çıkıp bağımsız bir yazı diline dönüşen Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi gibi kolları içine alan Güney-Batı Türk lehçeleri grubunun temelini Eski Anadolu Türkçesi oluşturmaktadır (Dilaçar, 1957: 84-85; Korkmaz, 2010: 30; Akar, 2018: 90).

2. Azerbaycan Türkleri ve Türkçesi

2.1. Azerbaycan Adı

Azerbaycan adıyla ilgili pek çok etimoloji çalışmaları yapılmış fakat bir görüş birliğine varılamamıştır. Bu konuyla ilgili bugüne kadar yapılmış çalışmalarda Azerbaycan isminin kaynağıyla ilgili en yaygın görüş, *Azerbaycan* adının Persler döneminde bu bölgeyi yöneten kişi olan Atropates'in adından geldiğidir. Coğrafyacı Strobon, *Atropatan* adının Yunan kaynaklarında *atar* ve *pata* kelimelerinden meydana gelerek *Ataropota* biçiminde birleşik kelimedenden oluştuğunu ileri sürmektedir (Mirzali, 1993'ten aktaran Bulak, 2016: 55).

Zeki Velidi Togan'ın görüşüne göre, *Azerbaycan* adı Büyük İskender zamanında yaşayan general Atropates'in isminden gelmektedir. 3. yüzyıldan sonra ise *Azurbazagan* şekli ortaya çıkmıştır. Araplar bu kelimeyi telaffuz ederken /g/ sesini karşılması için /c/ sesini kullanmış ve *Azerbaycan* şekli ortaya çıkmıştır. Bu biçim Türklerle ve İranlılara da geçmiştir. İranlılar *Azerbaycan* kelimesini Pehlevi dilinde *azar* "ateş", *baygan* "muhafız" şeklinde anlamlandırmışlardır (Togan, 1997: 93).

Başka bir görüşe göre ise *Azer* Pers dilinde "ateş, od" ve *pat* (*pad/bad*) da Pehlevi dilinde "nöbetçi, koruyucu" anlamındadır. -gan/-kan ise yer ve nispet bildiren ektir. Dolayısıyla *Azerbaycan* "ateşgedeleri, koruyan yer" anlamına gelmektedir (Heyet, 1994'ten aktaran Bulak, 2016: 56).

Atropatene adıyla da anılan bölge zamanla *Azerbağzan*, *Azerbadegan*, *Azerbadagan*, *Azerbican* gibi isimler almış günümüzde ise *Azerbaycan* şekline dönüşmüştür (İpek, 2007'den aktaran Bulak, 2016: 55).

2.2. Azerbaycan Türkleri

Azerbaycan, Asya ve Avrupa arasında yer alan göç yolunda bulunması sebebiyle geçmişten günümüze kadar pek çok kavmin denetiminde bulunmuş ve birçok medeniyete beşiklik etmiştir. Batıya doğru göç eden Türkler de bu yolu kullanmış ve Azerbaycan topraklarına ilk olarak Hunlar gelmiştir. MÖ 7. yüzyıldan sonra Sakalar, Sabirler, Oğurlar, Avarlar, Bulgarlar, Hazarlar ve Uzlar gibi Türk toplulukları da bu göç dalgasını sürdürmüşlerdir. Bu topluluklardan bir kısmı Avrupa'ya göç ederken bir kısmı da Azerbaycan topraklarında kalmıştır (Bulak, 2016: 55; Togan,1997: 97).

Azerbaycan coğrafyası 642 yılında Araplar tarafından fethedilmiştir. Azerbaycan'ın fethinden sonra bu bölgeye birçok Arap aşireti getirilmiştir. Bu topraklara Araplar gelmeden önce ülkenin bir dili, dini ve medeniyeti bulunmuyordu. Araplar geldikten sonra Azerbaycan bölgesinde birçok âlim yetişmiştir. O dönemde halk Şii mezhebinden uzak, Sünni mezhebine mensuptur. Arapların gelmesiyle birlikte Arapça da yayılmıştır. Zamanla bölgede Farslar çoğalınca Arapça arka planda kalarak Farsça güçlenmiş ve o bölgenin dili haline gelmiştir (Togan, 1997: 94-97).

Selçuklu Devleti (1038) Dandanakan Savaşı'nı (1040) kazanarak Horasan ve İran üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Bu sayede Selçuklular, 1064'ten itibaren Kuzey Azerbaycan'a, 1071'den itibaren de Anadolu'ya girmişlerdir. Azerbaycan ve Anadolu bu sayede Türkleşmiştir (Ercilasun, 2015: 364).

Selçuklulardan önce Azerbaycan coğrafyasında bulunan Hazarlara mensup Türkler zamanla Selçuklular ve İlhanlılar döneminde gelen Türkmenler içinde erimiştir. İlhanlılardan sonra gelen Timurlular Devleti hükümdarı Timur'un Azerbaycan bölgesine Türkmenleri getirmesiyle Oğuz nüfusu çoğalmıştır. Bu durumlar Azerbaycan halkının oluşmasında önemli bir rol sağlamıştır (Bulak, 2016: 235).

1256 yılından itibaren bütün yüzyıl boyunca Azerbaycan'a İlhanlılar hâkim olmuştur. Bu süre içerisinde Azerbaycan coğrafyasına sistemli bir şekilde Türkler yerleştirilmiştir. Bu dönemde İlhanlılar tarafından kullanılan Moğolca bazı resmi yazışmalarda kullanılmaya devam etmiştir. Dönemin Azerbaycan coğrafyasında konuşma dili Türkçe olmasına rağmen hem Türkçe hem Moğolca yan yana olmuştur. Hatta Uygur harfli Doğu Türkçesi Arap harflerinden daha çok kullanılmıştır (Ercilasun, 1983: 19; Togan, 1997: 107).

Moğolların 13. yüzyılda Batı'ya yönelmeleri Türkistan'da önemli değişikliklere sebep olmuş, Kâşgar'da bulunan Türk yazı dili muhiti Harezmi'ye kaymıştır. Böylece uzakta olan Kâşgar ile temas edemeyen Anadolu ve Azerbaycan'da bulunan Oğuzlar, İlhanlılar döneminde Harezmi ile temas etme imkânı bulmuşlardır. Fakat bu dönemde Anadolu ve Azerbaycan coğrafyasına gelen kalabalık Oğuz göçleri sebebiyle bu topraklarda yeni bir yazı dili ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Ercilasun, 2015: 433).

İlhanlılardan sonra Azerbaycan topraklarına Türkmen boyu olan Karakoyunlular (1380-1468) ve Akkoyunlular (1340-1514) hükmetmiştir. Azerbaycan Türkçesinin şiir ve edebiyat gibi türlerde en parlak dönemi bu dönemde olmuştur (Togan, 1997: 111).

1502'de Şah İsmail'in Akkoyunluları yenmesiyle Azerbaycan topraklarında Safevi Devleti'nin hâkimiyeti başlamıştır. Şiiliği mezhep olarak kabul eden Safeviler, aynı zamanda Şiiliği siyasi bir araç haline de getirmişlerdir. 15-18. yüzyıllarda bölge Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında çekişmelere sahne olmuştur. 1722 yılında tahta geçen Nadir Şah'ın 1747 yılında ölmesiyle Azerbaycan hanlıklara bölünmüştür. Azerbaycan'ı ele geçirmeye çalışan Rusya, 1805'te Gence Hanlığı'nı, 1806'da Kuba ve Bakü hanlıklarını, 1815'te Şeki Hanlığı'nı, 1820'de Şirvan Hanlığı'nı ve 1822'de Karabağ Hanlığı'nı ele geçirmiştir. 1827 yılında da Erivan'ı ele geçirmiş ve 1828 yılında imzalanan Türkmençay Antlaşması'yla Erivan Hanlığı resmen Rusya'nın olmuştur. Bu antlaşmaya göre Aras Nehri sınır kabul edilerek Azerbaycan coğrafyası ikiye bölünmüştür. Nehrin Güneyi İran'a bırakılmış, Kuzeyi ise Rusya'nın hâkimiyetine girmiştir (Togan, 1997:115; Ercilasun, 1983: 27; Bulak, 2016: 238-239).

Türkmençay Antlaşması'ndan sonra Azerbaycan'da Çarlık Rusya iyice etkisini göstermeye başlamıştır. Rus devletinin başında olan Çar II. Nikolay'a (1868-1918) karşı ekonomik sebeplerden dolayı ayaklanan halk, 1905'te Çar orduları tarafından kurşunlanmıştır. Bu olaydan sonra halk, yönetime karşı sürekli gösteri ve grevler yapmıştır. Rus halkının yönetime olan güveninin kaybolmasının ardından Rus Çarlığı 1914 yılında I. Dünya Savaşı'na girmiş, Osmanlı Devleti'nin kazandığı Çanakkale Zaferi, Bolşevik Devrimi'nin gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. 1917 yılının yaz ayında başlayan Kornilov İsyanı'nı Bolşevikler kendi lehlerine çevirebilmişlerdir. 25 Ekim sabahı da Bolşevikler isyan ederek hükümeti devirmeyi başarmışlardır (Sadıgov, 2015: 169-172).

Vladimir İlyiç Lenin (1870-1924) önderliğinde 26 Ekim 1917'de Bolşevik Rusya'nın temelleri atılmıştır. Lenin, Rus olmayan ulusların kendi kaderini kendilerinin belirleyeceklerine söz vermiştir. Bunun üzerine Azerbaycan Milli Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Lenin'in ölümüyle yönetimi ele alan Josef Stalin (1953-1961), "Özerk bölgelerin kabulü sadece Sovyetler Birliği'ne ait olabilir." görüşüyle daha baskıcı bir politika izlemiştir (Qafarov, 2008: 139-140)

1918 yılında, Kuzey Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiş ve Mehmet Emin Resulzade devlet başkanı olarak seçilmiştir. Fakat Bolşevik ordusu 27 Nisan 1920’de Azerbaycan’a girmiş ve devleti ele geçirmiştir. 1991 yılında SSCB’nin dağılmasının ardından SSCB’ye bağlı birçok devlet bağımsızlığını ilan etmiştir. Bunlardan biri olan Azerbaycan Cumhuriyeti (Cumhuriyeti) bağımsız bir Türk devleti olarak bağımsızlığını günümüze kadar sürdürmüştür (Togan, 1997: 116; Göl, 2016:166).

2.3. Azerbaycan Türkçesi ve Tarihi

Eski Anadolu Türkçesi döneminde farklı Oğuz boylarının Anadolu ve Azerbaycan coğrafyalarına gelmiş olmaları birtakım ağız ayrılıklarının ortaya çıkmasına ve bu ayrılıkların yazı diline yansiyarak dil çeşitliliği oluşturmasına sebep olmuştur. Böylece bir “ağız havuzu” oluşmuş ve bütün bunlar dilde yazım, fonetik ve morfolojik “varyantlaşma”ya yol açmıştır. Eski Anadolu Türkçesinin ağız havuzu olma özelliği farklı yazı dillerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Anadolu ve Rumeli ağızlarının oluşmasının yanı sıra Azerbaycan Türkçesinin oluşmasına da Eski Anadolu Türkçesi kaynaklık etmiştir (Korkmaz, 2015: 168-169; Akar, 2018: 91-92).

Oğuz Türkçesi, 13. yüzyıldan itibaren yazı dili olarak kullanılmaya başlanmış ve günümüze kadar gelmiştir. Oğuz Türkçesinin bir kolu olan Güneybatı Türkçesi de zamanla Osmanlı ve Azerbaycan Türkçesi olarak iki ana kola ayrılmıştır. Dolayısıyla Doğu Oğuzca Azerbaycan Türkçesi ile Batı Oğuzca ise Osmanlı Türkçesi ile temsil edilmiştir (Ergin, 1971: VII).

Anadolu ve Azerbaycan coğrafyalarında Eski Anadolu Türkçesi ortak yazı dili olarak kullanılmıştır. Fakat bu coğrafyaya yerleşen Oğuz boylarının farklı olması ve farklı kültürel ilişkilerde bulunması sebebiyle bölgede kullanılan yazı dilinde bazı ağız farklılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu farklılıklara Karakoyunlular ve Akkoyunlular döneminde Osmanlı Devleti ile Şii-Sünni çatışmasının başlaması, Azerbaycan’da kurulan Safevi Devleti zamanında bu çatışmanın daha da artması, bu iki devlet arasında güç mücadeleleri ve hâkimiyet alanının genişletilme çabası gibi nedenler eklenince Anadolu Oğuzları ve Azerbaycan Oğuzları arasındaki bağlar zayıflamış, aynı yazı dilini kullanan bu iki saha arasında yazı dilinde olan farklılaşma daha belirginleşmiştir. Bu farklılaşma zamanla çoğalarak 15. yüzyıldan itibaren Batı Türkçesinin Osmanlı Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi olmak üzere iki farklı yazı dili hâlinde gelişim göstermesine neden olmuştur (Bulak, 2016: 238).

Safeviler Farsçayı resmi dil olarak, Azerbaycan Türkçesini ise konuşma dili olarak sarayda, orduda, divanda ve edebiyatta kullanmışlardır. Azerbaycan Türkçesi edebi dil olarak özellikle de şiirde gelişimini sürdürmüştür. Safevi hükümdarı tarafından sanatçılara değer verilmiş, özellikle Şah İsmail'in bir devlet insanı olarak Hatayî mahlasıyla Farsça şiirlerinin yanı sıra Türkçe gazeller yazması Azerbaycan Türkçesinin gelişimine büyük katkı sağlamıştır (Köprülü, 1942: 133-134).

18. yüzyıla kadar olan süre hem İran edebiyatının hem de Azerbaycan edebiyatının durgunluk dönemi olmuştur. 1747'de İran hükümdarı olan Nadir Şah'ın ölümüyle Azerbaycan hanlıklara bölünmüştür. Azerbaycan'ı ele geçirmeye çalışan Rusya bu bölünmelerden yararlanmış ve 1828 yılında Türkmençay Antlaşması'yla Azerbaycan'ı ikiye bölerek kuzeye hâkim olmuştur. 20. yüzyılın başlarında bütün Türk dünyası Osmanlı (İstanbul) Türkçesinde birleşmek istemiştir. Bu durum Osmanlı edebiyatının Azerbaycan edebiyatı üzerindeki etkisini iyice arttırmasına sebep olmuş, Azerbaycan ile Osmanlı yazı dillerinin birleştirilmesi fikri ortaya atılmış ve bu fikir birçok aydın tarafından desteklenmiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girmesi, Kuzey Azerbaycan'da artan Rus baskıları ve Güney Azerbaycan'daki İran'ın baskısından dolayı bu fikir başarılı olamamıştır. (Köprülü, 1942: 139-144; Bulak,2016 :240)

Azerbaycan Türkçesi, bugün Güney Azerbaycan olarak bilinen İran coğrafyasında gelişmiş ve İran'da Farsça dışındaki yazı dillerinin yasaklandığı 1930 yılına kadar bu gelişim devam etmiştir. Bu yasaktan sonra Güney Azerbaycan coğrafyasında kullanılan Azerbaycan Türkçesinin gelişimi kesintiye uğramıştır. Yasakların kalkmasının ardından bazı şairler edebi dil olarak Azerbaycan Türkçesini kullanmışlardır. Kesintiye uğrayan Azerbaycan Türkçesi bu sahada yazı dili olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Bulak, 2016: 240-241).

Kuzey Azerbaycan'da ise Ruslar 1917 Ekim Devrimi'yle beraber Sovyet kültürünü yaymak, Sovyet egemenliği altında bulunan toplumların dilleri ve adlarında birtakım değişiklikler yaparak asimile etmek için çalışmalar yapmışlardır. Ruslar, halkı *Azeri*, *Azerbaycanlı*, *Azerbaycan milleti* gibi terimlerle adlandırmış ve kullandıkları dilin adını da *Azerbaycan Dili*, *Azerbaycanca*, *Azerice* gibi kavramlarla değiştirerek Türk kimliğinden koparmayı amaçlamıştır. Bununla beraber Rusça dışındaki dillerin yasaklanarak 1939 yılında Kiril alfabesi zorunlu hale getirildi. Kuzey Azerbaycan'da

Kiril alfabesinin zorunlu hale gelmesi Güney Azerbaycan halkının bu eserleri okuyup anlamasına engel olmuştur (Süleymanlı, 2006: 110-111; Bulak, 2016: 241; Karataş, 2018: 456-461).

Azerbaycan Türkçesi 20. yüzyıla kadar gelişimini genellikle şiir alanında sürdürmüş ve güçlü bir şiir dili oluşmuştur. Bunun sonucu olarak bu dönemde Bahtiyar Vahapzade, Nebi Hezri ve Şehriyar gibi şairler yetişmiştir. 20. yüzyıl ve sonrasında Kuzey Azerbaycan Sovyet, Güney Azerbaycan İran baskısı altında kalmıştır. Güney Azerbaycan coğrafyasında yazılı bir edebiyattan ziyade sözlü edebiyat gelişmiştir (Bulak, 2016: 241-242).

Oğuz Türkçesinin bir kolu olan Güney-Batı Türkçesi zamanla Anadolu bölgesinde Osmanlı Türkçesi ve onun devamı sayılan Türkiye Türkçesi ile Kuzey Azerbaycan bölgesinde Azerbaycan Türkçesi olarak iki yazı dili koluna ayrılmıştır. Anadolu Merkezli Oğuz Türkçesi ve Azerbaycan Türkçelerinin birbirinden ayrılımlarının sebepleri şöyle sıralanabilir (Ergin, 1971: X-IX; Korkmaz, 2020: 178-179):

1. Bu sebeplerin başında Eski Anadolu Türkçesinin, Osmanlı Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi üzerindeki etkisi gelmektedir. Bu dönemde eski-yeni şekiller ile değişik şekillerin bir arada kullanılmasından dolayı karışıklık oluşmuştur. Bu karışıklığın Azerbaycan kültür sahasından çok kullanılan şeklinin seçilmesiyle Azerbaycan Türkçesi, Osmanlı sahasından çok kullanılan şeklinin seçilmesiyle de Osmanlı Türkçesinin kesin şekilleri oluşmaya başlamıştır.
2. Bir diğer sebep ise Azerbaycan ve Osmanlı coğrafyalarına yerleşen Oğuz boyları arasındaki kabile farklılıklarıdır. Farklı boyların olması ağız farklılıklarını da ortaya çıkarmıştır.
3. Batı Türkçesi dışındaki Türk lehçelerinin etkisi de ayrılığın sebepleri arasındadır. Azerbaycan'ın bulunduğu coğrafya itibarıyla Doğu ve Kuzey Türkçelerinden ilk olarak etkilenmesine sebep olmuştur. Doğu Türkçesi etkisi Osmanlı Türkçesinde olmuş fakat bu durum bir edebiyatın diğer edebiyatı takip etmesi ve az miktarda Çağatay Türkçesi ile şiirler yazma seviyesinde kalmıştır.
4. Bir dönem Azerbaycan'ın İlhanlılar yönetiminde olmasından dolayı Azerbaycan Türkçesinde Moğolca unsurlar kalmıştır. Fakat bu unsurlar bazı kelimelerden ibarettir.

5. En son sebep ise çevre etkisidir. İki saha da komşu dillerden etkilenecek bazı unsurlar almışlardır. Osmanlı Türkçesi Yunanca ve İtalyancadan bazı kelimeler almış Tanzimat'tan sonra da batı dillerinden kelimeler almaya devam etmiştir. Azerbaycan Türkçesi ise Farsça ve Rusçadan kelimeler almıştır.

Dil coğrafyası açısından Azerbaycan sahası Doğu Anadolu, Güney Kafkasya ve Kafkas Azerbaycan'ı, İran Azerbaycan'ı, Kerkük ve Irak-Suriye Türklerinin yaşadığı bölgeleri içine almaktadır. 1828 yılında kuzey ve güney olarak ikiye ayrılan coğrafyanın güneyinde Azerbaycan Türkçesi 1930 yılından sonra kesintiye uğrayarak yerini Farsçaya bırakmıştır. Kuzey bölgesinde ise Azerbaycan Türkçesi devam ederek günümüze kadar kullanılmaya devam etmiştir (Ergin, 1971: VII-VIII).

Azerbaycan Türkçesi ağızları tarihi ve coğrafi özellikler göz önüne alınarak tasnif edilmiş ve dört grupta değerlendirilmiştir:

1. Doğu Grubu: Bu gruba Bakü, Guba, Şamahı diyalektleri, Mugan ve Lenkeran ağızları dâhildir.
2. Batı Grubu: Bu gruba Gazah, Karabağ, Gence diyalektleri ve Ayrım ağzı dahildir.
3. Kuzey Grubu: Bu gruba Şeki diyalekti ve Zagatala-Gah ağzı dâhildir.
4. Güney Grubu: Bu gruba Nahçıvan, Ordubad, Tebriz diyalektleri ve İrevan ağzı dâhil edilmiştir (Şirəliyev, 2008: 19).

Azerbaycan Türkleri günümüzde Kuzey Azerbaycan'da 8,3 milyon, Güney Azerbaycan'da 30 milyon, Türkiye'de 3 milyon, Rusya'da 3 milyon, Irak'ta 1 milyon, ABD'de 1 milyon, Mısır'da 900 bin, Pakistan'da 650 bin, Afganistan'da 450 bin, Gürcistan'da 300 bin, Almanya'da 300 bin kişi olmak üzere toplam 67 ülkede yaşamaktadırlar. Azerbaycan Türkçesi ise 50 milyondan fazla kişi tarafından konuşulmaktadır (Azerbaijan: 100 Questions, Answered, 2008: 98).

3. Azerbaycan Basını ve Gelişimi

3.1. Sovyet Öncesi

Türk dünyası açısından stratejik olarak çok önemli bir coğrafyada bulunan Azerbaycan'da bağımsızlık için 1800'lü yıllara kadar adım atılmamıştır. Azerbaycan'a 18. yüzyılda askeri sefer düzenleyen Rusya, 19. yüzyılda tam anlamıyla hâkimiyet

kurmuştur. Rusya'nın Azerbaycan topraklarındaki ilk hedefi askeri ve milli hayatı yok etmek olmuştur (Akarslan, 2019:4).

Kafkasya ve Azerbaycan'ı işgal eden Rusya, hükümetin aldığı kararları halka duyurabilmek amacıyla gazeteye ihtiyaç duymuş ve 1823 yılında Tiflis'te Rusça olarak *Tiflisskie Vedomosti* (Tiflis Haberleri) gazetesini çıkarmıştır. Bu gazete 1829'da Gürcüce, 1830'dan itibaren Farsça, 1832'den itibaren de Azerbaycan Türkçesi ile yayımlanmıştır. Yine Tiflis'te 1838-1864 yılları arasında *Zakavkaski Vestnik* (Transkafkasya Gazetesi) adlı gazete çıkarılmış ve 1845 yılından itibaren bu gazete Azerbaycan Türkçesi ile yayımlanmıştır. Azerbaycan'ın ilk gazetesi, 22 Temmuz 1875'te Bakü'de Hasan Bey Melikzade Zerdabi tarafından çıkarılan *Ekinçi* adlı gazetedir. Çarlık idaresi altındaki Türklerin çıkardığı ilk Türk/Müslüman gazetesi olma özelliğine de sahiptir. Gazetede dönemin siyasi, iktisadi ve edebi hayatına dair konulara yer verilmiş ve burada halkın konuşma dayalı bir yazı dili kullanılmıştır. Kadın hakları, demokrasi, hürriyet gibi konulara değinen Zerdabi, siyasi ve iktisadi meselelere bakış açısı ve halkı toplumsal faaliyetler için teşkilatlandırması sebebiyle Çarlık hükümetini korkutmuş ve gazete birkaç kez kapatılmıştır. 1877-1878 yılları arasındaki Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) hakkında *Ekinçi* gazetesinde üstü kapalı bir şekilde Osmanlı lehine haberler yayımlanmasıyla gazete tamamen kapatılmıştır. *Ekinçi* gazetesinin kapatılmasının ardından 1879'da *Ziya*, 1883'te *Keşkül*, 1903'te *Şark-ı Rus* gibi gazeteler çıkarılmıştır (Akpınar, 1994: 89-92).

1905 yılında Rus-Japon savaşını kaybeden Çarlık hükümetine karşı ayaklanmalar başlamıştır. Çarlık yönetimi hâkim olduğu Kafkaslar ve Azerbaycan topraklarında basın faaliyetlerini 1905 Rus ihtilaline kadar baskı altında tutmuştur. İhtilalden sonra ise Rusların hâkimiyetinde olan Müslümanların yaşadığı bölgelerde ve Azerbaycan'da serbest bir ortam oluşmuştur. Bu durum Azerbaycan'da basın faaliyetlerinin gelişmesini sağlamış ve birçok gazete ve dergi çıkarılmaya başlanmıştır (Akarslan, 2019: 10).

1905 yılı ve sonrasında çıkarılan gazete ve dergiler şöyle sıralanabilir: *İrşad* (1905-1908), *Hayat* (1905-1906), *Molla Nasreddin* (1906-1931), *Tekamül* (1906-1907), *Füyuzat* (1906-1907), *Taze Hayat* (1907-1908) gibi (Akpınar, 1994: 93).

Dönemin en önemli ve etkili dergilerinden biri olan *Molla Nasreddin* Tiflis'te Celil Memmedguluzade ve Ömer Faik Numanzade tarafından 7 Nisan 1906 yılında çıkarılmıştır. Kendine özgü mizah çizgisi ve üsluba sahip olan dergi; Türkiye, İran ve Çarlık Rusya'da ilgiyle okunmuştur. Dönemin siyasi ve toplumsal olayları, halkın geri kalmışlığı, yapılan haksızlıklar gibi konular ele alınarak karikatürleştirilmiştir. Bu karikatürlere de uygun kısa mizahi yazı veya şiirler eklenmiştir. Azerbaycan Bolşeviklerin eline geçtikten sonra dergi 1931 yılında kapatılmıştır (Akpınar, 1994: 93-94).

3.2. Sovyet Dönemi

1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi'nden sonra Azerbaycan topraklarında 1918 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti) kurulmuş, 1920 yılında da devlet Sovyetler Birliği'nin işgaliyle birlikte *Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti* adını almıştır. Bu dönemde milli Azerbaycan basını sona ermiş ve 1980 yılına kadar basın katı bir Rus sansürüne maruz kalmıştır. Ancak Azerbaycan aydınları sessiz kalmamış ve düşüncelerini örtülü bir şekilde ifade etmişlerdir. *Azerbaycan Yazıcılar Birliği (Azərbaycan Yazıçılar Birliyi)* tarafından 1923 yılında çıkarılan *Azerbaycan* dergisi, 1943 yılında *Edebiyat ve İnce-Sen'et* gazetesi önemli bir yayın organıdır. 1967 yılında çıkarılan *Ulduz* adlı dergi günümüzde de yayın hayatına devam etmektedir. Çocuklar ve kadınlar için de yayınlar çıkarılmıştır. Bunlardan biri olan *Şərq Qadını (Doğu Kadını)* dergisi 1923 yılında kadın problemlerini ele almak amacıyla yayın hayatına başlamıştır. 1938 yılından sonra ise *Azərbaycan Qadını* adını alarak günümüzde de yayımlanmaya devam etmektedir. 1958 yılında *Göyerçin* adlı çocuk dergisi çıkarılmıştır. Sovyetler döneminde çıkarılan diğer dergiler ise *Gızıl Galem* (1924), *Edebiyat Cephesinde* (1930), *Hücum* (1930) şeklinde sıralanabilir (Akpınar, 1994: 95-96).

3.3. Sovyet Sonrası

Azerbaycan Cumhuriyeti 1991 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra öncelikle Ermenistan işgaliyle karşılaşmıştır. Ardından Sovyet ordusunun desteğiyle Dağlık Karabağ işgal edilmeye başlanmıştır. Bu siyasi olaylar ekonomik sıkıntıları da beraberinde getirmiş ve halkı doğrudan etkilemiştir (Qaffarov 2008'den aktaran Ahmedov, 2020: 38).

Yaşanan ekonomik ve siyasi sıkıntılar basına da yansımıştır. Bağımsızlığın ilk yıllarında maddi açıdan zorluklarla karşılaşan birçok basın organı kapanmış ya da faaliyetine ara vermiştir. Yayın hayatına devam eden gazete ve dergiler ise çoğunlukla dönemin siyasi, sosyal ve ekonomi gibi konulara yer vermiştir. Siyasi istikrarın sağlanması basın yayın faaliyetlerini de etkilemiş ve 1998 yılında basında sansür kaldırılmıştır (Bedbudlu 2010'da aktaran Ahmedov, 2020: 38).

Sovyet döneminde faaliyete başlayan basın organlarının yanı sıra bağımsızlıktan sonra yeni olarak hem devlet hem özel medya kuruluşları ortaya çıkmıştır (Məmmədli 2002'den aktaran Ahmedov, 2020: 39).

4. Şərq Qadını Dergisi

4.1. Derginin Basın ve Yayın Hayatımızdaki Yeri

15. yüzyılda matbaanın icat edilmesiyle basın yayın araçlarında çoğalma olmuştur. Kitle iletişim araçlarının büyük bir öneme sahip olduğunu bilen aydınlar, düşünce ve fikirlerini topluma ulaştırabilmek amacıyla gazete ve dergilerden yararlanmışlardır (Karataş, 2018: 857).

Tüm milletlerde olduğu gibi Azerbaycan'da da basın önemli bir yere sahiptir. *Ekinçi* ile başlayan Azerbaycan basınının en verimli dönemi 1905-1920 yılları arasında olmuştur. Sovyet devrimi sonrasında çıkarılan gazete ve dergiler ise *Bolşevik Matbuatı/Basını* olarak adlandırılmıştır (Karataş, 2018: 859). Bu dönemde çıkan önemli kadın dergilerinden biri de *Şərq Qadını*'dir.

Derginin sayfalarından yükselen özgürlük sesleri Türkiye, İran ve Afganistan'daki kadınları harekete geçirmiştir. Derginin yazı işlerine İstanbul, Tahran, Tebriz ve Kazvin'den mektuplar gelmeye başlamıştır. İran'ın Reşt şehrinde 1926'da gelen bir mektupta şunlar yazılmıştır: “*Şərq Qadını* dergisinin yayımlanması İranlı kadınlar arasında büyük bir aydınlanma yarattı.” *Şərq Qadını* dergisinin tarihsel rollerinden biri de Azerbaycan'ın tüm eğitimli kadınlarının bu özgür ruhlu medya kuruluşu etrafında toplanmasıdır.¹

¹ <http://www.anl.az/down/meqale/sherq/2016/fevral/477576.htm>, 2022.

4.2. Derginin Yayın Süreci

20. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da Türkçe gazete ve dergi yayın yasağı biraz daha yumuşamıştır. Böylece tiyatro ve sanat dernekleri kurulmaya başlamıştır. 1905-1917'de aydınlar Türkçe yayın yapan gazeteler çıkarmışlardır. Azerbaycan'da kadın basını da 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. *Şərq Qadını* dergisi de bu yumuşayan ortamdan istifade ederek yayın hayatına başlamıştır. Azerbaycan Komünist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesi Kadın Şubesi'nin kâtibi Əliheyder Qarayev, *Kommunist* gazetesinin redaktörü Həbib Cəviyev ve Komitenin Kadın şubesi çalışanı Ayna Sultanova 1923 yılı Temmuz ayında bir kadın dergisi oluşturulması fikrini ortaya atmışlardır. Böylece Temmuz 1923'te *Şərq Qadını* dergisinin ilk sayısı çıkarılmıştır. Derginin adında bulunan *şərq* (şark, doğu) ifadesiyle Müslüman Türkler kastedilmiş ve derginin adı *Azərbaycan Qadını* (1938) olarak değiştirilmesiyle bu anlam alanı daralarak Azerbaycan kadınlarını kapsayan bir hâl almıştır (Hirik, 2018: 847-848). Bu yüzyılın ilk on yılında kadın sorunu, bu sorunlara yönelik tutumlar, kadın hakları gibi konular gazete ve dergilerde bahsedilmemiştir. Özellikle 1918-1920 yılları ve sonrasında kadın hareketinin güçlenmesi bir kadın basınının oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Azerbaycan hükümeti de kadın hareketine destek vermek amacıyla *Zəhmətkeş Qadınların Yolu* (Emekçi Kadınların Yolu) ve *Qafqaziya Zəhmətkeş Qadınların Yolu* (Kafkasya Emekçi Kadınların Yolu) gazetelerini yayınlama kararı almıştır. 1922 yılında Tiflis'te *Zaqafqaziya Zəhmətkeş Qadını* (Transkafkasya Emekçi Kadını) dergisi kadın hakları ve özgürlüklerini anlatmak amacıyla çıkarılmıştır. Fakat bu yayınlar kadın hareketine kapsamlı bir biçimde yer vermemişlerdir. Bu sebeple her cumhuriyetin kendi ana dilinde ayrı bir kadın dergisinin çıkarılmasına karar verilmiştir. Böylece 1923 yılı aralık ayında Azerbaycan Kadınlar Meclisinin bir organı olarak *Şərq Qadını* dergisinin ilk sayısı yayımlanmıştır. 1938 yılından sonra derginin birçok yazar ve muhabiri tutuklanmıştır. Ayrıca *Şərq Qadını* dergisinin 1941 yılında basın faaliyetleri durdurulmuş, 1951 yılında tekrar faaliyete başlamıştır. Dergi 1951 yılında kadınların bilim, kültür, sanat, eğitim, ekonomi ve sosyal alanlarındaki başarısını yazmakta ve kadınların yaşam koşullarının iyileştirilmesi konularına da dikkat çekmektedir. Bu dönemde *Azərbaycan Qadını* yenilik ve kültürel ilerlemeyi teşvik etmenin yanında sanayi bölgelerinde toplantı ve konferans düzenlemiştir. Bu etkinlikler derginin sayfalarına da yansımıştır. 1974 yılında devlet tarafından yapılan

bir törende dönemin Cumhurbaşkanı Heydər Əliyev tərəfindən dergiye *Şəraf Nişanı* (Onur Rozeti) verilmişdir.²

4.3. Derginin Biçim Özellikleri

İlk çıktığı tarihte 40 sayfadan ibaret ve 1000 tirajlı³ olan derginin 1965-1996 yılları arasında Şəfiqə Ağayeva və Xəlidə Həsəlova'nın çabalarıyla ideolojik və sanatsal düzeyi önəmli ölçüdə gelişmiştir. Tirajı 30.000'den 320.000 üzerine çıkmıştır. Derginin yayımlanan ilk sayısındaki kapağında taş bir binadan ve piramitlerden oluşan arka planın önünde üç kadın yer almaktadır. Birinci kadın yüzü örtülü ve bacaklarında zincir bulunmaktadır. İkinci kadının peçesi açılmış ve güneşin doğduğu yer olan Doğu'ya bakmaktadır. Üçüncü kadın ise onun peçesini açarak doğuyu göstermektedir.⁴

Şəkil 1 Şərq Qadını Dergisinin İlk Sayısının Kapağı.

Dergi 1923 yılından 1927 yılına kadar Arap alfabesi ile yayımlanmıştır. Ancak 1926-1927 yılları arasında çıkan sayıların alt sayfalarında bulunan bazı yazılar Latin alfabesiyle yazılmıştır. 1928 yılından itibaren de dergi tamamen Latin alfabesiyle yayımlanmaya başlamıştır.

4.4. Derginin İçeriği

Sembolik bir anlam ifade eden dergi, Doğu dünyasında özgürlük seslerini yayan, Azerbaycan kadınları için büyük bir olanak hâline gelmiştir. Derginin önemi Azerbaycan kaynaklarında özet olarak şu şekilde ifade edilmiştir: *Şərq Qadını* dergisi Müslümanların yaşadığı doğuda bir meşale gibi parlamıştır. Özgürlük, eşitlik, aydınlanma ve kültür gibi konularda Kuzey Azerbaycan sınırlarını aşarak birçok ülkeye yayılmıştır. Dergide yayımlanan yazılar gönüllere dokunmuş ve zihinleri aydınlatmıştır. Dergi cahil insanları eleştirmiş ve kadınları kamusal hayata çağırmıştır. *Şərq Qadını* dergisi kadın eğitimi ve okulöncesi eğitimi gibi sorunların çözülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Dergide kadın ve kız çocuklarının eğitimi, kız okulları ve

²<http://www.anl.az/down/meqale/sherq/2016/fevral/477576.htm>2022;
<http://www.anl.az/down/meqale/xalqcebhəsi/2014/aprel/361398.htm>, 2022.

³ Gazete, dergi, kitap vb. yayınların bir basılıştaki adedidir.

⁴ <http://www.anl.az/down/meqale/sherq/2016/fevral/477576.htm>, 2022.

kursları, eğitim çalışmaları gibi konular düzenli olarak ele alınmıştır. Aynı zamanda dergi kadın şairler ve yazarların yetişmesi için bir okul işlevi görmüştür. Bilim, sanat, kültür ve tıp ile ilgilenen kadınların ilk yazıları bu dergide yayımlanmıştır.⁵

4.5. Derginin Yazar Kadrosu ve İçindekiler Tablosu

Derginin ilk editörü Ayna Sultanova'dır. Yayın kurulunun ilk üyeleri Azərbaycan'ın ilk kadın gazetecisi olan Şəfiqə Əfəndizadə, önemli bir eğitimci olan Mədinə Qiyasbəyli, kadın hareketinin önde gelen savunucuları Mina Mirzəyeva ve Xanımnaz Əzizbəyova'dır.⁶

1934-1938 yılları arasında Pəri (Əliyeva) Həsənova derginin genel sekreteri olmuştur.⁷

1965-1972 yıllarında Şəfiqə Ağayeva; 1972-1996 yıllarında Xalidə Hasilova derginin başına geçmiştir.⁸

1976-2010 yılları arasında *Azərbaycan Qadını* dergisinin genel sekreteri tarih Bilimleri Doktoru, yazar ve gazeteci olan Sabir Gəncəli olmuştur.⁹

Sanatsal ifadenin önde gelen ustalarından C. Məmmədquluzadə, S.S. Axundov, A. Şaiq, S. Hüseyini, Y.V. Çəmənzəminli, T. Şahbazi, H. Cavid, Qantəmir, B. Talıblı, H. Nəzərli gibi yazarların, hakları için mücadele eden kadınların hayatlarına adanan öykü ve şiirleri dergide sık sık yayımlanmıştır.¹⁰

Ayna Sultanova, Şəfiqə Əfəndizadə, Mədinə Qiyasbəyli, Xanımnaz Əzizbəyova, Gülarə Köylü Qızı, Məryəm Bayraməlibəyova, Cəmilə Sulyanova, Minaxanım Mirzəyeva, Cəmilə Nuşirəvanova, Mirvarid Dilbazi, Niqar Rəfibəyli, Ələviyyə Cəfərzadə, Əzizə Cəfərzadə, Xanımana Əlibəyli gibi kadınlar derginin yazarları arasındadır.¹¹

---

⁵<http://www.anl.az/down/meqale/sherq/2016/fevral/477576.htm>, 2022;

<http://www.anl.az/down/meqale/sherq/2017/avqust/553520.htm>, 2022.

⁶<http://www.anl.az/down/meqale/sherq/2016/fevral/477576.htm>, 2022.

⁷[https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_qad%C4%B1n%C4%B1_\(jurnal\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_qad%C4%B1n%C4%B1_(jurnal)), 2022.

⁸<http://www.anl.az/down/meqale/sherq/2016/fevral/477576.htm>, 2022.

⁹[https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_qad%C4%B1n%C4%B1_\(jurnal\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_qad%C4%B1n%C4%B1_(jurnal)), 2022.

¹⁰<http://www.anl.az/down/meqale/sherq/2016/fevral/477576.htm>, 2022.

¹¹[https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_qad%C4%B1n%C4%B1_\(jurnal\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_qad%C4%B1n%C4%B1_(jurnal)), 2022;

<http://www.anl.az/down/meqale/sherq/2017/avqust/553520.htm>, 2022.

5. Üzerinde Çalışılan Sayıların İçindekiler Tablosu¹²

YIL	SAYI	YAZAR ADI	YAZI BAŞLIĞI	SAYFA
1923	N1	Hey'et-i Tahririye	<i>Makşadımız</i>	1-2
		Ğam'alı Oğlı	Ƙadınlarıñ Tarihte Ƙıymeti	2
		Tseytilin	Telğraf Moskvadan	2
		Ƙ. Işıkova	İşçi ve Kendli Ƙadınlarıñ Biiinci 'Umum Rusya Ƙurultayları	2-4
		Ƙadın	Edebiyat ve Bed'iyat Ƙısmı	4-5
		Halil Fikret	Azerbaycan Ƙadınlığıñın Şabağki Vazifesi	5-6
		Şefika Efendizade	Ƙız ile Anası Arasında Muhavere	7-8
		Kend Ƙızı	Pakize	8-11
		Buheyra	Buheyradan Müneyyereye	11
		Abdulla Şa'ik	Ana Bacı	12-14
		Nazlu Hanım	Felyeton Tercüme'Halim	15-20
		-	Haberler	20
		'Aziz Bekova	Yeñi Hayata Toğrı	21-23
		Ƙ. Işıkova	'Ali Bayramov Namına Müslüman İşçi Ƙadınlar Ƙulübi	23-28
		Hanımnaz Azizbekova	Türk Ƙadınlarında Azadelik	28
		-	Ƙlara Zetkin	29
		-	Roza Lyuksenburk	29-30
		-	Ƙollontay	30
		-	Ƙrupşkaya	30
		Köyli Ƙızı Gülara	Ƙızıl 'Askerlere	30
		Zehra Sultanova	Şi'ir-i Menşur	31
		Muhammed Ekrem	Bir Hayal	31
		Doktor Ye. Ƙindes	Analık ve Çocukluk Terbiyesi	32-33
		Doktor Ƙoldenberg	Ana Südinden Mağrum Uşadı Nasıl Beslemeli?	34
		Seyidzade Bedri Efendizade 'Adil Necdet Hasan Seyyar İsma'il Hikmet	Genc Ƙalemler Azeri Ƙızına Sensiz Zavallı Ƙadın Emel	35
		'A. Azakbekli	Temizlik	36
		Efendizade	Tabi'yyat	37-38
		Ƙübad	Radi'o, Onun Terağkiyat ve Azerbaycanda Radi'o İntişarı	38
Nüşirevan	Bize Yazıyorlar Moskovadan	39-40		

¹²Derginin Arap harfli sayılarındaki yazar adı ve yazı başlıkları çeviriyazı yapılarak, Latin harfli sayılardaki bilgiler ise özgün biçimine bağlı kalınarak yazılmıştır. Ayrıca dergide bulunan bazı yazılar isimsiz yayımlanmıştır. Bu tür yazıların yazarları için (-) işareti konulmuştur.

	S. Hanım Ahundova Şefika Hanım Efendizade	Kara Levh “Şark Kadını” İdaresinden	
N2	-	Hitam Çekelim	1
	Ağamalı Oğlu	Köhne ve Taze	2
	Mina Hanım	Garb Kadınlarının Hali	3
	Abdullah Şayıq	Edebiyat ve Bedi‘yat Kısmı Seni İctima‘i İnkılab Kurtaracak	4
	Seyidzade Bedri	Şikayet	5
	Kadın	Geçmişimiz ve Geleceğimiz	5-6
	Hanımnaz ‘Azizbekova	İnsanlığa Yaraşmayan İşleri Terk Etmelidir!	7
	Haver	Zahmetkeş Azərbaycan Türk Kadınlarının Vazifesi	8
	Hasan Seyyar	Şikayet	9
	Şefika Efendizade	Al Kırmızı Kofta	9-12
	Mina Hanım Mirzoyeva	Yeñi Nüfhalar	12-13
	Rahime Haki	Kadınlık ve Onun Halaşı	13
	Dilnövaz Şeyh Muhammed Begli	Zavallı Kadın	14-15
	Efendizade ‘Adil Necdet	Şahilde	15
	-	Bakü Darül-Mu‘allimatı	16-17
	Emin ‘Abad	Nişansız Nişanlıya	18
	Azer Kızı	Kadın mıdır?	18
	K. Işıkovalı	Azərbaycanda Kadın Ma‘arifi	19-21
	Resulzade Ağa Hüseyn	Kadınlık	21
	Şafiye Hanım ‘Alizade	Bes Beyle?	22-23
	Süleyman Sani	Cehalet Kurbanı	23-25
	Nazlu Hanım	Felyeton Tercüme-i Halim	25-30
	Hanım Ana Müftizade	Yeñi Hayata Toğru Işıklı Dünyaya Qadam	31
	Cemile Nüşirevanva	Qurtuluş Yolunda	32
	Doğtor Halil Fikret Ye.Kindes	Analık ve Çocuk Terbiyesi ‘A‘ile Terbiyesi Uşak Terbiyesinde Bir Fendir	33-36 36-37
	Doğtor Nondenberk	Süd Emer Uşaqı Naşıl Beslemeli Temizlik Her Kadın İçün Bilinmesi Lazım Olan Bir Niçe Mes‘ele	38-39 39
	‘Alime Emirli	Tabi‘yyat Nebetatda Çiçekin Vazifesi	39-40 41-44
	‘Ali Hüseynzade Ya‘qub Şevki	Genç Kalemler Şark Kızı Yeter Uyan	44
	El Oğlu	Kend Taşarrufat Şu‘besi	45-46

		Qıyığ	Gülgü Dağarcığı	47-48
1924	N4	-	İki Bayram	1-2
		Mina Hanim Mirzoyeva	Karnlıqdan Işıqlığa	2-3
			Bu sayfalarda fotoğraf bulunmaktadır.	4-5
		Doğtor Mir Esdallah Mir Qasım Zade	'Irki Hıfzışşıhha	6-8
		'Ali Settar İbrahimov	Dördinci Pele	8
		Nazlu Hanim	Dörtce İl	9-10
		'Ali Settar İbrahimov	Uzun Yol	11-13
		V. Kolubova	Türk Kadını Neleri Bilmelidir	13-16
		Q. Işıqova	Bakü Şehrinde Fe'le Kadın Harekatının İbtidası ve Terakki Tapması	17-22
		Q. Işıqova	1 May	23-25
		Talibzade 'Abdullah Şa'ik	Edebiyat ve Bedi'yyat Kısmı Mektub Yetişmedi	26-30
		Medine Hanim Qıyasbegli	Bakü-Batum	31-32
		Muhammed Ekrem	Şark Kadını ve Işıq	32
		Talebe Seyale Dalyazı	Bakü Türk Darül-Mu'allimat Şoñ Şınıfı Talebelerinin Batum ve Tiflise Seyehati	32-33
		Şirin Hanim Qıyasbegli	Sönük Gözler	33-34
		Ta'aşşub Keş	Kadınlar Felyetonu Mü'mininin La'neti	34
		Doğtor Halil Fikret	Analık ve Çocuk Terbiyesi 'A' ile Terbiyesi	35-38
		Mirza Maşsun	Hıfzışşıhha	39-40
		Sekine Musazade Hadice Seyidzade	Genç Kalemler Geçmişlerimizden Bir Hatıra Arş İleri	41
		Köyli Kızı Gülara	Adsız Şi'ir Baresinde Bir Niçe Söz	42
		Bike Hacızade	Qommunist Gencler İttifaqının 'Üzvləri Azerbaycan Kadınlar Serbestliğinde Naşıl Rollar Oynamalıdırlar <i>Bize Yazıyorlar</i>	42-43
		Şehre Banu Emin Bekli H. Aşundov 'Abdullah F. B. A. Kazımlı M. Hanim Ağdamlı Faşma Hacıyov Efendili	<i>Genceden Ağdaşdan Gökçaydan Noşadan Salyandan Ağdamdan Ağdaş Qazasından</i>	44-48

		Hidayet Muhammed Zade -	<i>Sabunçu Köyünden Gülgü Dağarcığı</i>	
1925	N4	-	5 Yıl	1-2
		F. Işıkovalar	“‘Ali Bayramov” Adına Olan Kulübün 5 Yıllık Fa‘aliyetine Da‘ir	3-6
		A.H. Sultanova	Kadın Şura Şadrları Müşaveresinde	7
		-	Bu İl Şuralar Seçgisinde Kend Şuralarına Şadrlığa Seçilmiş Kadınlardan Bir Grup	8-9
		Köyli Kızı: Gülara	Moskva Hatıratım	10
		Mina Hanım Mirzoyeva	Cari Mes‘elelerden Biri	11
		Şefika Efendizade	Edebiyat ve Bedi‘yyat Kısmı Evlenmek	12-17
		-	Bildiriş	17
		Seyirci	Gimge (Yıgıncakda)	18-19
		-	Geçen Nömröden Ma‘bad	20-25
		Sa‘ide Zakizade	Genç Kalemler Türk Kızına	25
		B. Ferczade	Ma‘sum Bir Kızın Sergüzeşti	26-27
		T. ‘Aliyov	Kend Taşarrufat Şu‘besi	28-29
		Doktor Ya‘qub Kadiyov	Analık ve Çocuk Terbiyesi Uşığı Dögmek Olarmı?	30-31
		-	Yay Faşında Körpe Uşığı Olan Analara Maşlahatlar	31
		A.Vardanyanis	Tuberkülyoz (Verem) Çocukluk Yaşının Hastalığıdır	32-33
		Doktor Nazimbek	Kutur (Giçişme)	34-36
		- ¹³	Bedbaht Hadiselerde Birinci Yardım	37-38
		M.Zarina	Evdarlık Evdarlara Maşlahatlar	39-41
		-	Bildiriş	41
		Üveys	‘İlmi Muşahabeler Bugün Radi‘o Ne Haldedir	42
		-	Bir İstikan Çay	43
		Necmaldin Milanzade	Şarkda Kadın Harekatı	44
		Begime Nuribegova	Dağıstan Kadın Hayatı Paltaratskiden	
		Susanna Babayan	Ermeniler Arasında Çok Arvadlılık Mes‘elesini	45
		Takiyova	Nohada Kadın Harekatı	45-46
		Ahmed Bedelzade	Kulübların Hali	46
		Genç Muħbir Şeyhzade	Bize Yazıyorlar Kütdistandan Genceden	47-51
- Yedman E.Ucarlı Ciğer Kendli	Çalışan Kend Kadınlarımdan Kazakdan Gökçaydan Astaradan			

¹³Sözcük okunamamıştır.

		Qahraman Sarulu Ekber Fahri K.S. Genc Muhbir Shehzade	Genceden Nahçivandan Genceden Kürdistan Genceden	
		-	Poçta Kutusu	52
		-	İlan	52
1926	N12	A.Sultanova	Kendli Kadın Şura Seçgilerine Git	1-5
		M.	Kendli Kadın ve Kend Yoksulları Arasında Aparılan İş	5-6
		F.Şlyomova	Azerbaycanda Nümayende Kendli Kadın Yığıncaqlarının Fa'aliyeti Hakkında	6-8
		Zevald	Azerbaycan Şanayi'nde Kadın Zahmeti	8
		-	On Beşinci Fırka Konferansının Kat'ınameleri	9-11
		Lila	Muzdur Kadınlar Arasında İşlemek Baresinde	11
		Muhammed Sa'id Ordubadlı	Edebiyat ve Bedi'yyat Kısmı Şona ile Aşlan	12-17
		Hüseyn Cavid	Azad Esirler	18-19
		Karasov	Leninçi Tuba Hala	20-22
		Jack London	Şinağo (Chinago aslı)	23-25
		Doğtor: Kindes	Analık ve Çocuk Terbiyesi Çocuk Veremi	26-27
		Doğtor: Efendizade	Azerbaycanda Yashılar	27-28
		Doğtor: M.E. Efendiyov	Herkes Öz Saqlamlıgını Muhafaza Etmelidir	28
		Kadın Mecmu'asından	Kend Taşarrufat Şu'rası Kışda İnege Nice Kolluk Etmek	29
		M.H.	Evdarlık	30
		S. Mirza'aliyov S.M. Muhammed Ağa Ağundzade Muhammed Ağa Ağundzade Kara Baht	Bize Yazıyorlar Salyan Kadın Kulübi Şabır Abad Kızlar Özeğinin Hali (okunamadı) Kazasında Kadınların Hali Nahçivan Unas Pedagoji Tehyikumunuñ 'Umumi Vaz'iyeti Prebdilde Kadınlar Hayatında	31-32
		-	Poçta Kutusu	16 ¹⁴
		Məhəmməd Ağa Ağundzadə Kara Bəht	Bizə Yazılar ¹⁵ Nahçivan Unas Pédogoji Téhnikumunun Umumi Vəziyyəti Prébdildé Kadınlar Həyatındəü	16 ¹⁶
			Analık və Çocuk Mühafəzəsi	15

¹⁴ Yazının orijinali Arap alfabesiyle yazılmış fakat metin Latin alfabesinin başladığı sayfada olması sebebiyle sayfa sayısı Latin alfabesine göre yazılmıştır.

¹⁵ Dergide bu yazıdan itibaren Latin alfabesi kullanılmıştır.

¹⁶ Latin alfabesiyle yazılmış bölümlerde sayfa sayısının geriye doğru gitmesinin sebebi Arap alfabesinin sağdan sola yazılmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca 1926/N12'de Arap alfabesi ile yazılmış yazıların aynı biçimi Latin alfabesi ile de yazılmıştır.

		Doktor:Qindés	Çocuk Vərəmi	
		Məhəmməd Səid Ordubadı	Aslan ilə Sona	10-14
		Hüsyn Cavid	Ədəbiyyat və Bədiyyat Kismı Azad Əsirlər	8-9
		A.Artyuhina	15-ci Firkə Konfransının Kət'namələri	6-7
		M.	Qəntli Kadın ve Qənt Yoksulları Arasında Aparılan İş	4-5
		F.Şlyomova	Azərbaycanda Qəntli Nümayəndə Kadın Yığıncaklarının İşləri Hakkında	3
			Bu sayfada fotoğraf bulunmaktadır.	2
1927	N5	Teymur H.	İngilterede Başkın ve Siyasi 'Alağanıñ Pozkınlığı	1-3
		Muhammed Sa'id Ordubadlı	Maħremlik Mevhumat	3-5
		M.A.	Biyurokratizm ve Onuñla Mübareze	6-8
		'Ali Hüseyn	Azərbaycanda Həlça Tohumak İşiniñ Teraqqi Yolları	9
		F.Hacinsgaya	Genc Kızlar Arasında Aparılan Fa'aliyette Kadın Kulüblarından Ne Cüre İstifade Etmeli	10
		S.Sadıqova	Türk İnaş Sanayi' Mektebiniñ İlk Bırakılışı	11
		F.H.	'Ali Bayramov Namına Kadınlar Kulübünüñ Kurşları ve Dernekleri Hakkında Ma'lumat	11-12
		Köylü Kızı Gülara	Da'ire Kadın Teşkilatçıları Kurşı	12
		S.Hüseyn	Edebiyat Yatmış Kendiñ Kış Gecelerinde	13-18
		Letontiyeva	Sekine	19-20
		Yüri Selyozkin	Tunç Ay Hacı Mübarek	21-25
		Mu'allim: Azer	"Şifa" Ocaqları	26-27
		Reşid	Şeki Zahmetkeş Kadınlar Komitesiniñ Fa'aliyeti Baresinde	27
		Doğtor: Efendizade	Analık ve Çocukluk Muhafazası Çocuk Konsultatsiyası Yanındaki Patronaj Bacılarınıñ Vazifeleri	28-30
		Doğtor: Efendizade	Konsultatsiya Yanında Teşkil Edilecek İctima'i Yardım Şuralarınıñ Nizam-namesi	30
		R.B.	Tenkid ve Bibliyo'grafya Kismı	31-32
		Nazlu Hanım	Al Bayraq	32
		-	Sevadlı Türk Kadını Ne Oqumalıdır	Sayfa numaras 1 yazılma mıdır.
		-	Kendli ve İşçi Muħbir ve Muħbirelerimize	Sayfa numaras 1

			yazılma mıdır.	
		Téymur H	İnqiltərədə Baskın ve Siyasi Əlakənin Pozgunluğu	1-3
		M.A	Biyurokratizm ve Onunla Mübarəzə	3-6
		İşçi Kadın	Gərb Ölqələrində Kadın Yaşayışından	6
		Daglı Eli Hüsən	Ədəbiyyat Qöçəri Diriliqindən	7-9
		S.Oglu	Mərcanın Sərqüzəşti	10-11
		Əqbər Agayéf Şahtahtlı	Qənc Kaləmlər Qənt Kadınlarına Nümunə	11
		H.Məhdi Mahlaban Hənim Adıqözəlof	Analıq ve Çocukluk Muhafizəsi Şö'bəsi Uşak Əvləri Məsələsi Yəni Anadan Olan Uşaqı Bəsləməq	12-14 15
1928	N12	-	İşçi Qəntli ve Əməqci Kadınlarına	Sayfa numaras 1 yazılma mıdır.
		Zərifə S.	Türq Kadınları Bu Qitabları Okumalıdır	Sayfa numaras 1 yazılma mıdır.
		-	Çadrasız Şura Səçqilərində!	1
		N.	Kadınlar Danışır	2
		C.	Türq Kadınları Şura Səçqilərində	3
		L.B.	Türq Kadınları Şura İşlərində	4
		-	Kadın-Şura Sədri	5
		-	Şuralarda Fəaliyyət Qöstərən Türq İşçi Kadınlarından	5
		Yusuf Cəfərof	Kadını Zəncir Altında Saqlayanlara Firkə İçində Yér Yokdur	6
		Vahid	Kara Pərdənin Son Nəfəsi	7
		Konak	Soruşurlar	7
		M.S.	Karabagin Kadınları Dala Kalmırlar Səflərini Anlamışlar?	8
		E.Qübra	Çadrasız Yəni Üfüklərə	9
		Sanili	"Şərk Kadını" Məcmuəsinə	9
		Vahide	Yəni Həyat Ocagı	10-11
		Əb. Sadık	Kızlar Cumhuriyyətində	12-13
		N.M.	Bayramımız Nəcə Qəçdi	14
		Miha Tshakaya	Kadın Azad Olmalı	14
		S.H. Sadık	Məhriban	15-16
		Lətifə Rükiyə Əzim-zadə	Nümayəndələr Nümayəndə Kadınlar Ne İş Qörməlidir Yəni Həyat Yolunda	17
		-	Sag Uklon ile Amansız Mübarəzə Aparamalı	18
		Ziləyha Sultanova	Qənt Təsərrüfat Şö'bəsi	19
			Bizə Yazırlar	20

		Q.Hacı-zadə Fatma Allahyarlı Nərqiz Həbəri Olan	Sərdar Şəhərində Kadınlar Kulubu Tiqlməlidir Ört Basdır Edirlər Taza Paltar İstəyirlər Ağarı Ziyarət Edirlər	
		Həqim	Analara Məsləhətlər Analıq və Çocukluk Mühafəzəsi	Sayfa numaras 1 yazılma mıdır.
		Ayna Sultanova	Mürəbbə	Sayfa numaras 1 yazılma mıdır.
1929	N3	Zərifə Süleymanova	Türq Kadınları Bu Qitabları Okuyunuz	Sayfa numaras 1 yazılma mıdır.
		S.Baskakova	8 Mart	1-2
		-	Kızıl Ordu ile Sıki Rabitə Bağlamalı	Sayfa numaras 1 yazılma mıdır.
		Gülərə	Hərbiləşmiş Kadınlar	4
		Sviridof	116	5
		M.Şahbazof	Qəntli Kadınları da Ayılır	6-7
		Abdul Hami	Çin Kızına	7
		Goltséf	Əqin Kampanyasına Hazırlıq İşlərini Qənişləndirəlim	8-9
		İşçi Kadın	Məşok Tiqən Artəldən-2 Növbəli Tiqış Fabrikasına	Sayfa numaras 1 yazılma mıdır.
		R.Şirəli-zadə	8 Mart Kadınlar Bayramını Nəcə Qəçirmişdim	12
		F.Ş.	Əfganistanda Nələr Olur	13-15
		Susanna Babayans	8 Mart Hədiyyəsi	16
		Doktor: Üminisa Musabəyli	Analıq və Çocukluk Mühafəzəsi Trahoma (Qöz Ağrısı) İctimai Beladır	17
		Vahidə	Kolléktif Təserrüfatı Təşqilinde Koopératsyanın Rolu	Sayfa numaras 1 yazılma mıdır.
		Kilyantyan	Qəntli Kadınlar Çocuk Méydançaları Açınız!	19
		-	“Şərk Kadını” Okuyucularından Ötrü Eyləncə	20

		Lətifə	Qülməq Səhifəsi	Sayfa numaras 1 yazılma mıdır.
1930	N6	-	Çorabı Nə Cür Yamamalı	Sayfa numaras 1 yazılma mıdır.
		-	Çağırış	Sayfa numaras 1 yazılma mıdır.
		-	16-ncı Firkə Kurultayına Hazırlaşın	1
		I.C.	Türq Kadınları Firkə Sırasına	2
		N.zadə	Sosyalizm Yaraşığı Qənişləndirilməli	2
		Lətifə Biryukova	Nər Savadlı Kadın "Şərk Kadın" Məcmuəsini Okumalıdır	3
		İ.İman-zadə	Kadın və Kız Mühbürələr Hərəqatına Hüsusi Dikkət	4
		İ.Cahanqirov	5-İlliq Plana Əməl Olunur	5-6
		Tatyana Masəvra	Qülsüm	7-8
		Başkarəva	Nümayəndə Yığıncaqlarının Yoklanması	9
		Ə.Əlişanbəyli	Tarihi Bir Qün	10-11
		A.Movlayéf	Kadınların Hərbləşdirilməsi	12
		Sarvalanov	Almanya Kadınları Arasında	13
		Al.Əosroév	Türqyə Kadınları Ne Cür Yaşayır	14-15
		Cabbar Muhtarof	Məvhumat ile Mübarəzə və Kadınlarımız	15
		Mirvarid Dilbazi	Qöçərilər Arasında kadın Kulubları və Kırmızı Quşələr Canlandırılmalıdır	16-17
		Şərkiyyə Əhmədova	Kara-su Dairəsində Kadınlar İşi Aksayır	18
		Nümayəndə Kadın	Məhqəmə İşçiləri Kolçomakla Əlbir	19
		H.Ş.	Az Savadlılar Səhifəsi	20
		Əylisli	Hamı Savadsızlıqla Mübarəzəyə	Sayfa numaras 1 yazılma mıdır.
F.B.	Analara Məsləhətlərimiz	Sayfa numaras 1 yazılma mıdır.		

Tablo 1 Üzerinde Çalışılan Sayıların İçindekiler Tablosu

6. Araştırmada Kullanılan Materyal ve Yöntem

Bir milletin kültürünü, tarihini, kimliğini, gelenek ve göreneklerini en iyi yansıtan araç dildir. Bu nedenle o milletin tarihte yaşamış olduğu siyasi, sosyal vb. tüm gelişmelerin izleri de en çok dile yansımaktadır. Bu açıdan da dergi ve gazete gibi kaynaklar o milletin geçirmiş olduğu durumları ve olayları yansıtması açısından çok önemlidir.

Azerbaycan'da Sovyetler Birliği döneminde yayımlanan *Şərq Qadını* dergisi, Türkiye Türkçesinin Azerbaycan Türkçesi üzerinde çok etkili olduğu bir dönemde ve farklı alfabelerle yayımlanmış olması nedeniyle sadece dönemin ruhunu yansıtmak açısından değil, aynı zamanda o dönemde kullanılan Azerbaycan Türkçesinin Türkiye Türkçesiyle yakınlığını göstermesi açısından da çok önemli bir yayın organıdır.

Çalışmanın örneklemini 1923-1930 yılları arasında yayımlanan *Şərq Qadını* dergisinden elde edilebilmiş dokuz sayı oluşturmaktadır. Bu sayıların dördü Arap harfli, ikisi hem Arap hem Latin harfli, üçü de yalnız Latin harflidir.

Bu sayıların dil incelemesi yapılırken öncelikle tüm metinler okunmuş ve Türklük Biliminde genel olarak kullanılan çeviriyazı işaretleri ile metinlerin çeviriyazısı yapılmıştır. Çeviriyazısı yapılan metinler alfabe, ses, yazım ve biçim yönünden değerlendirilerek fişlenmiş ve elde edilen dil verileri sınıflandırılarak incelenmeye başlanmıştır.

Alfabe bölümünde Azerbaycan Türklerinin geçmişten günümüze kadar kullandığı alfabeler ile *Şərq Qadını* dergisinde kullanılan alfabeler incelenmiştir. Tarih boyunca Azerbaycan Türkçesinin yazımı için üç farklı alfabe kullanılmıştır. Bu alfabe değişiklikleri *Şərq Qadını* dergisinde de görülmüştür. 1923 yılında çıkarılmaya başlanan dergi 1927 yılına kadar Arap harfleriyle yayımlanmıştır. 1926-1927 yılları arasında derginin son sayfaları Latin alfabesi kullanılarak yazılmıştır. Dergi, 1928 yılından itibaren 1940'a kadar tamamen Latin alfabesiyle yayımlanmıştır.

Ses ve Yazım bölümü ünlüler, ünsüzler ve yazım tutarsızlıkları biçiminde alt başlıklara ayrılmıştır. Ünlüler alt başlığında dergide kullanılan bütün ünlülerin art zamanlı olarak Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerindeki durumu, eş zamanlı olarak ise Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesindeki biçimi ele alınarak incelenmiştir. Ardından söz konusu ünlünün Arap ve Latin harfli *Şərq Qadını*

dergisindeki orijinal biçimi tabloya yerleştirilmiştir. Elde edilen bu verilere göre de tablo yorumlanmıştır.

Ünsüzler alt başlığında dergide kullanılan bütün ünsüzler seçilmemiş, Arap alfabesinde birden fazla işaret ile gösterilen ünsüzler seçilerek incelenmiştir. Ünsüzler, art zamanlı olarak Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerindeki durumu, eş zamanlı olarak ise Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesindeki biçimi ele alınarak değerlendirilmiştir. Ardından söz konusu ünsüzün Arap ve Latin harfli *Şərq Qadını* dergisindeki orijinal biçimi tabloya yerleştirilmiştir. *Şərq Qadını* dergisinin dönemin Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılabilmesi amacıyla 1920'li yıllarda Türkiye'de çıkarılan *Al Bayrak* (1919-1921) gazetesinden konuyla ilgili örnekler bulunarak özgün biçimleri tabloya eklenmiştir. Bütün bu verilere göre tablo yorumlanmıştır.

Yazım tutarsızlıkları alt başlığında ise genellikle Arap harfli *Şərq Qadını* dergisinde bazı sözcüklerin iki farklı biçimde yazıldığı tespit edilmiş ve bu sözcüklerin orijinal biçimleri tabloya yerleştirilmiştir. Bu başlıkta da *Al Bayrak* gazetesinden aynı sözcükler bulunarak tablo doldurulmuştur. Elde edilen bu verilere göre tablo altına açıklama yapılmıştır.

Biçim bölümünde Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında tamamen ya da küçük ses farklılıkları ile ayrılan biçim özellikleri incelenmiştir. Seçilen biçim özelliklerinin art zamanlı olarak Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerindeki durumu, eş zamanlı olarak ise Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesindeki biçimi açıklanmıştır. İncelenen biçim özelliğinin Arap ve Latin harfli *Şərq Qadını* dergisinde tespit edilen orijinal örnekleri tabloya eklenmiştir. *Şərq Qadını* dergisi ile hemen hemen aynı dönemde çıkmış olan *Al Bayrak* gazetesinden de söz konusu sözcükler bulunmuş, orijinal biçimleri tabloya yerleştirilmiştir. Bu verilere göre tablo altı açıklama eklenmiştir.

Çalışmada kullanılan sözcükler alfabetik sıralanarak tezin sonuna dizin olarak eklenmiştir.

7. Alanyazın Taraması

Azerbaycan basını hakkında bilgilerin verildiği ve Azerbaycan'da yayımlanan kitaplar bulunmaktadır. Bu eserlerden bazıları şunlardır: *Ədəbiyyat, Mətbuat və Publisistika Problemləri (Seçilmiş Məqalələr)* (Ağayev, 2008); *Azərbaycan Satira Jurnalları 1906-1920 İllər* (Ahundov, 1968); *Azərbaycan Mətbuat Tarixi (1875-1920)* (Aşırılı, 2009); *Azərbaycan Mətbuat Tarixi II (1920-1990)* (Aşırılı, 2010); *Cümhuriyyət Dövrü Azərbaycan Mətbuatı (1918-1920) I Hissə* (Dünyaminqızı, 2005); *Azərbaycan Bolşevik Mətbuatı (Dərs Vəsaiti)* (Hüseynov, 1981); *Azərbaycan Türk Matbuatı (Məhəmmədzadə, 1922)*; *Azərbaycan Mətbuat Tarixi Ali Məktəb Tələbələri Üçün Dərslük* (Şahverdiyev, 2006); *Azərbaycan Dövrü Mətbuatı (1875-1890) Biblioqrafiya* (Rüstənova, 1993).

Azerbaycan basını hakkında Türkiyə'de yayımlanan tezler de bulunmaktadır. Bu eserlerden bazıları şunlardır: *1975-1920 Yılları Arasında Azərbaycan Basını* (Baylarov, 2020); *Azərbaycan Basını 1918-1940 Yıllarında* (Hüseynova, 2016); *Latin Alfabetesindən Kiril Alfabetesinə, Kiril Alfabetesindən Latin Alfabetesinə Geçiş Sürecində Azərbaycan Basını* (Eyvazova, 2008); *Arap Alfabetesindən Latin Alfabetesinə Geçiş Sürecində Azərbaycan Basını* (Eyvazova, 2022); *1988-1996 Yılları Arasında Azərbaycan Basınında Türkiyə İmaji* (Allahverdiyeva, 2002); *Azərbaycan Basınında Haber Kaynakları* (Hüseynov, 2005); *Azatlık Mücadeleleri ve Azərbaycan Basını* (Abbaslı, 1999); *Azərbaycan Basınında Alfabe Tartışmaları* (Gedikli, 1992).

Dergi hakkında bilgilerin de verildiği *Erkan Hirik'in Şərq Qadını Dergisinde Türk Adı* isimli makalesinde dil planlaması çerçevesinde dergide kullanılan Türk adının kapsamının zamanla daraltıldığına ve kullanımının azaltıldığına dikkat çekmiştir (Hirik, 2018).

Derginin basın ve yayım hayatımızdaki yeri, yayım serüveni, şekil özellikleri, içeriği ve yazar kadrosu hakkında bilgiler içeren Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış internet kaynakları mevcuttur.

Sovyet dönemi matbuatının önemli gazetelerinden biri olan *Kommunist* gazetesi Azerbaycan'da 1919 yılında çıkarılmıştır. *Şərq Qadını* dergisinin çıkarılması fikrini ortaya atanlardan biri de *Kommunist* gazetesi redaktörüdür. Dolayısıyla hem Sovyet dönemi matbuatı hem de *Şərq Qadını* dergisi ile bağlantısı olması sebebiyle

Kommunist gazetesi ve çalışmaları önemlidir. Bu çalışmalardan biri olan ve *Karataş* tarafından kaleme alınan *Sovyet Dönemi Azerbaycan Matbuatından Kommunist Gazetesinin Dili* makalesinde gazetede kullanılan dilin Türkiye Türkçesi açısından benzerlikleri tespit edilerek incelenmiştir (Karataş, 2018).

Kommunist gazetesi çalışmalarından bir diğeri de *Karataş* ve *Karaduman* tarafından yayımlanan *Belirtme Durumu Çekiminin Kommunist Gazetesi Örneğinde Sovyet Dönemi Azerbaycan Türkçesindeki Değişimi ve Bu Değişimde SSCB'nin Dil Planlaması Politikasının Etkisi* adlı makaledir. Belirtme durumu çekimi Arap, Latin ve Kiril harfli üç farklı alfabeyle yayımlanan *Kommunist* gazetesinde incelenmiş ve Sovyet döneminde Azerbaycan Türkçesi üzerinde yapılan dil planlamasıyla bu çekimin Türkiye Türkçesinden farklılaştırıldığı örnekler üzerinden açıklanmıştır (Karataş ve Karaduman, 2021).

Dil incelemesiyle ilgili çeşitli dergiler üzerinde yaptırılan tezler de bulunmaktadır. *Selma Biçer Koçaklı* tarafından hazırlanan *Azerbaycan Dergisi Üzerine Bir İnceleme Yılı: 1952-1956, 1-57. Sayılar*; *Hamza Şeker* tarafından hazırlanan *Azerbaycan Dergisi Üzerine Bir İnceleme (1957-1962, 58-129. Sayılar)*; *Münevver Savaş* tarafından hazırlanan *Azerbaycan Dergisi Üzerine Bir İnceleme (1977-1981, 221-238. Sayılar)*; *Devrim Şenel* tarafından hazırlanan *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi Üzerine Bir İnceleme Yılı: 1982-1986, 239-258. Sayılar*; *Roghayeh Azizpour* tarafından hazırlanan *Tebriz'de Yayımlanan Dede Korkut Dergisi Üzerine Bir İnceleme (1980-1982)*; *Bayram Hazar* tarafından hazırlanan *Azerbaycan Şairi Samed Vurgun'un "Vağif" Adlı Tiyatro Eserinin Dil İncelemesi* ve *Ahmed Dandan* tarafından hazırlanan *Kardaşlık Dergisi'nde (1961-1977) Yer Alan Hoyratlar: Dil İncelemesi-Metin-Sözlük* isimli tezler örnek gösterilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALFABE

1.1. Oğuz Türklerinin Alfabe Geçmişi

İnsan, var olduğu andan itibaren dili sözlü olarak kullanmıştır. İnsanlar bilgiyi unutmamak ve farklı zamanlara aktarabilmek amacıyla önce duvar ve taşlara resimler çizmiş, ardından bu resimlerden gelişen çizgilerle kodlama yapabilmeyi başarmışlar ve çeşitli yazı sistemleri geliştirmişlerdir. Geliştirilen bu yazı sistemleri arasında dildeki her bir sese karşılık gelen harfler dizisinden oluşan yazı sistemine *alfabe* adı verilmektedir (Karataş, 2019: 264-265).

Tarih boyunca geliştirilen çeşitli yazı sistemleri birçok medeniyet tarafından kullanılmıştır. Türkler de bu medeniyetlerde olduğu gibi öncelikle kaya üzerine yaptıkları resimler vasıtasıyla dillerini kaydetmişlerdir. Geçmişten günümüze kadar Türkler çok geniş bir coğrafyaya yayılmış, farklı kültür ve farklı inançlarla tanışmışlardır. Dolayısıyla Türkçenin yazımı için Köktürk, Mani(hey), Uygur, Soğut, Brahmi, Tibet, Süryani, İbrani, Grek, Arap, Kiril ve Latin gibi farklı yazı sistemleri kullanılmıştır (Karataş, 2019: 267-269).

Oğuzlar, 6. yüzyıldan itibaren birtakım sebeplerden dolayı Orta Asya'daki yaşam alanlarından Batıya doğru göç etmeye başlamışlardır. 13. yüzyıla kadar konuşma dili olarak kullanılan Oğuz Türkçesi, bu yüzyılda yalnızca basit içerikli dini eserler ve bazı halk edebiyatı ürünlerini yazmak amacıyla kullanılmıştır. Oğuz Türkçesi ancak 13. yüzyılın ortalarında bağımsız bir yazı diline dönüşmeye başlamıştır. İlk olarak Karluklar, Karahanlılar, İdil-Bulgarları ve Oğuzlar arasında yayılan İslamiyet'le birlikte Türklerin en uzun süre kullandığı Arap alfabesi de yayılmıştır. Oğuzlar da bu alfabeyle kullanarak Eski Anadolu Türkçesi döneminde Oğuz Türkçesini yazıya geçirmişlerdir (Korkmaz, 2013: 41-90, Şirin User, 2015: 91).

Oğuz Türkçesi, *Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelişimi ve Türk Lehçeleri Arasındaki Yeri* başlığında da ifade edildiği gibi Selçuklu Devleti zamanında gündelik dil konumunda kalmış, Osmanlı devleti zamanında yüksek dil olma sürecine girmiştir. 6. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar konuşma dili olarak kullanılan Oğuz Türkçesi, 13. yüzyılda Arap alfabesi ile yazıya geçirilmeye başlamıştır. Yunus Emre'ye ait olan Divan ve Risaletü'n-Nushiyye, Hoca Mesud'un eseri olan Süheyl ü Nev-bahar, Kadı Burhaneddin'in Türkçe Divan'ı, Dede Korkut gibi Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserleri Arap alfabesi ile yazılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi; Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Güney Kıbrıs Türkçesi, Kuzey Kıbrıs Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi gibi kolların içinde yer aldığı Güneybatı Türk lehçeleri grubunun temelini oluşturmaktadır (Korkmaz, 2015: 127; Korkmaz, 2020: 87; Akar, 2018: 73-88).

Oğuz Türkçesinin gelişim alanlarından biri olan Türkmenistan coğrafyasının tarihi süreci içinde Oğuzlar, bölgede boylar hâlinde yaşamışlardır. Ortak bir kimlik oluşturamayan boylar arasında Oğuz Türkçesi gündelik dil olarak ve ağız farklılıklarını koruyarak kullanılmıştır. Bölgede eğitim gören insanlar Arapça ve Farsçanın yanında üst yönetim dili olan Çağatay Türkçesini de öğrenmişler ve özellikle edebiyatta bu yazı dilini kullanmışlardır. 1945'ten sonra Türkmen aydınları Rus dili ve kültürü etkisinde kalarak eser vermişlerdir. 1991 yılından sonra Türkmen Türkçesi daha çok kullanılmaya ve yüksek dil olarak gelişmeye başlamıştır. Tarihi, sosyal ve siyasi sebeplerden dolayı Türkmenistan merkezli Oğuz yazı dili oluşamamıştır. Türkmen Türkleri yazılı edebiyatlarının başlangıcı olan 18. yüzyıldan 1928 yılına kadar Arap alfabesini kullanmışlardır. 1928-1940 yılları arasında Latin, 1940'tan sonra ise Kiril alfabesine geçilmiştir. 1993 yılında Türkmenistan Meclisi Latin esaslı Türkmen alfabesine geçme kararı almış ve 1 Ocak 1996'dan itibaren resmi olarak Latin alfabesi kabul edilmiştir (Uğurlu, 2011: 134-136; Kara, 2012: 19-20).

Anadolu coğrafyasında beyliklerin kuvvetlenmesiyle Oğuz Türkçesinin yazı dili olma süreci başlamış, Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da birliği sağlayarak merkezi bir devlet olmasına kadar devam etmiştir. Oğuz Türkçesi yüksek dil olarak Osmanlı Türkçesi ve devamı olan Türkiye Türkçesiyle yönetim, hukuk, bilim ve edebiyat gibi alanlarda kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi, Anadolu'da 13. yüzyıldaki başlangıç tarihinden 1 Kasım 1928'e kadar Arap alfabesi ile yazılmıştır. 1928'den sonra Latin esaslı Türk

alfabesi kabul edilmiş ve hâlâ bu alfabe kullanılmaktadır (Uğurlu, 2011: 138-146; Şirin User, 2015: 389).

Oğuz Türkçesinin en batıdaki kolu olan Gagavuz Türkçesi bugün Moldova Cumhuriyeti'nin güneyi ve Ukrayna'nın güney-batısında konuşulmaktadır. Ayrıca Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Kazakistan ve Kafkasya'da Gagavuz Türklerinin yaşadığı bilinmektedir. Gagavuz Türkçesi 1957 yılına kadar bir ağız olarak kalmıştır. Gagavuz Türkleri için 1910-1930 yılları arasında Kiril ve Romen-Latin alfabeleriyle Hristiyanlıkla ilgili din kitapları yayımlanmıştır. 1932'de Latinleşme hareketi başlamış ve 1957 yılına kadar sürmüştür. 1957'de Kiril esaslı Gagavuz alfabesi hazırlanmış ve resmi olarak kabul edilmiştir. 1996 yılından itibaren Kiril alfabesi yerini Latin alfabesine bırakmıştır (Eker, 1996: 27; Şirin User, 2015: 211).

İran coğrafyasında ise Oğuz Türkçesi diğer Türkmen ve Anadolu coğrafyalarında olduğu gibi başlangıçtan itibaren (11. yy.) gündelik dil olarak kullanılmış; yönetim, hukuk, bilim ve edebiyatta ise Farsça kullanılmıştır. Azerbaycan bölgesinde ise Oğuz Türkçesi daha çok halk edebiyatı ve nitelikli edebiyatta tercih edilmiştir. Bunun sebebi ise Oğuz nüfusunun Anadolu'da olduğu gibi Azerbaycan coğrafyasında da kalabalık olmasıdır. Ayrıca Azerbaycan coğrafyasının Anadolu'yla komşu olması Anadolu'nun siyaseti ve kültüründen etkilenmesine de neden olmuştur. Kuzey Azerbaycan'ın dili 19. yüzyılın sonlarına doğru gelişmeye başlamış fakat bu durum Güney Azerbaycan'a hiç etki etmemiştir. Kuzey Azerbaycan dilinin gelişme sebepleri Bakü ve çevresinde bulunan petrol nedeniyle Rusların bu bölgelere kendi dillerinde eğitim yapan okullar açması, Kuzey Azerbaycan'da bulunan aydınların 1945'e kadar Osmanlı aydınlarının duygu, düşünce ve dillerinden etkilenmesi gibi durumlar gösterilebilir. Dolayısıyla Kuzey Azerbaycan'da üretilen edebi ürün sayısı İran bölgesindeki edebi ürün sayısından çok fazladır. Bütün bu şartların oluşmasıyla Azerbaycan Türkçesi yüksek dil olabilmiştir. Fakat İran bölgesinde böyle bir durumunun olmaması sebebiyle İran merkezli Oğuz yazı dili oluşmamıştır. 1828 yılından itibaren Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılan Azerbaycan arasında o tarihten itibaren ilişkiler kesilmiş ve Kuzey Azerbaycan'da başlayan yenilenme ve modernleşme hareketinden etkilenmeyen Güney Azerbaycan, klasik edebiyat ve yazı dilini sürdürmüştür (Şirin User, 2015: 137-139; Uğurlu, 2011:136-138).

Güney Azerbaycan Türklerinin kullandığı alfabe başlangıcından bugüne kadar Arap alfabesi olmuştur. Güney Azerbaycan topraklarında yaşayan Türkler alfabe reformu ya da dil devrimi gibi konuları hiçbir zaman gündeme getirememişlerdir (Şirin User, 2015: 141). Kuzey Azerbaycan'da ise başlangıçtan günümüze kadar Arap, Latin ve Kiril alfabelerinin kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda bu konuda ayrıntılı bilgi verilecektir.

1.2. Azerbaycan Türkçesinin Yazımı İçin Kullanılan Alfabeler

Oğuz Türkleri tarih boyunca Anadolu ve Azerbaycan coğrafyalarına göç etmeleri sebebiyle bu bölgelerde olan nüfusları artmış, böylece bir yazı diline ihtiyaç duyarak Oğuz Türkçesini Arap alfabesi ile 13. yüzyılda yazıya geçirmişlerdir. Anadolu ve Azerbaycan coğrafyasında Eski Anadolu Türkçesi ortak yazı dili olarak kullanılmış fakat birtakım sebeplerden¹⁷ dolayı 15. yüzyıldan itibaren Oğuz Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi olmak üzere iki farklı yazı dili hâlinde gelişim göstermiştir (Bulak, 2016: 238).

Azerbaycan topraklarındaki siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeler bu bölgede yaşayan insanların dilini etkilemiş ve bu durum yazı diline de yansımıştır. Azerbaycan'da Arap alfabesi, Oğuz Türkçesinin yazıya geçirilmeye başlandığı 13. yüzyıldan 1922 yılına kadar resmi bir şekilde, 1929 yılına kadar ise gayriresmi olarak kullanılmıştır. Arap alfabesinin “ıslah” edilmesini gerekli gören ve bu konuda ilk olarak fikirlerini hayata geçiren kişi Mirza Fethali Ahundzade olmuştur. 19. yüzyıl aydınlarından bir kısmı da cehaletten kurtulma yolunun “reform”dan geçtiği düşüncesindeydiler. Ahundzade'de bu düşüncelerle bir alfabe taslağı hazırlayarak 1857'de İran ve İstanbul'a göndermiştir. 1870 yılında İran'dan kendilerinin yeni bir alfabe ihtiyaçlarının olmadığı yönünde olumsuz cevap almıştır. İstanbul'a gönderdiği taslağın ise gerekli kişilere ulaşmadığı bilgisini alan Ahundzade, 1863 yılında İstanbul'a giderek taslağını Babıali'ye sunmuştur. Bu taslak 22 Temmuz'da Cemiyet-i İlmîyye-yi Osmaniyye'de görüşülmüş, Arap alfabesinin reforma ihtiyacı olduğu kabul edilmiş fakat bu konuda resmi bir karar alınmamıştır. Azerbaycan'da Arap alfabesinin ıslah edilmesi gerektiğini düşünen ve Ahundzade'yi destekleyenlerden Mirza Kazım Bey başta gelmektedir. Firudun Bey Köçerli, Celil

---

¹⁷ Bk. *Azerbaycan Türkçesi ve Tarihi* başlığı.

Memmedguluzade, M. Şahtahtinski gibi aydınlar Arap alfabesinin reform edilmesini savunmuşlardır (Şirin User, 2015: 222-226).

1.2.1. Sovyet Dönemi Azerbaycan Türkçesinde Kullanılan Alfabeler

1905 yılından itibaren Çarlık Rusya'nın yıkılma sürecine girdiği yıllarda Azerbaycan'da alfabe tartışmaları sık sık gündeme gelmeye başlamış ve Latin alfabesinin taraftarları da çoğalmıştır. 1917 yılında Lenin önderliğinde Ekim Devrimi gerçekleşmiş ve Çarlık Rusya yıkılmıştır. Ekim Devrimi'nden sonra Bolşeviklerin "Her halk kendi kaderini belirlemede özgürdür." açıklamaları Azerbaycan aydınlarını umutlandırmıştır. Lenin döneminde böyle serbest bir ortamda bulunan Azerbaycan Türkleri Ekim Devrimi'nden sonra Arap alfabesini kullanmaya devam etmişlerdir. Bu dönemde tüm yayınlar (gazete, dergi, kitap) Arap alfabesiyle yayımlanmaktadır (Sadıgov, 2015: 166).

1918 yılında *Milli Azerbaycan Cumhuriyeti* Mehmet Emin Resulzade tarafından kurulmuştur. Fakat *Kızıl Ordu*¹⁸'nin 1920'de Azerbaycan'ı işgal etmesiyle cumhuriyet ortadan kalkmıştır. *Milli Azerbaycan Cumhuriyeti*'nin hâkim olduğu yıllarda Azerbaycan Maarif Bakanlığı tarafından alfabe kurulu oluşturulmuştur. Kurulda bulunan aydınlar alfabe ile ilgili iki görüşe ayrılmışlardır. Bir grup Arap alfabesinin ıslah edilerek kullanılmasını diğer bir grup ise Latin esaslı alfabenin kabul edilmesini savunmuştur. Bu tartışmalar sonucunda Latin esaslı alfabeğe geçilmesi uygun görülmüş ve bir taslak hazırlanmıştır. 1919'da Abdulla Bey Efendizade tarafından hazırlanan ve *Son Türk Elifbası* adıyla yayımlanan bu taslak dönemin sosyal ve siyasi şartlarından dolayı kabul edilmemiştir (Şirin User, 2015: 226).

1922 yılında *Azerbaycan Halk Komiserleri Sovyet*'i tarafından *Elifba Komitesi* kurulmuş ve bu komite Latin esaslı Azerbaycan alfabesi hazırlamıştır. 2'si Slav kökenli harften olmak üzere toplam 34 harften oluşan bu alfabe, 1922 yılında Azerbaycan Merkezi İcra Komitesi tarafından onaylanmış, fakat Arap alfabesi 1929 yılına kadar gayriresmi olarak kullanılmaya devam etmiştir. Alfabenin yaygın bir şekilde kullanılması için komite 21 Eylül 1922 tarihinde *Yeni Yol* gazetesini çıkarmıştır. 1925-1926 eğitim-öğretim yılında ilkokul birinci sınıfların yeni alfabeyle

---

¹⁸Рабоче-крестьянская Красная армия (Raboçe-krest'yanskaya Krasnaya armiya; **RKKA**: İşçilerin ve Köylülerin Kızıl Ordusu veya Bolşevik Ordusu). Bolşevikler tarafından 1918 yılında kurulmuş ve 1946 yılına kadar bu isimle anılmıştır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1z%C4%B1l_Ordu) Erişim tarihi:16.03.2022

eğitime başlamasına, ortaokul ve liselerde ise yeni alfabenin öğretilmesine, bütün yayınevlerinde bu alfabenin kullanılmasına, 1926 yılında ise tüm Azerbaycan’da uygulanmasına karar verilmiştir (Aliyeva, 2005: 255-259; şirin User, 2015: 228-229).

26 şubat-6 Mart 1926 tarihleri arasında, Bakü’de *Birinci Uluslararası Türkoloji Kongresi* Türklerin tarihi, etnografyası ve dili gibi konuların konuşulması amacıyla toplanmıştır. Kongrede alfabe konusu da geniş bir yer kaplamıştır. Bu konuda iki ayrı düşünce vardır. Bir grup, Arap alfabesinin ıslah edilmesini istiyor, diğer bir grup ise Latin alfabesine dayanan yeni Türk alfabesinin kullanılmasını istiyordu. Arap alfabesinin Türk dilinin fonetiğine uymadığı konusunda görüş birliği sağlanmıştır. Latin esaslı yeni Türk alfabesine geçilmesi uygun bulunmuş, bu alfabenin benimsenmesi ve kabul edilmesi Sovyetler Birliği bölgelerinde yaşayan Türk halklarına bırakılmıştır. Bu kongreden sonra da Bakü’de kongre delegeleri toplanmaya devam etmiş ve SSCB’deki Türk cumhuriyetlerini yeni alfabeyle geçirmek amacıyla Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi kurulmuştur. Komite ilk kurultayını 3-6 Haziran 1927’de Bakü’de düzenlemiştir. Ele alınan konu ise Latinleşme hareketinin tüm bölgelerde uygulanması ve “Birleştirilmiş Yeni Türk Elifbası”nın hazırlanmasıdır. Kurultayın sonunda 33 harften oluşan bu alfabe onaylanmıştır. Fakat Kafkaslar’da 1927 yılı boyunca 1922 yılında hazırlanan Latin asıllı Azerbaycan alfabesi kullanılmış, “Birleştirilmiş Yeni Türk geçilmemiştir. Diğer Türk bölgeleri ise Arap alfabesi kullanmaya devam etmiştir. 1928 yılında Kafkaslarda bulunan Türkler yeni yazıya geçmişlerdir. Sovyetler Birliği’ne bağlı Türk devletleri yeni yazıya yavaş yavaş geçerken Türkiye’de 1928 yılında Harf Devrimi yapılmıştır. Böylece Türk coğrafyasının bir kısmında alfabe birliği sağlanabilmiştir (şirin User, 2015: 229-230; şimşir, 1992: 117-155).

1928’de sağlanan alfabe birliği 1937’den sonra Stalin’in tarafından uygulanan şiddetli baskılar neticesinde kesilmiştir. 1939 yılında bütün Sovyet cumhuriyetlerinin Slav kökenli alfabe kullanması kararı alınmıştır. Alfabe birliğinin oluşacağı, Rus dilindeki söz ve terimlerin Kiril alfabesi ile daha doğru yazılacağı ve okullarda tek bir alfabenin eğitime katkı sağlayacağı gibi gerekçelerle “dil politikası” gerçekleştirilmiştir (Aliyeva, 2005: 261; şirin User, 2015: 232).

Azerbaycan Bilimler Akademisi ve Azerbaycan Yazarlar Birliği’nin 8 Mayıs 1939’da düzenledikleri toplantıda Rus-Kiril alfabesinin Azerbaycan alfabesine uygulanmasını

önermişlerdir. Rus-Kiril alfabesinin Latin alfabesinden daha üstün olduğu ve Kiril alfabesinin Azerbaycan Türkçesinde bulunan sesleri daha iyi karşılayacağı savunulmuştur. Bu toplantıdan sonra Azerbaycan-Kiril alfabesi taslağı hazırlanmıştır. Bu taslak hazırlanırken iki ayrı görüş ortaya çıkmıştır. Bir grup, Rus alfabesinin aynı şekilde alınmasını, diğer bir grup ise bu Slav kökenli alfabenin Azerbaycan Türkçesine uygun hâle getirilmesini savunmuştur. Sonuçta alfabenin Azerbaycan Türkçesine uygulanmasına karar verilmiş ve her harf bir sese karşılık gelecek biçimde düzenlenen projede bulunan özel sesler için mevcut olan seslere ayırıcı fonetik işaretler eklenmiştir. Büyük çoğunluğu Rus-Kiril alfabesinden (а, б, в, г, д, е, ж, з, и, к, л, м, н, о, п, р, т, у, ф, с, х, ч, ш, ы), 4 tanesi Latin alfabesinden (ə, ә, h, ɔ) alınmıştır. 2 harf ise Rus-Kiril harflerine ayırıcı fonetik işaret eklenerek (ч, ̄) oluşturulmuştur. Bu proje hem yazım hem de söyleyişte karışıklıklara neden olmuştur. Bu sebeple 1939 yılında Azerbaycan-Kiril alfabesi tekrar gözden geçirilmiştir. Yeni Azerbaycan-Kiril alfabesindeki 29 harf (а, б, в, г, д, е, ж, з, и, й, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ш, ы, э, ю, я, ч) Rus-Kiril alfabesinden alınmış, bunun dışındaki 4 ses ise (ф, к, ч, ̄) Rus-Kiril harflerine ayırıcı fonetik işaret eklenerek oluşturulmuştur. 3 harf de Latin alfabesinden (ə, ә, h) alınmıştır. Altı ay süren görüşmelerden sonra 1 Ocak 1940 yılından itibaren Azerbaycan'da Rus-Kiril esaslı alfabeğe geçiş kararı alınmış ve resmi olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1947 yılında alfabeden я (ya), ю (yu), е (ye), ı (ts) harflerinin çıkarılması teklif edilmiş ve aynı yıl alfabeden ı(ts) harfi çıkarılmış fakat я (ya), ю (yu), е (ye) harfleri alfabede kalmaya devam etmiştir. 1958'de ise Azerbaycan Türkçesinin ses yapısına uymayan çift sesli я (ya), ю (yu), э (e) harfleri çıkarılmış, е (ye) harfi ise çift ses ifade etmeden sadece /e/ işleviyle kalmıştır. Ы (y) harfi Latin alfabesinde bulunan j (y) harfi ile değiştirilmiştir (Aliyeva, 2005: 261-269; Şirin User, 2015: 232-234).

Mart 1990'da Prof. Dr. Firudin Celilov *Azerbaycan* adlı gazeteyi yayımlayarak alfabe tartışmalarını tekrar başlatmıştır. Latin, Kiril ve Arap alfabelerinin yanında Köktürk alfabesine geçme fikrini de sunmuştur. Fakat Azerbaycan hükümetinin Latin alfabesi tarafında olması birçok aydın tarafından desteklenerek Azerbaycan Elyazmaları Enstitüsü tarafından alfabe komisyonu oluşturulmuştur. 18-20 Kasım 1991'de Marmara Üniversitesi tarafından Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu düzenlenmiş ve Azerbaycan'dan bazı dilciler de bu sempozyuma katılmıştır. Bu sempozyumdan bir yıl sonra Azerbaycan Cumhuriyeti Halk Meclisi Aralık 1992'de

Latin alfabesine geçme kararı almıştır. 1992 yılından itibaren ilkokul birinci sınıflara yeni alfabe eğitimi verilmiş, televizyon ve reklam panolarında bu alfabe kullanılmıştır. 1 Ağustos 2001 tarihinden itibaren Latin esaslı alfabe resmi olarak kabul edilmiştir (şirin User, 2015: 237-238).

Sonuç olarak tarih boyunca Azerbaycan Türkçesi için kullanılan alfabeler şu şekilde sıralanabilir (Karataş, 2018: 864):

13. yy-1929	: Arap alfabesi
1922-1929	: Latin ve Arap alfabesi
1929-1940	: Latin alfabesi
1940-1991	: Kiril alfabesi
1991-2001	: Latin ve Kiril alfabesi
1 Ağustos 2001'den günümüze	: Latin alfabesi

1.2.2. Şərq Qadını Dergisinde Kullanılan Alfabeler

1.2.2.1. Arap Alfabesi

Harfler	Ses Karşılığı	Örnek	ÇAZT
آ/ا	/a/, /e/, /ā/	آذربایجان Azərbaycan ¹⁹ ادبی edebi ²⁰ نا تمام na-tamam ²¹	Azərbaycan ədəbi na-tamam
ب	/b/	بن ben ²²	mən
پ	/p/	پسندمیبوب pislenmeyüb ²³	pislənmayüb
ت	/t/	توکوب töküb ²⁴	töküb
ث	/s/	وثیقہ veşiqa ²⁵	vesika
ج	/c/	جانللیقی canlılığı ²⁶	canlılığı
چ	/ç/	چالماغا çalışmağa ²⁷	işləməyə
ح	/h/	حکسزلیقه həksizlığa ²⁸	haksızlığa
خ	/h/	چوخ çox ²⁹	çox
د	/d/	دوغری doğrı ³⁰	doğru
ذ	/z/	مذاکره müzakereye ³¹	müzakirəyə
ر	/r/	روزگار rüzgar ³²	külək
ز	/z/	زحمتی zahmetini ³³	zəhmətini
ژ	/j/	ژورنالیزم jurnalimizini ³⁴	jurnalimizin
س	/s/	سکیز sekiz ³⁵	səkkiz
ش	/ş/	شرق şark ³⁶	şərq
ص	/ş/	سونرا sonra ³⁷	sonra
ض	/z/, /d/	ضیا ziya ³⁸ ضربه darbe ³⁹	ışık darbe
ط	/t/	طوغرو toğru ⁴⁰	doğru
ظ	/z/	ظاہت za'if ⁴¹	zəif

¹⁹1923/N1/S.1.

²⁰1923/N1/S.1.

²¹1923/N1/S.26.

²²1923/N1/S.15.

²³1923/N3/S.2.

²⁴1925/N4/S.12.

²⁵1923/N1/S.14.

²⁶1923/N1/S.7.

²⁷1923/N1/S.7.

²⁸1923/N1/S.7.

²⁹1923/N1/S.18.

³⁰1923/N1/S.6.

³¹1923/N1/S.30.

³²1923/N1/S.36.

³³1924/N4/S.3.

³⁴1923/N1/S.37.

³⁵1923/N1/S.37.

³⁶1923/N1/S.29.

³⁷1923/N1/S.25.

³⁸1923/N1/S.15.

³⁹1925/N4/S.30.

⁴⁰1923/N1/S.12.

⁴¹1923/N1/S.33.

ع	/ʕ/	شیر شی'ir ⁴²	şeir
غ	/ğ/	غالب ğalib ⁴³	qalib
ف	/f/	فکر fikir ⁴⁴	fikir
ق	/k/	چوق çox ⁴⁵	çox
ك	/k/, /ğ/	بو کون bu kün ⁴⁶ گیتمگی gitmeği ⁴⁷	bugün getməyi
ل	/l/	لکین lakin ⁴⁸	lakin
م	/m/	مەن men ⁴⁹	mən
ن	/n/	نازلو nazlu ⁵⁰	nazlı
و	/v/, /u/, /ü/, /o/, /ö/	ویرەك virek ⁵¹ اوشاق uşaq ⁵² اوتۇنچى üçüncü ⁵³ اوغلى oğlu ⁵⁴ اوتۇرئۆت öğret ⁵⁵	vermək uşaq üçüncü oğlu öyrət
ه	/h/, /a/, /e/	هەر گاه her gah ⁵⁶ چالشیماغه çalışmağa ⁵⁷ یۈرەك yürek ⁵⁸	hər gah işləməyə ürək
لا	/la/	لاکین lakin ⁵⁹	lakin
ی	/y/, /i/, /i/	یەلکەن yelken ⁶⁰ ياخشى yaxşı ⁶¹ دېمە! dime ⁶²	yelkən yaxşı demək
گ	/g/	بو گۈن bu gün ⁶³	bugün
ئى	/ñ/	يەنى yeñi ⁶⁴	yeni
اى	/i/, /i/	ئىشىنى ىشىنى ⁶⁵ ئىچىن için ⁶⁶	ışığı üçün

⁴²1923/N1/S.6.

⁴³1923/N1/S.33.

⁴⁴1923/N1/S.34.

⁴⁵1923/N1/S.17.

⁴⁶1923/N1/S.7.

⁴⁷1924/N4/S.7.

⁴⁸1923/N1/S.17.

⁴⁹1923/N1/S.14.

⁵⁰1923/N1/S.21.

⁵¹1923/N1/S19.

⁵²1923/N1/S.28.

⁵³1923/N1/S.35.

⁵⁴1923/N1/S.11.

⁵⁵1923/N1/S.36.

⁵⁶1923/N1/S.33.

⁵⁷1923/N1/S.28.

⁵⁸1923/N1/S.40.

⁵⁹1923/N1/S.15.

⁶⁰1923/N1/S.32.

⁶¹1923/N1/S.17.

⁶²1923/N1/S.8.

⁶³1923/N1/S.7.

⁶⁴1923/N1/S.3.

⁶⁵1923/N1/S.3.

⁶⁶1923/N1/S13.

	/è/,	إيدرك ⁶⁷	éderek ⁶⁷	edərak
او	/u/, /ü/, /o/, /ö/,	اوغرایان ⁶⁸ ایچون ⁶⁹ اولدی؟ ⁷⁰ اولدیگدن ⁷¹	uğrayan ⁶⁸ içün ⁶⁹ oldı ⁷⁰ öldikden ⁷¹	uğrayan üçün oldu öldükden

Tablo 2 Şərq Qadını Dergisinde Kullanılan Arap Alfabesi

1.2.2.2. Latin Alfabeti

Harfler	Ses Karşılığı	Örnek	ÇAZT
a	/a/	artıq ⁷²	artıq
b	/b/	Bən ⁷³	mən
c	/c/	Çanlı ⁷⁴	canlı
ç	/ç/	çıxdı ⁷⁵	çıxdı
d	/d/	dytmyədy ⁷⁶	tutmuşdu
ə	/e/	ədəbijjat ⁷⁷	ədəbiyyat
e	/é/	evinə ⁷⁸	evinə
f	/f/	fıqirləş ⁷⁹	fikirləş
q	/g/	qəzəl ⁸⁰	gözəl
g	/ğ/	galib ⁸¹	qalib
h	/h/	hadisələr ⁸²	hadisələr
i	/i/	işləri ⁸³	işləri
j	/y/	yakın ⁸⁴	yaxın
q	/k/	qəhnə ⁸⁵	köhnə
k	/k/	kapı ⁸⁶	qapı
l	/l/	lazımdır ⁸⁷	lazımdır
m	/m/	Mən ⁸⁸	mən

⁶⁷1923/N1/S.31.

⁶⁸1923/N1/S.7.

⁶⁹1923/N1/S.16.

⁷⁰1923/N1/S.2.

⁷¹1923/N1/S.11.

⁷²1928/N12/S.14.

⁷³1929/N3/S.6.

⁷⁴1926/N12/S.8.

⁷⁵1929/N3/S.20.

⁷⁶1928/N12/S.4.

⁷⁷1929/N3/S.1.

⁷⁸1928/N12/S.16.

⁷⁹1929/N3/S.20.

⁸⁰1929/N3/S.19.

⁸¹1926/N12/S.6.

⁸²1928/N12/S.3.

⁸³1926/N12/S.3.

⁸⁴1928/N12/S.8.

⁸⁵1928/N12/S.1.

⁸⁶1928/N12/S.10.

⁸⁷1926/N12/S.2.

⁸⁸1929/N3/S.7.

n	/n/	nəmradən ⁸⁹	nömrədən
o	/o/	olsyn ⁹⁰	olsun
ə	/ö/	əlqədə ⁹¹	ölkədə
p	/p/	pəs ⁹²	pəs
r	/r/	radijo ⁹³	radio
s	/s/	sag ⁹⁴	sağ
3	/ş/	əə'bəsini ⁹⁵	şöbəsini
t	/t/	tiqilən ⁹⁶	tikilən
y	/u/	ysak ⁹⁷	uşaq
v	/v/	vəhşi ⁹⁸	vəhşi
x	/h/	axşam ⁹⁹	axşam
u	/ü/	uçun ¹⁰⁰	üçün
z	/z/	zəhmətə ¹⁰¹	zəhmətə
z	/j/	zyrnalında ¹⁰²	jurnalında
l	/l/	kadınlar ¹⁰³ L.3.t.k ¹⁰⁴	qadınları ışığı

Tablo 3 Şərq Qadını Dergisində Kullanılan Latin Alfabəsi

⁸⁹1929/N3/S.20.

⁹⁰1930/N6/S.1.

⁹¹1927/N5/S.1.

⁹²1929/N3/S.7.

⁹³1930/N6/S.18.

⁹⁴1929/N3/S.6.

⁹⁵1928/N12/S.5.

⁹⁶1929/N3/S.10.

⁹⁷1928/N12/S.19.

⁹⁸1930/N6/S.1.

⁹⁹1930/N6/S.5.

¹⁰⁰1927/N5/S.1.

¹⁰¹1928/N12/S.2.

¹⁰²1926/N12/S.6.

¹⁰³1929/N3/S.2.

¹⁰⁴1929/N3/S.16.

İKİNCİ BÖLÜM

SES VE YAZIM

2.1. *Şərq Qadını* Dergisinde Dönemin Azerbaycan Türkçesinin Ses ve Yazım Özellikleri

Ses, canlıların işitme organları tarafından algılanabilen titreşimdir. İnsanların konuşma organları tarafından üretilen dil sistemini oluşturan seslere *konuşma sesi* adı verilmektedir. Aynı dili konuşan insanlar arasında bir kavramda anlam ve işlev değişikliğine yol açan seslere *ses birimi* (fonem) denir. Örneğin *ön* ve *un* sözcükleri farklı anlamlara sahiptir. Sözcükleri birbirinden ayıran sesler /ö/ ve /u/’dur yani bu sesler birer sesbirimdir. Bu durumun tam tersi de görülmektedir. Örneğin kapalı e (è), açık e (ä), art damak k’sı (k), ön damak k’sı gibi seslerin yazımında Türkiye Türkçesinde ayrı harfler kullanılmamıştır (Eker, 2013: 189; Karaağaç, 2018: 660-661; Karataş, 2019: 315).

Sesbirimlerin biyolojik farklılıklara, bölgelere ve cinsiyete göre değişebilen biçimlerine *alt ses birimi* (*alafon*) adı verilmektedir. Örneğin *ben* sözcüğünü kullanan milyonlarca kişi /b/ sesini aynı tonda telaffuz etmez. Fakat bu durum bir karışıklığa ya da iletişimde bir soruna sebep olmaz (Karaağaç, 2018: 661; Karataş, 2019: 317).

İnsanda bulunan ses organlarını, konuşma dilinde çıkarılan her türlü sesin niteliklerini ve bu seslerin nasıl çıkarılıp nasıl işitildiğini inceleyen dil bilgisi dalına *ses bilimi* (*fonetik*) denir. Belli bir dildeki seslerin işlevlerini ve bu seslerin özelliklerini inceleyen dil bilgisi dalına ise *ses bilgisi* (*fonoloji*) adı verilmektedir (Karaağaç, 2018: 658; Karataş, 2019: 317).

İnsan dünyada var olduğu andan itibaren dili sözlü olarak kullanmıştır. Zamanla insan duygu, düşünce, dini ve ticari gereksinimler sebebiyle dili kaydetme ihtiyacı duyarak kaya ve duvarlara birtakım resimler çizmiştir. Bir süre sonra bu resimlerden gelişen çizgi ve şekiller ile dil kodlanmıştır. Binlerce yıl sözlü olarak kullanılan dilin yazıya geçirilmesiyle bazı terimler de ortaya çıkmıştır. Bu terimlerden biri olan *harf*; sesi veya

heceyi yazıya geçirirken kullanılan işaret şeklinde tanımlanmaktadır. Ses işitilebilen bir titreşim, harf ise görülebilen bir simgedir (Karaağaç, 2018: 452; Karataş, 2019: 318).

Dildeki her bir sese karşılık gelen harflerin belirli bir sıraya konmuş biçimine *alfabe* adı verilmektedir. Bir dilin konuşma seslerinde bulunan ve anlam ayırıcı olan seslerin bütünü alfabe gösterilmiyor olabilir. Örneğin sol “sol taraf”- sol “nota adı” sözcüklerinde anlam ayırıcı olan ön damak /l/ sesi alfabe gösterilmez. (Karaağaç, 2018: 88; Demir ve Yılmaz, 2016: 125).

Yazı sözün ve düşüncenin söz konusu dilde bulunan harfler yardımıyla kaydedilmesidir. *Yazım (imla)* ise bir dilin konuşma dilinde kullanılan sözcüklerinin kabul edilmiş bir alfabeye nasıl yazılması gerektiğini belirleyen kurallardır (Karaağaç, 2018: 861-864; Karataş, 2019: 318-320).

2.1.1. Ünlüler

Birbirleri yerine kullanılabilen *ünlü*, *vokal* ve *sesli* terimleri araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

“Teşekkülleri sırasında ses geçidinde belirli hiçbir takıntıya uğramayan, hiçbir engelle karşılaşmayan seslere *vokal* adı verilir.” (Ergin, 2013: 34). “Ünlüler, ses organlarında herhangi bir engelle karşılaşmadan çıkarılan seslerdir.” (Karaağaç, 2013: 102). “Bir dilde seslerin çıkarılması sırasında, soluk tam kapanma türünden bir engele uğramadan, ses tellerinin titreşmesi sonucu oluşan seslere *ünlü* denir.” (Demir ve Yılmaz, 2016: 126).

Azerbaycan Türkçesinde /a/, /e/, /è/, /ı/, /i/, /o/, /ö/, /u/, /ü/ olmak üzere toplam 9 ünlü bulunmaktadır. Çıkış yerlerine göre: /a/, /ı/, /o/, /u/ ünlüleri art, /e/, /è/, /i/, /ö/, /ü/ ünlüleri ise ön damaktır. Dudakların durumuna göre: /a/, /ı/, /e/, /è/, /i/ ünlüleri düz, /o/, /u/, /ö/, /ü/ ünlüleri yuvarlaktır. Ağızın açıklığına göre: /a/, /o/, /e/, /ö/ ünlüleri geniş, /ı/, /u/, /i/, /è/, /ü/ ünlüleri ise dardır.

Azerbaycan Türkçesinin tarihi bir metni olma özelliği taşıyan *Şərq Qadını* dergisinde karşılaşılan ünlüler ve yazım özellikleri şunlardır:

2.1.1.1. /a/ Sesi ve Yazımı

Eski Anadolu Türkçesi döneminde /a/ ünlüsü, sözcük başında elif (ا), medli elif (آ) ve üstünlü elif (أ) ile yazılmaktadır: *arı* (أرى), *az* (أز), *ağla* (أغله), *ata* (أته), *ağrı* (أغرى), *akın* (أقن). Sözcük içinde ise elif (ا), üstünlü elif (آ) ve işaretlenmeden kullanılmıştır: *bay* (باى), *kal-* (قال), *var* (وأر), *sorisardur* (صورسردر). Sözcük sonunda /a/ ünlüsü elif (ا) ve he (ه) ile yazılır: *aña* (اكا), *katına* (قنته), *kırka* (قرقه) (Şahin, 2018: 38).

Osmanlı Türkçesinde /a/ ünlüsü Türkçe sözcüklerde sözcük başında elif (ا) ve medli elif (آ); sözcük içinde sadece elif (ا) ve sözcük sonunda elif (ا) ve he (ه) ile yazılmaktadır: *at* (أت), *bal* (بال), *batak* (باتاق), *tanık* (طائق), *yara* (يارا), *oda* (اوطه) vb. (Tulum, 2011: 19-20). Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsçadan alınmış sözcüklerde bulunan uzun /a/ sesi ise her zaman elif (ا) harfi ile işaretlenmiştir: *bâtil* (باطل), *âlim* (عالم), *sâkin* (ساكن), *mâcerâ* (ماجرا), *nâdir* (نادر) vb. (Tulum, 2011: 45).

/a/ ünlüsü, Türkiye Türkçesinde boğumlanma yerine göre *kalın*, dudak durumuna göre *düz* ve çene açıklığına göre ise *geniş* bir sestir: *at*, *taş*, *ana*, *yayla* vb. (Ergin, 2013: 39; Karaağaç, 2013: 102-103).

Bu ünlü, Azerbaycan Türkçesinde arka damakta geniş ve düz olarak telaffuz edilir. Türkçe sözcüklerin her yerinde bulunabilir: *var* “var”, *ata* “dede, ata”, *ana* “anne”, *bala* “çocuk” vb. Alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda bulunabilir: *aid* (<Ar. *ā'id*) “ait”, *afat* (<Ar. *āfet*) “afet”, *dana* (<Far. *dānā*) “dānā, bilgin” vb. (Dəmirçizadə, 2007: 50; Yalçın, 2018: 62).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında /a/ ünlüsünün bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

Arap Alfabeti	Çeviriyazı	Latin Alfabeti ¹⁰⁵
آلماق	almaq ¹⁰⁶	Ana ¹⁰⁷
آچوب	açup ¹⁰⁸	artı,k ¹⁰⁹
ماھال	maħal ¹¹⁰	kadı,nları,n ¹¹¹

¹⁰⁵ Bu başlık altında, tabloda Arap harfleriyle yazımı örneklendirilen seslerin karşılaştırılma yapılabilmesi açısından Latin harfli metinlerdeki karşılığı verilmiştir.

¹⁰⁶1923/N2/S.7.

¹⁰⁷1928/N12/S.10.

¹⁰⁸1924/N4/S.15.

¹⁰⁹1928 /N12/S.14.

¹¹⁰1924/N4/S.21.

¹¹¹1927/N5/S.5.

طالعالى	dalgalı ¹¹²	idarələrdə ¹¹³
باشينه	başına ¹¹⁴	sonra ¹¹⁵
سوڭرا	soñra ¹¹⁶	onlara ¹¹⁷
حل	həl ¹¹⁸	məbyat ¹¹⁹
قارداشلار	qardaşlar ¹²⁰	kardaşlarına ¹²¹

Tablo 4 Şərq Qadını Dergisinde /a/ Ünlüsünün Yazımı

Tablo 4’de görüldüğü üzere Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında /a/ ünlüsü sözcük başında medli elif (ā), sözcük ortasında elif (l) ve işaretlenmeden, sözcük sonunda ise elif (l) ve he (e) ile yazılmıştır. Uzun /a/ sesinin bulunduğu alıntı sözlerde ise her zaman elif (l) harfi kullanılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise ses *a* harfiyle yazılmıştır.

/a/ ünlüsü art zamanlı olarak incelendiğinde Eski Anadolu Türkçesinden itibaren genellikle başta medli elif (ā) ve elif (l) ile ortada elif (l) ve sonda elif (l) ve he (e) ile yazıldığı belirlenmiştir. Fakat Arap alfabesinde elif (l) harfinin hem /a/ sesinin hem de /e/ sesinin yazımında kullanılmasından dolayı bazı sözcüklerin art ünlü olan /a/ ile mi yoksa ön ünlü olan /e/ ile mi yazıldığı anlaşılmamaktadır. Bu durum Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında da görülmektedir.

Örneğin *qardaş/kardeş* sözcüğü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut’ta¹²² قرداش, Osmanlı Türkçesinde ise¹²³ قارداش biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesinde ise sözcük *kardeş* biçiminde¹²⁴, ön ünlülerden biri olan /e/ sesi ile kullanılmaktadır. Arap alfabesi ile yayımlanan Şərq Qadını dergisinde *kardeş* sözcüğünün yazılışı da قارداش biçimindedir. Bu nedenle sözcüğünün okunuşu anlaşılamamaktadır. Ancak aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında bu sözcük *kardaz* biçiminde yazılmıştır. Dönemin yazım geleneğinde art damak /g/ ünsüzünün (ğ) de Arap alfabesinde *kaf*, Latin alfabesinde *k*

¹¹²1924/N4/S.22.

¹¹³1927/N5/S.5

¹¹⁴1923/N7/S.18.

¹¹⁵1929/ N3/S.6.

¹¹⁶1926/N12/S.27.

¹¹⁷1929/ N3/S.9.

¹¹⁸1924/N4/S6.

¹¹⁹1930/N6/S.3.

¹²⁰1923/N1/S.16.

¹²¹1929/ N6/S.19.

¹²² D7-1/S.5.

¹²³ Tulum, 2011: 108.

¹²⁴ Sözcük, Türkiye Türkçesinin İç Anadolu ağızlarında *gardaş* biçiminde kullanılmaktadır.

harfiyle de yazıldığı göz önüne alınırsa bu sözcüğün başından itibaren Azerbaycan Türkçesinde *ğardaş* biçiminde söylendiği, ancak yazıda Eski Anadolu Türkçesinden itibaren görülen yazımın kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, art zamanlı olarak incelendiğinde Arap harfli Oğuzca metinlerde *ğardaş* (قارداش) / (قرداش) biçiminde yazılan sözcüğün Azerbaycan Türkçesinde *ğardaş*, Türkiye Türkçesi yazı dilinde *kardeş* biçiminde kullanılıyor olması, Arap alfabesinin her iki yazı dilindeki söyleyiş farklılığını örttüğünü göstermektedir.

2.1.1.2. /e/ Sesi ve Yazımı

Eski Anadolu Türkçesi döneminde /e/ ünlüsü sözcük başında üstünlü elif (أ) ve elif (ا) biçimlerinde yazılmaktadır: *egin* (اكن), *el* (ال), *ev* (او). Sözcük içinde genellikle üstün (َ), üstünlü elif (أ), işaretlenmeden ve he (ه) kullanılmıştır: *ben* (بن), *çek-* (چك), *nideyüm* (ندعيم). Sözcük sonunda he (ه) ile yazılır: *çevre* (چوره), *nesne* (نسنه), *yine* (ينه). (Şahin, 2018: 38).

Osmanlı Türkçesinde /e/ ünlüsü kurallı bir şekilde yazılmamaktadır. Bu ünlü sözcük başında elif (ا) ve az miktarda hemzeli elif (أ) ile gösterilmektedir: *et* (أت) gibi. Sözcük içinde ilk hecede gösterilmez, ikinci ve sonraki hecelerde kök ve gövde durumunda yine /e/ ünlüsü yazıda gösterilmez: *kes* (كس), *kelebek* (كلبك), *istedi* (استدي). Sözcük içinde he (ه) ile gösterilir: *bezek* (بزه ك), *diledi* (ديله دي). Sözcük sonunda her zaman he (ه) ile yazılmaktadır: *tepe* (تپه), *keçe* (كچه) vb. (Tulum, 2011: 20). Arapçada Türkçede bulunan /e/ sesi yoktur. Bazı sözcükler üstünlü okunduğunda /e/ sesine yakın bir ünlü ile okunmaktadır: *bereket* (بركت), *ceza* (جزا), *fena* (فنا), *vefa* (وفا) gibi (Tulum, 2011: 46).

/e/ ünlüsü Türkiye Türkçesinde boğumlanma yerine göre *ince*, dudak durumuna göre *düz* ve çene açıklığına göre ise *geniş* bir sestir: *et*, *sen*, *evet*, *dede* vb. (Ergin, 2013: 39; Karaağaç, 2013: 102-103).

Azerbaycan Türkçesinde biri kapalı (è) biri de açık olmak üzere (ə) iki /e/ ünlüsü bulunmaktadır.

2.1.1.2.1. Kapalı /e/ (è) Sesi ve Yazımı

Eski Anadolu Türkçesi döneminde bazı sözcüklerin kökünde bulunduğu düşünülen kapalı /e/ (è) sesi için Arap alfabesinde ayrı bir harf kullanılmamıştır. Dolayısıyla Eski

Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde kapalı /e/ (è) ünlüsünü tespit etmek mümkün değildir. Fakat kapalı /e/ (è) ile telaffuz edildiği düşünülen sözcükler genellikle ye (ى) ile yazılmıştır: *bél* (بيل), *béş* (بيش), *gece* (كيجه), *yemek* (بيمك), *yèdi* (بيدى), *yér* (بير) vb. (Akar, 2018: 103-105).

Tarihi Türk lehçelerinde ve Anadolu ağızlarında kullanılan /e/ ile /i/ arasında yer alan kapalı /e/ (è) sesi, İstanbul Türkçesinde fonem yani anlam ayırıcı bir ses değildir. Bu sebeple de alfabede ayrı bir işaret ile gösterilmemiştir (Karataş, 2019: 337-338).

Türk dili tarihinde /è/ sesinin ses birimi olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Ancak bu ses Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde anlam ayırt edici özelliği nedeniyle bir ses birimidir. Bu nedenle de alfabede ayrı bir işaretle (e) gösterilmektedir.

Azerbaycan Türkçesinde kapalı /e/ (è) ünlüsü ince, yarı dar ve düz bir sestir. Türkiye Türkçesinde bulunan /e/ ünlüsünden daha dar ve kapalıdır, /e/-/i/ arasında telaffuz edilen bu ses, Azerbaycan Türkçesinde sınırlı örneklerde ve Türkçe kökenli sözcüklerin sadece ilk hecesinde kullanılmaktadır. Ancak son dönemde Azerbaycan Türkçesinin sistematığıne uydurulmuş sözcüklerden kurulan sözcüklerde ilk hece dışında da görülmektedir: *nöqte* ve *nezer* sözcüklerinden oluşan *nöqtəyi nezer*; Eli ve Heyder isimlerinden oluşan *Elihəydar* gibi. İlk hecede bulunan örnekler: *év* “ev”, *èşik* “eşik, dışarı”, *yèl* “yel”, vb. Alıntı sözcüklerin her yerinde bulunabilir: *èlektrik* (<Fr. *Électrique* <Yun.) “elektrik”, *tèlèfon* (<Yun. *telephone*) “telefon”, *èpos* (<Yun. *epos*) “destan” vb. (Dəmirçizadə, 2007: 42-43; Yalçın, 2018: 66).

Arap alfabesi ve Latin alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinde /è/ ünlüsünün bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

Arap Alfabesi	Çeviriyazı	Latin Alfabesi
أيوته	èvine ¹²⁵	evinə ¹²⁶
ويريلمه ليدر.	vèrilmelidir ¹²⁷	verilir. ¹²⁸
الدها إتمشز.	elde ètmişiz ¹²⁹	etmişdir. ¹³⁰

Tablo 5 *Şərq Qadını* Dergisinde /è/ Ünlüsünün Yazımı

¹²⁵1923/N1/S.3.

¹²⁶1928/N12/S.16.

¹²⁷1925/N4/S.7.

¹²⁸1929/ N3/S.1.

¹²⁹1925/N4/S.1.

¹³⁰1930/N6/S.1.

Tablo 5’te verilen örneklerde görüldüğü üzere Arap alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinde /è/ ünlüsü sözcüklerin ilk hecesinde elif-ye (ﺍ) ile yazılmış, bu ses için farklı bir harf veya yazım kullanılmamıştır. Bu durum Türkçenin Arap harfleriyle yazım geleneğine de uymaktadır. Çünkü Türkçede kapalı /e/ (è) ünlüsünün Arap harfli metinlerde özel bir harfle işaretlenmediği, ye (ﺍ) ile gösterildiği bilinmektedir.

Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise kapalı /e/ (è) ünlüsü ayrı bir işaretle, *e* harfi ile gösterilmiştir. Yukarıda Latin alfabesi adı altında verilen tablodaki örnek sözcüklerin çağdaş Azerbaycan Türkçesinde de kapalı /e/ (è) ile yazıldığı tespit edilmiştir.

2.1.1.2.2. Açık /e/ (ä) Sesi ve Yazımı

Açık /e/ ünlüsü ince, geniş ve vurgusuz bir sestir. Azerbaycan Türkçesinde en çok kullanılan ve diğer Türk dillerinden ayıran bir fonemdir. Türkçe sözcüklerin her yerinde bulunabilir: *əl* “halk”, *əniş* “iniş”, *çiçək* “çiçek”, *tikə* “parça” vb. Alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda bulunabilir: *elac* (<Ar. *ilāc*) “ilaç”, *ejdeha* (<Far. *ejderhā*) “ejderha”, *menzum* (<Ar. *manzūm*) “manzum” vb. (Dəmirçizadə, 2007: 44; Yalçın, 2018:66; Kartalıoğlu, 2012: 176).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında /ə/ ünlüsünün bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

Arap Alfabesi	Çeviriyazı	Latin Alfabesi
ﺍﻟﻪ	eline ¹³¹	əlləri ¹³²
ﺍﺩﯨﺒﯩﺌﺎﺕ	edebiyat ¹³³	ədəbijjat ¹³⁴
ﺍﺭﯨ	eri ¹³⁵	surməja ¹³⁶
ﺩﯗﺷﯘﻧﻤﻪﻙ	düşünmek ¹³⁷	fiqirləş ¹³⁸
ﺯﺍﻫﻤﯩﺘﻜﻪﺵ	zahmetkeş ¹³⁹	Zahmatqea ¹⁴⁰
ﮔﯜﺭﻩ	göre ¹⁴¹	qerə ¹⁴²

¹³¹1923/N1/S.7.

¹³²1927/N5/S.13.

¹³³1923/N2/S.4.

¹³⁴1929/ N3/S.1.

¹³⁵1925/N4/S.48.

¹³⁶1929/ N3/S.20.

¹³⁷1927/N5/S.7.

¹³⁸1929/ N3/S.6.

¹³⁹1927/N5/S.7.

¹⁴⁰1928/ N12/S.17.

¹⁴¹1927/N5/S.28.

¹⁴²1927/N5/S.14.

جبهه	cebhe ¹⁴³	cəbhəsinə ¹⁴⁴
زحمت	zahmete ¹⁴⁵	zəhmətə ¹⁴⁶
وظیفه‌سی	vazifesi ¹⁴⁷	vəzifə ¹⁴⁸
زنجیر بندن	zincirinden ¹⁴⁹	zənciri ¹⁵⁰
تربیه	terbiye ¹⁵¹	mintəkəsi ¹⁵²

Tablo 6 Şərq Qadını Dergisinde /e/ Ünlüsünün Yazımı

Tablo 6’da verilen örneklerde görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında /e/ ünlüsü sözcük başında elif (ل) ve hemzeli elif (إ) ile sözcük ortasında he (ه) ve işaretlenmeden, sözcük sonunda ise he (ه) ile yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise ses ə harfiyle yazılmıştır.

/e/ ünlüsü art zamanlı olarak incelendiğinde Eski Anadolu Türkçesinden itibaren genellikle başta elif (ل), üstünlü elif (إ) ve hemzeli elif (إ) ile ortada elif (ل), he (ه) ve işaretlenmeden, sonda ise elif (ل) ve he (ه) ile yazıldığı belirlenmiştir. Fakat Arap alfabesinde elif (ل) harfinin hem /a/ sesinin hem de /e/ sesinin yazımında kullanılmasından dolayı bazı sözcüklerin art ünlü olan /a/ ile mi yoksa ön ünlü olan /e/ ile mi yazıldığı anlaşılmamaktadır. Bu durum *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında da görülmektedir.

Örneğin *zahmet* sözcüğü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut’ta ¹⁵³زحمتین Osmanlı Türkçesinde ise ¹⁵⁴زحمت biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesinde ise sözcük *zahmet* biçiminde, art ünlülerden biri olan /a/ sesi ile kullanılmaktadır. Arap alfabesi ile yayımlanan *Şərq Qadını* dergisinde *zahmet* sözcüğünün yazılışı da زحمته biçimindedir. Aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında bu sözcük *zəhmətə* biçiminde ön damak ünlüsüyle yazılmıştır. Dönemin yazım geleneğinde art damak /h/ ünsüzünün (h) de Arap alfabesinde *ha*, Latin alfabesinde *h* harfiyle de yazıldığı göz önüne alınırsa bu sözcüğün başından itibaren *zahmet* olması beklenirken Azerbaycan Türkçesinde *zəhmət* biçiminde ön

¹⁴³1926/N12/S.12.

¹⁴⁴1930/N6/S.3.

¹⁴⁵1924/N4/S.2.

¹⁴⁶1928/ N12/S.2.

¹⁴⁷1924/N4/S.6.

¹⁴⁸1928/ N12/S.9.

¹⁴⁹1924/N12/S.3.

¹⁵⁰1928/ N12/S.5.

¹⁵¹1924/N4/S.2.

¹⁵²1928/ N12/S.1.

¹⁵³D7-1/S.5.

¹⁵⁴Parlatır, 2017: 1852.

damak ünlüleriyle söylendiği, ancak Arap harfli yazıda Eski Anadolu Türkçesinden itibaren görülen yazımın kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, art zamanlı olarak incelendiğinde Arap harfli Oğuzca metinlerde *zahmet* (زحمت) biçiminde yazılan sözcüğün Azerbaycan Türkçesinde *zəhmət*, Türkiye Türkçesi yazı dilinde *zahmet* biçiminde kullanılıyor olması, Arap alfabesinin her iki yazı dilindeki söyleyiş farklılığını örttüğünü göstermektedir.

2.1.1.3. /ı/ Sesi ve Yazımı

Eski Anadolu Türkçesinde /ı/ sesi başta esreli elif (ا), elif-ye (ای) ve işaretlenmeden; sözcük içinde ye (ی) ve işaretlenmeden; sonda ise ye (ی) veya esreli ye (ئ) ile yazılmıştır: *ır-* (اير), *bıç-* (بیچ), *bık-* (بق) vb. (Şahin, 2018: 38).

Osmanlı Türkçesinde /ı/ ünlüsü sözcük başında elif (ا) ve elif-ye (ای); sözcük içinde sadece ye (ی) ve işaretlenmeden, sözcük sonunda ye (ی) ile yazılmaktadır: *ısı* (ایسی), *ıslak* (اصلاق), *ısı* (ایسی), *kır* (قیر), *yıl* (یل), *ılık* (ایلیق), *alım* (آلم), *başı* (باشی) vb. (Tulum, 2011: 21-22). Arapçada /ı/ ünlüsü bulunmaz, sözcükler /i/ ünlüsü ile yazılır. Fakat bazı sözcükler Osmanlı Türkçesinde /ı/ olarak okunmaktadır: *hıyanet* (خیانت), *tıbb* (طب), *kıt'a* (قطعه) vb. (Tulum, 2011: 47-48).

/ı/ ünlüsü Türkiye Türkçesinde boğumlanma yerine göre *kalın*, dudak durumuna göre *düz* ve çene açıklığına göre ise *dar* bir sestir: *yıl*, *sıkı*, *kırıntı*, *ılık* vb. (Ergin, 2013: 39; Karaağaç, 2013: 102-103).

Bu ünlü Azerbaycan Türkçesinde arka damakta, dar ve düz olarak telaffuz edilir. Türkçe sözcüklerin başında bulunmaz, sözcüklerin ortasında ve sonunda bulunabilir: *qız* “kız”, *qış* “kış”, *qızıl* “kızıl”, *sarı* “sarı”, *çalğı* “çalgi” vb. Alıntı sözcüklerde de ortada ve sonda bulunabilir: *hazır* (<Ar. *hāzır*) “hazır”, *tarazı* (<Far. *terāzū*) “terazi”, *qazı* (<Ar. *kadī*) “kadı” vb. (Dəmirçizadə, 2007: 47; Yalçın, 2018:63-64).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında /ı/ ünlüsünün bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

Arap alfabesi	Çeviriyazı	Latin alfabesi
ایشیقی	ışıkı ¹⁵⁵	Lışık ¹⁵⁶

¹⁵⁵1923/N1/S.2.

¹⁵⁶1929/ N3/S.16.

قادیلار	kadınlar ¹⁵⁷	kadınlar ¹⁵⁸
آرتیق	artık ¹⁵⁹	artık ¹⁶⁰
آرادلاری	arvadları ¹⁶¹	arvadları ¹⁶²
آپاردقلاری	apardıkları ¹⁶³	apardıkları ¹⁶⁴
حقیقده	hakkında ¹⁶⁵	hakkında ¹⁶⁶

Tablo 7 Şərq Qadını Dergisinde /ı/ Ünlüsünün Yazımı

Tablo 7’de verilen örneklerde görüldüğü üzere Arap alfabesi ile yayımlanmış Şərq Qadını dergisinde /ı/ ünlüsü sözcüklerde başta elif-ye (ى), ortada ye (ى) ve işaretlenmeden, sonda ise ye (ى) ile yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlandığı sayılarda (1926-1929) /ı/ ünlüsü “kuyruklu ı” ile yazılmış, bu yıldan sonra ise /ь/ (мягкий знак/Myagkiy Znak) ile değiştirilmiştir.

/ı/ ünlüsü art zamanlı olarak incelendiğinde genellikle Arap harfleriyle başta esreli elif (إ), elif (ل), elif-ye (ى) ve işaretlenmeden, ortada ye (ى) ve işaretlenmeden, sonda ise ye (ى) ve esreli ye (ى) ile yazıldığı belirlenmiştir. Arap alfabesinde sınırlı sayıda ünlü bulunması ve y (ى) harfinin hem /ı/-i/ ünlülerinin hem de /y/ ünsüzünün yazımında kullanılmasından dolayı bazı sözcüklerin art ünlü olan /ı/ ile mi yoksa ön ünlü olan /i/ ile mi yazıldığı anlaşılmamaktadır. Ünlü uyumundan hareketle hangi ses olduğu belirlenmektedir.

Örneğin ışıık sözcüğü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut’ta 167 اشقى, Osmanlı Türkçesinde ise 168 ایشیق biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesinde ise sözcük ışıık biçiminde, art ünlülerden biri olan /ı/ sesi ile kullanılmaktadır. Arap alfabesi ile yayımlanan Şərq Qadını dergisinde ışıık sözcüğünün yazılışı da ایشیقی biçimindedir. Aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında bu sözcük ızik (kuyruklu ı) biçiminde yazılmıştır. Arap harfli yazımda sözcüğün kaf harfiyle yazılmış olması burada art damak ünlüsünün kullanıldığını, diğer bir deyişle sözcüğün art damak /ı/ ünlüsüyle söylendiğini işaret etmektedir.

¹⁵⁷1926/N12/S.5.

¹⁵⁸1930/N6/S.3.

¹⁵⁹1926/N12/S.7.

¹⁶⁰1930/N6/S.4.

¹⁶¹1924/N4/S.21.

¹⁶²1930/N6/S.19.

¹⁶³1925/N4/S.6.

¹⁶⁴1928/ N12/S.21.

¹⁶⁵1924/N4/S.21.

¹⁶⁶1926/N3/S.7.

¹⁶⁷D206-10/S.105.

¹⁶⁸Parlatır, 2017: 674.

Derginin Latin harfli sayılarında da yine sözcüğün ı harfiyle yazılmış olması bu sözcüğün Azerbaycan Türkçesinde o dönemde art damak /i/ ünlüsüyle söylendiğini ispatlamaktadır. Ancak yapılan incelemede bu sözcüğün dönemin Kiril harfli metinlerinde *işiq* biçiminde yazıldığı belirlenmiştir: **ИШЫГЛАНДЫРДЫ.** (Kommunist, 1940/08/01, N6, s. 2). Latin harfli çağdaş Azerbaycan Türkçesinde bu yazım geleneği devam ettirilmiştir.

Sonuç olarak, art zamanlı olarak incelendiğinde Arap harfli Oğuzca metinlerde *işik* (اشقىق) / (اشقىق) biçiminde yazılan sözcük, 1920-30'lu yıllarda, Arap ve Latin harfli metinlerde dönemin Türkiye Türkçesinde olduğu gibi yazılmasına rağmen Kiril harfleri kullanılmaya başladıktan sonra *işiq* biçiminde yazılmaya başlamış ve bu yazım çağdaş Azerbaycan Türkçesinde devam ettirilmiştir.

2.1.1.4. /i/ Sesi ve Yazımı

Eski Anadolu Türkçesinde /i/ sesi başta esreli elif (ا), elif-ye (ای) ve işaretlenmeden; sözcük içinde ye (ی) ve işaretlenmeden; sonda ise ye (ی) veya esreli ye (ئ) ile yazılmıştır: *il* (ایل), *iş* (اش), *gizlü* (كزلو), *yirine* (بيرينه), *bizi* (بزی) vb. (Şahin, 2018: 38).

Osmanlı Türkçesinde /i/ ünlüsü sözcük başında elif (ا) ve elif-ye (ای); sözcük içinde sadece ye (ی) ve işaretlenmeden, sözcük sonunda ye (ی) ile yazılmaktadır: *il* (ال), *kir* (کیر), *şimdi* (شمدی), *bir* (بر), *gelir* (كلر), *kişi* (كشى), *yeni* (يکى) vb. (Tulum, 2011: 21-22). Alıntı sözcüklerde de başta, ortada ve sonda bulunabilir: *îcâb* (ايجاب), *netîce* (نتیجه), *ilmî* (علمی) vb. (Tulum, 2011: 48-49).

/i/ ünlüsü boğumlanma yerine göre ince, dudak durumuna göre düz ve çene açıklığına göre ise dar bir sestir: *diş*, *iki*, *ilik*, *bilgin* vb. (Ergin, 2013: 39; Karaağaç, 2013: 102-103).

Bu ünlü Azerbaycan Türkçesinde ön damakta, dar ve düz olarak telaffuz edilir. Türkçe sözcüklerin her yerinde bulunabilir: *iş* “iş”, *dil* “dil”, *iki* “iki”, *çiçek* “çiçek” vb. Alıntı sözcüklerde de başta, ortada ve sonda bulunabilir: *idrak* (<Ar. *idrak*) “idrak”, *fitva* (<Ar. *fetva*) “fetva”, *hicran* (<Ar. *hicran*) “ayrılık”, *iddia* (<Ar. *iddi`ā*) “istek” vb. (Dəmirçizadə, 2007: 41-42; Yalçın, 2018:68).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında /i/ ünlüsünün bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

Arap alfabesi	Çeviriyazı	Latin alfabesi
ایش	iş ¹⁶⁹	inklabatın ¹⁷⁰
اجتماعی	ictimai ¹⁷¹	tiqilib ¹⁷²
ییل	yıl ¹⁷³	əlejhina ¹⁷⁴
اوبری	öbiri ¹⁷⁵	öbiri ¹⁷⁶
بورجیدر	borcudur ¹⁷⁷	qantli ¹⁷⁸
دوغری	doğrı ¹⁷⁹	dogry ¹⁸⁰
دیوارده	divarda ¹⁸¹	divar ¹⁸²
اوتری	ötürü ¹⁸³	ötru ¹⁸⁴

Tablo 8 Şərq Qadını Dergisinde /i/ Ünlüsünün Yazımı

Tablo 8’de görüldüğü üzere Arap alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinde /i/ ünlüsü sözcüklerde başta elif-ye (ای), ortada ye (ی), hemzeli elif (ئ) ve işaretlenmeden, sonda ise ye (ی) ile yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise ses *i* harfiyle yazılmıştır.

/i/ ünlüsü art zamanlı olarak incelendiğinde genellikle Arap harfleriyle başta esreli elif (ئ), elif (ل), elif-ye (ای) ve işaretlenmeden, ortada ye (ی) ve işaretlenmeden, sonda ise ye (ی) ve esreli ye (ئ) ile yazıldığı belirlenmiştir. Arap alfabesinde sınırlı sayıda ünlü bulunması ve ye (ی) harfinin hem /ı/-/i/ ünlülerinin hem de /y/ ünsüzünün yazımında kullanılmasından dolayı bazı sözcüklerin art ünlü olan /ı/ ile mi yoksa ön ünlü olan /i/ ile mi yazıldığı anlaşılmamaktadır.

Örneğin *ötürü* sözcüğü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut’ta ¹⁸⁵اوتری, Osmanlı Türkçesinde ¹⁸⁶اوتری biçiminde düz ünlü olan /i/ ile yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesinde ise sözcük *ötürü* biçiminde¹⁸⁷

¹⁶⁹1923/N2/S.2.

¹⁷⁰1928/ N12-/S.5.

¹⁷¹1925/N4/S.5.

¹⁷²1930/N6/S.1.

¹⁷³1925/N4/S.1.

¹⁷⁴1927/N5/S.1.

¹⁷⁵1924/N4/S.6.

¹⁷⁶1928/ N12/S.6

¹⁷⁷1924/N4/S.16.

¹⁷⁸1926/N12/S.3.

¹⁷⁹1923/N1/S.6.

¹⁸⁰1929/ N3/S.20

¹⁸¹1923/N1/S.14.

¹⁸²1928/ N12/S.11.

¹⁸³1923/N1/S.12.

¹⁸⁴1929/ N3/S.8.

¹⁸⁵ D89-11/S.46.

¹⁸⁶ Parlatır, 2017: 1328.

¹⁸⁷ Sözcük, Türkiye Türkçesinin İzmir ve Samsun ağızlarında *ötru* biçiminde kullanılmaktadır.

yuvarlak ünlülerden biri olan /ü/ sesi ile kullanılmaktadır. Arap alfabesi ile yayımlanan *Şərq Qadını* dergisinde *ötürü* sözcüğünün yazılışı اوترى biçimindedir. Bu nedenle sözcüğünün okunuşu anlaşılammaktadır. Ancak aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında bu sözcük *ötru* biçiminde yazılmıştır. Azerbaycan Türkçesinde *ötürü* biçiminde söylendiği, ancak yazıda Eski Anadolu Türkçesinden itibaren görülen yazımın kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, art zamanlı olarak incelendiğinde Arap harfli Oğuzca metinlerde *ötri* (اوترى) biçiminde düz ünlü ile yazılan sözcüğün Azerbaycan Türkçesinde *ötürü*, Türkiye Türkçesi yazı dilinde de *ötürü* biçiminde yuvarlak ünlüyle kullanılmaktadır.

2.1.1.5. /o/ Sesi ve Yazımı

Eski Anadolu Türkçesinde /o/ sesi sözcük başında elif-vav (او), ötreli elif-vav (أو), sözcük ortasında vav (و) ve işaretlenmeden, sonda ise vav (و) ile yazılmıştır: *od* (اود), *ol* (اول), *konuk* (قونق), *koyun* (قيون) vb. (Şahin, 2018: 38).

Osmanlı Türkçesinde /o/ ünlüsü sözcük başında elif-vav (او), sözcük içinde sadece vav (و) ve işaretlenmeden, sözcük sonunda vav (و) ile yazılmaktadır: *ok* (اوق), *kol* (قول), *boyun* (بوين) vb. (Tulum, 2011: 22-23).

/o/ ünlüsü boğumlanma yerine göre kalın, dudak durumuna göre yuvarlak ve çene açıklığına göre ise geniş bir sestir: *o*, *yol*, *ot çok* vb. (Ergin, 2013: 39; Karaağaç, 2013: 102-103).

Azerbaycan Türkçesinde /o/ ünlüsü kalın, geniş ve yuvarlak olarak telaffuz edilir. Türkçe sözcüklerin sadece ilk hecesinde bulunmaktadır: *od* “ateş”, *çok* “çok”, *kol* “kol” vb. Fakat /ağ/ ses grubu ünlüleşirken oluşan /ov/ çift sesi durumunda son hecede /o/ ünlüsü örnekleri görülmektedir. ET. *buzacı* > *buzov* “buzacı”, *kırağı* > *qırov* “kırağı”. Alıntı sözcüklerde de başta, ortada ve sonda bulunabilir: *oruc* (<Far. *rūze*) “oruç”, *ovsun* (<Far. *efsūn*) “efsun”, *pedagog* (<Yun. *paidogogos*) “eğitimci” vb. (Dəmirçizadə, 2007: 48-49; Yalçın, 2018: 64-65).

Arap alfabesi ve Latin alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinde /o/ ünlüsünün bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

Arap alfabesi	Çeviriyazı	Latin alfabesi
اولسون	olsun ¹⁸⁸	olsyn ¹⁸⁹
اوغلان	oğlan ¹⁹⁰	ogly ¹⁹¹
قوتوبراتف	ço'operatif ¹⁹²	onynla ¹⁹³
يولى	yolı ¹⁹⁴	jol ¹⁹⁵
چوق	çok ¹⁹⁶	çok ¹⁹⁷
راديو	Radi'o ¹⁹⁸	teatro ¹⁹⁹
بگزه بور	beñzeyor ²⁰⁰	oxzajır ²⁰¹
ياشايور	yaşayor ²⁰²	jaaajyr ²⁰³

Tablo 9 Şərq Qadını Dergisinde /o/ Ünlüsünün Yazımı

Tablo 9'da verilen örneklerde görüldüğü üzere Arap alfabesi ile yayımlanmış Şərq Qadını dergisinde /o/ ünlüsü sözcüklerde başta elif-vav (و), ortada vav (و) ve hemze-vav (و), sonda ise vav (و) ile yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise ses o harfiyle yazılmıştır.

/o/ ünlüsü art zamanlı olarak incelendiğinde genellikle Arap harfleriyle başta elif-vav (و) ve ötreli elif-vav (أو) ile, ortada vav (و) ve işaretlenmeden, sonda ise vav (و) ile yazıldığı belirlenmiştir. Fakat Arap alfabesinde sınırlı sayıda ünlü bulunması ve vav (و) harfinin hem /o/-/ö/-/u/-/ü/ ünlülerinin hem de /v/ ünsüzünün yazımında kullanılmasından dolayı bazı sözcüklerin yuvarlak ünlüler olan /o/-/ö/ ile mi yoksa dar ünlüler olan /u/-/ü/ ile mi yazıldığı anlaşılmamaktadır.

Örneğin *yaşıyor* fiilinde bulunan şimdiki zaman -yor eki, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut'ta bulunmamaktadır.²⁰⁴ Osmanlı Türkçesinde bu ek ²⁰⁵كله يور biçiminde yuvarlak ünlü olan vav ile yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin

¹⁸⁸1923/N1/S.14.

¹⁸⁹1930/N6/S.1.

¹⁹⁰1923/N1/S.18.

¹⁹¹1930/N6/S.19.

¹⁹²1925/N4/S.6.

¹⁹³1930/N6/S.14.

¹⁹⁴1924/N4/S.8.

¹⁹⁵1930/N6/S.1.

¹⁹⁶1923/N1/S.30.

¹⁹⁷1930/ N6/S.1.

¹⁹⁸1925/N4/S.42.

¹⁹⁹1930/N6/S.17.

²⁰⁰1923/N1/S.19.

²⁰¹1928/ N2/S.12.

²⁰²1923/N1/S.15.

²⁰³1927/N5/S.38.

²⁰⁴ Detaylı bilgi için bk. Ergin, 2016: 460.

²⁰⁵ Tulum, 2011: 354.

devamı olan Türkiye Türkçesinde ise sözcük *yaşıyor* biçiminde kullanılmaktadır. Arap alfabesi ile yayımlanan *Şerq Qadını* dergisinde *yaşıyor* sözcüğünün yazılışı da ياشايور (yaşayor) biçimindedir. Aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında bu sözcük *jaşajur* biçiminde dar-yuvarlak ünlü olan /u/ ile yazılmıştır.

Örneğin *yol* sözcüğü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut'ta ²⁰⁶يول, Osmanlı Türkçesinde ise ²⁰⁷يول biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesinde ise sözcük *yol* biçiminde, yuvarlak ünlülerden biri olan /o/ sesi ile kullanılmaktadır. Arap alfabesi ile yayımlanan *Şerq Qadını* dergisinde *yol* sözcüğünün yazılışı da يولى biçimindedir. Aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında bu sözcük *jol* biçiminde yazılmıştır.

2.1.1.6. /ö/ Sesi ve İmlası

Eski Anadolu Türkçesinde /ö/ sesi sözcük başında elif-vav (او), ötreli elif-vav (أو), sözcük ortasında vav (و) ve işaretlenmeden, sonda ise vav (و) ile yazılmıştır: *ög* (اوڪ), *öz* (اوز), *dök-* (دوك), *çörek* (چورك) vb. (Şahin, 2018: 38).

Osmanlı Türkçesinde /ö/ ünlüsü sözcük başında elif-vav (او), sözcük içinde sadece vav (و) ve işaretlenmeden, sözcük sonunda vav (و) ile yazılmaktadır: *ön* (اوڪ), *göz* (كوز), vb. (Tulum, 2011: 22-23).

/ö/ ünlüsü boğumlanma yerine göre ince, dudak durumuna göre yuvarlak ve çene açıklığına göre ise geniş bir sestir: *ön*, *söz*, *göç*, *çöl* vb. (Ergin, 2013: 39-40; Karaağaç, 2013: 102-103).

Azerbaycan Türkçesinde /ö/ ünlüsü ince, geniş ve yuvarlak olarak telaffuz edilir. Türkçe sözcüklerin sadece ilk hecesinde bulunmaktadır: *öz* “kendi”, *gövde* “gövde”, *göz* “göz” vb. Fakat /egi/ ses grubu ünlüleştiren oluşan /öv/ çift sesi durumunda son hecede /ö/ ünlüsü örnekleri görülmektedir. ET. *bilegü* > *bilöv* “bıçak bileme taşı”. Alıntı sözcüklerde de ilk hece dışında /ö/ ünlüsü görülmemektedir: *lövhe* (<Ar. *levha*) “levha”, *tövbe* (<Ar. *tevbe*) “tövbe”, *möhür* (<Far. *muhr*) “mühür” vb. Bazı birleşik sözcüklerin ortası ve sonunda /ö/ sesi bulunabilir: *bihörmət* (<Far. *bī* + *hurmet*)

²⁰⁶ D70-2/S.37.

²⁰⁷ Tulum, 2011: 89.

“saygısız”, *bedlöyün* (<Far. *bed* + Ar. *lövn*) “kötürenk, kötü, pis” (Dəmirçizadə, 2007: 45-46; Yalçın, 2018: 69).

Arap alfabesi ve Latin alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinde /ö/ ünlüsünün bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

Arap alfabesi	Çeviriyazı	Latin alfabesi
توز	öz ²⁰⁸	əlqədə ²⁰⁹
كوك	göğe ²¹⁰	bəlqa ²¹¹
بويوك	bü/öyük ²¹²	bəjuq ²¹³
كوزلرني	gözlerini ²¹⁴	qəzlərini ²¹⁵
كوره	göre ²¹⁶	qərə ²¹⁷
كوزل	gü/özel ²¹⁸	qəzal ²¹⁹

Tablo 10 *Şərq Qadını* Dergisinde /ö/ Ünlüsünün Yazımı

Tablo 10’da görüldüğü üzere Arap alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinde /ö/ ünlüsü sözcüklerde başta elif-vav (و) ve hemze-vav (ئو), ortada ise vav (و) ile yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise ses ə harfiyle yazılmıştır.

/ö/ ünlüsü art zamanlı olarak incelendiğinde genellikle Arap harfleriyle başta elif-vav (و) ve ötreli-vav (أو) ile ortada vav (و) ve işaretlenmeden, sonda ise vav (و) ile yazıldığı belirlenmiştir. Fakat Arap alfabesinde sınırlı sayıda ünlü bulunması ve vav (و) harfinin hem /o/-/ö/-/u/-/ü/ ünlülerinin hem de /v/ ünsüzünün yazımında kullanılmasından dolayı bazı sözcüklerin yuvarlak ünlüler olan /o/-/ö/ ile mi yoksa dar ünlüler olan /u/-/ü/ ile mi yazıldığı anlaşılmamaktadır.

Örneğin *büyük* sözcüğü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut’ta ²²⁰بويوك, Osmanlı Türkçesinde ise ²²¹بيوك biçiminde yazılmıştır. Dolayısıyla kelimenin

²⁰⁸1927/N5/S.7.

²⁰⁹1927/N5/S.1.

²¹⁰1927/N5/S.1.

²¹¹1927/N5/S.46.

²¹²1926/N12/S.12.

²¹³1926/N12/S.15.

²¹⁴1924/N4/S.2.

²¹⁵1930/N6/S.8.

²¹⁶1927/N5/S.7.

²¹⁷1930/N6/S.14.

²¹⁸1925/N4/S.13.

²¹⁹1929/N3/S.19.

²²⁰Tulum, 2011: 23.

²²¹Tulum, 2011: 23.

dar-yuvarlak ünlü ile mi geniş-yuvarlak ünlü ile mi yazıldığı anlaşılmamaktadır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesinde ise sözcük *büyük* biçiminde, dar-yuvarlak ünlülerden biri olan /ü/ sesi ile kullanılmaktadır. Arap alfabesi ile yayımlanan *Şərq Qadını* dergisinde *göre* sözcüğünün yazılışı da بويوك biçimindedir. Aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında bu sözcük *bəjuq* biçiminde geniş-yuvarlak ünlü olan /ö/ ile yazılmıştır. Derginin Arap harfli sayılarında sözcüğün yazımı Türkiye Türkçesi ile aynı şekildedir. Ancak aynı derginin Latin harfli sayılarında bu kelimenin yazımı *bəjuq* şeklinde olması yazarların konuştukları gibi yazdıklarını göstermektedir.

Sonuç olarak, art zamanlı olarak incelendiğinde Arap harfli Oğuzca metinlerde بويوك/ بويك biçiminde yazılan sözcük, çağdaş Azerbaycan Türkçesinde *böyük*, Türkiye Türkçesi yazı dilinde *büyük* şeklindedir.

Örneğin *güzel* sözcüğü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut'ta *yahşı* biçiminde ²²²كوزل, Osmanlı Türkçesinde ise ²²³كوزل biçiminde yazılmıştır. Dolayısıyla kelimenin dar-yuvarlak ünlü ile mi geniş-yuvarlak ünlü ile mi yazıldığı anlaşılmamaktadır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesinde ise sözcük *güzel* biçiminde, dar-yuvarlak ünlülerden biri olan /ü/ sesi ile kullanılmaktadır. Arap alfabesi ile yayımlanan *Şərq Qadını* dergisinde *güzel* sözcüğünün yazılışı da كوزل biçimindedir. Aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında bu sözcük *qəzel* biçiminde geniş-yuvarlak ünlü olan /ö/ ile yazılmıştır. Derginin Arap harfli sayılarında sözcüğün imlası Türkiye Türkçesi ile aynı şekilde yazılmıştır. Ancak aynı derginin Latin harfli sayılarında bu kelimenin yazımı *qəzel* şeklinde olması yazarların konuştukları gibi yazdıklarını göstermektedir.

Sonuç olarak, art zamanlı olarak incelendiğinde Arap harfli Oğuzca metinlerde *güzel/gözel* (كوزل) biçiminde yazılan sözcük, çağdaş Azerbaycan Türkçesinde *gözəl*, Türkiye Türkçesi yazı dilinde *güzel* şeklindedir.

---

²²²D11-5/S.7.

²²³Tulum, 2011: 149.

2.1.1.7. /u/ Sesi ve Yazımı

Eski Anadolu Türkçesinde /u/ sesi sözcük başında elif-vav (او), ötreli elif-vav (أو), sözcük ortasında vav (و), ötreli vav (ؤ) ve işaretlenmeden, sonunda vav (و) veya ötre (ؤ) ile yazılmıştır: *uy-* (اوى), *um-* (اوم), *bul-* (أر), *bu* (بو) vb. (Şahin, 2018: 38).

Osmanlı Türkçesinde /u/ ünlüsü sözcük başında elif-vav (او), sözcük içinde sadece vav (و) ve işaretlenmeden, sözcük sonunda vav (و) ile yazılmaktadır: *un* (اون), *buz* (بوز), *buçuk* (بچوق), *buluş* (بولش), *kuyu* (قويو) vb. (Tulum, 2011: 22-23). Alıntı sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda bulunabilir: *ûstâd* (استاد), *mûr* (مور) “karınca”, *bârû* (بارو) “kale duvarı” gibi (Tulum, 2011: 56-57).

/u/ ünlüsü boğumlanma yerine göre kalın, dudak durumuna göre yuvarlak ve çene açıklığına göre ise dar bir sestir: *su*, *uçuş*, *burun*, *uyku* vb. (Ergin, 2013: 40; Karaağaç, 2013: 102-103).

Bu ünlü Azerbaycan Türkçesinde kalın, dar ve yuvarlak olarak telaffuz edilir. Türkçe sözcüklerde başta, ortada ve sonda bulunmaktadır: *uca* “yüce”, *yun* “yün”, *quzu* “kuzu” vb. Alıntı sözcüklerde de ilk hece dışında görülmemektedir: *ud* (<Ar. *ūd*) “ud”, *alude* (<Far. *âlûden*> *âlûde*) “bulaşmış, müptela” (Dəmirçizadə, 2007: 47-48; Yalçın, 2018: 65).

Arap alfabesi ve Latin alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinde /u/ ünlüsünün bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

Arap alfabesi	Çeviriyazı	Latin alfabesi
قوٹو	kuṭu ²²⁴	yzak ²²⁵
اوزاق	uzak ²²⁶	yzyn ²²⁷
شورا	şura ²²⁸	Şyra ²²⁹
بو	bu ²³⁰	Byryn ²³¹
قابو	kapu ²³²	kapt. ²³³

²²⁴1925/N4/S.52.

²²⁵1928/ N12/S.19.

²²⁶1925/N4/S.1.

²²⁷1927/N5/S.1.

²²⁸1927/N5/S.1.

²²⁹1927/N5/S.1.

²³⁰1927/N5/S.1.

²³¹1930/N6/S.15.

²³²1923/N1/S.25.

²³³1928/ N12/S.10.

بوراخ	burah ²³⁴	buraklıb ²³⁵
جانلو	canlu ²³⁶	Canlı, ²³⁷

Tablo 11 *Şərq Qadını Dergisinde /u/ Ünlüsünün Yazımı*

Tabloda 11’de görüldüğü üzere Arap alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinde /u/ ünlüsü sözcüklerde başta elif-vav (و), ortada ve sonda vav (و) ile yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise ses y harfiyle yazılmıştır.

/u/ ünlüsü art zamanlı olarak incelendiğinde genellikle Arap harfleriyle başta elif-vav (و) ve ötreli-vav (أو) ile ortada vav (و) ve işaretlenmeden, sonda ise vav (و) ile yazıldığı belirlenmiştir. Fakat Arap alfabesinde sınırlı sayıda ünlü bulunması ve vav (و) harfinin hem /o/-/ö/-/u/-/ü/ ünlülerinin hem de /v/ ünsüzünün yazımında kullanılmasından dolayı bazı sözcüklerin yuvarlak ünlüler olan /o/-/ö/ ile mi yoksa dar ünlüler olan /u/-/ü/ ile mi yazıldığı anlaşılmamaktadır.

Örneğin *kapı* sözcüğü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut’ta ²³⁸ قاپو, Osmanlı Türkçesinde ise ²³⁹ قاپوسی biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesinde ise sözcük *kapı* biçiminde, düz ünlülerden biri olan /ı/ sesi ile kullanılmaktadır. Arap alfabesi ile yayımlanan *Şərq Qadını* dergisinde *kapı* sözcüğünün yazılışı da dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerindeki gibi قاپو biçimindedir. Aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında bu sözcük *kapı* biçiminde yazılmıştır. Dönemin yazım geleneğinde art damak /g/ ünsüzünün (ğ) de Arap alfabesinde *kaf*, Latin alfabesinde *k* harfiyle de yazıldığı göz önüne alınırsa bu sözcüğün başından itibaren Azerbaycan Türkçesinde *ğapı* biçiminde söylendiği, ancak yazıda Eski Anadolu Türkçesinden itibaren görülen yazımın kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, art zamanlı olarak incelendiğinde Arap harfli Oğuzca metinlerde *kapu* (قاپو) / (قاپو) biçiminde yuvarlak ünlü olan /u/ ile yazılmıştır. Bu sözcük, Azerbaycan Türkçesinde *qapı*, Türkiye Türkçesi yazı dilinde *kapı* biçiminde düz ünlü olan /ı/ ile kullanılmaktadır.

²³⁴1923/N1/S.18.

²³⁵1929/ N3/S.14.

²³⁶1924/N1/S.7.

²³⁷1926/N12/S.8.

²³⁸D150-4/S.77.

²³⁹Tulum, 2011: 315.

2.1.1.8. /ü/ Sesi ve Yazımı

Eski Anadolu Türkçesinde /ü/ sesi sözcük başında elif-vav(او), ötreli elif-vav (أ), sözcük ortasında vav (و), ötreli vav (ؤ) ve işaretlenmeden, sonunda vav (و) veya ötre (ؤ) ile yazılmıştır: *üz-* (اوز), *gün* (كون), *türki* (توركى) vb. (Şahin, 2018: 38).

Osmanlı Türkçesinde /ü/ ünlüsü sözcük başında elif-vav (او), sözcük içinde sadece vav (و) ve işaretlenmeden, sözcük sonunda vav (و) ile yazılmaktadır: *üzüm* (اوزوم), *düz* (دوز), *büyük* (بيوك), *üstün* (اوستون) vb. (Tulum, 2011: 22-23).

/ü/ ünlüsü boğumlanma yerine göre ince, dudak durumuna göre yuvarlak ve çene açıklığına göre ise dar bir sestir: *üç*, *Türk*, *gülünç*, *yüzük* vb. (Ergin, 2013: 40; Karaağaç, 2013: 102-103).

Azerbaycan Türkçesinde /ü/ ünlüsü ince, dar ve yuvarlak olarak telaffuz edilir. Türkçe sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda bulunmaktadır: *üç* “üç”, *ürek* “yürek”, *ölü* “ölü” vb. Alıntı sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda görülmemektedir: *ülema* (<Ar. *ulemā*) “ulema”, *ülfet* (<Ar. *ulfet*) “ülfet”, *düjün* (<Rus. *dyujina*) “düzine” (Dəmirçizadə, 2007: 44-45; Yalçın, 2018: 69).

Arap alfabesi ve Latin alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinde /ü/ ünlüsünün bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

Arap alfabesi	Çeviriyazı	Latin alfabesi
ئولكەمىز	ülkemiz ²⁴⁰	umidini ²⁴¹
گون	gün ²⁴²	qun ²⁴³
ايچون	içün ²⁴⁴	uçun ²⁴⁵
مبارزەسىنە	mübarezesine ²⁴⁶	Turqja ²⁴⁷

Tablo 12 *Şərq Qadını Dergisinde /ü/ Ünlüsünün Yazımı*

Tablo 12’de verilen örneklerde görüldüğü üzere Arap alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinde /ü/ ünlüsü sözcüklerde başta elif-vav (او) ve hemze-vav (ئو), ortada

²⁴⁰1927/N5/S.7.

²⁴¹1930/N6/S.1.

²⁴²1923/N1/S.18.

²⁴³1927/ /N5/S.1.

²⁴⁴1927/N5/S.3.

²⁴⁵1927/N5/S.1.

²⁴⁶1927/N5/S.1.

²⁴⁷1930/N6/S.14.

ve sonda ise vav (و) ile yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise ses *u* harfiyle yazılmıştır.

/ü/ ünlüsü art zamanlı olarak incelendiğinde genellikle Arap harfleriyle başta elif-vav (و) ve ötreli-vav (أ) ile ortada vav (و) ve işaretlenmeden, sonda ise vav (و) ile yazıldığı belirlenmiştir. Fakat Arap alfabesinde sınırlı sayıda ünlü bulunması ve vav (و) harfinin hem /o/-/ö/-/u/-/ü/ ünlülerinin hem de /v/ ünsüzünün yazımında kullanılmasından dolayı bazı sözcüklerin yuvarlak ünlüler olan /o/-/ö/ ile mi yoksa dar ünlüler olan /u/-/ü/ ile mi yazıldığı anlaşılmamaktadır.

Örneğin *için* sözcüğü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut'ta²⁴⁸ ایچون, Osmanlı Türkçesinde ise²⁴⁹ ایچون biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesinde ise sözcük *için* biçiminde, dar ünlülerden biri olan /i/ sesi ile kullanılmaktadır. Arap alfabesi ile yayımlanan *Şerq Qadını* dergisinde *için* sözcüğünün yazılışı da ایچون biçimindedir. Aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında bu sözcük *uçun* biçiminde yazılmıştır.

Sonuç olarak, art zamanlı olarak incelendiğinde Arap harfli Oğuzca metinlerde *içün* (ایچون) biçiminde yazılan sözcüğün Azerbaycan Türkçesinde *üçün*, Türkiye Türkçesi yazı dilinde *için* biçiminde kullanılmaktadır.

Örneğin *gün* sözcüğü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut'ta²⁵⁰ کون, Osmanlı Türkçesinde ise²⁵¹ کون biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesinde ise sözcük *gün* biçiminde, dar ünlülerden biri olan /ü/ sesi ile kullanılmaktadır. Arap alfabesi ile yayımlanan *Şerq Qadını* dergisinde *gün* sözcüğünün yazılışı da کون biçimindedir. Aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında bu sözcük *qun* biçiminde yazılmıştır. Sözcüğünün başından itibaren Azerbaycan Türkçesinde *gün* biçiminde söylendiği ve yazıldığı görülmektedir.

Sonuç olarak, art zamanlı olarak incelendiğinde Arap harfli Oğuzca metinlerde *gün* (کون) biçiminde yazılan sözcüğün Azerbaycan Türkçesinde *gün*, Türkiye Türkçesi yazı dilinde *gün* biçiminde kullanılmaktadır.

---

²⁴⁸D69-10/S.36.

²⁴⁹Tulum, 2011: 309.

²⁵⁰D10-1/S.7.

²⁵¹Tulum, 2011: 281.

2.1.2. Ünsüzler

Birbirleri yerine kullanılabilen *ünsüz* ve *konsonant* terimleri araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

“Vokaller dışında kalan diğer seslere *konsonant* adı verilir.” (Ergin, 2013: 36).
“Akciğerlerden gelen havanın çıkışı sırasında telaffuz organlarında tıkanma, daralma, sürtünme gibi çeşitli engellerle karşılaşması sonucu oluşan seslere *ünsüz* denir.” (Demir ve Yılmaz, 2016: 129).

Arap alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinin incelenen sayılarında birden çok işaret ile gösterilen ünsüzler şunlardır: /t/: ط - ت, /h/: ح - خ - ه, /s/: س - ث, /k/: ق - ك, /z/: ظ - ز - ذ.

2.1.2.1. /b/ Sesi ve Yazımı

Türk dilinde *ötümlü*, *süreksiz-patlayıcı* ve *çift dudak* niteliklerine sahip olan /b/ ünsüzü, Köktürk alfabesinde ayrı bir işaretle gösterilmiştir. Ancak Eski Uygur Türkçesi metinlerinde /b/ ve /p/ sesi için tek bir harf kullanılmıştır. Arap alfabesinde /p/ sesi bulunmadığı için Farslar /b/ sesinin altını üç nokta koyarak /p/ (پ) sesini oluşturmuşlardır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ilk metinlerde Arap-Fars yazım geleneği ve Uygur yazım geleneği karışık olarak kullanılmıştır. 16. yüzyıldan sonra kalıplaşmış birkaç yapı dışında bu sesler ayrı bir biçimde işaretlenmiştir: *gelüb* كلوب, *olub* اولوب, *alub* الوب, *kopmak* قويماق, *düpdüz* دوپدز, *kapusı* قاپوسی vb. (Akar, 2018: 96).

/b/ ünsüzü Türkiye Türkçesinde, çıkış yerine göre *çift dudak ünsüzü*, çıkış biçimine göre *patlamalı-ötümlü* bir sestir ve sözcüklerin her yerinde bulunabilir. Tüm sözcüklerde Latin alfabesindeki *b* harfiyle yazılır: *boş*, *ebe*, *bol* vb. (Ergin, 2013: 44; Karaağaç, 2013: 97-98).

Azerbaycan Türkçesinde /b/ ünsüzü tonlu, süreksiz çift dudak ünsüzüdür. Türkçe sözcüklerin her yerinde bulunabilir: *bal* “bal”, *bala* “çocuk”, *dib* “dip”, *qab* “kap”. Alıntı kelimelerde başta, ortada ve sonda görülmektedir. Tüm sözcüklerde Latin alfabesindeki *b* harfiyle yazılır: *baha* (<Far. *baha*) “paha, değer”, *şübhe* (<Ar. *şubhe*) “şüphede”, *cebhe* (<Ar. *cebhe*) “cephe” vb. (Demirçizadə, 2007: 58; Yalçın, 2018: 77-78).

Eski Türkçe döneminde görülen sözcük başı /b/ sesleri Eski Anadolu Türkçesinde de /b/ olarak devam etmiş, bu dönemden sonra Osmanlı sahasında ünsüz yine /b/ olarak kullanılmış fakat Azerbaycan sahasında /m/ tarafına geçerek /b/-/m/ değişikliği olmuştur. Dede Korkut Kitabı'nda da bu değişim görülmektedir: *men* “ben”, *mu* “bu”, *mil* “bel”, *miz* “biz” gibi. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde Dede Korkut'taki kadar /b/-/m/ değişimi görülmemektedir (Ergin, 2016: 408-410).

/b/ ~ /m/ akıcılaşması, TT ile AZT arasındaki ses farklılıklarının da nedenlerinden biridir. TT'de /b/ ünlüsüyle kullanılan bazı sözcüklerin AZT'de /m/ ile kullanıldığı görülmektedir: TT *ben* ~ AZT *men*, TT *bin-* ~ AZT *min-*, TT *bin* ~ AZT *min* vb. Ancak bu sözcüklerin Türkiye Türkçesinin Güney-Batı ağızlarında /m/ ön sesiyle kullanıldığı belirtilmelidir.

Arap alfabesi ve Latin alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında /b/ ünsüzünün bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAQT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
بو	bu ²⁵²	By ²⁵³	bu	بو	bu ²⁵⁴	bu
جېھەسە	cebhesine ²⁵⁵	cəbhəsina ²⁵⁶	cəbhə	جېھەسە	cebhesine ²⁵⁷	cephe
دوتوب	dutub ²⁵⁸	dytyb ²⁵⁹	tutub	دوتوب	qoyub ²⁶⁰	koy-
مەن	men ²⁶¹	mən ²⁶³	mən	مەن	ben ²⁶⁵	ben
بەن	ben ²⁶²	Bən ²⁶⁴		بەن		
ایکی مین	iki min ²⁶⁶	min ²⁶⁷	min	ایکی مین	biñe ²⁶⁸	bin

²⁵²1925/N4/S.4.

²⁵³1929/ N3/S.1.

²⁵⁴19. Sayı, 1. Sayfa/ S.36.

²⁵⁵1923/N1/S.37.

²⁵⁶1930/N6/S.3.

²⁵⁷70. Sayı, 1. Sayfa/ S.220.

²⁵⁸1923/N2/S.8.

²⁵⁹1929/ N3/S S.1.

²⁶⁰6. Sayı, 2. Sayfa/ S.34.

²⁶¹1923/N1/S.10.

²⁶²1923/N1/S.12.

²⁶³1929/ N3/S.16.

²⁶⁴1929/N3/S.6.

²⁶⁵63. Sayı, 2. Sayfa/ S.194.

²⁶⁶1923/N1/S.18.

²⁶⁷1930/N6/S.1.

²⁶⁸19. Sayı, 1. Sayfa/ S.36.

مئىنلەر	minlerce ²⁶⁹	مىنلەرچە ²⁷⁰	minlêrlə	مىنلەر	binlerce ²⁷¹	binlerce
---------	-------------------------	-------------------------	----------	--------	-------------------------	----------

Tablo 13 *Şərq Qadını Dergisinde /b/ Ünsüzünün Yazımı*

Tabloda görüldüğü üzere, *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarından alınmış örneklerde /b/ ünsüzü sözcüklerin her yerinde kullanılmıştır. Derginin Latin alfabesiyle yayımlanan sayılarında ise bu ünsüz *b* sesiyle işaretlenmiştir. Burada dikkat çeken durum, bu yazımların TT ve AZT arasında yaygın olarak görülen /b/ ~ /m/ akıcılışmasını yansıtıyor olmasıdır. Derginin Arap harfli yayımlanan sayılarında sözcük hem /b/ ile hem de /m/ ile yazılmıştır. Ancak derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında sözcüklerin ses değişimine uygun olarak /m/ ünsüzü ile yazılmaya başladığı görülmektedir.

/b/ ünsüzü art zamanlı olarak incelendiğinde genellikle Arap harfleriyle hep b (ب) ile yazılmıştır. Arap alfabesinde /p/ sesinin bulunmaması sebebiyle b (ب) harfi /p/ yerine de kullanılmış, 16. yüzyıldan sonra bu kullanım kalkmıştır.

TT ve AZT arasında görülen /b/ ~ /m/ akıcılışması ve bu değişimin yazıdaki durumu açısından farklı örnekler dikkat çekmektedir. Tabloda dördüncü satırda bulunan *ben* sözcüğü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut'ta ²⁷²من ve ²⁷³بن şeklinde Osmanlı Türkçesinde ise ²⁷⁴بن biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesi yazı dilinde sözcük *ben*, ağızlarda ise *men* biçiminde kullanılmaktadır.

Arap alfabesi ile yayımlanan *Şərq Qadını* dergisinde *ben* sözcüğü من ve بن olmak üzere iki farklı biçimde yazılmıştır. Bu nedenle sözcüğünün hangi kullanımının yaygın olduğu anlaşılamamaktadır. Ancak aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında *mən* biçiminde yazılan sözcükten kökün *mən* olduğu ve /m/ sesi ile söylenip yazıldığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Arap harfli yazım geleneğinde /b/ harfiyle de yazılmış olmasına rağmen bu sözcüğün Azerbaycan Türkçesinde başından itibaren *mən* biçiminde söylendiği, ancak yazıda iki farklı yazımın kullanıldığı anlaşılmaktadır.

²⁶⁹1924/N4/S.9.

²⁷⁰1928/ N12/S.10

²⁷¹6. Sayı, 1. Sayfa/ S.32.

²⁷² D44-1/S.24.

²⁷³ D43-13/S.23.

²⁷⁴ Tulum, 2011: 89.

/b/ ~ /m/ değişiminde dikkat çeken bir diğer örnek *bin* sayı adıdır. Tabloda dördüncü satırda yer alan *bin* sözcüğü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut'ta ²⁷⁵بيك şeklinde Osmanlı Türkçesinde ise ²⁷⁶بيك biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesinde ise sözcük *bin* biçiminde kullanılmaktadır.

Arap alfabesi ile yayımlanan *Şarq Qadını* dergisinde *bin* sözcüğü مين biçiminde yazılmıştır. Aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında *min* biçiminde yazılan sözcükten kökün *min* olduğu ve /m/ sesi ile söylenip yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu sözcüğün Azerbaycan Türkçesinde başından itibaren *min* biçiminde söylendiği ve yazıldığı anlaşılmaktadır.

2.1.2.2. /h/ Sesi ve Yazımı

Türk dilinde *ötümsüz*, *sürekli-sızıcı* ve *gırtlak sesi* niteliklerinde bulunan /h/ ünsüzü, Türkçe kökenli sözcüklerde bulunmayan bir sestir. Günümüzde /h/ ünsüzün bulunduğu bazı Türkçe kökenli sözcükler Eski Türkçe döneminde /k/, /k/ ünsüzüyle gösterilirdi: *han* < *kon* “konaklama yeri”, *han* < *kañ* “baba, hükümdar”, *hakan* < *kağan* “kağan” vb. (Karaağaç, 2013: 159).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde özellikle Azerbaycan coğrafyasında yakın yerlerde yazılan metinlerde sözcük ortası ve sonundaki /k/ ünsüzünün sızıcılaşarak /h/ ünsüzüne döndüğü görülmüştür. *uyhu* “uyku”, *koĥu* “koku”, *arĥa* “arka”, *çoh* “çok”, *yazuĥ* “yazık” gibi. Sözcük başı /k/ > /h/ sızıcılaşması ise Karahanlı döneminde oluşmaya başlamış ve Eski Anadolu Türkçesi döneminde de tek şekilli biçimde kullanılmıştır. *hanı*, *hangi*, *hakan* vb. Sözcük ortası ve sonunda görülen bu /k/ > /h/ sızıcılaşması zamanla Azerbaycan Türkçesinde standartlaşmıştır. Türkiye Türkçesinde ise / k / ünsüzlü yapılar ölçünlüleşmiş, /h/ ünsüzlü şekiller ise ağızlarda yaşamaktadır (Timurtaş, 2012: 48-49; Akar, 2018: 120-121).

Osmanlı Türkçesinde bulunan ve Arapçaya özgü olan ha (ح) harfi bir gırtlak sesidir. Türkçe telaffuzda bu ses değişikliğe uğrayarak tonsuz gırtlak sesi olan /h/ ünsüzüne dönüşmüştür. Telaffuzda görülen bu farklılık yazı ya da yansımıştır: لحم “lahm” yerine لهم “lehem (lehim)” gibi. (Tulum, 2011: 65). Osmanlı Türkçesi metinlerinde yer alan

²⁷⁵ D38-2/S.21.

²⁷⁶ Tulum, 2011: 324.

ve Farsçaya özgü olan hı (خ) sesi Türkçe olarak telaffuz edilirken sesin değeri değiştirilmiş, (he) ه gibi söylenmiştir: خوف havf “korku”, خر har “eşek”, خرده hurde “küçük parça” gibi (Tulum, 2011: 68-69).

/h/ ünsüzü çıkış yerine göre ön *damak*, çıkış biçimine göre, *ötümsüz-sürtünmeli* bir sestir ve sözcüklerin her yerinde bulunabilir. Tüm sözcüklerde Latin alfabesindeki *h* harfiyle yazılır: *hey*, *hangi*, *hele* vb. (Ergin, 2013: 44; Karaağaç, 2013: 97; Demir ve Yılmaz, 2016:129-131).

Azerbaycan Türkçesinde /h/ ünsüzü için iki ayrı işaret bulunmaktadır. Birincisi /h/ şeklinde ikincisi /x/ şeklinde işaretlenmiştir. /h/ ünsüzü tonsuz, sürekli, gırtlak ünsüzüdür. Türkçe sözcüklerde ikincil olarak her yerde bulunabilir: *hansı/hankı* “hangi”, *ha* “seslenme”, *heyva* “ayva”. Alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda görülmektedir: *hafız* (<Ar. hāfız) “hafız”, *gah* (<Far. gāh) “bir tür bağlaç”, *agah* (<Far. āgāh) “haberdar” vb. /x/ ünsüzü ise sızıcı, tonsuz, sürekli ve ardamak ünsüzüdür. /x/ Türkçe sözcüklerin her yerinde bulunabilir: *xanım* “hanım”, *xox* “korkutma nidası”, *axar* “daima akan, akar”, *baxış* “bakış”, *yuxu* “uyku”, *ox* “oh” gibi. Alıntı sözcüklerde ise başta, ortada ve sonda bulunmaktadır: *xeber* (<Ar. xaber) “haber”, *daxil* (<Ar. daxl) “dahil”, *serxoş* (<Far. ser+hoş) “sarhoş” vb. (Dəmirçizadə, 2007: 76-77; Yalçın, 2018: 83-84)

Oğuzcada yaygın olarak görülen sızıcılaşma, TT ile AZT arasındaki ses farklılıklarının da nedenlerinden biridir. TT’de /k/ ünsüzüyle kullanılan bazı sözcüklerin AZT’de /x/ ile kullanıldığı görülmektedir: TT *yakın* ~ AZT *yaxın*, TT *uyku* ~ AZT *yuxu*, TT *tok* ~ AZT *tox*, TT *bak-* ~ AZT *bax-* vb.

Arap alfabesi ve Latin alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında /h/ ünsüzünün bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
باخیردی	bahırdı ²⁷⁷	bakds. ²⁷⁹	bax-	باخیردی	bakılarak ²⁸⁰	bak-
باقوب	baqub ²⁷⁸					

²⁷⁷1923/N1/S.9.

²⁷⁸1924/N4/S.16.

²⁷⁹1930/N6/S.8.

²⁸⁰74.Sayı-2.Sayfa/S.238.

ياخين ياقين	yahın ²⁸¹ yakın ²⁸²	jakın ²⁸³	yaxın	ياقین	yakın ²⁸⁴	yakın
ياخشى	yahşı ²⁸⁵	jaxşı ²⁸⁶	yaxşı	-	-	-
واھشى	vahşi ²⁸⁷	vəhşi ²⁸⁸	vəhşi	واھشى	vahşi ²⁸⁹	vahşi
ھکيم	həkim ²⁹⁰	hesab ²⁹¹	həkim	ھکيم	hikaye ²⁹²	hikaye
ھر کس	herkes ²⁹³	hər qasa ²⁹⁴	hər kəs	ھر کس	herkes ²⁹⁵	herkes
چوخ چوق	çoh ²⁹⁶ çok ²⁹⁷	çok ²⁹⁸	çok	چوق	çok ²⁹⁹	çok
اوخوماغى او قوندى.	oğumağı ³⁰⁰ oğundi ³⁰¹	oxycylara ³⁰²	oxu-	او قونور	oğunur ³⁰³	oku-
قورخى	qorhu ³⁰⁴	korkyja ³⁰⁵	qorxu	قورخوسز	qorkusuz ³⁰⁶	kork-
يوقدۇر يوقدۇر	yohdur ³⁰⁷ yokdur ³⁰⁸	jokdyr ³⁰⁹	yoxdur	يوقدۇر	yokdur ³¹⁰	yoktur
يوقھارى يوقارى	yuharı ³¹¹ yukarı ³¹²	Jyxarıda ³¹³	yuxarı	يوقھارىدە	yukarıda ³¹⁴	yukarı

- 281 1924/N4/S.7.
282 1923/N1/S11.
283 1930/N6/S.5.
284 72.Sayı-1.Sayfa/S.228.
285 1924/N4/S.7.
286 1929/ N3/S.8.
287 1923/N1/S.40.
288 1930/N6/S.1.
289 71.Sayı-1.Sayfa/S.224.
290 1923/N1/S.41.
291 1928/ N12/S.6.
292 59. Sayı, 2. Sayfa/S.178.
293 1924/N4/S.9.
294 1930/N6/S.7.
295 69.Sayı-2.Sayfa/S.218.
296 1923/N1/S.11.
297 1923/N1/S17.
298 1928/ N12/S.2.
299 69.Sayı-2.Sayfa/S.218.
300 1923/N1/S.18.
301 1923/N1/S4.
302 1929/N3/S.1.
303 67.Sayı-2.Sayfa/S.210.
304 1923/N1/S.9.
305 1930/N6/S.7.
306 70.Sayı-1.Sayfa/S.220.
307 1924/N4/S.9.
308 1924/N4/S.10.
309 1928/ N12/S.1.
310 70.Sayı-1.Sayfa/S.220.
311 1923/N1/S.19.
312 1925/N4/S.18.
313 1929/ N3/S.5.
314 66.Sayı-2.Sayfa/S.206.

حکومتی	hükümeti ³¹⁵	huqyməti 316	hökumət	حکومت	hükümet ³¹⁷	hükümet
کهنه	köhne ³¹⁸	qəhnə ³¹⁹	köhnə	-	-	-

Tablo 14 *Şərq Qadını Dergisinde /h/ Ünsüzünün Yazımı*

Tabloda verilen örneklerde görüldüğü üzere Arap alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinde /h/ ünsüzü başta, ortada ve sonda bulunabilir. Sözcük kalın sıradan seslerden sonra ha (ح) ve hı (خ) ile ince sıradan seslerden sonra da he (ه) ile yazılmıştır. Burada dikkat çeken durum, bu yazımların Oğuz Türkçesinde yaygın olarak görülen /k/ > /h/ değişimini yansıtmamasıdır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında sözcüklerin ses değişimine uygun olarak yazılmamış, Türkiye Türkçesinde yazı dilinde bulunan biçimiyle kullanılmıştır.

/h/ ünsüzü art zamanlı olarak incelendiğinde genellikle Arap harfleriyle ince sıradan ünlülerin yazımında he (ه), kalın sıradan ünlülerin yazımında ise ha (ح) ve hı (خ) kullanılmıştır.

Oğuz Türkçesinde görülen iç ses ve son seste /k/ > /h/ değişimi ve bu değişimin yazıdaki durumu açısından farklı örnekler dikkat çekmektedir. Tabloda ilk satırda bulunan art damak örneklerinden biri olan Azt'deki *bax-* fiili, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut'ta ³²⁰باقدی şeklinde, Osmanlı Türkçesinde ise ³²¹باق biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesi yazı dilinde bu fiil *bak-*, ağızlarda ise *bah-* biçiminde kullanılmaktadır.

Arap alfabesi ile yayımlanan *Şərq Qadını* dergisinde *bak-* fiilinin yazılışı da باخیردی ve باقوب olmak üzere iki farklı biçimde³²² yazılmıştır. Bu nedenle sözcüğünün hangi kullanımının yaygın olduğu anlaşılabilir. Ancak aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında *bakdb* biçiminde yazılan sözcükten kökün *bak-* olduğu ve /k/ sesi ile söylenip yazıldığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen bu sözcüğün Azerbaycan Türkçesinde başından itibaren *bağ-* biçiminde söylendiği, ancak Arap harfli metinlerde iki farklı yazımın kullanıldığı, ancak *bak-* biçiminin daha fazla olduğu,

³¹⁵1923/N2/S.1.

³¹⁶1930/N6/S.7.

³¹⁷66.Sayı-1.Sayfa/S.204.

³¹⁸1923/N2/S.1.

³¹⁹1928/ N12/S.1.

³²⁰D28-3/S.16.

³²¹Tulum, 2011: 392.

³²²Bu durum "2.2. *Şərq Qadını Dergisinde Yazım Tutarsızlıkları*" başlığında detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Latin alfabesinde ise Türkiye Türkçesindeki yazımın devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Bu fiil çağdaş Azerbaycan Türkçesinde *bah*- biçimindedir.

/k/ > /h/ değişiminde dikkat çeken bir diğer örnek *çok* sözcüğüdür. Tabloda yedinci satırda yer alan *çok* sözcüğü Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden biri olan Dede Korkut'ta ³²³چوق şeklinde, Osmanlı Türkçesinde ise ³²⁴چوق biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesinde sözcük *çok* biçiminde, tonsuz ünsüzlerden biri olan /k/ sesi ile kullanılmaktadır.

Arap alfabesi ile yayımlanan *Şerq Qadını* dergisinde *çok* kelimesinin yazılışı da چوخ ve چوق olmak üzere iki farklı biçimde yazılmıştır. Bu nedenle sözcüğünün hangi kullanımının yaygın olduğu anlaşılamamaktadır. Ancak aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında *çok* biçiminde yazılan sözcükten kökün *çok* olduğu ve /k/ sesi ile söylenip yazıldığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Arap harfli yazım geleneğinde *hı* harfiyle de yazılmış olmasına rağmen bu sözcüğün Azerbaycan Türkçesinde başından itibaren *çok* biçiminde söylendiği, ancak yazıda iki farklı yazımın kullanıldığı anlaşılmaktadır.

/k/ > /h/ değişiminde farklı bir duruma sahip olan sözcüklerden biri *yok* sözcüğüdür. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden biri olan Dede Korkut'ta ³²⁵یوق şeklinde, Osmanlı Türkçesinde ise ³²⁶یوق biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesinde sözcük *yok* biçiminde, tonsuz ünsüzlerden biri olan /k/ sesi ile kullanılmaktadır.

Arap alfabesi ile yayımlanan *Şerq Qadını* dergisinde *yok* kelimesinin yazılışı da یوخر ve یوقدر olmak üzere iki farklı biçimde yazılmıştır. Bu nedenle sözcüğünün hangi kullanımının yaygın olduğu anlaşılamamaktadır. Ancak aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında *yok* biçiminde yazılan sözcükten kökün *yok* olduğu ve /k/ sesi ile söylenip yazıldığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Arap harfli yazım geleneğinde *hı* harfiyle de yazılmış olmasına rağmen bu sözcüğün Azerbaycan Türkçesinde başından itibaren *yok* biçiminde söylendiği, ancak yazıda iki farklı yazımın kullanıldığı anlaşılmaktadır.

---

³²³D115-13/S.59.

³²⁴Tulum, 2011: 186.

³²⁵D10-8/S.7.

³²⁶Tulum, 2011: 307.

2.1.2.3. /k/ Sesi ve Yazımı

Türk dilinde *ötümsüz, süreksiz-patlayıcı* ve *art/ön damak sesi* niteliklerine sahip /k/ ünsüzü, Türkçe kökenli sözcüklerin her yerinde bulunabilir. /k/ ünsüzü Eski Anadolu Türkçesi döneminde özellikle de Azerbaycan sahasında /h/ ünsüzüne dönerek sızıcılaşmaya başlamış ve zamanla bu durum Azerbaycan Türkçesi için standartlaşmıştır³²⁷. Eski Anadolu Türkçesinde /k/ ünsüzü kaf (ق) ve kef (ك) ile gösterilmiştir. Genellikle arka damak ünlülerinden sonra kaf (ق) biçimi yazılırken, ön damak ünsüzlerinden sonra kef (ك) ünsüzü getirilmiştir: *arqa* “arka”, *yok* “yok”, *çık-* “çıkmaq”, *korğu* “korku”, *gök* “gök”, *kibi* “gibi”, *kiç-* “geçmek” vb. (Ergin, 2016 :419-422).

Osmanlı Türkçesinde de /k/ ünsüzü kaf (ق) ve kef (ك) ile işaretlenmiştir. Metinlerde art damak ünlüleriyle kaf (ق), ön damak ünlüleriyle kef (ك) kullanılmıştır. (Tulum, 2011: 16).

/k/ ünsüzü çıkış yerine göre *ön damak*, çıkış biçimine göre, *ötümsüz-patlamalı* bir sestir ve sözcüklerin her yerinde bulunabilir. Tüm sözcüklerde Latin alfabesindeki *k* harfiyle yazılır: *küçük*, *iki*, *bekçi*, *kaş*, *kız*, *kucak* vb. (Ergin, 2013: 44; Karaağaç, 2013: 97; Demir ve Yılmaz, 2016:129-131).

Azerbaycan Türkçesinde /k/ ünsüzü için iki ayrı işaret bulunmaktadır. Birincisi /k/ şeklinde ikincisi /q/ şeklinde işaretlenmiştir. /k/ ünsüzü tonsuz, süreksiz, ön damak ünsüzüdür. /k/ ünsüzü ince ünlülerle birlikte kullanılmaktadır. Türkçe sözcüklerin her yerinde bulunabilir: *ekin* “ekin”, *iki* “iki”, *çiçek* “çiçek” gibi. Alıntı sözcüklerde kalın ünlüler ile birlikte de kullanılır ve sözcükte başta, ortada, sonda görülmektedir: *kaman* (<Ar. kemānçe) “kemençe”, *nankor* (<Far. nānkūr) “nankör”, *pakize* (<Far. pākīze) “temiz, güzel” vb. /q/ ünsüzü ise tonlu, süreksiz ve art damak ünsüzüdür. /q/ ünsüzü Azerbaycan Türkçesinde sözcük başı ve ortasında sıkça görülür ve genellikle kalın sıradan ünlülerle yazılmaktadır. Türkçe sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda bulunabilir: *qar* “kar”, *qara* “kara”, *doqquz* “dokuz”, *torpaq* “toprak”, *sınıq* “kırık” gibi. Alıntı sözcüklerde ise başta, ortada ve sonda bulunur ve bazen ince sıradan ünlülerle yazıldığı da görülmüştür: *qiymet* (<Ar. kıymet) “kıymet”, *qenaet* (<Ar.

³²⁷Konuyla ilgili bilgi “/h/ Sesi ve İmlası” başlığında verilmiştir.

kanā‘at) “kanaat”, sōvq (<Ar. sevķ) “sevk” vb. (Dəmirçizadə, 2007: 68-70; Yalçın, 2018: 85-87).

Arap alfabesi ve Latin alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında /k/ ünsüzünün bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAQT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
قباقا	qabaqca ³²⁸	kabakca ³²⁹	qabaq	اد نوب	oquyub ³³⁰	oku-
عقالی	‘aqlı ³³¹	okly ³³²	ağıl/oxu-	عدل	‘aqlı ³³³	akıl
چوق	çok ³³⁴	Çok ³³⁵	çox	چوق	çok ³³⁶	çok
کبی	gibi ³³⁷	qibi ³³⁸	kimi	کبی	gibi ³³⁹	gibi
ایکنجی	ikinci ³⁴⁰	iqinci ³⁴¹	ikinci	ایکنجی	ikinci ³⁴²	ikinci
دیک	dik ³⁴³	tiqildiğdən ³⁴⁴	tik-	دیکلمش	dikilmiş ³⁴⁵	dik-

Tablo 15 *Şərq Qadını* Dergisinde /k/ Ünsüzünün Yazımı

Tabloda görüldüğü üzere, *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarından alınmış örneklerde /k/ ünsüzü art damak seslerinden oluşan sözcüklerde kaf (ق) ile ön damak seslerinden oluşarlarda kef (ك) ile yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise /k/ ünsüzü *k* ve *q* şeklinde çağdaş Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi iki farklı biçimde işaretlenmiştir. Dergide /k/ ünsüzü art damak ünlülerinin oluşturduğu sözcüklerde, /q/ ünsüzü de ön damak seslerinden oluşan sözcüklerin yazımında kullanılmıştır.

³²⁸1923N1/S.24.

³²⁹1929/ N3/S.7.

³³⁰6.Sayı-2.Sayfa/S.34.

³³¹1924/N4/S.7.

³³²1928/ N12/S.4.

³³³51.Sayı-2.Sayfa/S.146.

³³⁴1923/N1/S.20.

³³⁵1928/ N12/S.2.

³³⁶69.Sayı-2.Sayfa/S.218.

³³⁷1923/N1/S.14.

³³⁸1929/N3/S.1.

³³⁹73.Sayı-2.Sayfa/S.234.

³⁴⁰1923/N1/S.14.

³⁴¹1929/ N3/S.1.

³⁴²72.Sayı-2.Sayfa/S.230.

³⁴³1923/N1/S.15.

³⁴⁴1930/N6/S.1.

³⁴⁵73.Sayı-1.Sayfa/S.232.

/k/ ünsüzü art zamanlı olarak incelendiğinde genellikle Arap harfleriyle ön sıradan ünlülerin yazımında kef (ك), art sıradan ünlülerin yazımında ise kaf (ق) kullanılmıştır.

Tabloda ikinci satırda bulunan art damak örneklerinden biri olan *aklı* sözcüğü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut'tan³⁴⁶ عقلي şeklinde, Osmanlı Türkçesinde ise³⁴⁷ عقل biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesi yazı dilinde bu fiil *akıl* biçiminde kullanılmaktadır.

/k/ ünsüzünde diğer örnek ise *ikinci* sözcüğüdür. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden biri olan Dede Korkut'ta³⁴⁸ اكي şeklinde, Osmanlı Türkçesinde ise³⁴⁹ ايكي biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesinde sözcük *iki* biçiminde, tonsuz ünsüzlerden biri olan /k/ sesi ile kullanılmaktadır.

Arap alfabesi ile yayımlanan *Şerq Qadını* dergisinde *ikinci* sözcüğünün yazılışı da اكينجي biçimdedir. Aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında *iqinci* biçiminde yazılan sözcükten kökün *iqi* olduğu ve (ğ) /q/ sesi ile söylenip yazıldığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Arap harfli yazım geleneğinde *kef* harfiyle yazılmış olmasına rağmen bu sözcüğün Azerbaycan Türkçesinde başından itibaren *iqi* biçiminde söylendiği, ancak Arap harfli yazıda kef (ك) ile yazımın kullanıldığı anlaşılmaktadır.

2.1.2.4. /p/ Sesi ve Yazımı

Türk dilinde *ötümsüz*, *süreksiz-patlayıcı* ve *çift dudak* niteliklerinde bulunan /p/ ünsüzü, Köktürk alfabesinde ayrı bir işaretle gösterilmiş, fakat Eski Uygur Türkçesi metinlerinde /b/ ve /p/ seslerini göstermek için tek bir harf kullanılmıştır. Farsların /b/ sesinin altını üç nokta koyarak /p/ (پ) sesini oluşturmasıyla, Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde hem b (ب) hem de p (پ) karışık olarak kullanılmıştır. 16. yüzyıldan sonra Osmanlı Türkçesi metinlerinde kalıplaşmış birkaç yapı dışında bu sesler ayrı bir harfle işaretlenmiştir (Akar, 2018: 96).

/p/ ünsüzü Türkiye Türkçesinde, çıkış yerine göre *çift dudak ünsüzü*, çıkış biçimine göre *patlamalı-ötümsüz* bir sestir ve sözcüklerin her yerinde bulunabilir. Tüm

³⁴⁶D34-2/S.19.

³⁴⁷Tulum, 2011: 198.

³⁴⁸D16-12/S.10.

³⁴⁹Tulum, 2011: 89.

sözcüklerde Latin alfabesindeki *p* harfiyle yazılır: *tepe*, *parlak*, *köprü* vb. (Ergin, 2013: 44; Karaağaç, 2013: 97-98).

Azerbaycan Türkçesinde /p/ ünsüzü tonsuz, süreksiz ve çift dudak ünsüzüdür. Türkçe sözcüklerin her yerinde bulunabilir: *palçıq* “balçık”, *pusqu* “pusu”, *pozuq* “bozuk”, *toppuz* “topuz”. Alıntı kelimelerde başta, ortada ve sonda görülmektedir. Tüm sözcüklerde Latin alfabesindeki *p* harfiyle yazılır: *payız* (<Far. *pāyīz*) “sonbahar”, *plov* (<Far. *pelāv*, *pilāv*) “pilav”, *qulp* (Rum. kulp) “kulp” vb. (Dəmirçizadə, 2007: 58; Yalçın, 2018: 89).

/p/ ~ /b/ tonlulaşması, TT ile AZT arasındaki ses farklılıklarının da nedenlerinden biridir. TT’de /p/ ünsüzüyle kullanılan bazı sözcüklerin AZT’de /b/ ile kullanıldığı görülmektedir: TT *sebeb* ~ AZT *səbəb*, TT *kap* ~ AZT *qab*, TT *kitap* ~ AZT *kitab* vb.

Arap alfabesi ve Latin alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında /p/ ünsüzünün bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviri yazı	Latin	Latin	Arap	Çeviri yazı	Latin
پس لئه بوب	pislenmeyüb ³⁵⁰	pəs ³⁵¹		مکتب	mekteb ³⁵²	mektep
ياپيشمىشدر	yapışmışdır ³⁵³	kampanjasi, 354	yapış- /kampaniya	ياپيشمىشدر	yapışdırılan 355	yapış-
آپاريلدينى	aparıldığı ³⁵⁶	aparıldıkları, 357	apar-	شبهه	şübhe ³⁵⁸	şüphe
قلب	qalb ³⁵⁹	kəlbimdən 360	qəlb	قلبلر	qalbler ³⁶¹	kalp
سبب	sebeb ³⁶²	səbəblər ³⁶³	səbəb	سبب	sebeb ³⁶⁴	sebeb

³⁵⁰1923/N2/S.2.

³⁵¹1929/ N3/S.7.

³⁵²73.Sayı-2.Sayfa/S.234.

³⁵³1925/N4/S.14.

³⁵⁴1929/N3/S.5.

³⁵⁵64.Sayı-2.Sayfa/S.198.

³⁵⁶1926/N12/S.1.

³⁵⁷1929/ N3/S.2.

³⁵⁸70.Sayı-1.Sayfa/S.220.

³⁵⁹1923/N1/S.3.

³⁶⁰1928/ N12/S.14.

³⁶¹62.Sayı-2.Sayfa/S.190.

³⁶²1923/N1/S.33.

³⁶³1930/N6/S.5.

³⁶⁴58.Sayı-1.Sayfa/S.172.

کتاب	kitab ³⁶⁵	qıtab ³⁶⁶	kitab	کتاب	kitab ³⁶⁷	kitab
اضطراب	ıztırab ³⁶⁸	əubhə ³⁶⁹	əziyyət/şübhə	اضطراب	ıztırablara ³⁷⁰	ıstrap

Tablo 16 *Şərq Qadını Dergisinde /p/ Ünsüzünün Yazımı*

Tabloda verilen örneklerde görüldüğü üzere Türkiye Türkçesinde tonsuz /p/ ile yazılan sözcükler Arap alfabesi ile yayımlanan *Şərq Qadını* dergisinde tonlu /b/ ile yazılmış ve be (ب) harfi ile işaretlenmiştir. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında bu ses *p* harfi ile gösterilmiştir.

Tabloda görüldüğü üzere, *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarından alınmış örneklerde /p/ ünsüzü sözcüklerin her yerinde kullanılmıştır. Derginin Latin alfabesiyle yayımlanan sayılarında ise bu ünsüz *p* sesiyle işaretlenmiştir. Burada dikkat çeken durum, bu yazımların TT ve AZT arasında yaygın olarak görülen /p/ ~ /b/ tonlulaşmasını yansıtırıyor olmasıdır. Derginin Arap harfli yayımlanan sayılarında sözcükler /b/ ile yazılmıştır. Aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında da sözcüklerin /b/ ünsüzü ile yazılmaya devam ettiği görülmektedir.

/p/ ünsüzü art zamanlı olarak incelendiğinde genellikle Arap harfleriyle hep b (ب) ile yazılmıştır. Arap alfabesinde /p/ sesinin bulunmaması sebebiyle b (ب) harfi /p/ yerine de kullanılmış, 16. yüzyıldan sonra bu kullanım kalkmıştır.

TT ve AZT arasında görülen /p/ ~ /b/ tonlulaşması ve bu değişimin yazıdaki durumu açısından farklı örnekler dikkat çekmektedir. Tabloda beşinci satırda bulunan *sebep* sözcüğü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut'ta ³⁷¹سبب şeklinde Osmanlı Türkçesinde ise ³⁷²سبب biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesi yazı dilinde sözcük *sebep* biçiminde kullanılmaktadır.

Arap alfabesi ile yayımlanan *Şərq Qadını* dergisinde *sebep* sözcüğü سبب biçiminde yazılmıştır. Aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında *sebeb* biçiminde yazılan sözcükten kökün *sebeb* olduğu ve /b/ sesi ile söylenip yazıldığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Arap harfli yazım geleneğinde /b/ harfiyle de yazılan

³⁶⁵1923/N1/S.25.

³⁶⁶1928/ N12/S.13.

³⁶⁷57.Sayı-2.Sayfa/S.170.

³⁶⁸1923/N1/S.36.

³⁶⁹1928/N12/S.19.

³⁷⁰57.Sayı-2.Sayfa/S.170.

³⁷¹ D124-3/S.64.

³⁷² Tulum, 2011: 411.

sözcük, Azerbaycan Türkçesinde aynı yazım şeklinin korunarak *səbəb* biçiminde söylendiği ve yazıldığı anlaşılmaktadır.

2.1.2.5. /s/ Sesi ve Yazımı

Türk dilinde *ötümsüz*, *sürekli-sızıcı* ve *diş sesi* niteliklerinde bulunan /s/ ünsüzü, Eski Uygur dönemi metinlerinde art sıradan ve ön sıradan ünlülerle yazılan sözcüklerde söz başında bulunan /s/ ünsüzü tek bir harf ile gösterilmekteydi. Arap alfabesiyle yazılmış Orta Türkçe, Harezmi/Altınordu eserlerinde Uygur yazım geleneğinin etkisi devam etmiş ve Türkçe kelimelerde bulunan /s/ ünsüzü sin (س) ile yazılmıştır. Osmanlı Türkçesi metinlerinde ise 16. yüzyıldan sonra art sıradan ünlü bulunan sözcüklerde söz başı /s/ ünsüzü sad (ص) ile ince sıradan ünlü bulunan kelimelerde ise sin (س) ile yazılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ise /s/, / ş/ ünsüzlerinin yazımında Uygur ve Osmanlı yazım gelenekleri bir arada kullanılmıştır: *şoñra* صكرا , *şaldı* صالدى , *sensin* سنسن gibi kelimeler Osmanlı yazım geleneğine uygun olarak kullanılmıştır. Ancak Osmanlı yazım geleneğinde sad (ص) ile yazılan bası kelimeler Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde Uygur yazım geleneğine uygun olarak sin (س) ile yazıldığı görülmüştür: *sakin* سكين , *saçar* سچار , *saç* ساچ , *sağ* ساغ vb. (Akar, 2018: 94).

/s/ ünsüzü çıkış yerine göre *diş-diş arası*, çıkış biçimine göre, *ötümsüz-sürtünmeli* bir sestir ve sözcüklerin her yerinde bulunabilir. Tüm sözcüklerde Latin alfabesiyle *s* harfiyle yazılır: *sevgi*, *ıslak*, *üst* vb. (Ergin, 2013: 44; Karaağaç, 2013: 97; Demir ve Yılmaz, 2016:129-131).

Azerbaycan Türkçesinde /s/ ünsüzü tonsuz, sızıcı, diş- diş eti ünsüzüdür. Türkçe sözcüklerin her yerinde bulunabilir: *sağ* “sağ”, *sonra* “sonra”, *asan* “kolay”, *asqı* “askı”, *basıq* “yassı” gibi. Alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda görülmektedir: *sebir* (<Ar. şabr) “sabır”, *dost* (<Far. dūst) “dost”, *musiqi* (<Ar. mūsīqī) “musiki” vb. (Dəmirçizadə, 2007: 72; Yalçın, 2018: 90-91).

Arap alfabesi ve Latin alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında /s/ ünsüzünün bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin

ساغ	sag ³⁷³	sag ³⁷⁴	sağ	صاغدن	şagdan ³⁷⁵	sağ
سوكى	sevgi ³⁷⁶	sud ³⁷⁷	sevgi/süd	سوكى	sevgili ³⁷⁸	sevgili
يوكك	yüksek ³⁷⁹	يوكك ³⁸⁰	yüksək	يوكك	yüksek ³⁸¹	yüksek
ويكك	veşika ³⁸²	vəsika ³⁸³		ويكك	veşika ³⁸⁴	vesika
اسيرى	esiri ³⁸⁵	əsiri ³⁸⁶	ösir	اسيرى	esirlerin ³⁸⁷	esir

Tablo 17 Şərq Qadını Dergisinde /s/ Ünsüzünün Yazımı

Tabloda görüldüğü üzere Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarından alınmış örneklerde /s/ ünsüzü Türkçe sözcüklerde art damak ünlüsüyle yazılan sözcüklerde sad (ص) ile ince damak ünlüleriyle yazılan sözcüklerde sin (س) ile yazılmıştır. Alıntı kelimelerde ise genellikle peltek s (ث) harfi kullanılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise bu ses s şeklinde işaretlenmiştir.

/s/ ünsüzü art zamanlı olarak incelendiğinde genellikle Arap harfleriyle ön sıradan ünlülerin yazımında sin (س), art sıradan ünlülerin yazımında ise sad (ص) ve genellikle alıntı kelimelerde peltek s (ث) kullanılmıştır.

Oğuz Türkçesinde /s/ ünsüzüyle ilgili bir değişim bulunmamaktadır. Örneğin sağ sözcüğü Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden biri olan Dede Korkut'ta ³⁸⁸صاغ ve ³⁸⁹صاغ biçiminde iki farklı şekilde, Osmanlı Türkçesinde ise ³⁹⁰صاغه biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesinde sözcük sağ biçiminde, tonsuz ünsüzlerden biri olan /s/ sesi ile kullanılmaktadır.

Arap alfabesi ile yayımlanan Şərq Qadını dergisinde sağ kelimesinin yazılışı da صاغ biçimindedir. Bu durum Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde kullanılan iki ayrı yazım biçiminin Şərq Qadını dergisinde kullanılmadığını, Osmanlı Türkçesi

³⁷³1923/N1/S.14.

³⁷⁴1929/ N3/S.6.

³⁷⁵69.Sayı-2.Sayfa/S.218.

³⁷⁶1923/N1/S.14.

³⁷⁷1929/N3/S.18.

³⁷⁸54.Sayı-1.Sayfa/S.156.

³⁷⁹1923/N1/S.37.

³⁸⁰1929/ N3/S.5.

³⁸¹53.Sayı-1.Sayfa/S.152.

³⁸²1923/N1/S.14.

³⁸³1930/N6/S.18.

³⁸⁴55.Sayı-2.Sayfa/S.162.

³⁸⁵1925/N4/S.1.

³⁸⁶1930/N6/S.15.

³⁸⁷53.Sayı-1.Sayfa/S.152.

³⁸⁸D5-13/S.4.

³⁸⁹D64-5/S.34.

³⁹⁰Tulum, 2011: 328.

dönemi metinlerinde kullanılan yazımın kullanıldığını göstermektedir. Aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında kelime *sag* şeklinde yazılmıştır.

2.1.2.6. /t/ Sesi ve Yazımı

Türk dilinde *ötümsüz, süreksiz-patlayıcı* ve *diş sesi* niteliklerine sahip olan /t/ ünsüzü, Türkçe kökenli sözcüklerin her yerinde bulunabilmektedir. Söz başında bulunan /t/ ünsüzünün Eski Anadolu Türkçesi döneminden itibaren Oğuz lehçelerinde tonlularak /d/ ünsüzüne dönüşmesi Oğuzcanın en önemli ses özelliklerinden biridir: Et. *teg*->Eat. *deg*- “değmek”, Et. *tök*->Eat. *dök*- “dökmek”, Et. *tag*>Eat. *dağ* “dağ”, Et. *tut*-> Eat. *dut*- “tutmak”.

Eski Anadolu Türkçesinde /t/ ünsüzünün Arap alfabesinde hem ince hem de kalın şeklinin bulunması sebebiyle dönemin metinlerinde ince sıradan ünlülerin yazımında te (ت), art sıradan ünlülerin yazımında ise tı (ط) kullanılmıştır. Fakat bazen art sıradan ünlülerin yazımında te (ت) sesinin kullanıldığı da görülmüştür. *teg* (تك), *tiz* (تيز), *tavuk* (تالوق), *tabak* (طباق), *tamar* (طمر), *etmek* (اتمك), *yiter* (يتر), *katı* (قتى), *ata* (اتا), *sat*- (صات), *yurt* (يورت) vb. (Şahin, 2018: 39).

Osmanlı Türkçesinde /t/ ünsüzünün yazımı için ince sıradan kelimelerle te (ت), kalın sıradan kelimelerle de tı (ط) kullanılmıştır. Bu kullanım Türkçe kelimelerin doğru okunmasına katkı sağlamıştır: *tat* (طات), *tavuk* (طالوق), *taş* (طاش), *kanat* (قناط) vb. (Tulum, 2011: 24).

Osmanlı Türkçesinin sonuna kadar “gelenekselleşen yazım” gereği tı (ط) ile yazılmaya devam eden sözcüklerin de Oğuz Türkçesinin tonlulaşma kuralına uyularak /d/ ile telaffuz edildiği belirtilmiştir: Et. *tag*>Eat. *dağ* “dağ” (طاغ) vb. (Timurtaş, 2012: 57-58; Akar, 2018: 123-124).

/t/ ünsüzü Türkiye Türkçesinde, çıkış yerine göre *dil ucu-diş ünsüzü*, çıkış biçimine göre *patlamalı-ötümsüz* bir sestir ve sözcüklerin her yerinde bulunabilir. Tüm sözcüklerde Latin alfabesindeki *t* harfiyle yazılır: *Türk*, *atış*, *geçit* vb. (Ergin, 2013: 44; Karaağaç, 2013: 97-98; Demir ve Yılmaz, 2016:129-131).

Azerbaycan Türkçesinde /t/ ünsüzü tonsuz, süreksiz, diş-eti ünsüzüdür. Türkçe sözcüklerin her yerinde bulunabilir: *torpaq* “toprak”, *ata* “dede”, *altı* “altı”. Alıntı kelimelerde başta, ortada ve sonda görülmektedir. Tüm sözcüklerde Latin

alfabesindeki *t* harfiyle yazılır: *telebe* (<Ar. *ṭalebe*) “talebe”, *tebib* (<Ar. *ṭabīb*) “tabip”, *traktor* (<Fr. *tracteur*) “traktör” vb. (Dəmirçizadə, 2007: 59-60; Yalçın, 2018: 92).

Oğuzcada yaygın olarak görülen tonlulaşma, TT ile AZT arasındaki ses farklılıklarının da nedenlerinden biridir. TT’de /d/ ünlüsüyle kullanılan bazı sözcüklerin AZT’de /t/ ile kullanıldığı görülmektedir: TT *turnak* ~ AZT *dırnag*, TT *taş* ~ AZT *daş*, TT *dokuz* ~ AZT *dokkuz* vb. Ancak bu sözcüklerin Türkiye Türkçesinin ağızlarında /d/ ön sesiyle kullanıldığı belirtilmelidir.

Arap alfabesi ve Latin alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında /t/ ünsüzünün bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAIJAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
داڭلار تاڭ	dağlarının ³⁹¹	Dağlar, ³⁹²	dağ	طاغاري	dağlarını ³⁹³	dağ
داش	daş ³⁹⁴	daşlar ³⁹⁵	daş	طاش	daş ³⁹⁶	taş
تیکمک	tikmek ³⁹⁷	tiqilən ³⁹⁸	dik-	دیکمک	dikmiş ³⁹⁹	dik-
طوغمه	toğma ⁴⁰⁰	Doğım ⁴⁰¹	doğ-	دوغوردی	doğurduğu ⁴⁰²	doğur-
توکى	töken ⁴⁰³	teqən	tök-	دوکن	dökmek ⁴⁰⁴	dök-
دوتان	dutan ⁴⁰⁵	dytmyädy. ⁴⁰⁶	tut-	طوتان	tutma ⁴⁰⁷	tut-

Tablo 18 *Şərq Qadını* Dergisinde /t/ Ünsüzünün Yazımı

Tabloda görüldüğü üzere, *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarından alınmış örneklerde /t/ ünsüzü art damak seslerinden oluşan sözcüklerde tı (ط) ile ön damak seslerinden oluşanlarda te (ت) ile yazılmıştır. Burada dikkat çeken durum, bu yazımların Oğuzcada yaygın olarak görülen /t-/ > /d-/ değişimini yansıtmıyor

³⁹¹1925/N4/S.22.

³⁹²1928/N12/S.11.

³⁹³97.Sayı-1.Sayfa/S.328.

³⁹⁴1925/N4/S.13.

³⁹⁵1928/ N12/S.11.

³⁹⁶20.Sayı-2.Sayfa/S.42.

³⁹⁷1923/N2/S.6.

³⁹⁸1929/N3/S.10.

³⁹⁹97.Sayı-1.Sayfa/S.328.

⁴⁰⁰1923/N1/S.6.

⁴⁰¹1928/ N12/S.21.

⁴⁰²21.Sayı-2.Sayfa/S.46.

⁴⁰³1923/N1/S.11.

⁴⁰⁴96.Sayı-1.Sayfa/S.324.

⁴⁰⁵1923/N1/S.28.

⁴⁰⁶1928/N12/S.4.

⁴⁰⁷23.Sayı-1.Sayfa/S.48.

olmasıdır. Nitekim derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında sözcüklerin ses değişimine uygun olarak yazılmaya başladığı görülmektedir.

/t/ ünsüzü art zamanlı olarak incelendiğinde genellikle Arap harfleriyle ince sıradan ünlülerin yazımında te (ت), kalın sıradan ünlülerin yazımında ise tı (ط) kullanılmıştır. Sözcükler dal (د) harfi ile yazıldığında bu harf yanında bulunan ünlünün kalın mı ince mi olduğu anlaşılmadığı için kalın ünlüyü belirtmek amacıyla bazen kelime tı (ط) ile yazılmıştır: *dış* (طيش /ديش), *dudak* (طوداق /دوداق), *doğru* (طوغرو /دوغرو) gibi. Metinlerde te (ت), tı (ط) ve dal (د) gibi harflerin karışık bir şekilde kullanılmasından dolayı bu harflerin kelimedeki gerçekte hangi sesi gösterdiği tam anlamıyla tespit edilememektedir (Tulum, 2011: 24).

Oğuzcada görülen ön seste /t/ > /d/ değişimi ve bu değişimin yazıdaki durumu açısından farklı örnekler dikkat çekmektedir. Tabloda ilk iki satırda bulunan art damak örneklerinden biri olan Azt'deki *daş* sözcüğü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut'ta ⁴⁰⁸طاش şeklinde Osmanlı Türkçesinde ise ⁴⁰⁹طاش biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesi yazı dilinde sözcük *taş*, ağızlarda ise *daş* biçiminde kullanılmaktadır.

Arap alfabesi ile yayımlanan *Şerq Qadını* dergisinde *taş* kelimesinin yazılışı da داش biçimindedir. Ancak aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında *daşlar* biçiminde yazılmasından sözcüğün konuşmada da *daş* biçiminde olduğu ve /d/ sesi ile sesletilip yazıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, Arap harfli Oğuzca metinlerde ağırlıklı olarak طاش biçiminde tı harfi ile yazılan sözcüğün Azerbaycan Türkçesinde 1920'li yıllardan itibaren *daş* biçiminde söylendiği ve yazıldığını göstermektedir.

/t/ > /d/ değişiminde dikkat çeken bir diğer örnek *tik-* fiilidir. Tabloda üçüncü satırda yer alan *tikmak* sözcüğünün kökü olan *tik-* fiili, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut'ta ⁴¹⁰دكى şeklinde Osmanlı Türkçesinde ise ⁴¹¹ديكمك biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesinde ise sözcük *dik-* biçiminde, tonlu ünsüzlerden biri olan /d/ sesi ile kullanılmaktadır.

---

⁴⁰⁸ D39-13/S.21.

⁴⁰⁹ Tulum, 2011: 465.

⁴¹⁰ D89-7/S.46.

⁴¹¹ Tulum, 2011: 151.

Arap alfabesi ile yayımlanan *Şərq Qadını* dergisinde *dikmek* kelimesinin yazılışı تیکمک biçimindedir. Aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında da *tiqilən* biçiminde yazılan sözcükten kökün *tik-* biçiminde olduğu ve /t/ sesi ile söylenip yazıldığı anlaşılmaktadır. Dönemin yazım geleneğinde ince sıradan kelimelerde tonsuz /t/ ünsüzünün de Arap alfabesinde *te*, Latin alfabesinde *t* harfiyle de yazıldığı göz önüne alınırsa bu sözcüğün başından itibaren Azerbaycan Türkçesinde *tik-* biçiminde söylendiği ve yazıldığı, Eski Anadolu Türkçesinden itibaren görülen yazımın kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

Oğuzcada görülen /t/ > /d/ değişiminde farklı bir durumda olan sözcüklerden biri de *doğ-* fiilidir. Azt'de “doğuştan, ana, öz” (Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, 2006: 656) anlamlarına gelen *doğma* sözcüğünün kökü olan *doğ-* fiili, Dede Korkut'ta ⁴¹² طوغمه Osmanlı Türkçesinde ise ⁴¹³ طوغرمق biçiminde yazılmıştır. Türkiye Türkçesinde ise sözcük *doğ-* biçiminde, tonlu ünsüzlerden biri olan /d/ sesi ile kullanılmaktadır.

Arap alfabesi ile yayımlanan *Şərq Qadını* dergisinde *doğma* kelimesinin yazılışı da طوغمه biçimindedir. Bu nedenle sözcüğünün okunuşu anlaşılamamaktadır. Ancak aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında *dogum* biçiminde yazılan sözcükten kökün *doğ-* biçiminde olduğu ve /d/ sesi ile söylenip yazıldığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Arap harfli yazım geleneğinde *ti* harfiyle yazılmış olmasına rağmen bu sözcüğün Azerbaycan Türkçesinde başından itibaren *doğ-* biçiminde söylendiği, ancak yazıda Eski Anadolu Türkçesinden itibaren görülen yazımın kullanılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır.

/t/ > /d/ değişiminde farklı bir duruma sahip olan sözcüklerden bir diğeri *tut-* fiilidir. *tut-* fiili, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut'ta ⁴¹⁴ طوتمق şeklinde Osmanlı Türkçesinde ise ⁴¹⁵ طوتمق biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesinde ise sözcük *tut-* biçiminde, tonsuz ünsüzlerden biri olan /t/ sesi ile kullanılmaktadır. Arap alfabesi ile yayımlanan *Şərq Qadını* dergisinde *dutan* kelimesinin yazılışı ise دوتان biçimindedir. Ancak aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında *dutmyzdy* (dutmuşdu) biçiminde yazılan sözcükten kökün *dut-* biçiminde olduğu ve /d/ sesi ile söylenip yazıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre *tut-* fiili

⁴¹² D179-10/S.91.

⁴¹³ Tulum, 2011: 103.

⁴¹⁴ D297-6/S.150.

⁴¹⁵ Tulum, 2011: 343.

örneğinden hareketle Azerbaycan Türkçesindeki /t/ > /d/ değişimini yazımdaki tutarsızlık nedeniyle belirlemek mümkün görünmemektedir. Çünkü Sovyet Dönemi Azerbaycan Türkçesi eseri olan *Şərq Qadını* dergisindeki yazımdan konuşmada *dut-* şeklinde kullanıldığı anlaşılan fiilin günümüzdeki kullanımını *tut-* biçimindedir.

2.1.2.7. /z/ Sesi ve Yazımı

Türk dilinde *ötümlü*, *sürekli-sızıcı* ve *diş sesi* niteliklerinde bulunan /z/ ünsüzü, Eski Anadolu Türkçesinde zel (ﺯ), ze (ﺰ) ve zı (ﺰ) ile gösterilmiştir. Sözcük başında /z/ ünsüzü bulunmaz, sözcük ortası ve sonunda bulunmaktadır. Alfabede zı (ﺰ) ünsüzüne Arapça alıntı sözcüklerin orijinal imlalarını yazmak için yer verilmiştir. zel (ﺯ) ve zı (ﺰ) ünsüzleri Farsçadan alınan sözcüklerde kullanılmamış, ze (ﺰ) ünsüzü ise Türkçe sözcüklerin yazımında kullanılmıştır (Şirin User, 2015: 95-97).

Osmanlı Türkçesinde de /z/ ünsüzü zel (ﺯ), ze (ﺰ) ve zı (ﺰ) harfleri ile yazılmıştır. Zel (ﺯ) harfiyle yazılan ses, Arapçaya özgü bir sestir. Bu sesi karşılayan harf, 14-15. yüzyıl metinlerinde bazı Farsça kelimelerin yazımında kullanılmıştır. Ze (ﺰ) harfi ise Türkçe kelimelerin yazımında kullanılmıştır. zı (ﺰ) sesi de Arapçaya özgü bir sestir. Bu sesi karşılayan harf art sıradan bazı Türkçe kelimelerin yazımında ze (ﺰ) yerine kullanılmıştır (Tulum, 2011: 15-16).

/z/ ünsüzü çıkış yerine göre *diş- diş arası*, çıkış biçimine göre, *ötümlü-sürtünmeli* bir sestir ve sözcüklerin her yerinde bulunabilir. Tüm sözcüklerde Latin alfabesindeki z harfiyle yazılır: *yaz*, *güzel*, *kızgın* vb. (Ergin, 2013: 44; Karaağaç, 2013: 97; Demir ve Yılmaz, 2016:129-131).

Azerbaycan Türkçesinde /z/ ünsüzü tonlu, akıcı, diş eti-ön damak ünsüzüdür. Türkçe sözcüklerin başında sadece *zınqıltı* ve *zanqırtı* gibi yansıma sözcüklerde bulunur. Diğer durumlarda ortada ve sonda bulunabilir: *üzük* “yüzük”, *yazık* “yazık, günah”, *qız* “kız” gibi. Alıntı sözcüklerde başta, ortada ve sonda görülmektedir: *zey* (<Ar. zey') “bir tür kristal taş”, *zülfi* (<Far. zulf “zülüf”, *üzv* (<Ar. ‘üzv) “uzuv”, *terz* (<Ar. tarz) “tarz” vb. (Dəmirçizadə, 2007: 72-73; Yalçın, 2018: 94-95).

Arap alfabesi ve Latin alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında /z/ ünsüzünün bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ	
<i>Şərq Qadını Dergisi</i>	ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi	ÇTT

Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
قلمگن	qaleminiz ⁴¹⁶	jaz ⁴¹⁷	qələm/yay	یازدن	yazdan ⁴¹⁸	yaz
غذا	ğaza ⁴¹⁹	zəhmətə ⁴²⁰	zəhmet	زحمت غذا	zəhmətə ⁴²¹ ğaza ⁴²²	zəhmet
گۆز	göz ⁴²³	qəzdən ⁴²⁴	göz	گۆز	göz ⁴²⁵	göz
عضو	‘uzv ⁴²⁶	uzv ⁴²⁷	üzv	عضو	‘uzv ⁴²⁸	uzuv

Tablo 19 Şərq Qadını Dergisinde /z/ Ünsüzünün Yazımı

Tabloda verilen örneklerde görüldüğü üzere Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarından alınmış örneklerde /z/ ünsüzü Türkçe sözcüklerin yazımında ze (ز) kullanılmıştır. zı (ظ) ve zel (ذ) ise alıntı sözcüklerde yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise bu ünsüz z şeklinde işaretlenmiştir.

/z/ ünsüzü art zamanlı olarak incelendiğinde genellikle Arap harfleriyle Türkçe kelimelerin yazımında ze (ز) bazen de zı (ظ) kullanılmıştır. zel (ذ) ve zı (ظ) harfleri alıntı kelimelerin yazımında gösterilmiştir.

Tabloda ikinci satırda bulunan art damak örneklerinden biri olan *ğaza* sözcüğü, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Dede Korkut'tan ⁴²⁹ غزا şeklinde, Osmanlı Türkçesinde ise ⁴³⁰ غزاء biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesi yazı dilinde bu fiil *gaza* biçiminde kullanılmaktadır. Arap alfabesi ile yayımlanan Şərq Qadını dergisinde *gaza* sözcüğünün yazılışı da غذا biçimindedir.

/z/ ünsüzüne diğer örnek ise *göz* sözcüğüdür. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden biri olan Dede Korkut'ta ⁴³¹ گۆز şeklinde, Osmanlı Türkçesinde ise ⁴³² كوز biçiminde yazılmıştır. Osmanlı Türkçesinin devamı olan Türkiye Türkçesinde sözcük *göz* biçiminde kullanılmaktadır.

⁴¹⁶1923/N1/S.10.

⁴¹⁷1929/ N3/S.9.

⁴¹⁸64.Sayı-2.Sayfa/S.198.

⁴¹⁹1924/N4/S.7.

⁴²⁰1928/ N12/S.2.

⁴²¹6.Sayı-2.Sayfa/S.34.

⁴²²6.Sayı-1.Sayfa/S.32.

⁴²³1923/N1/S.14.

⁴²⁴1929/ N3/S.2.

⁴²⁵74.Sayı-1.Sayfa/S.236.

⁴²⁶1924/N4/S.3.

⁴²⁷1929/ N3/S.4.

⁴²⁸63.Sayı-1.Sayfa/S.192.

⁴²⁹D72-7/S.38.

⁴³⁰Parlatır, 2017: 497.

⁴³¹D23-11/S.13.

⁴³²Tulum, 2011: 350.

Arap alfabesi ile yayımlanan *Şərq Qadını* dergisinde *göz* kelimesinin yazılışı da كوز biçimindedir. Aynı derginin Latin alfabesi ile yayımlanan sayılarında *qəzdən* biçiminde yazılmıştır. Bu sözcüğün Azerbaycan Türkçesinde başından itibaren *göz* biçiminde söylendiği ve yazıldığı anlaşılmaktadır.

2.2. *Şərq Qadını* Dergisinde Yazım Tutarsızlıkları

Türkler, 8-11. yüzyıllar arasında üç büyük kültür çevresinde yaşamışlar ve üç farklı (Köktürk yazı sistemi, Uygur alfabesi ve Arap alfabesi) alfabe kullanmışlardır. Bu alfabelerden biri olan Arap alfabesi 10. yüzyılda İslamiyet'in Türkler tarafından kabul edilmesiyle kullanılmaya başlanmıştır. 13. yüzyılda Anadolu merkezli Oğuz Türkçesi Arap alfabesi kullanılarak yazıya geçirilmiştir. Bu dönemde yazılan metinlerde Türkçe sözcüklerin imlasında bulunan çoklu yazım şekilleri dikkat çekmektedir. Örneğin metinlerde bir sözcük aynı eserde hatta aynı sayfada farklı şekillerde yazılmıştır. Bunun sebebi Oğuz Türkçesinin ilk defa yazıya geçiriliyor olmasıdır. Türkçe sözcüklerin yazımında henüz bir kural oluşmadığı için yazarlar alfabedeki değişik harfleri istedikleri gibi kullanarak yazmışlardır. Bu metinlerde bulunan yazım çeşitliliğinin diğer bir sebebi de yazım geleneğidir. Maveraünnehir'den Anadolu'ya gelen yazarlar hem Türkistan'daki Uygur yazım geleneğini hem de Arap harfli yeni yazımı birlikte kullanmışlardır (Akar, 2018:91-93).

Uygur ve Arap/Fars yazımlarının ayırt edici özellikleri şöyle sıralanabilir (Mansuroğlu 1979: 144-145):

Uygur yazım geleneği:

1. Metinlerde genellikle ünlülerin yazılması,
2. /ñ/ (geniz n) sesi için /نک/ (nun ve kef) kullanılması,
3. Art ünlüler ile yazılan sözcüklerde /س/ (sin) harfi kullanılması,
4. /ç/ ünsüzünün /ج/ (cim) ile /p/ ünsüzünün /ب/ (be) harfi ile yazılması,
5. Bazı eklerin sözcükten ayrı yazılmasıdır.

Arap-Fars yazım geleneği:

1. Metinlerde ünlülerin yazılmaması,
2. /ñ/ (geniz n) sesi için /ك/ (kef) ya da /ن/ (nun) harfi kullanılması,

3.Art ünlüler ile yazılan sözcüklerde /ص/ (sad) harfi kullanılması,

4./ç/ ünsüzünün /چ/ (çim) ile /p/ ünsüzünün /پ/ (pe) harfi ile yazılması,

5.Bazı eklerin sözcükle bitişik yazılmasıdır.

Sovyet dönemi matbuatından olan *Şərq Qadını* dergisinde, Azerbaycan Türkçesinin Arap harfleriyle yazıldığı ilk dönemde (1923-1927) tıpkı Eski Anadolu Türkçesi'nde olduğu gibi bazı sözcüklerde birtakım yazım tutarsızlıkları dikkat çekmektedir. Metinlerde bir sözcüğün aynı eserde hatta aynı sayfada farklı şekillerde yazıldığı görülmektedir. İncelenen dergide yazım tutarsızlıklarının her sözcükte olmadığı, bazı sözcüklerde bu tutarsızlıkların bulunması dikkat çekmektedir.

Arap alfabesi ve Latin alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinin incelenen sayılarında bulunan yazım tutarsızlıkları şu sözcüklerde tespit edilmiştir:

Aile/Ayile

AZERBAJYCAN TÜRKCESİ			TÜRKiYE TÜRKCESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
عائله 433	'aile	ajilə 434	ailə	عائله ليله	'a'ilelerine ⁴³⁵	aile
عائله 436						

Tablo 20 Şərq Qadını Dergisinde "aile" Sözcüğünün Yazımı

Aile sözcüğü, Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında bazen hemzeyle (ء) ('a'ile) bazen de y (ي) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *ayile* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde 'a'ile biçiminde hemzeyle yazılmıştır.

Avrat/Arvad

AZERBAJYCAN TÜRKCESİ			TÜRKiYE TÜRKCESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
آروات 437	arvat ⁴³⁷	arvad 439	arvad	- ⁴⁴⁰	-	avrat
آرواد	arvad ⁴³⁸					

Tablo 21 Şərq Qadını Dergisinde "avrat" Sözcüğünün Yazımı

Avrat sözcüğü, Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında bazen t (ت) bazen de d (د) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *arvad* şeklinde kaydedildiği görülmektedir.

Bağ-/Bağ-

AZERBAJYCAN TÜRKCESİ			TÜRKiYE TÜRKCESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
باغوب 441	bağub ⁴⁴¹	bakdb. 443	bax-	باغوب	bağılarak ⁴⁴⁴	bak-
باغمدی	bağmadı ⁴⁴²					

Tablo 22 Şərq Qadını Dergisinde "bak-" Sözcüğünün Yazımı

⁴³³1923/N1/S.13.

⁴³⁴1929/N3/S.16.

⁴³⁵69.Sayı-2. Sayfa/S.218.

⁴³⁶1923/N1/S.14.

⁴³⁷1923/N1/S.10.

⁴³⁸1923/N1/S.10.

⁴³⁹1927/N5/S.10.

⁴⁴⁰Al Bayrak gazetesinde bu örneğe rastlanılmamıştır.

⁴⁴¹1924/N4/S.9.

⁴⁴²1923/N1/S.8.

⁴⁴³1930/N6/S.8.

⁴⁴⁴74.Sayı-2.Sayfa/S.238.

Bak- fiili, *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında bazen *ḥ* (ح) bazen de *ḳ* (ق) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *bakdb* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde *bak-* biçiminde *ḳ* (ق) ile yazılmıştır.

Ben/Men

AZERBAJYCAN TÜRĖÇESİ			TÜRĖİYE TÜRĖÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
بن	ben ⁴⁴⁵	mənim ⁴⁴⁷	mən	بن	ben ⁴⁴⁸	ben
من	men ⁴⁴⁶					

Tablo 23 *Şərq Qadını* Dergisinde “ben” Sözcüğünün Yazımı

ben sözcüğü, *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında bazen *b* (ب) bazen de *m* (م) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *mənim* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde *ben* biçiminde *b* (ب) ile yazılmıştır.

Çık-/Çıh-

AZERBAJYCAN TÜRĖÇESİ			TÜRĖİYE TÜRĖÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
چاقوب	çıkub ⁴⁴⁹	çixdı!.. ⁴⁵¹	çix-	چاقوب	çıkmiş ⁴⁵³	çık-
چاقور	çihur ⁴⁵⁰	çıkur. ⁴⁵²				

Tablo 24 *Şərq Qadını* Dergisinde “çık-” Sözcüğünün Yazımı

Çık- fiili, *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında bazen *ḥ* (ح) bazen de *ḳ* (ق) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *çixdı ve çıkır* olmak üzere iki farklı şekilde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde *çıkmiş* biçiminde *ḳ* (ق) ile yazılmıştır.

⁴⁴⁵1923/N1/S.18.

⁴⁴⁶1923/N1/S.14.

⁴⁴⁷1930/N6/S.7.

⁴⁴⁸63. Sayı, 2. Sayfa/ S.194.

⁴⁴⁹1923/N1/S.1.

⁴⁵⁰1924/N1/S.13.

⁴⁵¹1929/N3/S.2.

⁴⁵²1928/N12/ S.11.

⁴⁵³69. Sayı, 2. Sayfa/ S.218.

Çok/Çoh

AZERBAYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ		
Şərq Qadını Dergisi		ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Latin
چوق	çok ⁴⁵⁴	çok ⁴⁵⁶	çox	چوق	çok ⁴⁵⁷
چوخ	çoh ⁴⁵⁵				çok

Tablo 25 Şərq Qadını Dergisinde “çok” Sözcüğünün Yazımı

Çok sözcüğü, Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında bazen ħ (خ) bazen de ک (ق) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün çok şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde çok biçiminde ک (ق) ile yazılmıştır.

Doğru/Toğru

AZERBAYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ		
Şərq Qadını Dergisi		ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Latin
دوغرو	doğru ⁴⁵⁸	dogry ⁴⁶⁰	doğru	دوغرو	doğru ⁴⁶¹
طوغرو	toğru ⁴⁵⁹				doğru

Tablo 26 Şərq Qadını Dergisinde “doğru” Sözcüğünün Yazımı

Doğru sözcüğü, Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında bazen d (د) bazen de ت (ط) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün dogry şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde doğru biçiminde ت (ط) ile yazılmıştır.

⁴⁵⁴1924/N1/S.10.

⁴⁵⁵1924/N1/S.13.

⁴⁵⁶1929/N3/S.20.

⁴⁵⁷69.Sayı-2.Sayfa/S.218.

⁴⁵⁸1923/N1/S.32.

⁴⁵⁹1923/N1/S.12.

⁴⁶⁰1929/N3/S.2.

⁴⁶¹66.Sayı-1.Sayfa/S.204.

Dört/Dörd

AZERBAJYCAN TÜRKCESİ			TÜRKİYE TÜRKCESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
دورتن	dörtten ⁴⁶²	dört ⁴⁶⁴	dörd	دورن	dört ⁴⁶⁵	dört
دورد	dörd ⁴⁶³					

Tablo 27 Şərq Qadını Dergisinde “dört” Sözcüğünün Yazımı

Dört sözcüğü, Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında bazen t (ت) bazen de d (د) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *dört* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde *dört* biçiminde t (ت) ile yazılmıştır.

Duygu/Duyğu

AZERBAJYCAN TÜRKCESİ			TÜRKİYE TÜRKCESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
دوبغولی	duygulu ⁴⁶⁶	dyjgylyar ⁴⁶⁸		دوبغولری	duyguları ⁴⁶⁹	duygu
دوبغولاری	duyguları ⁴⁶⁷					

Tablo 28 Şərq Qadını Dergisinde “duygu” Sözcüğünün Yazımı

Duygu sözcüğü, Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında bazen gayn (غ) bazen de k (ق) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *dyjgylyar* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde *duyguları* biçiminde gayn (غ) ile yazılmıştır.

Gibi/Kimi

AZERBAJYCAN TÜRKCESİ			TÜRKİYE TÜRKCESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
کیمی	gibi ⁴⁷⁰	qibi ⁴⁷²	kimi	کیمی	gibi ⁴⁷³	gibi
کیمی	kimi ⁴⁷¹					

Tablo 29 Şərq Qadını Dergisinde “gibi” Sözcüğünün Yazımı

⁴⁶²1923/N1/S.35.

⁴⁶³1923/N1/S.35.

⁴⁶⁴1929/N3/S.1.

⁴⁶⁵66.Sayı-1.Sayfa/S.204.

⁴⁶⁶1923/N1/S.18.

⁴⁶⁷1923/N1/S.18.

⁴⁶⁸1926/N12/S.10.

⁴⁶⁹64.Sayı-1.Sayfa/S.196.

⁴⁷⁰1923/N1/S.14.

⁴⁷¹1923/N1/S.17.

⁴⁷²1929/N3/S.1.

⁴⁷³73.Sayı-2.Sayfa/S.234.

Gibi sözcüğü, *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında bazen b (ب) bazen de m (م) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *qibi* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde *gibi* biçiminde b (ب) ile yazılmıştır.

İçin/İçün

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
ايجين	için ⁴⁷⁴	uçun ⁴⁷⁶	üçün	ايجون	içün ⁴⁷⁷	için
ايجون	içün ⁴⁷⁵					

Tablo 30 *Şərq Qadını* Dergisinde “için” Sözcüğünün Yazımı

İçin sözcüğü, *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında bazen i (ى) bazen de ü (و) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *uçun* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde *içün* biçiminde ü (و) ile yazılmıştır.

Kalk/Kalḫ

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
قالقوب	kalkub ⁴⁷⁸	kalkması ⁴⁸⁰	qalx-	قالقراق	kalkarak ⁴⁸¹	kalk-
قالخدى.	kalḫdı ⁴⁷⁹					

Tablo 31 *Şərq Qadını* Dergisinde “kalk-” Sözcüğünün Yazımı

Kalk- fiili, *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında bazen k (ق) bazen de ḫ (خ) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *kalkması* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde *kalkarak* biçiminde k (ق) ile yazılmıştır.

⁴⁷⁴1923/N2/S.1.

⁴⁷⁵1924/N1/S.13.

⁴⁷⁶1929/N3/S.1.

⁴⁷⁷64.Sayı-1.Sayfa/S.196.

⁴⁷⁸1923/N1/S.4.

⁴⁷⁹1923/N1/S.11.

⁴⁸⁰1930/N6/S.18.

⁴⁸¹59.Sayı-2.Sayfa/S.178.

Karşı/Karşu

AZERBAJYCAN TÜRKCESİ			TÜRKİYE TÜRKCESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
فارشى	karşı ⁴⁸²	karşı ⁴⁸⁴	qarşı	فارشى	karşı ⁴⁸⁵	karşı
قارشو	karşu ⁴⁸³					

Tablo 32 Şərq Qadını Dergisinde “karşı” Sözcüğünün Yazımı

Karşı sözcüğü, Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında bazen ı (ى) bazen de ü (و) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün karşı şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde karşı biçiminde ı (ى) ile yazılmıştır.

Korq-/Korh-

AZERBAJYCAN TÜRKCESİ			TÜRKİYE TÜRKCESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
قورقوددوقى	korqudaraq ⁴⁸⁶	korqu ⁴⁸⁸	qorx-	قورقوسوز	korqusuz ⁴⁸⁹	korq-
قورخى	korhı ⁴⁸⁷					

Tablo 33 Şərq Qadını Dergisinde “korq-” Sözcüğünün Yazımı

Korq- fiili, Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında bazen k (ق) bazen de h (خ) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün korqu şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde korqusuz biçiminde k (ق) ile yazılmıştır.

Komşu/Konşu

AZERBAJYCAN TÜRKCESİ			TÜRKİYE TÜRKCESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
قومشودان	komşudan ⁴⁹⁰	komaylar ⁴⁹²	qonşu	قومشوري	komşuları ⁴⁹³	komşu
قونشو	konşu ⁴⁹¹					

Tablo 34 Şərq Qadını Dergisinde “komşu” Sözcüğünün Yazımı

⁴⁸²1923/N1/S.13.

⁴⁸³1923/N1/S.34.

⁴⁸⁴1929/N3/S.6.

⁴⁸⁵59.Sayı-2.Sayfa/S.178.

⁴⁸⁶1923/N1/S.6.

⁴⁸⁷1923/N1/S.9.

⁴⁸⁸1928/N12/S.13.

⁴⁸⁹70.Sayı-1.Sayfa/S.220.

⁴⁹⁰1923/N1/S.17.

⁴⁹¹1923/N1/S.11.

⁴⁹²1927/N5/S.10.

⁴⁹³6.Sayı-2.Sayfa/S.34.

Komşu sözcüğü, *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında bazen m (م) bazen de n (ن) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *komşylar* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde *komşuları* biçiminde m (م) ile yazılmıştır.

Oķu-/Oķu-

AZERBAJYCAN TÜRĖÇESİ			TÜRĖİYE TÜRĖÇESİ		
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi	
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	ÇTT
اوکوندی.	oķundi ⁴⁹⁴	oxycylara ⁴⁹⁶	oxu-	اوکویوب	oķuyub ⁴⁹⁷
اوکویوب	oķuyub ⁴⁹⁵				oku-

Tablo 35 *Şərq Qadını* Dergisinde “oku-” Sözcüğünün Yazımı

Oku- fiili, *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında bazen k (ق) bazen de ħ (خ) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *oxycylara* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde *okuyub* biçiminde k (ق) ile yazılmıştır.

Sakla-/Sakla-

AZERBAJYCAN TÜRĖÇESİ			TÜRĖİYE TÜRĖÇESİ		
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi	
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	ÇTT
ساکلاوردی	saklayordi ⁴⁹⁸	saklamak ⁵⁰⁰	saxla-	ساکلادی	sakladı ⁵⁰¹
ساکلا	sakla ⁴⁹⁹				sakla-

Tablo 36 *Şərq Qadını* Dergisinde “sakla-” Sözcüğünün Yazımı

Sakla- fiili, *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında bazen k (ق) bazen de ħ (خ) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *sakla-* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde *sakladı* biçiminde k (ق) ile yazılmıştır.

⁴⁹⁴1923/N1/S.4.

⁴⁹⁵1923/N1/S.21.

⁴⁹⁶1929/N3/S.1.

⁴⁹⁷6.Sayı-2.Sayfa/S.34.

⁴⁹⁸1924/N1/S.15.

⁴⁹⁹1923/N1/S.4.

⁵⁰⁰1930/N6/S.3.

⁵⁰¹66.Sayı-2.Sayfa/S.206.

Sık-/Sıh-

AZERBAJYCAN TÜRKCESİ			TÜRKiYE TÜRKCESİ			
Şarq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
صیقور	sıkıyor ⁵⁰²	Sı,kdı, ⁵⁰⁴	sık-	صیقور بالان	sıkışdırılan ⁵⁰⁵	sık-
سیقوب	sıhub ⁵⁰³					

Tablo 37 Şarq Qadını Dergisinde “sık-” Sözcüğünün Yazımı

Sık- fiili, Şarq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında bazen ک (ق) bazen de ه (خ) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *sıkdı* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde *sıkışdırılan* biçiminde ک (ق) ile yazılmıştır.

Sağ/Sak

AZERBAJYCAN TÜRKCESİ			TÜRKiYE TÜRKCESİ			
Şarq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
ساغ	sağ ⁵⁰⁶	sag ⁵⁰⁸	sağ	صاغدن	şagdan ⁵⁰⁹	sağ
ساق	sak ⁵⁰⁷					

Tablo 38 Şarq Qadını Dergisinde “sağ” Sözcüğünün Yazımı

Sağ sözcüğü, Şarq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında bazen گ (غ) bazen de ک (ق) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *sag* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde *şagdan* biçiminde گ (غ) ile yazılmıştır.

⁵⁰²1923/N1/S.6.

⁵⁰³1923/N1/S.17.

⁵⁰⁴1927/N5/S.10.

⁵⁰⁵63.Sayı-2.Sayfa/S.194.

⁵⁰⁶1923/N1/S.17.

⁵⁰⁷1923/N1/S.17.

⁵⁰⁸1929/N3/S.6.

⁵⁰⁹69.Sayı-2.Sayfa/S.218.

Şimdi/İmdi

AZERBAJYCAN TÜRKCESİ			TÜRKiYE TÜRKCESİ			
Şarq Qadını Dergisi		ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT	
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Latin	
شیدی	şimdi ⁵¹⁰	İmdi ⁵¹²	indi	شیدی	şimdi ⁵¹³	şimdi
ایمدی	imdi ⁵¹¹					

Tablo 39 Şarq Qadını Dergisinde “şimdi” Sözcüğünün Yazımı

Şimdi sözcüğü, Şarq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında bazen ş (ش) bazen de ş kullanılmadan yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün imdi şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde şimdi biçiminde ş (ش) ile yazılmıştır.

Uyku/Yuğu

AZERBAJYCAN TÜRKCESİ			TÜRKiYE TÜRKCESİ			
Şarq Qadını Dergisi		ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT	
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Latin	
اوقودن	uykuda ⁵¹⁴	jykyja ⁵¹⁶	yuxu	اوقودن	uykudan ⁵¹⁷	uyku
یوخویه	yuhuya ⁵¹⁵					

Tablo 40 Şarq Qadını Dergisinde “uyku” Sözcüğünün Yazımı

Uyku sözcüğü, Şarq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında bazen k (ق) bazen de h (خ) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün jykyja şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde uykudan biçiminde k (ق) ile yazılmıştır.

⁵¹⁰1923/N1/S.15.

⁵¹¹1923/N1/S.14.

⁵¹²1930/N6/S.7.

⁵¹³62.Sayı-2.Sayfa/S.190.

⁵¹⁴1923/N1/S.6.

⁵¹⁵1923/N1/S.18.

⁵¹⁶1928/N12/S.9.

⁵¹⁷50.Sayı-2.Sayfa/S.142.

Yakın/Yahın

AZERBAYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
ياقین	yakın ⁵¹⁸	jakın ⁵²⁰	yaxın	ياقین	yakın ⁵²¹	yakın
ياحين	yahın ⁵¹⁹					

Tablo 41 Şərq Qadını Dergisinde “yakın” Sözcüğünün Yazımı

Yakın sözcüğü, Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında bazen ک (ق) bazen de ه (خ) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *jakın* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde *yakın* biçiminde ک (ق) ile yazılmıştır.

Yakşı/Yahşı

AZERBAYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
ياقشچا	yakşıca ⁵²²	jaxşı ⁵²⁴	yaxşı	_525	-	-
ياحشى	yahşı ⁵²³					

Tablo 42 Şərq Qadını Dergisinde “yakşı” Sözcüğünün Yazımı

Yaxşı sözcüğü, Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında bazen ک (ق) bazen de ه (خ) harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *jaxşı* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcüğe aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde rastlanılmamıştır.

⁵¹⁸1923/N1/S.11.

⁵¹⁹1924/N4/S.7.

⁵²⁰1930/N6/S.5.

⁵²¹72.Sayı-1.Sayfa/S.228.

⁵²²1924/N4/S.3.

⁵²³1924/N4/S.6.

⁵²⁴1929/N3/S.8.

⁵²⁵Al Bayrak gazetesinde bu örneğe rastlanılmamıştır.

Yuqarı/Yuħarı

AZERBAJYCAN TÜRĖÇESİ			TÜRĖİYE TÜRĖÇESİ			
Şarq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
یوقاری	yuqarı ⁵²⁶	jykarı ⁵²⁸	yuxarı	یوقاری	yuħarıda ⁵³⁰	yukarı
یوħاری	yuħarı ⁵²⁷	Jyxarıda ⁵²⁹				

Tablo 43 Şarq Qadını Dergisinde “yukarı” Sözcüğünün Yazımı

Yukarı sözcüğü, Şarq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında bazen ı (ق) bazen de ħ harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *jykarı ve jykarıda* olmak üzere iki farklı şekilde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde *yukarıda da* biçiminde ı (ق) ile yazılmıştır.

Yıl/İl

AZERBAJYCAN TÜRĖÇESİ			TÜRĖİYE TÜRĖÇESİ			
Şarq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
ییل	yıl ⁵³¹	il ⁵³³	il	ییل	yıllık ⁵³⁴	yıl
ایل	il ⁵³²					

Tablo 44 Şarq Qadını Dergisinde “yıl” Sözcüğünün Yazımı

Yıl sözcüğü, Şarq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında bazen y (ی) bazen de y kullanılmadan yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *il* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde *yıllık* biçiminde y (ی) ile yazılmıştır.

⁵²⁶1925/N4/S.18.

⁵²⁷1923/N1/S.17.

⁵²⁸1928/N12/S.17.

⁵²⁹1929/N3/S.5.

⁵³⁰66.Sayı-2.Sayfa/S.206.

⁵³¹1923/N1/S.30.

⁵³²1923/N1/S.18.

⁵³³1930/N6/S.5.

⁵³⁴52.Sayı-1.Sayfa/S.148.

Yok/Yoh

AZERBAYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
یوق	yok ⁵³⁵	jokdyr ⁵³⁷	yox	یوقدر	yokdur ⁵³⁸	yok
یوخ	yoh ⁵³⁶					

Tablo 45 Şərq Qadını Dergisinde “yok” Sözcüğünün Yazımı

Yok sözcüğü, *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında bazen ک (ق) bazen de ه harfiyle yazılmıştır. Latin harfli sayılarda ise sözcüğün *jok* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bu sözcük, aynı dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde *yok* biçiminde ک (ق) ile yazılmıştır.

⁵³⁵1923/N2/S.5.

⁵³⁶1923/N1/S.19.

⁵³⁷1928/N12/S.1.

⁵³⁸70.Sayı-1.Sayfa/S.220.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİÇİM BİLGİSİ

3.1. Şarq Qadını Dergisinde Ekler

Ekler, tek başına kullanıldığında bir anlamı olmayan, kök ya da gövde ile birleşerek yeni kelimeler oluşturan görevli şekillerdir. Kelime yapımında sürekli ilişki kuran ekler ve geçici anlam bağlantısı kuran ekler işlevleri açısından *yapım ekleri* ve *çekim ekleri* olarak birbirinden ayrılmaktadır. İsim veya fiil köklerine gelerek yeni isim ya da fiil türeten eklere *yapım ekleri* denir. İsimler ile isimler ya da isimler ile fiiller arasında geçici anlam bağlantısı kuran eklere ise *çekim ekleri* adı verilmektedir (Korkmaz, 2019: 109-111).

3.1.1.1. İsim Çekimi ve Ekleri

İsimleri, isim ve fiillere bağlayan ve cümleye anlam kazandıran eklere *isim çekim ekleri* denir (Korkmaz, 2019: 112). Türkçede bulunan isim çekim ekleri şunlardır:

3.1.1.1.1. Durum Ekleri

Hâl ekleri, ismi isimlere, edatlara, fiillere bağlayan ve isimleri fiillere bağlarken onları çeşitli hâl ve durumlara sokan eklerdir (Ergin, 2013: 226). Hâl eklerinin Eski Anadolu Türkçesi döneminden günümüze kadar gelişimi şu şekildedir:

3.1.1.1.1.1. Yalın Durum Çekimi

Yalın durum, isimlerin cümlenin yüklemine bağlanırken içinde bulunduğu durumdur. Herhangi bir durum eki almayan ve cümlede özne görevinde yer alan durum, yalındır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yalın hâl kök ve tabanlarda, çokluk eki almış

kelimelerde, iyelik eki almış isimlerde ve zamirlerde kullanılabilir: “ve eger eyü *ad* isterseñ”, “niçe *kapular* urasen”, “*günahlārum* benüm hadden aşupdur”, “resüle vir salavat dinleşil *sen*” gibi (Ergin, 2013: 227; Gülsevin, 2017: 26).

Türkiye Türkçesinde yalın durum, özne görevinde bulunan bütün kelime ve kelime gruplarıdır. Özneler aitlik eki, tüm şahıslarda iyelik ekleri ve çokluk eki alabildiği için yalın durumu eksiz biçim şeklinde adlandırmak doğru olmayacaktır. Örneğin *ağaçlar*, *evsizler* gibi kelimeler ek almasına rağmen yalın durumdadır (Karataş, 2019: 418-419).

Azerbaycan Türkçesinde, yalın durum örnekleri şunlardır: *göz* “göz”, *menim* “benim”, *çocuq* “çocuk” *yurdlar* “yurtlar”, *könül* “gönül” vb. (Yalçın, 2018:218).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında yalın durumun bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	ÇTT
قادین	(işçi-kendli) kadın ⁵³⁹	kadı,n ⁵⁴⁰	qadın	قادین	kadın ⁵⁴¹	kadın
یوقسول	yoxsul ⁵⁴² (kend kadınları)	agac ⁵⁴³	yoxsul	یانغین	yangın ⁵⁴⁴	yangın
شورا	şura ⁵⁴⁵ (seçgilerinin)	jol ⁵⁴⁶	şura	شورا	şura ⁵⁴⁷	şura
حکایه	hikaye ⁵⁴⁸ (şeklinde)	ev ⁵⁴⁹	hekayə	حکایه	hikaye ⁵⁵⁰	hikaye
صنایع	şanayi ⁵⁵¹ (mektebi)	is ⁵⁵²	sənaye	صنایع	şanayi ⁵⁵³	sanayi

⁵³⁹1926/N12/S.7.

⁵⁴⁰1926/N12/S.16.

⁵⁴¹6. Sayı, 2. Sayfa/S.34.

⁵⁴²1926/N12/S.5.

⁵⁴³1928/N12/S.19.

⁵⁴⁴57. Sayı, 1. Sayfa/S.168.

⁵⁴⁵1926/N12/S.4.

⁵⁴⁶1928/N12/S.18.

⁵⁴⁷73. Sayı, 2. Sayfa/S.234.

⁵⁴⁸1925/N4/S.17.

⁵⁴⁹1928/N12/S.19.

⁵⁵⁰59. Sayı, 2. Sayfa/S.178.

⁵⁵¹1927/N5/S.11.

⁵⁵²1929/N3/S.3.

⁵⁵³59. Sayı, 2. Sayfa/S.178.

Tablo 46 Şərq Qadını Dergisinde Yalın Durum

Tablo 46’da görüldüğü üzere Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında yalın durum verilmiştir.

3.1.1.1.1.2. İlgi Durumu Çekimi ve Ekleri

İlgi durumu, ismin diğer bir isimle ilgi bağı kurmasıdır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ilgi hâli eki +Uη/+nUη biçiminde ve ünlüsü daima yuvarlak (ك/ك) olarak yazılmıştır. Ekin ünlüsü Osmanlı Türkçesinde uyuma girmiştir. Ek, kök ve tabanlarda, çokluk eki almış kelimelerde, iyelik eki almış isimlerde ve zamirlerde kullanılabilir: “yaradılmadguη evveli anlardur”, “pes ol pencereleürin birisi şehre açılurdu”, “ikisinüη arasında geçer il”, “söz anuηdur kim açukdur gözleri”, “benüm iş bunuη gibi yalanum girçege geçürdiler” vb. (Ergin, 2013: 228-230; Gülsevin, 2017: 34-35).

Osmanlı Türkçesinde ilgi durumu eki +η/+Uη/+İη şeklindedir. Bu ek ك/وك/ك biçiminde yazılmıştır (Tulum, 2011: 102).

Türkiye Türkçesinde ilgi durumu, iki isim arasında ilgi bağı kuran durumdur. İlgi hâli ya iki ismin yan yana getirilmesiyle eksiz bir şekilde ya da ünsüzle biten isim köklerine +In/+Un, ünlüyle biten köklere ise +nIn/+nUn eklerinin getirilmesiyle oluşur. İlk ismin sonunda ilgi eki, ikinci isimde ise genellikle iyelik eki bulunur: ata yurdu, iş+in başı, yol+un sonu, kardeşim+in evi vb. (Korkmaz, 2019: 112).

Bu ek, Azerbaycan Türkçesinde +In/+Un/+nIn/+nUn biçimindedir: insanın özü “kişinin kendisi”, Bakının görkemi “Bakü’nün görkemi”, oğlanın işi “oğlanın işi”, qoz kabığı “ceviz kabuğı”, aş qazanı “yemek kazanı”, benimkinin çiçeyi “benimkinin çiçeğı” vb. (Yalçın, 2018:220-221).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında ilgi durumu ekinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi	ÇTT	
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin

روحك	ruhunun ⁵⁵⁴ (karşısında)	Сəbhənin ⁵⁵⁵ (her yanında)	ruhun	روحك	(Türk) hukuğunun ⁵⁵⁶	(Türk) hukukunun
گۈنەشك	güneşin ⁵⁵⁷ (nuru)	Çajın ⁵⁵⁸ (kenarından)	günəşin	گۈنەشك	(Ermeni) güneşinin ⁵⁵⁹	(Ermeni) güneşinin
باکونك	Bakü'nün ⁵⁶⁰ (fe'leleri)	daşın ⁵⁶¹ (arkasında)	Bakının	باکونك	Bakü'nün ⁵⁶² (mukabili)	Bakü'nün (mukabili)
انسائينك	insanın ⁵⁶³ (hayatına)	(koca) anapın ⁵⁶⁴	insanın	انسائينك	(hakir bir) insanın ⁵⁶⁵	(hakir bir) insanın
يولك	yolun ⁵⁶⁶ (ibtidası)	(bizim) pəncərənin ⁵⁶⁷	yolun	يولك	(bu) yolun ⁵⁶⁸	(bu) yolun

Tablo 47 Şərq Qadını Dergisinde İlgi Durumu

Tablo 47'de görüldüğü üzere Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında ilgi hâli eki +İñ/+Uñ; +nİñ/+nUñ biçiminde yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise ek +In/+Un; +nIn/+nUn biçimindedir.

Art zamanlı olarak incelendiğinde ilgi durumu ekinin Eski Anadolu Türkçesinden itibaren (ك) +Uñ/ (نك) +nUñ biçiminde yazıldığı, hareketlerden de ekin daima yuvarlak ünlülü okunduğu anlaşılmaktadır. Bu ekin Osmanlı Türkçesinde de aynı biçimde yazıldığı, ancak artık ünlü uyumuna uyduğu görülmektedir. Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında da bu ek, Oğuzcanın Arap harfli metinlerinde görülen geleneksel yazımıyla kullanılmıştır.

3.1.1.1.3. Belirtme Durumu Çekimi ve Ekleri

Belirtme durumu, cümle veya kelime gruplarında isimleri fiillere doğrudan bağlamaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde belirtme durumu eki, ünsüzle biten isimlere +I, ünlüyle biten isimlere +(y)I, teklik 3. şahıs iyelik ekinde sonra da +(n)I biçimindedir: “söz ola kese savaşı, söz ola bitüre başı”, “tanrıyı birledük”, “bezeyeler

⁵⁵⁴1923/N1/S.5.

⁵⁵⁵1926/N12/S.10.

⁵⁵⁶6. Sayı, 1. Sayfa/S.32.

⁵⁵⁷1923/N2/S.4.

⁵⁵⁸1926/N12/S.10.

⁵⁵⁹64. Sayı, 1. Sayfa/S.196.

⁵⁶⁰1924/N4/S.9.

⁵⁶¹1926/N12/S.10.

⁵⁶²63. Sayı, 1. Sayfa/S.192.

⁵⁶³1924/N4/S.7.

⁵⁶⁴1930/N6/S.8.

⁵⁶⁵64. Sayı, 1. Sayfa/S.196.

⁵⁶⁶1924/N4/S.8.

⁵⁶⁷1930/N6/S.8.

⁵⁶⁸57. Sayı, 1. Sayfa/S.168.

uçmakları, karşı gele yüz biñ hûrî”, “*gözümü* aç, kim sini bellü görem”, “*beji* maksuduma irgirdi hanum”, “*dîn* içinde buldılar hem *hûrîni*”, “*men özümni* yoluğa kıldum fidâ”, “senden artık hiç beğenmez *kimseni*” vb. (Ergin, 2013: 231; Gülsevin, 2017: 40-43). Eski Türkçe döneminde iyelik eklerinden sonra kullanılan +n belirtme durumu eki Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sadece 3. şahıs iyelik eklerinden sonra kullanılmaktadır: *başı-n*, *gözi-n*, *yüzi-n*, *yaşı-n* gibi. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde belirtme durumu eksiz olarak da kullanılmıştır: “her bir *kadeh* nûş idesin” (Timurtaş, 2012: 70-71). Eski Türkçe döneminde zamirlerden sonra kullanılan +nI Batı Türkçesinin Azerbaycan sahasında isimlere de getirilmiştir. Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde de ünlüyle biten isimlere ekin +nI biçimi getirilmektedir. Azerbaycan sahası dışında bu ek sadece işaret zamirlerinin teklik şahıslarında kullanılmaktadır: *bu-nı* “bunu”, *şu-nı* “şunu” (Ergin, 2013: 232).

Osmanlı Türkçesinde belirtme durumu eki +I biçimindedir. Bu ek metinlerde *ç* harfi ile yazılmıştır. Ek düzlük-yuvarlaklık uyumuna Türkiye Türkçesi döneminde girmiştir (Tulum, 2011: 93-97; Karataş ve Karaduman, 2021: 768).

Türkiye Türkçesinde belirtme durumu, ismin geçişli bir fiilden doğrudan etkisi altında kaldığı bir durumdur. Eksiz ya da +(y)I/(y)U ekleriyle oluşur: *su iç-*, *cam kır-*, *ağaç kes-*, *anlam+ı*, *ateş+i*, *tarla+yı*, *yol+u* gibi (Ergin, 2013:231; Korkmaz, 2019: 112).

Bu ek, Azerbaycan Türkçesinde +I/+U; +nI/+nU biçimindedir: *kitab+ı* “kitabı”, *alma+nı* “elmayı”, *defter+i* “defteri”, *buynuz+u* “boynuzu”, *öz+ü* “kendisi”, *ordu+nu* “orduyu”, *köprü+nü* “köprüyü” vb. (Yalçın, 2018: 222-223).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında belirtme durumu⁵⁶⁹ ekinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
قورولتاي	qurultayı ⁵⁷⁰	isini ⁵⁷¹	qurultayı	تاسيسی	te'sisini ⁵⁷²	tesisini
قاپی	kapıyı ⁵⁷³	kuvvasini ⁵⁷⁴	qapını	تامغای	tamğayı ⁵⁷⁵	damgayı
لامبای	lambayı ⁵⁷⁶	əlifbanı ⁵⁷⁷	lampanı	مسهلای	mes'eleyi ⁵⁷⁸	meseleyi
سوی	şuyı ⁵⁷⁹	sajlanı ⁵⁸⁰	suyu	اهالی	ahaliyi ⁵⁸¹	ahaliyi
کربلای	kerbelayı ⁵⁸²	vəzifəji ⁵⁸³	kerbelayı	اداری	idareyi ⁵⁸⁴	idareyi
شیشانی	şişeni ⁵⁸⁵	başənb ⁵⁸⁶	şüşəni	حادیسی	hədiseyi ⁵⁸⁷	hadiseyi
گوزیمی	gözimi ⁵⁸⁸	joly ⁵⁸⁹	yolu	حانی	caniyi ⁵⁹⁰	caniyi

Tablo 48 *Şərq Qadını* Dergisinde Yükleme Durumu

Tablo 48'de görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında belirtme durumu eki +I/+U; +nI/+nU olarak, (ى) ve (ی) biçiminde yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise ek +I/+U; +nI/+nU biçimindedir.

Belirtme durumu eki art zamanlı olarak incelendiğinde Eski Anadolu Türkçesinden itibaren +(y)I şeklinde ünlüsü dar olarak yazılmış, +nI biçimi ise sınırlı sayıda kullanılmıştır. *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında ise +(y)I eki yaygın olarak ve ünlüsü dar biçimde kullanılmıştır. Ünlüyle biten isimlere getirilen +nI eki,

⁵⁶⁹Sovyet Dönemi Azerbaycan Türkçesinde belirtme durumu çekimi için bk. (Karataş ve Karaduman, 2021).

⁵⁷⁰1923/N1/S.3.

⁵⁷¹1929/N3/S.6.

⁵⁷²70. Sayı, 1. Sayfa/S.220.

⁵⁷³1924/N4/S.32.

⁵⁷⁴1929/N3/S.5.

⁵⁷⁵16. Sayı, 1. Sayfa/S.124.

⁵⁷⁶1924/N4/S.38.

⁵⁷⁷1929/N3/S.12.

⁵⁷⁸67. Sayı, 2. Sayfa/S.210.

⁵⁷⁹1924/N4/S.37.

⁵⁸⁰1929/N3/S.8.

⁵⁸¹45. Sayı, 1. Sayfa/S.120.

⁵⁸²1923/N1/S.18.

⁵⁸³1929/N3/S.20.

⁵⁸⁴44. Sayı, 2. Sayfa/S.118.

⁵⁸⁵1923/N1/S.35.

⁵⁸⁶1930/N6/S.7.

⁵⁸⁷44. Sayı, 1. Sayfa/S.116.

⁵⁸⁸1923/N1/S.20.

⁵⁸⁹1929/N3/S.14.

⁵⁹⁰43. Sayı, 1. Sayfa/S.112.

Arap harfli metinlerde Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi az sayıda örnekte kullanılmış, derginin Latin harfli sayılarında bu örneklerin miktarı artmıştır. Günümüz Azerbaycan Türkçesinde de +nI belirtme durumu eki ölçünlüleşmiştir (Karataş ve Karaduman, 2021: 786-787).

Bu çekim, çağdaş Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki durum ile karşılaştırıldığında, Arap harfli *Şərq Qadını* dergisinde sonu ünsüzle biten isimlere gelen belirtme durumu çekiminin Türkiye Türkçesinde kullanılan çekim eki ile ortak olduğu ve yaygın bir biçimde kullanıldığı görülmüştür.

3.1.1.1.4. Yönelme Durumu Çekimi ve Ekleri

Yönelme durumu, ismin fiile doğru yaklaştığını ifade etmek için kullanılan ektir. Eski Türkçede +ğa/+ge şeklinde kullanılan ek, Eski Anadolu Türkçesinde +(y)A şeklinde gelişim göstermiş ve ek bu dönem için karakteristiktir: “kızıl *otaga* kondurdu”, “bir derin *kuyuya* düştüler”, “kanı atlara bindüğün”, “men *eyitmedüğüm*e özüm köyündi” vb. Oğuz Türkçesinin ilk edebi metinlerinde geçen +GA ekine ise birkaç örnekte rastlanılmaktadır: “hamle kıldı *düşmanga*”, “dapgil ol *çalapga*” gibi (Ergin, 2013: 233; Timurtaş, 2012: 69; Gülsevin, 2017: 47-48).

Osmanlı Türkçesinde yönelme durumu +(y)A/(n)A biçimindedir. Bu ek şeklinde *أهـ/هـ/أهـ* yazılmıştır (Tulum, 2011: 93-95).

Türkiye Türkçesinde yönelme durumu, ismin fiile yönelme ve yaklaşma hareketini ifade etmek için kullanılan bir ektir. Bu durum +(y)A ekiyle yapılır: *dağ+a*, *tepe+ye*, *hava+ya*, *bahçe+ye* vb. (Korkmaz, 2019: 112).

Bu ek, Azerbaycan Türkçesinde +A şeklinde gösterilir: *daş+a* “taşa”, *quş+a* “kuşa”, *ağaç+a* “ağaca”, *dere+ye* “dereye”, *o+na* “ona”, *bu+na* “buna” vb. (Yalçın, 2018: 224).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında yönelme durumu ekinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKCESİ			TÜRKiYE TÜRKCESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
دوکتور	doğtora ⁵⁹¹	javrysna, ⁵⁹²	körpə	دوکتور	yoluna ⁵⁹³	yoluna
آدمه	adama ⁵⁹⁴	sağa ⁵⁹⁵	sağa	اڭشاما	ağşama ⁵⁹⁶	ağşama
يوزينه	yüzine ⁵⁹⁷	kyalarına ⁵⁹⁸	quşlarına	سینه	seline ⁵⁹⁹	seline
قلوبه	külübe ⁶⁰⁰	evə ⁶⁰¹	evə	تاریخینه	tarihine ⁶⁰²	tarihine

Tablo 49 Şərq Qadını Dergisinde Yönelme Durumu

Tablo 49’da görüldüğü üzere Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında +A yönelme durumu eki güzel he (ه) ile yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise ek +A biçimindedir.

Yönelme durumu eki art zamanlı olarak incelendiğinde Şərq Qadını dergisinde de Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlı Türkçesinde olduğu gibi güzel he (ه) harfiyle yazıldığı görülmektedir.

3.1.1.1.5. Bulunma Durumu Çekimi ve Ekleri

Bulunma durumu, fiilin yapıldığı yeri ifade etmek amacıyla isme getirilen bir ektir. Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde bulunma hâli eki +dA olarak kullanılmıştır: “uzun yolda saña budur kılavuz”, “yürüyem ıssı kumlarda sevüne”, “gül yüzünde hat belürse gözlerüm giryân olur”, “gelür iken senüñ ile bunda ben” vb. (Ergin, 2013: 234; Gülsevin, 2017: 56-57).

Osmanlı Türkçesinde bulunma durumu eki +dA biçimindedir. Bu ek ه şeklinde yazılmıştır (Tulum, 2011: 95).

⁵⁹¹1923/N1/S.12.

⁵⁹²1926/N12/S.9.

⁵⁹³60. Sayı, 2. Sayfa/S.182.

⁵⁹⁴1923/N2/S.2.

⁵⁹⁵1928/N12/S.18.

⁵⁹⁶74. Sayı, 2. Sayfa/S.238.

⁵⁹⁷1924/N4/S.1.

⁵⁹⁸1928/N12/S.19.

⁵⁹⁹69. Sayı, 2. Sayfa/S.218.

⁶⁰⁰1924/N4/S.9.

⁶⁰¹1928/N12/S.15.

⁶⁰²69. Sayı, 1. Sayfa/S.216.

Türkiye Türkçesinde bulunma durumu, kelime grupları ve cümlede fiilin oluş ve kılışını, mekânını belirtir. Bu durum isme +dA eki getirilerek yapılır: *akıl+da*, *açık+ta*, *beşik+te*, *su+da*, *direk+te* gibi (Ergin, 2013: 234; Korkmaz, 2019: 112).

Bu ek, Azerbaycan Türkçesinde ünsüz uyumu dışında kalmış, tek şekilli olarak sadece tonlu /d/ sesiyle +dA biçiminde kullanılmaktadır: *böyükde* “büyükte”, *kiçikde* “küçükte”, *agacda* “ağaçta”, *uzaqda* “uzakta”, *mende* “bende”, *çoxluqda* “çoklukta” vb. (Yalçın, 2018:227).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında bulunma durumu ekinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
ایشده	işde ⁶⁰³	Maqtabda ⁶⁰⁴	işdə	هـر بده	hərbde ⁶⁰⁵	harpte
يولدا	yolda ⁶⁰⁶	otakda ⁶⁰⁷	yolda	يولده	yolda ⁶⁰⁸	yolda
يـر دـه	yerde ⁶⁰⁹	Asjada ⁶¹⁰	yerde	يـر دـه	yerde ⁶¹¹	yerde
زـمـانـده	zamanda ⁶¹²	əlində ⁶¹³	zamanda	زـمـانـده	zamanda ⁶¹⁴	zamanda

Tablo 50 *Şərq Qadını* Dergisinde Bulunma Durumu

Tablo 50’de görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında +dA bulunma durumu eki (د/ده) biçiminde yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise ek +dA biçimindedir.

Bulunma durumu eki art zamanlı olarak incelendiğinde *Şərq Qadını* dergisinde de Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde olduğu gibi (د/ده) biçimde yazılmıştır.

⁶⁰³1923/N1/S.9.

⁶⁰⁴1926/N12/S.16.

⁶⁰⁵60. Sayı, 1. Sayfa/S.180.

⁶⁰⁶1923/N2/S.2.

⁶⁰⁷1926/N12/S.15.

⁶⁰⁸63. Sayı, 1. Sayfa/S.192.

⁶⁰⁹1924/N4/S.14.

⁶¹⁰1926/N12/S.9.

⁶¹¹61. Sayı, 1. Sayfa/S.184.

⁶¹²1924/N4/S.1.

⁶¹³1926/N12/S.10.

⁶¹⁴61. Sayı, 1. Sayfa/S.184.

3.1.1.1.1.6. Ayrılma Durumu Çekimi ve Ekleri

Ayrılma durumu, fiilin yaptığı hareketin kendisinden uzaklaştığını ifade etmek amacıyla isme getirilen bir ektir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ayrılma durumu eki +dAn biçimindedir: “veled sini *güneşden* bellü gördi”, “dükel *gecelerden* kutlu gece durur”, “bargıl binüm *katumdan*”, “*gendüden* yavuzı gidermekdür” vb. (Ergin, 2013: 235; Gülsevin, 2017: 64-65).

Osmanlı Türkçesinde ayrılma durumu eki +dAn biçimindedir. Bu ek دن şeklinde yazılmıştır (Tulum, 2011: 107).

Türkiye Türkçesinde ayrılma durumu, fiilin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığını göstermek amacıyla isme eklenen bir ektir. Bu hâl +DAn ekiyle yapılmaktadır: *dağ+dan*, *ağaç+tan*, *uzak+tan*, *sessizlik+ten* vb. (Korkmaz, 2019: 112).

Bu ek, Azerbaycan Türkçesinde ünsüz uyumu dışında kalmış, tek şekilli olarak sadece tonlu /d/ sesiyle +dAn biçimde görülür: *uzaqdan* “uzaktan”, *Bakıdan* “Bakü’den”, *işden* “işten”, *kitabdan* “kitaptan” vb. (Yalçın, 2018:229).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında ayrılma durumu ekinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
شەرقدن	şarqdan ⁶¹⁵	sahlıdan ⁶¹⁶	şərqdən	شباطدن	şubatdan ⁶¹⁷	Şubattan
جملة دن	cümleden ⁶¹⁸	kabdan ⁶¹⁹	cümlədən	جملة دن	cümleden ⁶²⁰	cümleden
تاریخدن	tarihden ⁶²¹	pərdədən ⁶²²	pərdədən	تاریخدن	tarihden ⁶²³	tarihten
مکتبلردن	mekteblerden ⁶²⁴	Arkadan ⁶²⁵	arxadan	چو قدن	çoqdan ⁶²⁶	çoktan

⁶¹⁵1923/11/gün/N1/S.38.

⁶¹⁶1926/N12/S.10.

⁶¹⁷57. Sayı, 2. Sayfa/S.170.

⁶¹⁸1923/12/gün/N2/S.1.

⁶¹⁹1926/N12/S.15.

⁶²⁰69. Sayı, 1. Sayfa/S.216.

⁶²¹1924/04/gün/N4/S.10.

⁶²²1926/N12/S.9.

⁶²³63. Sayı, 1. Sayfa/S.192.

⁶²⁴1924/04/gün/N4/S.3.

⁶²⁵1926/N12/S.10.

⁶²⁶57. Sayı, 1. Sayfa/S.168.

Tablo 51 *Şərq Qadını Dergisinde Ayrılma Durumu*

Tablo 51’de görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında +dAn ayrılma durumu eki (نـ) biçiminde yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise ek +dAn biçimindedir.

Ayrılma durumu eki art zamanlı olarak incelendiğinde *Şərq Qadını* dergisinde Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde olduğu gibi (نـ) biçimde yazılmıştır.

3.1.1.1.7. Vasıta Durumu Çekimi ve Ekleri

Vasıta durumu, fiilin ne ile nasıl, ne zaman yapıldığını ifade etmek amacıyla isme getirilen bir ektir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde vasıta hâli ekleri +(I)n, +IA, birle, +IIA/+(y)IIA biçimindedir. +(I)n biçimi örnekleri: “*ayakın* örü dursañ namaza”, “*anın* olmaz halkuñ aña minneti”, “kudret ile tag tagıldı *ansuzın*”. +IA eki *ile* edatının ekleşmiş halinden ayrı bir şekildir: “günde yidi *kurla* bu du’â”, “bir arslanı *dirile* dutmuş idi”. Bir+le yapısı edat olarak kullanılır: “hurre adlu biri yiğit düşmân *birle* utuşdı”. +IIA/+(y)IIA eki *ile* edatının ekleşmiş biçimidir: “bir ulu tagı bir *dişile* urşa ol tagı cümle kum kayır kıladı” (Ergin, 2013: 237; Gülsevin, 2017: 77-78).

Türkiye Türkçesinde vasıta durumu, ismin belirttiği fiildeki harekette vasıta olarak kullanıldığını ya da birliktelik ifade ettiğini gösteren ektir. Bu durum Eski Türkçede +(I)n/+(U)n ekiyle karşılanmış fakat günümüz Türkiye Türkçesinde yerini *yaz-ın, kış-ın, güz-ün, ilk-in* gibi kalıplaşmış kelimelere bırakmıştır. Bu ekin yerini ise *ile* edatından ekleşen +(y)IA eki almıştır: *baş+la, kol+la, el+le, acı+y+la* gibi (Korkmaz, 2019: 113).

Bu ek, Azerbaycan Türkçesinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *ile* edatının ekleşmiş şekli olan +(y)IA ile kullanılmaktadır: *menimle* “benimle”, *uşaqlarla* “çocuklarla”, *qardaşımla* “kardeşimle” *külekleriyle* “rüzgârlarıyla” vb. (Yalçın, 2018:233).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında vasıta durumu ekinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKGESİ			TÜRKiYE TÜRKGESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
قارداشیمله	qardaşım ⁶²⁷	kardaşımla 628	qardaşım ⁶²⁷	عسکرله	'askerle ⁶²⁹	askerle
ألماسلا	elmasla ⁶³⁰	ölmäslä 631		انسانلارله	insanlarla ⁶³²	insanlarla

Tablo 52 Şərq Qadını Dergisinde Vasıta Durumu

Tablo 52’de görüldüğü üzere Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında +(y)IA vasıta durumu eki (له/لا) biçiminde yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise ek +(y)IA biçimindedir.

Vasıta durumu eki art zamanlı olarak incelendiğinde Eski Anadolu Türkçesi döneminde +(I)n, +IA, birle, +IIA/+(y)IIA kullanılmıştır. Ancak günümüzde sadece +(y)IA biçimi ek olarak kullanılmakta, diğer ekler ise yerini kalıplaşmış bazı kelimelere bırakmıştır. Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında bu ek (له/لا) şeklinde yazılmıştır.

3.1.1.1.8. Eşitlik Durumu Çekimi ve Ekleri

Eşitlik durumu, fiilin nasıl ve ne şekilde yapıldığını ifade etmek için isme getirilen bir ektir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde eşitlik eki +CA şeklindedir: “içi düpdüz ıvacuk akça kumdır”, “buyurdılar ileyümçe varuram”, “ol ördek şunca ördekler arasında belürsüz oldı”, “râhat umdukça gördi zahmetler”, “bildügünce söyledi her bir kişi” vb. (Ergin, 2013: 239; Gülsevin, 2017: 82-83).

Türkiye Türkçesinde eşitlik durumu, eklendiği isim, fiil ya da başka bir öge arasında “karşılaştırma, benzerlik, gibilik” ifade eden bir ektir. Bu durum +CA eki ile yapılmaktadır: *aptalca*, *aylarca*, *gönlünce* gibi (Ergin, 2013: 239; Korkmaz, 2019:113).

⁶²⁷1926/N12/S.19.

⁶²⁸1926/N12/S.9.

⁶²⁹564. Sayı, 2. Sayfa/S.198.

⁶³⁰1926/N12/S.18.

⁶³¹1926/N12/S.8.

⁶³²63. Sayı, 1. Sayfa/S.192.

Bu ek, Azerbaycan Türkçesinde sadece tonlu şekli olan +cA biçiminde bulunur: *yaxşıca* “güzelce”, *tezece* “yeni gibi”, *adice* “basit şekilde”, *dalınca* “arkasınca, izleyerek”, *illerce* “yıllarca” vb. (Yalçın, 2018:236).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında eşitlik durumu ekinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
یوزلرجه	yüzlerce ⁶³³	juzlərcə 634	yüzlərlə	یوزلرجه	yüzlerce ⁶³⁵	yüzlerce
انسانجه سینه	insancasına ⁶³⁶	kabakca 637	insancasına	بیکلرجه	binlerce ⁶³⁸	binlerce
جهتجه	cihetce ⁶³⁹	balaca 640	balaca	زمانلارجه	zamanlarca ⁶⁴¹	zamanlarca
میلونلار جا	milyonlarca ⁶⁴²	miljonlarca 643	milyonlarla	میلونلرجه	milyonlarca ⁶⁴⁴	milyonlarca

Tablo 53 *Şərq Qadını* Dergisinde Eşitlik Durumu

Tablo 53’de görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında +cA eşitlik durumu eki (جا/جه) biçiminde yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise ek +cA şeklindedir.

Eşitlik durumu eki art zamanlı olarak incelendiğinde Eski Anadolu Türkçesi döneminden itibaren +CA şeklinde tonlu-tonsuz uyumuna girerek kullanılmıştır. *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında bu ek (جا/جه) şeklinde ünsüzü hep tonlu yazılmıştır. Aynı derginin Latin harfli sayılarında ek +ca/+cə biçiminde derginin Arap harfli sayılarında olduğu gibi tonsuz ünsüzlerle kullanılmıştır.

⁶³³1924/N4/S.1.

⁶³⁴1929/N3/S.1.

⁶³⁵60. Sayı, 1. Sayfa/S.180.

⁶³⁶1924/N4/S.2.

⁶³⁷1926/N12/S.2.

⁶³⁸66. Sayı, 1. Sayfa/S.204.

⁶³⁹1924/N4/S.6.

⁶⁴⁰1926/N12/S.16.

⁶⁴¹65. Sayı, 1. Sayfa/S.200.

⁶⁴²1925/N4/S.7.

⁶⁴³1928/N12/S.1.

⁶⁴⁴73. Sayı, 1. Sayfa/S.232.

3.1.1.1.1.9. Yön Gösterme Durumu Çekimi ve Ekleri

Yön gösterme durumu, fiilin kendi yönünde yapıldığını göstermek için ismin aldığı bir ektir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yön gösterme eki +ArU, +rU ve +rA biçimlerinde kullanılmıştır (Şahin, 2018: 53). +rA ekiyle yapılan kelimeler şunlardır: *içre, taşra, sonra, üzre/üzere*. +ArU eki ise Eski Türkçedeki +ğaru, +gerü ekinden gelişmiştir: *içerü<iç-gerü, ilerü<il-gerü, yukaru<yok-ğaru* (Ergin, 2013: 241; Timurtaş, 2012: 73-74).

Türkiye Türkçesinde fiilin kendi yönünde yapıldığını göstermek için isim yön gösterme hali alır. Bu durum Eski Türkçede +GARU, +rA, +rU ekleriyle kullanılmıştır. Günümüzde ise bu durum eklerle değil edatlarla ifade edilmektedir: *sonra, içeri, dışarı, ileri, yukarı* gibi (Ergin, 2013: 241-242).

Bu ek, Azerbaycan Türkçesinde bazı kelimeler kalıplaşmış olarak kullanılmaktadır: *yuxarı* “yukarı”, *içeri* “içeri”, *sonra* “sonra”, *doğru* “doğru”, *geri* “geri”, *beri* “beri” vb. (Yalçın, 2018: 238).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında yön gösterme durumu ekinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
سؤنرا	soñra ⁶⁴⁵	Sonra ⁶⁴⁶	sonra	سؤنرا	soñra ⁶⁴⁷	sonra
دوغرى	dogrı ⁶⁴⁸	dogry ⁶⁴⁹	doğru	دوغرى	dogrı ⁶⁵⁰	doğru
ايجرى	içeri ⁶⁵¹	jykarı, ⁶⁵²	yuxarı	ايجرى	içeri ⁶⁵³	içeri

Tablo 54 *Şərq Qadını* Dergisinde Yön Gösterme Durumu

⁶⁴⁵1924/N4/S.3.

⁶⁴⁶1926/N12/S.8.

⁶⁴⁷64. Sayı, 2. Sayfa/S.198.

⁶⁴⁸1925/N4/S.13.

⁶⁴⁹1928/N12/S.1.

⁶⁵⁰64. Sayı, 1. Sayfa/S.196.

⁶⁵¹1926/N12/S.24.

⁶⁵²1926/N12/S.16.

⁶⁵³73. Sayı, 2. Sayfa/S.234.

Tablo 54’te görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında yön gösterme durumu eki kalıplaşmış sözcüklerde kullanılmaktadır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise ek kalıplaşmış biçimdedir.

Yön gösterme durumu eki art zamanlı olarak incelendiğinde Eski Anadolu Türkçesinde +ArU, +rU ve +rA şeklinde kullanılmıştır. Bu dönemden sonra yön gösterme durumu eki bazı kelimelerde kalıplaşmıştır. *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında bu ek kalıplaşmış olarak bulunmaktadır.

3.1.1.1.2. İyelik Ekleri

İyelik ekleri, isimlerin kime veya neye ait olduğunu ifade eden çekim ekidir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan iyelik ekleri günümüz Türk lehçelerinden çok farklı değildir. Sadece Eski Anadolu Türkçesi döneminde bu ek dudak uyumu dışında kalmıştır. Dönemin genel yuvarlaklaşma özelliği neticesinde 1. ve 2. şahıs iyelik ekleri yuvarlak olarak görülmüştür. 3. şahıslar ise düz ünlü ile kullanılmıştır: *ivüm, başuñda, göñli, adumuz, dükelüñüz, konuşları* vb. Osmanlı Türkçesi döneminde ise iyelik ekleri ünlü uyumuna girmiştir (Ergin, 2013: 221-223; Akar, 2018: 136).

Türkiye Türkçesinde, bir nesnenin başka bir nesneye ait veya bağlı olduğunu ifade etmek amacıyla isme iyelik ekleri getirilir: *baş-ı-m, el-i-n, baba-sı, anne-miz, su-y-u-nuz, ne-leri* vb. Türkiye Türkçesinde iyelik ekleri şu şekilde gösterilebilir (Ergin, 2013: 222):

	Teklik	Çokluk
1. şahıs	+m	+mIz/+mUz
2. şahıs	+n	+nIz/+nUz
3. şahıs	+I/+U; +sI/+sU	+IArI

Tablo 55 Türkiye Türkçesinde İyelik Ekleri

Azerbaycan Türkçesinde iyelik ekleri *alma-m* “elmam”, *quzu-n* “kuzun”, *kitab-ı* “kitabı”, *defter-imiz* “defterimiz”, *iyne-niz* “iğneniz”, *qol-ları* “kolları” gibi örneklerde gösterilebilir. İyelik eklerini aşağıdaki tabloda sıralayabiliriz (Yalçın, 2018: 216):

	Teklik	Çokluk
1. şahıs	+(I)m/+(U)m	+(I)mIz/+(U)mUz
2. şahıs	+(I)n/+(U)n	+(I)nIz/+(U)nUz
3. şahıs	+sI/+sU	+IArI

Tablo 56 Azerbaycan Türkçesinde İyelik Ekleri

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında iyelik ekinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAQT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
آتام	atam ⁶⁵⁴	atımı ⁶⁵⁵	atımı	ارلام	evladım ⁶⁵⁶	evladım
اراك	erini ⁶⁵⁷	əlində ⁶⁵⁸	əlində	الندم	elinde ⁶⁵⁹	elinde
انسانى	insanı ⁶⁶⁰	halvası ⁶⁶²	halvası	سلاحى	silahı ⁶⁶³	silahı
ياوروسى	yavrusı ⁶⁶¹			ياوروسى	yavrusı ⁶⁶⁴	yavrusu
وطنمىز	vaşanımız ⁶⁶⁵	өлکəmizi ⁶⁶⁶	өлkəmiz	وطنمىز	vaşanımız ⁶⁶⁷	vatanımız
بايراقمىز	bayrağımız ⁶⁶⁸	Byjrynyz ⁶⁶⁹	buyurunuz	فاذىلتىنمىز	fażiletiniže ⁶⁷⁰	faziletinize
گوزلردن	gözlerinden ⁶⁷¹	kadınların 672	qadımları	گوزلى	gözleri ⁶⁷³	gözleri

Tablo 57 *Şərq Qadını* Dergisinde İyelik Ekleri

Tablo 57’de görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında iyelik ekleri +m, +ñ, +I/+U; +sI/+sU, +mIz/+mUz, +InIz/+UnUz, +lArI biçiminde yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise iyelik ekleri +m, +n, +I/+U; +sI/+sU, +mIz/+mUz, +InIz/+UnUz, +lArI şeklindedir. Arap alfabesiyle yayımlanmış sayılar ile Latin alfabesiyle yayımlanmış sayılar arasındaki fark, Arap alfabesinde teklik ve çokluk 2. şahıs eklerinin nazal n /ñ/ sesiyle yazılması, Latin alfabesinde ise bu ses yerine /n/ ünsüzünün kullanılmasıdır.

⁶⁵⁴1923/N1/S.20.

⁶⁵⁵1929/N3/S.6.

⁶⁵⁶19. Sayı, 1. Sayfa/S.36.

⁶⁵⁷1923/N1/S.7.

⁶⁵⁸1926/N12/S.10.

⁶⁵⁹19. Sayı, 1. Sayfa/S.36.

⁶⁶⁰1923/N1/S.32.

⁶⁶¹1923/N1/S.5.

⁶⁶²1927/N5/S.7.

⁶⁶³64. Sayı, 1. Sayfa/S.196.

⁶⁶⁴59. Sayı, 1. Sayfa/S.176.

⁶⁶⁵1923/N1/S.31.

⁶⁶⁶1929/N3/S.4.

⁶⁶⁷72. Sayı, 1. Sayfa/S.228.

⁶⁶⁸1923/N1/S.31.

⁶⁶⁹1929/N3/S.6.

⁶⁷⁰64. Sayı, 1. Sayfa/S.196.

⁶⁷¹1923/N1/S.10.

⁶⁷²1929/N3/S.1.

⁶⁷³64. Sayı, 1. Sayfa/S.196.

3.1.1.1.3. Çokluk Eki

Çokluk eki, isimlerin çokluk biçimini ifade eder. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi döneminde çokluk eki +lAr ile yapılmıştır. *ılduzlar, ivler, kuşlar, kapular* vb. (Akar, 2018: 136; Tulum, 2011: 263).

Türkiye Türkçesinde, ismin karşıladığı nesnenin birden fazla olduğunu göstermek amacıyla kelime +lAr çokluk ekini alır: *ağaç-lar, kuş-lar, eski-ler* vb. (Ergin, 2013: 220).

Azerbaycan Türkçesinde de çokluk için +lAr eki kullanılmaktadır: *kitablar* “kitaplar”, *aylar* “aylar”, *iller* “yıllar”, *telebeler* “talebeler” vb. (Yalçın, 2018: 212-213).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında çokluk ekinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
مولالار	mollalar ⁶⁷⁴	hadisələr ⁶⁷⁵	hadisələr	الذینار	alkışlar ⁶⁷⁶	alkışlar
قادینلر	kadınlar ⁶⁷⁷	Kadınlar ⁶⁷⁸	qadınlar	قادینلری	kadınları ⁶⁷⁹	kadınları
قوشلار	kuşlar ⁶⁸⁰	corablar ⁶⁸¹	corablar	پاشالاردن	paşalardan ⁶⁸²	paşalardan
اوشاقلار	uşaqlar ⁶⁸³	ysakları ⁶⁸⁴	uşaqlar	چوچقلره	çocuklara ⁶⁸⁵	çocuklara

Tablo 58 *Şərq Qadını* Dergisinde Çokluk Eki

Tablo 58’de görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında çokluk eki hep +lAr (لار/لر) biçiminde yazılmıştır. Derginin Latin harfli sayılarında ek +lAr biçimindedir.

⁶⁷⁴1924/N4/S.10.

⁶⁷⁵1928/N12/S.3.

⁶⁷⁶74. Sayı, 2. Sayfa/S.238.

⁶⁷⁷1923/N1/S.3.

⁶⁷⁸1928/N12/S.1.

⁶⁷⁹51. Sayı, 2. Sayfa/S.146.

⁶⁸⁰1923/N1/S.36.

⁶⁸¹1930/N6/S.1.

⁶⁸²74. Sayı, 2. Sayfa/S.238.

⁶⁸³1923/N1/S.18.

⁶⁸⁴1927/N5/S.14

⁶⁸⁵74. Sayı, 2. Sayfa/S.238.

3.1.1.1.4. Soru Eki

Soru eki, ismin soru şeklini ifade eden bir ektir (Fiilde Soru için bk. 3.1.1.2.4. Fiil Çekiminde Soru). Eski Anadolu Türkçesinde soru eki +mI şeklinde daima düz (می) biçimde yazılmaktadır: koyun mı⁶⁸⁶ قیونمی, aç mı⁶⁸⁷ اچمی vb. (Ergin, 2013: 243; 2016: 451).

Osmanlı Türkçesinde de soru eki düz şekilde yazılmaktadır: sağ mı? ساغمی, geldi mi? گلدیمی (Tulum, 2011: 96).

Türkiye Türkçesinde soru eki ismi fiile bağlayan bir ektir ve +mI/+mU ile yapılır: taş mı?, odun mu?, küçük mü? Vb. (Ergin, 2013: 243).

Azerbaycan Türkçesinde soru eki +mI/+mU ile yapılır. Türkiye Türkçesinden farklı olarak Azerbaycan Türkçesinde bu ek isimlere bitişik yazılır: *çamırmı?* “çamur mu?”, *ulduzmu?* “yıldız mı?”, *menimmi?* “benim mi?” vb. (Yalçın, 2018: 240).

Azerbaycan Türkçesinde soru cümleleri, soru eki veya zamiri dışında ezgi⁶⁸⁸ yoluyla da kurulabilir. Hatta Azerbaycan Türkçesinde, özellikle konuşma dilinde soru, genellikle ezgileme yoluyla gerçekleşmektedir. Örneğin Azerbaycan Türkçesinde “Gələcəksən?” cümlesindeki son hecenin ünlüsü uzatılarak söylendiğinde soru cümlesi ortaya çıkar: “Gelecek misin?” Buna “ezgili soru” ya da “ezgileme yoluyla soru” adı verilmektedir (Karataş, 2020: 569-574).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında soru ekinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

---

⁶⁸⁶D211-9/S.107.

⁶⁸⁷D254-8/S.129.

⁶⁸⁸ Detaylı bilgi için bk. (Karataş, 2020).

AZERBAJYCAN TÜRKGESİ			TÜRKIYE TÜRKGESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
یوقمبیدی؟	yokmuydu? ⁶⁸⁹	zövkmı alır?; 690	Ondan həzz alır?	یونانیلار می؟	Yunanlılar mı? ⁶⁹¹	Yunanlılar mı?
بختندن می ایدی؟	bahtından mı idi? ⁶⁹²	qimindir? ⁶⁹³	kimindir?	بوشی؟	yokmı? ⁶⁹⁴	yok mu?

Tablo 59 Şərq Qadını Dergisinde Soru Eki

Tablo 59’da görüldüğü üzere Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında soru eki +mI biçiminde hep düz şekilde ve geleneğe uygun bir biçimde sözcüğe bitişik yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise soru eki veya ezgi yoluyla yapılmıştır.

Soru eki art zamanlı olarak incelendiğinde Eski Anadolu Türkçesi döneminde +mI şeklinde hep düz ünlüyle kullanılmıştır. Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında bu ek (می) şeklinde Eski Anadolu Türkçesi döneminde olduğu gibi hep düz ünlü ile yazılmıştır. Aynı derginin Latin harfli sayılarında ek +mI/+mU şekli ve ezgili soru biçiminde kullanılmıştır.

3.1.1.1.5. Aitlik Eki

Eski Anadolu Türkçesinde aitlik eki çok şekilli olarak kullanılmaktadır. +kı/+ki/+ği şeklinde bulunan ekin ön ünlüler dışında kalın ünlülerle yazımı da bulunmaktadır: bugünkü ⁶⁹⁵ بو کنکی, kankıñuzdur ⁶⁹⁶ قتی کزدر, yanuñdağ ⁶⁹⁷ یانکد هغی vb. (Ergin, 2016: 431).

Farsçadan Türkçeye geçen ki edatı, Eski Anadolu Türkçesi döneminde her ne kadar çok şekilli yazılmış olsa da bu edatın etkisi altında kalmış ve çok şekilli özelliğini kaybederek tek şekilli ek olarak kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ekin kalın şekilleri belirli ve kalıplaşmış örneklerde görülmektedir. Dolayısıyla Eski

⁶⁸⁹1923/N2/S.6.

⁶⁹⁰1929/N3/S.7.

⁶⁹¹70. Sayı, 2. Sayfa/S.222.

⁶⁹²1925/N4/S.16.

⁶⁹³1929/N3/S.6.

⁶⁹⁴67. Sayı, 1. Sayfa/S.208.

⁶⁹⁵D111-5/S.57.

⁶⁹⁶D51-9/S.27.

⁶⁹⁷D149-1/S.76.

Anadolu Türkçesi döneminde ekin +ki şekli yaygın olarak kullanılmaktaydı. Bu dönemden sonra ise ek tek şekilli olarak günümüze kadar gelmiştir (Ergin, 2013: 163).

Türkiye Türkçesinde +ki aitlik eki, bir nesneyi ait veya bağlı olduğu nesneye göre zaman ve mekân içindeki konumunu ifade etmektedir. +ki biçiminde tek şekilli kullanılan bu ekin günümüzde bazı örneklerde düzlük-yuvarlaklık uyumuna girdiği görülmektedir: *bugün-kü, dün-kü, gönülün-kü* gibi. Ancak bu durum dilimize tam olarak yerleşmemiştir. Bu şekil sadece ön ünlülerde görülmekte art ünlüler +ki ile kullanılmaktadır: *onun-ki, oğulun-ki* vb. (Ergin, 2013: 161-163).

Azerbaycan Türkçesinde ek, +kI/+kU şeklinde uyuma girmiştir: *dünenki* “dünkü”, *aşamki* “akşamki”, *onunku* “onunki”, *bununku* “bununki”, *indiki* “şimdiki” vb. (Yalçın, 2018: 182).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında aitlik ekinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
سوگراکی	soñraki ⁶⁹⁸	Halby qi, ⁶⁹⁹	halbuki	سوگراکی	soñraki ⁷⁰⁰	sonraki
وارکه	varki ⁷⁰¹	4 ildir qi, ⁷⁰²	4 ildir ki	وارکه	varki ⁷⁰³	var ki
بلكه	belki ⁷⁰⁴	dunqu ⁷⁰⁵	dünönki	بلكه	belki ⁷⁰⁶	belki
گونکی	günki ⁷⁰⁷	lazımdır qi, ⁷⁰⁸	lazımdır ki	گونکی	bugünki ⁷⁰⁹	bugünkü

Tablo 60 *Şərq Qadını* Dergisinde Aitlik Eki

Tablo 60'ta görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında soru eki +ki (که/کی) biçiminde yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise ek uyuma girerek +qI/+qU biçimde gösterilmiştir.

⁶⁹⁸1925-N4-S.1.

⁶⁹⁹1926/N12/S.2.

⁷⁰⁰72. Sayı, 1. Sayfa/S.228.

⁷⁰¹1925/N4/S.3.

⁷⁰²1926/N12/S.2.

⁷⁰³55. Sayı, 1. Sayfa/S.160.

⁷⁰⁴1925/N4/S.4.

⁷⁰⁵1926/N12/S.9.

⁷⁰⁶73. Sayı, 1. Sayfa/S.232.

⁷⁰⁷1925/N4/S.6.

⁷⁰⁸1926/N12/S.15.

⁷⁰⁹58. Sayı, 1. Sayfa/S.172.

Aitlik eki art zamanlı olarak incelendiğinde Eski Anadolu Türkçesi döneminde +k1/+ki/+ğ1 olarak çok şekilli kullanılmıştır. Ancak *Şerq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında bu ek (كه/كى) biçiminde tek şekil olan +ki ile yazılmıştır. Aynı derginin Latin harfli sayılarında ek uyuma girmiş ve +qI/+qU biçiminde kullanılmıştır.

3.1.1.1.6. Ek Fiil (Ana Yardımcı Fiil, Cevheri Fiil)

Ek fiil, isimlerin sonuna getirilerek onları yükleme dönüştürür ve basit zamanlı kiplerden birleşik zamanlı kipler oluşturur. Bu ek Eski Türkçede *er-* “olmak” yardımcı fiilinin *er->-ir->-i-* değişimi sonucunda ekleşmiştir. Ek, Eski Türkçede *er-ür-men*, *er-ür-sen* gibi geniş zaman çekiminden zamanla eriyip kaybolması sonucu ve şahıs zamirlerinin ek haline dönüşmesiyle oluşmuştur. Bugün teklik ve çokluk 1. ve 2. şahıs çekimlerinde kullanılan bu ek, Eski Türkçedeki fiillerin kalıntısı olan zamir kökenli ektir. 3. şahıs çekiminde ise Eski Türkçedeki *tur-* yardımcı fiili geniş zaman çekiminde *tur-ur> dur-ur> -Dİr/-Dur* şekline dönüşmüştür (Korkmaz, 2019: 620-621).

Eski Anadolu Türkçesinde 3. teklik şahıslarda *turur* ~ *-tur* şekli kullanılmaktadır. Bu şekil Eski Anadolu Türkçesi döneminde dudak uyumu dışında kalarak sürekli yuvarlak biçimde yazılmıştır: *bir hoş maqāmdur*, *bu korku ol gişiyedür* vb. (Akar, 2018: 183).

Osmanlı Türkçesinde 3. şahıslarda ek *دور/دیر/در* şeklinde gösterilmiştir. Metinlerde çoğunlukla *در* kullanılmış, seyrek olarak da *دور* yazılmıştır. Uyumun sağlanması açısından sonradan ortaya çıkan *دیر* şekli de kullanılmaktadır (Tulum, 2011: 112-113).

3.1.1.1.7. İsim Bildirmesi ve İsim Bildirme Ekleri

3.1.1.1.7.1. Geniş Zamanda İsim Bildirmesi ve Ekleri

Türkiye Türkçesinde ek fiil *er->-ir-> TT. i-* biçiminde gelişmiştir. Türkiye Türkçesinde bu ekin üç temel görevi vardır. İsimleri bildirmek, fiilleri birleşik çekime sokmak ve *-ken* zarf-fiil ekinin kullanım alanına girmesidir. Ek fiilin geniş zaman çekimi şu şekildedir (Karataş, 2019: 428).

Teklik 1. Şahıs	-Im/-Um
Teklik 2. Şahıs	-sIn/-sUn
Teklik 3. Şahıs	-Dİr/-DUr
Çokluk 1. Şahıs	-Iz/-Uz
Çokluk 2. Şahıs	-sInIz/-sUnUz
Çokluk 3. Şahıs	-DİrIAr/-DUrIAr

Tablo 61 Türkiye Türkçesinde Geniş Zamanda İsim Bildirme Ekleri

Azerbaycan Türkçesinde isimler şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart kipiyle çekilmektedir. Azerbaycan Türkçesinde bu durum Türkiye Türkçesinden şimdiki zamanda çekilmesi açısından ayrılmaktadır. Ek fiilin şimdiki zaman çekimi şahıslara göre değişiklik göstermektedir. Örnekleri şu şekildedir: *men dostam* “ben dostum”, *adamsın* “adamsın”, *gözeldir* “güzeldir”. *insanıq* “insanız”, *övladımızsınız* “evladımızsınız”, *anadırlar* “anadırlar” (Yalçın, 2018: 241-242).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında şimdiki zaman isim bildirme eklerinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Latin	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
واردر	vardır ⁷¹⁰	atamsın ⁷¹¹	atamsan	یوقدر	yokdur ⁷¹²	yoktur
چوقدر	çokdur ⁷¹³	qəzətəsidir ⁷¹⁴	qəzətdir	حقیقیدر	hakkıdır ⁷¹⁵	hakkıdır
قادیندر	kadındır ⁷¹⁶	işdir ⁷¹⁷	işdir	عبارتدر	ibaretdir ⁷¹⁸	ibarettir

Tablo 62 *Şərq Qadını* Dergisinde Şimdiki Zamanda İsim Bildirme Ekleri

Tablo 62’de görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında şimdiki zamanda isim bildirmesi eki şahıslara göre değişiklik göstermektedir.

3.1.1.1.7.2. Görülen Geçmiş Zamanda İsim Bildirmesi ve Ekleri

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen geçmiş zamanda isim bildirmesi örnekleri şu şekildedir: *kamu şar ol işe inanmış-ıdı*, *men aydısar erdüim*, *kondu ramaz-ıdı vb.* (Akar, 2018: 184).

Türkiye Türkçesinde ek fiilin görülen geçmiş zaman çekimi şu şekildedir (Karataş, 2019: 430):

⁷¹⁰1923/N1/S.6.

⁷¹¹1930/N6/S.19.

⁷¹²74. Sayı, 2. Sayfa/S.238.

⁷¹³1923/N1/S.14.

⁷¹⁴1930/N6/S.20.

⁷¹⁵72. Sayı, 2. Sayfa/S.230.

⁷¹⁶1923/N1/S.8.

⁷¹⁷1930/N6/S.5.

⁷¹⁸64. Sayı, 1. Sayfa/S.196.

Teklik 1. Şahıs	-i-Dİ/DU-m
Teklik 2. Şahıs	-i-Dİ/DU -n
Teklik 3. Şahıs	-i-Dİ/DU-Ø
Çokluk 1. Şahıs	-i-Dİ/DU -k
Çokluk 2. Şahıs	-i-Dİ/DU -nlz
Çokluk 3. Şahıs	-i-Dİ/DU -lAr

Tablo 63 Türkiye Türkçesinde Görülen Geçmiş Zamanda İsim Bildirme Ekleri

Azerbaycan Türkçesinde ek fiilin görülen geçmiş zaman çekimi örnekleri şöyledir: *yohdu* “yoktu”, *xoş idi* “hoş idi”, *uşaqdı* “çocuktu” vb. (Yalçın, 2018: 244-245).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında görülen geçmiş zamanda isim bildirmesi eklerinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAQT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Latin	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
آدامدی.	adamdı ⁷¹⁹	qəlindi. ⁷²⁰	gəlindi	گوزلیدی	güzeldi ⁷²¹	güzeldi
یوق ایدی.	yok idi ⁷²²	arasından idi. ⁷²³	arasından idi	حیات ایدی.	hayatı idi ⁷²⁴	hayatıydı
ایللر ایدی.	iller idi ⁷²⁵	məşğül idilər. ⁷²⁶	Məşğül idilər	معلوم ایدی	ma'lum idi ⁷²⁷	malumdu

Tablo 64 Şərq Qadını Dergisinde Görülen Geçmiş Zamanda İsim Bildirme Ekleri

Tablo 64'te görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında görülen geçmiş zamanda isim bildirmesi eki -i-di- (ایدی) biçiminde yazılmıştır. Aynı derginin Latin harfli sayılarında ek -i-di- biçiminde kullanılmıştır.

Görülen geçmiş zamanda isim bildirmesi ekleri art zamanlı olarak incelendiğinde Eski Anadolu Türkçesi döneminde isimlere -i-di-/ı-dı- eki getirilerek kullanılmıştır. Arap harfli *Şərq Qadını* dergisinde de bu kullanım -i-di- biçiminde devam etmiş ve ek -i-di- (ایدی) şeklinde yazılmıştır.

⁷¹⁹1923/N1/S.10.

⁷²⁰1930/N6/S.19.

⁷²¹66. Sayı, 2. Sayfa/S.206.

⁷²²1923/N1/S.8.

⁷²³1929/N3/S.6.

⁷²⁴63. Sayı, 2. Sayfa/S.194.

⁷²⁵1925/N4/S.8.

⁷²⁶1929/N3/S.6.

⁷²⁷61. Sayı, 1. Sayfa/S.184.

3.1.1.1.7.3. Öğrenilen Geçmiş Zamanda İsim Bildirmesi ve Ekleri

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde öğrenilen geçmiş zamanda isim bildirmesi örnekleri şu şekildedir: *bilse sizi kırar-ımuş, kapucu bilmezimiş dilim benim, baña kılmuş imiş kısmet hudāvend* vb. (Akar, 2018: 184).

Türkiye Türkçesinde ek fiilin öğrenilen geçmiş zaman çekimi şu şekildedir (Karataş, 2019: 430):

Teklik 1. Şahıs	-i-mİş/mUŞ-İm
Teklik 2. Şahıs	-i-mİş/mUŞ -sİn
Teklik 3. Şahıs	-i-mİş/mUŞ-Ø
Çokluk 1. Şahıs	-i-mİş/mUŞ -İz
Çokluk 2. Şahıs	-i-mİş/mUŞ -sİnİz
Çokluk 3. Şahıs	-i-mİş/mUŞ -lEr

Tablo 65 Türkiye Türkçesinde Öğrenilen Geçmiş Zamanda İsim Bildirme Ekleri

Azerbaycan Türkçesinde ek fiilin öğrenilen geçmiş zaman çekimi örnekleri şunlardır: *günah imiş* “günahmış”, *diriymişem* “diriymişim”, *varmış* “varmış” vb. (Yalçın, 2018: 245).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında öğrenilen geçmiş zamanda isim bildirmesi eklerinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Latin	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
اعتقاد ايميش	i' tiqad imiş ⁷²⁸	birisi imiş. ⁷²⁹	Biri imiş	حسته ايميش	hısta imiş ⁷³⁰	hastaymış
بو ايميش	bu imiş ⁷³¹	byrada imiş. ⁷³²	Burada imiş	وارميش	varmış ⁷³³	varmış
قېز ايميش؛	kız imiş ⁷³⁴	bacısı imiş. ⁷³⁵	Bacısı imiş	علاقه دارلرميش	'alakadarlarmış ⁷³⁶	alakadarlarmış

Tablo 66 Şərq Qadını Dergisinde Öğrenilen Geçmiş Zamanda İsim Bildirme Ekleri

⁷²⁸1923/N1/S.3.

⁷²⁹1929/N3/S.6.

⁷³⁰58. Sayı, 2. Sayfa/S.174.

⁷³¹1923/N1/S.11.

⁷³²1929/N3/S.7.

⁷³³55. Sayı, 2. Sayfa/S.162.

⁷³⁴1927/N5/S.19.

⁷³⁵1929/N3/S.7.

⁷³⁶54. Sayı, 1. Sayfa/S.156.

Tablo 66’da görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında öğrenilen geçmiş zamanda isim bildirmesi eki -i-miş- (ایمش) şeklinde yazılmıştır. Aynı derginin Latin harfli sayılarında ek -i-miz- biçiminde kullanılmıştır.

Öğrenilen geçmiş zamanda isim bildirmesi ekleri art zamanlı olarak incelendiğinde Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde isimlere -i-miş- eki getirilerek kullanılmıştır. Arap harfli *Şərq Qadını* dergisinde de bu kullanım devam etmiş ve ek -i-miş- (ایمش) şeklinde yazılmıştır.

3.1.1.1.7.4. Şart Kipinde İsim Bildirmesi ve Ekleri

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde Şart kipinde isim bildirmesi örnekleri şu şekildedir: *kaçıaru kim varur-ısa bellü, her kim dilerse kim ala buğday şatun, eger haqqdan olur-ısa inayet* vb. (Akar, 2018: 184).

Türkiye Türkçesinde ek fiilin şart kipinde çekimi şu şekildedir (Karataş, 2019: 430):

Teklik 1. Şahıs	-i-sE-m
Teklik 2. Şahıs	-i-sE-n
Teklik 3. Şahıs	-i-sE-Ø
Çokluk 1. Şahıs	-i-sE-k
Çokluk 2. Şahıs	-i-sE-nİz
Çokluk 3. Şahıs	-i-sE-lEr

Tablo 67 Türkiye Türkçesinde Şart Kipinde İsim Bildirme Ekleri

Azerbaycan Türkçesinde ek fiilin şart kipi çekimi örnekleri şu şekildedir: *adamsınızsa* “adamsanız”, *ellise* “elliye”, *mense* “bense” vb. (Yalçın, 2018: 246).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında şart kipinin isim bildirme eklerinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
ایندی اینه	imdi ise ⁷³⁷	imdi ise ⁷³⁸	indi ise	زمان ایسه	zaman ise ⁷³⁹	zaman ise
وارسا	varsa ⁷⁴⁰	Sağçılar ise ⁷⁴¹	sağçılar ise	اچو اینه	ecnebi ise ⁷⁴²	ecnebi ise

⁷³⁷1926/N12/S.26.

⁷³⁸1928/N12/S.1.

⁷³⁹67. Sayı, 1. Sayfa/ S.208.

⁷⁴⁰1926/N12/S.17.

⁷⁴¹1928/N12/S.18.

⁷⁴²67. Sayı, 1. Sayfa/ S.208.

يوقسا	yoksa ⁷⁴³	яaxşıлаарса 744	yaxşılaşarsa	گۈچ ایسه	güç ise ⁷⁴⁵	güç ise
-------	----------------------	--------------------	--------------	----------	------------------------	---------

Tablo 68 Şərq Qadını Dergisinde Şart Kipinde İsim Bildirme Ekleri

Tablo 68’de görüldüğü üzere Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında şart kipinde isim bildirmesi +sA (سا/سه) eki ile yapılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ek +sa/+sə biçiminde kullanılmıştır.

3.1.1.1.8. İsim Bildirmesinde -ken Zarf-Fiil Eki

Türkçede zarf-fiil ekleri bütün fiillere gelebilirken *-ken* zarf-fiil eki sadece *i-* (<Et. *er-ken*) ek fiiliyle kullanılabilir. Bu çekimde de diğer çekimlerde olduğu gibi genellikle *i-* fiili ortadan kalkmaktadır: *boş-i-ken*>*boşken*, *çocuk-i-ken*>*çocukken*, *genç-i-ken*>*gençken* gibi (Karataş, 2019: 431).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında *-ken* zarf-fiil eki isim bildirme eklerinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJCAN TÜRKÇESİ				TÜRKİYE TÜRKÇESİ		
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
اوتاقلاردا ایکن	uşaklıkda iken ⁷⁴⁶	balaca iqən 747	balaca iqən	بویله ایکن	böyle iken ⁷⁴⁸	böyle iken
آجیرکن	acıırken ⁷⁴⁹	fiqirdə iqən, 750	fiqirdə iqən	اسا بیدن ایکن	insaniyeden iken ⁷⁵¹	insaniyeden iken

Tablo 69 Şərq Qadını Dergisinde -ken Zarf-Fiil Ekinin İsim Bildirme Ekleri

Tablo 69’da görüldüğü üzere Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında *-ken* zarf-fiil ekinin isim bildirmesi +ken (کن) eki ile yapılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ek +iqən biçiminde kullanılmıştır.

⁷⁴³1925/N4/S.16.

⁷⁴⁴1929/N3/S.8.

⁷⁴⁵66. Sayı, 1. Sayfa/ S.204.

⁷⁴⁶1925/N4/S.30.

⁷⁴⁷1929/N3/S.17.

⁷⁴⁸19. Sayı, 1. Sayfa/ S.36.

⁷⁴⁹1925/N4/S.30.

⁷⁵⁰1930/N6/S.7.

⁷⁵¹69. Sayı, 1. Sayfa/ S.216.

3.1.1.1.9. İsim Bildirmesinde Olumsuzluk

Türkçede ek fiilin olumsuzluğu, *değil* edatıyla yapılmaktadır (Karataş, 2019: 432):

Çekim Şekli	Olumsuzluk	Örnek
Geniş Zaman	değil	Güzel değilim.
Görülen Geçmiş Zaman		Öğrenci değildin.
Öğrenilen Geçmiş Zaman		Sağlıklı değilmışiz.
Şart		Emin değilsen
Zarf-fiil		Suçlu değilken

Tablo 70 İsim Bildirmesinde Olumsuzluk

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında isim bildirmesinde olumsuzluk ekinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKCƏSİ			TÜRKIYE TÜRKCƏSİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Latin	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
لازم دگال.	lazım değil ⁷⁵²	lazım dejidir. ⁷⁵³	Lazım deyil	ممكن دگال	Mümkün değil ⁷⁵⁴	Mümkün değil
لايحق دگال.	layıq değil ⁷⁵⁵	haklı dejidil. ⁷⁵⁶	Layıq deyil	تعرضده دگال	ta'arruzda değil	Taarruzda değil ⁷⁵⁷
کچيک دگال.	küçük değil ⁷⁵⁸	bizda, dejidil. ⁷⁵⁹	Kiçik deyil	ماجز دگال	'aciz dejidir	Aciz dejidir ⁷⁶⁰

Tablo 71 *Şərq Qadını* Dergisinde İsim Bildirmesinde Olumsuzluk

Tablo 71'de görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında isim bildirmesinde olumsuzluk eki *değil* (دگال) biçiminde yazılmıştır. Derginin Latin alfabesi ile yayımlanmış sayılarında ise ek *dejidil* biçiminde kullanılmıştır.

3.1.1.1.10. İsim Bildirmesinde Soru

Ek fiilin soru biçimi -mI/-mU şeklindedir. Soru eki i- fiilinin geniş zaman, görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman çekimlerinde isim ile ek fiil arasına gelir ve isimden ayrı yazılır. Ancak şart ve zarf-fiil çekimlerinde soru eki doğrudan bildirme eklerinin sonuna eklenmektedir (Korkmaz, 2019: 635; Karataş, 2019: 432):

⁷⁵²1925/N4/S.12.

⁷⁵³1930/N6/S.18.

⁷⁵⁴58. Sayı, 1. Sayfa/ S.172.

⁷⁵⁵1925/N4/S.16.

⁷⁵⁶1930/N6/S.14.

⁷⁵⁷62. Sayı, 1. Sayfa/S.188.

⁷⁵⁸1925/N4/S.15.

⁷⁵⁹1930/N6/S.18.

⁷⁶⁰62. Sayı, 1. Sayfa/S.188.

Çekim Şekli	Soru	Örnek
Geniş Zaman	mI/mU	Güzel miyim?
Görülen Geçmiş Zaman		Öğrenci miydin?
Öğrenilen Geçmiş Zaman		Sağlıklı mıymışız?
Şart		Başarılıysan mı?
Zarf-fiil		Suçluyken mi?

Tablo 72 İsim Bildirmesinde Soru

Şarq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında isim bildirmesinde soru ekinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şarq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Latin	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
فادين دکميدر؟	kadın değılmidir? ⁷⁶¹	вармь? ⁷⁶²	varmı?	برقی؟	yokmı? ⁷⁶³	yok mu?
گوزل میدار.	Güzel miydiler? ⁷⁶⁴	قیمندیر? ⁷⁶⁵	qimindir?	دکی؟	değılmi? ⁷⁶⁶	değıl mi?
یوقمیدی؟	yokmuydu? ⁷⁶⁷	çobanısan? ⁷⁶⁸	çobanısan?	انگلیترمی؟	İngilteremi? ⁷⁶⁹	İngiltere mi?

Tablo 73 Şarq Qadını Dergisinde İsim Bildirmesinde Soru Eki

Tablo 73'te görüldüğü üzere Şarq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında görülen soru eki -mI (می) biçiminde fiile bitişik yazılmıştır. Aynı derginin Latin harfli sayılarında ek -mI/-mU biçiminde kullanılmış ve fiilden ayrı olarak yazılmamıştır.

3.1.1.2. Fiil Çekimi ve Ekleri

Hareketi karşılayan fiiller, cümle veya söz içinde kelimelerle ilişki kurdukları ve bu ilişkilerle de farklı kalıplara girdikleri için cümlede çekimli olarak bulunmaktadır. Çekimli fiilde ise fiil kökü dışında zaman, kip ve şahıs öğeleri bulunur (Ergin, 2013: 280-281; Korkmaz, 2019: 515).

3.1.1.2.1. Şahıs Ekleri

Şahıs ekleri, fiilin yaptığı hareketin hangi şahıslar tarafından olduğunu bildirir. Eski Anadolu Türkçesinde şahıs ekleri, zamir kökenli, iyelik kökenli ve emir kökenli şahıs

⁷⁶¹1923/N1/S.4.

⁷⁶²1930/N6/S.8.

⁷⁶³67. Sayı, 1. Sayfa/S.208.

⁷⁶⁴1923/N2/S.6.

⁷⁶⁵1929/N3/S.6.

⁷⁶⁶60. Sayı, 1. Sayfa/S.180.

⁷⁶⁷1923/N2/S.6.

⁷⁶⁸1929/N3/S.6.

⁷⁶⁹70. Sayı, 2. Sayfa/S.222.

ekleri olmak üzere üç grupta değerlendirilebilir (Korkmaz, 2019: 518; Akar, 2018: 165).

3.1.1.2.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Zamir kökenli şahıs ekleri, Eski Anadolu Türkçesinde geniş zaman, gelecek zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve istek kipinin bazı şahıslarında kullanılmıştır. Bu ek, geniş zamanda sadece ikinci teklik -sIn ve çokluk şahıslarda -sIz şeklinde kullanılır: *bilürsin, başarasız, virürsüz* vb. Zamir kökenli şahıs ekleri gelecek zaman -IsAr ekinin ikinci teklik ve çokluk şahıslarında kullanılır: *olısarsın, görisersin, virisersin* vb. Öğrenilen geçmiş zamanda ek ikinci şahıslarda kullanılmıştır: *bilmemişsin, böyümüştün, görmüşsün* vb. Zamir kökenli şahıs ekinin istek kipinde kullanılışı ise ikinci teklik ve çokluk kişilerdedir: *alasin, çekesin, çalasin* vb. (Akar, 2018: 165-166).

Osmanlı Türkçesinde zamir kökenli şahıs ekleri geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, görülen geçmiş zaman, istek ve gereklilik kiplerinde kullanılmaktadır: *güzelim, görürüm* vb. (Tulum, 2011: 360).

Türkiye Türkçesinde zamir kökenli şahıs ekleri emir, şart ve görülen geçmiş zaman çekimleri dışında bulunan bütün zaman ve kiplerde kullanılmaktadır: *gelirim, giyer, bakmalıyız, temizleyecekler* vb. (Karataş, 2019: 435).

Azerbaycan Türkçesinde zamir kökenli şahıs ekleri öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gereklilik ve istek kipi (istek kipinin 1. teklik ve çokluk haricindeki tüm şahıslarda) çekimlerinde kullanılmaktadır: *almışsan/alıbsan* “almışsın”, *alacaqsan* “alacaksın”, *alarsan* “alırsın” vb. (Yalçın, 2018: 271).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında zamir kökenli şahıs eklerinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
كچيريم	geçerim ⁷⁷⁰	çıkaram ⁷⁷¹	çıkarıram	ايديرورم	ediyorum ⁷⁷²	ediyorum

⁷⁷⁰1923/N1/S.14.

⁷⁷¹1928/N12/S.7.

⁷⁷²60. Sayı, 2. Sayfa/ S.182.

قالهيشان!	qalmışsan ⁷⁷³	açırsan, ⁷⁷⁴	açırsan	براقلمشك	bırakılmıŝsın ⁷⁷⁵	bırakılmıŝsın
اينيش دور.	etmişdir ⁷⁷⁶	başlamışdır, ⁷⁷⁷	başlamışdır	ایدلمشدر.	edilmişdir ⁷⁷⁸	edilmiştir
اوليورق.	ölüyoruq ⁷⁷⁹	çagırırık, ⁷⁸⁰	çağırırık	ایستورق.	istiyoruz ⁷⁸¹	istiyoruz
ایبورسکر.	idiyorsunuz ⁷⁸²	japırlar, ⁷⁸³	edirsiniz	بافارسکر.	bakarsınız ⁷⁸⁴	bakarsınız
اینا، ایاجاق دور.	inanmayacaktır ⁷⁸⁵	edilmişdir, ⁷⁸⁶	edilmiştir	دانیشلر	danışmışlar ⁷⁸⁷	danışmışlar

Tablo 74 Şərq Qadını Dergisinde Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Tablo 74'te görüldüğü üzere Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında zamir kökenli ekler şahıslara göre değişmektedir.

3.1.1.2.1.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

İyelik kökenli şahıs ekleri, Eski Anadolu Türkçesinde bilinen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, geniş zaman, gelecek zaman, şart, istek ve gereklilik kiplerinde kullanılmıştır. Bu ek, bilinen geçmiş zamanın bütün şahıslarında bulunur: *işitdüm, çaldum, geldüñ* vb. İyelik kökenli şahıs ekleri öğrenilen geçmiş zamanın birinci şahıslarında kullanılır: *düşmişem, yorultmuşsm, yatmışuz* vb. Ekin geniş zamanda kullanımı birinci teklik ve çokluk şahıslardadır: *gelürem, açaram, içerüz* vb. Gelecek zamanın birinci teklik ve çokluk şahıslarında bulunur: *eydiserem, öliserem, olısaram* vb. Ek şart kipinin bütün şahıslarında kullanılmaktadır: *itmezsem, azsañ, dilersenñ* vb. İyelik kökenli şahıs ekleri istek kipinin birinci teklik şahıslarında bulunur: *alam, düşem, görem* vb. (Akar, 2018: 166-167).

⁷⁷³1923/N1/S.18.

⁷⁷⁴1928/N12/S.9.

⁷⁷⁵60. Sayı, 1. Sayfa/ S.180.

⁷⁷⁶1925/N4/S.30.

⁷⁷⁷1929/N3/S.5.

⁷⁷⁸67. Sayı, 1. Sayfa/ S.208.

⁷⁷⁹1923/N1/S.4.

⁷⁸⁰1930/N5/S.1.

⁷⁸¹67. Sayı, 1. Sayfa/ S.208.

⁷⁸²1923/N1/S.6.

⁷⁸³1929/N3/S.1.

⁷⁸⁴72. Sayı, 1. Sayfa/ S.228.

⁷⁸⁵1924/N4/S.9.

⁷⁸⁶1929/N3/S.1.

⁷⁸⁷72. Sayı, 1. Sayfa/ S.228.

Osmanlı Türkçesinde iyelik kökenli şahıs ekleri ise fillerin geçmiş zaman ve şart kipinde kullanılmaktadır: *güzelsen, aldık* vb. (Tulum, 2011: 361).

İyelik kökenli şahıs ekleri Türkiye Türkçesinde şart ve görülen geçmiş zaman çekimlerinde kullanılmaktadır: *bulundum, gittin, yuvarlansak, bassalar* vb. (Karataş, 2019: 435-436).

İyelik kökenli şahıs ekleri Azerbaycan Türkçesinde görülen geçmiş zaman, şart kipi ve istek kipinin 1. teklik ve çokluk çekimlerinde kullanılmaktadır: *gördüm* “gördüm, görem” “göreyim vb. (Yalçın, 2018: 271).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında iyelik kökenli şahıs eklerinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
<i>Şərq Qadını</i> Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
قورقدیم	korqđım ⁷⁸⁸	verdim. ⁷⁸⁹	verdim	دوشوندم	düşündüm ⁷⁹⁰	düşündüm
گوردگمی	gördün mü? ⁷⁹¹	qerdun. ⁷⁹²	gördün	گاردک	gelemedin ⁷⁹³	gelemedin
اولسه	olsa ⁷⁹⁴	olsa ⁷⁹⁵	olsa	قالسا	kalsa ⁷⁹⁶	kalsa
اونوردیق	oturdık ⁷⁹⁷	Salamlaadık. ⁷⁹⁸	salamlaşdik	قالساق	kalsak ⁷⁹⁹	kalsak
طونونوز	tokuyunuz ⁸⁰⁰	kaldı. ⁸⁰¹	qaldımız	ایدرسه کوز	ederseniz ⁸⁰²	edersiniz
اوجدیلار	uçdılar ⁸⁰³	verdilər. ⁸⁰⁴	verdiler	آلدیلر	aldılar ⁸⁰⁵	aldılar

Tablo 75 *Şərq Qadını* Dergisinde İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

⁷⁸⁸1923/N1/S.19.

⁷⁸⁹1929/N3/S.6.

⁷⁹⁰60. Sayı, 1. Sayfa/ S.180.

⁷⁹¹1925/N4/S.12.

⁷⁹²1930/N6/S.11.

⁷⁹³52. Sayı, 1. Sayfa/ S.148.

⁷⁹⁴1923/N1/S.37.

⁷⁹⁵1928/N12/S.18.

⁷⁹⁶58. Sayı, 2. Sayfa/ S.174.

⁷⁹⁷1923/N1/S.13.

⁷⁹⁸1929/N3/S.6.

⁷⁹⁹19. Sayı, 1. Sayfa/ S.36.

⁸⁰⁰1923/N1/S.6.

⁸⁰¹1928/N12/S.6.

⁸⁰²60. Sayı, 2. Sayfa/ S.182.

⁸⁰³1926/N12/S.18.

⁸⁰⁴1928/N12/S.7.

⁸⁰⁵63. Sayı, 2. Sayfa/ S.194.

Tablo 75'te görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında iyelik kökenli ekler şahıslara göre değişmektedir.

3.1.1.2.1.3. Emir Kökenli Şahıs Ekleri

Türkiye Türkçesinde emir kökenli şahıs ekleri aynı zamanda emir kipi ekleridir. *yatayım, bilsin, çalışsınlar* vb. (Karataş, 2019: 436).

Emir kipi Azerbaycan Türkçesinde şahıslara göre değişmektedir: *alım, al, alsın, alaq, alın, alsınlar* vb. (Yalçın, 2018: 272).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında emir kökenli şahıs eklerinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
<i>Şərq Qadını</i> Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
توكوم.	töküm ⁸⁰⁶	edim? ⁸⁰⁷	töküm	سرهيم.	sereyim ⁸⁰⁸	sereyim
آل	al ⁸⁰⁹	qet ⁸¹⁰	get	باق	bağ ⁸¹¹	bak
گولسون	gülsün ⁸¹²	çalsın. ⁸¹³	çalsın	كاسين	gelsin ⁸¹⁴	gelsin
كيدالم.	gidelim ⁸¹⁵	çeqəlim. ⁸¹⁶	çekəlim	ويرلم	verelim ⁸¹⁷	verelim
اوليك	olun ⁸¹⁸	Alınl ⁸¹⁹		كورون	görün ⁸²⁰	görün
ديكتسونلر.	dinletsünler ⁸²¹	qətirsinlər, 822	gətirsinlər	اتسونلر	etsünler ⁸²³	etsinler

Tablo 76 *Şərq Qadını* Dergisinde Emir Kökenli Şahıs Ekleri

Tablo 76'da görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında emir kökenli ekler şahıslara göre değişmektedir.

⁸⁰⁶1923/N1/S.19.

⁸⁰⁷1929/N3/S.7.

⁸⁰⁸60. Sayı, 2. Sayfa/ S.182.

⁸⁰⁹1923/N1/S.12.

⁸¹⁰1929/N3/S.7.

⁸¹¹47. Sayı, 1. Sayfa/ S.128.

⁸¹²1923/N1/S.5.

⁸¹³1928/N12/S.9.

⁸¹⁴19. Sayı, 1. Sayfa/ S.36.

⁸¹⁵1923/N1/S.12.

⁸¹⁶1929/N3/S.12.

⁸¹⁷41. Sayı, 2. Sayfa/ S.106.

⁸¹⁸1923/N1/S.13.

⁸¹⁹1927/N5/S.9.

⁸²⁰56. Sayı, 1. Sayfa/ S.164.

⁸²¹1923/N1/S.4.

⁸²²1929/N3/S.7.

⁸²³71. Sayı, 1. Sayfa/ S.224.

3.1.1.2.2. Bildirme Kipleri ve Zaman Bildiren Ekler

Türkçe filler bildirme kipleri ve tasarlama kipleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Fiillerin zaman bildiren çekimleri bildirme kipleri adı altında incelenmektedir (Ergin, 2013: 289; Karataş, 2019: 436).

3.1.1.2.2.1. Basit (Tek) Zamanlı/Kipli Çekim

Fiil çekimi, basit zamanlı çekimler ve birleşik zamanlı çekimler olarak ikiye ayrılmaktadır. Türkiye Türkçesinde fiillerin görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve şimdiki zaman olmak üzere beş zamanı vardır (Korkmaz, 2019: 517; Karataş, 2019: 437).

3.1.1.2.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Fiildeki oluş ve kılışın bitmişliğine konuşanın tanık olduğu hareketi bildirmek için kullanılır (Korkmaz, 2019: 527). Eski Anadolu Türkçesinde görülen geçmiş zaman -dU ekidir. Ekin düz ünlülü biçimi sadece 3. şahıslarda kullanılmaktadır: *bekledüm, döküldi, geldük* vb. (Akar, 2018: 168).

Osmanlı Türkçesinde görülen geçmiş zaman -dI eki ile yapılmıştır: *attım, baktılar* vb. (Tulum, 2011: 378).

Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki -DI/-DU şeklindedir. Bu zaman iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekime girmektedir: *gittik, geldi, güldünüz* vb. (Korkmaz, 2019: 527).

Azerbaycan Türkçesinde görülen geçmiş zaman -dI/-dU biçimindedir. Ekin tonsuz ünsüzlerle kullanımı yoktur. Kipin bu çekiminde iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılır: *geldim* “geldim”, *oturdu* “oturdu”, *baxdı* “baktı”, *çekdi* “çektı” vb. (Yalçın, 2018: 273-274).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında görülen geçmiş zaman ekinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKCESİ			TÜRKIYE TÜRKCESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
ياشاديم،	yaşadım ⁸²⁴	jokladь. ⁸²⁵	yaşadım	ياشادي	eyledi ⁸²⁶	eyledi
آچيلدي.	açıldı ⁸²⁷	duşdu. ⁸²⁸	düşdü	ايشتردي	isterdi ⁸²⁹	İsterdi
آتيلدیلار	atıldılar ⁸³⁰	jönəldi. ⁸³¹	yönəldi	قالدی	kaldık ⁸³²	kaldık

Tablo 77 Şərq Qadını Dergisinde Görülen Geçmiş Zaman Eki

Tablo 77’de görüldüğü üzere Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında görülen geçmiş zaman eki -di (دی) biçiminde yazılmıştır. Aynı derginin Latin harfli sayılarında ek -di/-dU biçiminde hep tonlu olarak kullanılmıştır.

Görülen geçmiş zaman eki art zamanlı olarak incelendiğinde Şərq Qadını dergisinde ekin Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde olduğu gibi üçüncü şahıslarda her zaman (دی) biçiminde kullanıldığı görülmektedir. Derginin Latin harfli sayılarında ek -di/-dU biçiminde hep tonlu ve ünlü uyumuna uygun biçimde yazılmıştır.

3.1.1.2.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Fiildeki oluş ve kılışın içinde bulunulan zamandan önce olduğunu, konuşanın buna tanık olmadığını ve başkasından öğrenip duyduğunu ifade eden çekimdir (Korkmaz, 2019: 540). Eski Anadolu Türkçesi döneminde öğrenilen geçmiş zaman çekimi iki farklı ek ile yapılmaktadır. İlki Batı Oğuz Türkçesinde yaygın olarak görülen -miş ekidir. Diğeri ise Hazar ötesi ağızlarda görülen -İpdİr şeklindedir. Ekin -İpdİr biçimi sadece 3. teklik şahıslarda kullanılmaktadır: *içmişem, esirgemiş, virüpdür, dutupdur, binmişüz* vb. (Akar, 2018: 169-170).

Osmanlı Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman -miş eki ile yapılmıştır: *bakmış, atmışız* vb. (Tulum, 2011: 380).

⁸²⁴1923/N1/S.36.

⁸²⁵1930/N5/S.3.

⁸²⁶19. Sayı, 1. Sayfa/ S.36.

⁸²⁷1923/N1/S.3.

⁸²⁸1930/N5/S.7.

⁸²⁹19. Sayı, 1. Sayfa/ S.36.

⁸³⁰1924/N4/S.2.

⁸³¹1930/N5/S.7.

⁸³²6. Sayı, 2. Sayfa/ S.34.

Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki -mİş/-mUş şeklindedir. Bu zaman zamir kökenli şahıs ekleriyle çekime girmektedir: *almışım, biçmişsiniz, götürmüş vb.* (Korkmaz, 2019: 540).

Azerbaycan Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman -mİş/-mUş biçimindedir. Kipin bu çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır: *işlemiştir* “çalışmışsınız”, *görmüşem* “görmüşüm”, *aparmış* “götürmüş” vb. (Yalçın, 2018: 276-277).

Azerbaycan Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak öğrenilen geçmiş zaman gibi nakledilen geçmişi anlatmak için kullanılan bir ek daha bulunmaktadır. Bu kip -İb/-Ub ekleriyle oluşturulur ve sadece tonlu ünsüzlerle kullanılmaktadır. Kipin bu çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır: *alıblar* “almışlar”, *başlanıb* “başlanmış” vb. (Yılmaz, 2011: 277-278).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında öğrenilen geçmiş zaman ekinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
<i>Şərq Qadını</i> Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
قالمیشسانا	qalmışsan ⁸³³	azyb. ⁸³⁴	azub	اچتمیشدر	etmişdir ⁸³⁵	etmiştir
چالیشمیشدر	çalışmışdır ⁸³⁶	etmişiz. ⁸³⁷	etmişiz	ورمیشلر	vermişler ⁸³⁸	vermişler
گوندروبلا	gönderübler ⁸³⁹	kalmışdır. ⁸⁴⁰	qalmışdır	اڭلاشلمیشدر	añlaşılımışdır ⁸⁴¹	anlaşılmıştır

Tablo 78 *Şərq Qadını* Dergisinde Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki

Tablo 78’de görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında öğrenilen geçmiş zaman eki -mİş/-mUş (میش) ve -Ub (وب) biçiminde yazılmıştır. Aynı derginin Latin harfli sayılarında ek -mİş şekli ve çağdaş Azerbaycan Türkçesinde bulunan -Ub biçiminde kullanılmıştır.

⁸³³1923/N1/S.18.

⁸³⁴1930/N5/S.7.

⁸³⁵63. Sayı, 2. Sayfa/ S.194.

⁸³⁶1924/N4/S.2.

⁸³⁷1930/N5/S.3.

⁸³⁸63. Sayı, 2. Sayfa/ S.194.

⁸³⁹1925/N4/S.20.

⁸⁴⁰1930/N5/S.7.

⁸⁴¹63. Sayı, 1. Sayfa/ S.192.

Öğrenilen geçmiş zaman eki art zamanlı olarak incelendiğinde *Şərq Qadını* dergisinde Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde -mİş biçimi kullanılmıştır. Derginin Arap harfli sayılarında bu kullanım devam etmiş ve ek -mİş/-mUş (مش) şeklinde yazılmıştır. Derginin Latin harfli sayılarında da -mİş kullanımının yanında -Ub eki ile kullanım da bulunmaktadır.

3.1.1.2.2.1.3. Şimdiki Zaman

Fiildeki oluş ve kılışın içinde bulunulan anda başlayıp hala devam ettiğini ifade eden çekimdir (Korkmaz, 2019: 548). Eski Türkçe döneminde şimdiki zaman geniş zaman ekiyle karşılanmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde de şimdiki zaman için genellikle geniş zaman eki kullanılmış, 16. yüzyıldan sonra -yor şekli yaygınlaşmıştır: *gelürem, öldürürüz, söylersiz* vb. (Akar, 2018: 172-173).

Osmanlı Türkçesinde şimdiki zaman -yor eki kullanılmış ancak art ve ön sözcük köklerine tek şekilli ve uyumsuz olarak -yür şekli getirilmiştir: *seveyür, yürüyür, atayorum, atayor* vb. (Tulum, 2011: 375-376).

Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman eki -(I)yor, -mAktA, -mAdA şeklindedir. Bu zaman zamir kökenli şahıs ekleriyle çekime girmektedir: *başlıyorsun, okuyoruz, uğraşmadayız* vb. (Korkmaz, 2019: 548).

Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zaman iki farklı ek ile yapılmaktadır. Bu eklerden ilki -(y)Ir/-(y)Ur ile kurulur. Bu kipin çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır: *uçur* “uçuyor”, *döyüşürem* “dövüşüyorum”, *gözleyir* “bekliyor” vb. Şimdiki zaman için kullanılan diğer ek ise -maqta/-mekde’dir. Bu kipin çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır: *yükselmekdedir* “yükselmektedir”, *artmaqdadır* “artmaktadır” vb. (Yalçın, 2018: 279-282).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında şimdiki zaman çekimin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKCESİ			TÜRKİYE TÜRKCESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
اوقونور.	oqunu ⁸⁴²	ədir. ⁸⁴³	ədir	ايدور	ediyor ⁸⁴⁴	ediyor
بيلير.	bilir ⁸⁴⁵	bilməjir. ⁸⁴⁶	bilmir	بيلور	biliyor ⁸⁴⁷	biliyor
گچيريم.	geçirim ⁸⁴⁸	etməqdədir. ⁸⁴⁹	edir	سويله يوردى	söylüyordü ⁸⁵⁰	söylüyordu
گلمه يور.	gelmiyor ⁸⁵¹	olur. ⁸⁵²	olur	گوتريوردى	gösteriyordü ⁸⁵³	gösteriyordu
سويله يورساك.	söylüyorsun ⁸⁵⁴	ajlyr. ⁸⁵⁵	ayırır	پاغلایور	pağlayor ⁸⁵⁶	palıyor
ايدورلار.	idiyorlar ⁸⁵⁷	çalışmaktadırlar. ⁸⁵⁸	çalışmaktadırlar	گيرiyor	giriyor ⁸⁵⁹	giriyor

Tablo 79 Şərq Qadını Dergisinde Şimdiki Zaman Eki

Tablo 79’da görüldüğü üzere Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında şimdiki zaman eki -yor (يور) -Ir (ير) biçimidir. Aynı derginin Latin harfli sayılarında ek -Ir/-Ur; -maqda/-mekde biçiminde farklı olarak kullanılmıştır.

Şimdiki zaman eki art zamanlı olarak incelendiğinde Şərq Qadını dergisinde Eski Anadolu Türkçesi döneminde -yor eki 16. yüzyıldan sonra yaygınlaşmış, Osmanlı Türkçesi döneminde ise ekin -yor biçimi kullanılmıştır. Derginin Arap harfli sayılarında ekin -yor (يور) ve -Ir (ير) biçimi kullanılmıştır. -yor ekinin kullanımı ve sıklığı dikkat çekicidir. Çünkü bu ek 16. yüzyıl sonrasında Anadolu Merkezli Oğuz Türkçesinde ölçünlüleşmiş ve Türkiye Türkçesinin temel şimdiki zaman eki olmuştur. Ancak bu ek Azerbaycan Türkçesinde kullanılmamıştır. Bu ekin derginin Arap harfli sayılarında kullanılmış olması dönemin yazı dilinde Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan

⁸⁴²1923/N1/S.28.

⁸⁴³1930/N5/S.1.

⁸⁴⁴19. Sayı, 1. Sayfa/ S.36.

⁸⁴⁵1923/N1/S.37.

⁸⁴⁶1930/N5/S.3.

⁸⁴⁷55. Sayı, 2. Sayfa/ S.162.

⁸⁴⁸1923/N1/S.14.

⁸⁴⁹1930/N5/S.3.

⁸⁵⁰63. Sayı, 2. Sayfa/ S.194.

⁸⁵¹1923/N1/S.35.

⁸⁵²1930/N5/S.5.

⁸⁵³63. Sayı, 2. Sayfa/ S.194.

⁸⁵⁴1923/N1/S.8.

⁸⁵⁵1930/N5/S.5.

⁸⁵⁶63. Sayı, 2. Sayfa/ S.194.

⁸⁵⁷1923/N1/S.33.

⁸⁵⁸1930/N5/S.3.

⁸⁵⁹63. Sayı, 2. Sayfa/ S.194.

Türkçesi ortaklığın açık bir ispatıdır. Derginin Latin harfli sayılarından itibaren -yor ekinin kullanımdan düşürülmesi ve şimdiki zaman çekimi, için -Ir/-Ur ekinin kullanılmaya başlaması Sovyet yönetiminin uyguladığı dil siyasetinin bir sonucudur.

3.1.1.2.2.1.4. Gelecek Zaman

Fiildeki oluş ve kılışın gelecekte gerçekleşeceğini ifade eden çekimdir (Korkmaz, 2019: 558). Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zaman farklı eklerle karşılanmıştır. En yaygın olan -(y)IsAr şeklindedir. -AsI ve -A ekleri ise fazla kullanılmamıştır. -AcAk eki ise 15. yüzyıldan sonra ortaya çıkmış ve 17. yüzyılda yaygınlaşmıştır: *bulırsın, alırsalar, dartalar, açılalı, idecek* vb. (Akar, 2018: 174-175).

Osmanlı Türkçesinde gelecek zaman için birden çok ek kullanılmıştır. İstek kipi olan -A ile -iser gelecek zaman ekleridir. Ancak bu şekiller 16-17. yüzyıllarda azalmaya başlamış ve -AcAk şekli ortaya çıkmıştır: *atacak, bakacak, bakacaksınız* vb. (Tulum, 2011: 382-383).

Türkiye Türkçesinde gelecek zaman eki -AcAk şeklindedir. Bu zaman zamir kökenli şahıs ekleriyle çekime girmektedir: *alacak, özleyeceğiz, oturacaklar* vb. (Korkmaz, 2019: 559).

Azerbaycan Türkçesinde gelecek zaman -acaq/-ecek biçimindedir. Kipin bu çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır: *quracaklar* “kuracaklar”, *olacaq* “olacak”, *yandıracaq* “tüttürecekler” vb. (Yalçın, 2018: 283-284).

Azerbaycan Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak gelecek zaman için kullanılan bir ek daha bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde geniş zaman eki olan -Ar, Azerbaycan Türkçesinde gelecek zaman eki olarak kullanılmaktadır. Kipin bu çekimi zamir kökenli şahıs ekleri ile kurulur: *ağlamazlar* “ağlamazlar”, *qalar* “kalır”, *qayıdarıq* “döneriz” vb. (Yılmaz, 2011: 284-285).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında gelecek zaman ekinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKCESİ			TÜRKiYE TÜRKCESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
اولاجيم.	olacağım ⁸⁶⁰	olacakdr. ⁸⁶¹	olacaq	اوله جقدر	olacakdır. ⁸⁶²	olacaktır
توله جقدر.	ölecekdir ⁸⁶³	edəcəjiz. ⁸⁶⁴	edəcəyik	اوله جقدر	ölecekdir ⁸⁶⁵	ölecektir
چالشاچاغنه	çalışacağız ⁸⁶⁶	sataaarlar ⁸⁶⁷	sataşirlar	چالشاچاغنه	çalışacağı ⁸⁶⁸	çalışacağı

Tablo 80 Şərq Qadını Dergisinde Gelecek Zaman Eki

Tablo 80’de görüldüğü üzere Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında gelecek zaman eki -AcAk (اجع/اجك) biçiminde yazılmıştır. Aynı derginin Latin harfli sayılarında ek –acak/-əcəq ve -Ar biçiminde kullanılmıştır.

Gelecek zaman eki art zamanlı olarak incelendiğinde Şərq Qadını dergisinde Eski Anadolu Türkçesi döneminde -AcAk eki 15. yüzyıldan sonra kullanılmaya başlanmış, Osmanlı Türkçesi döneminde ise 16-17. yüzyıllardan sonra ekin kullanımı artmıştır. Derginin Arap harfli sayılarında ekin -AcAk (اجع/اجك) biçimi kullanılmıştır. Derginin Latin harfli sayılarında da –acak/-əcəq kullanımı devam etmiştir

3.1.1.2.2.1.5. Geniş Zaman

Fiildeki oluş ve kılışın geçmiş zamanda başlayıp gelecekte devam edeceğini ifade eden çekimdir (Korkmaz, 2019: 569). Eski Anadolu Türkçesi döneminde tek heceli fiillerde çoğunlukla -Ar, birden fazla heceli fiillerde ise genellikle -(y)Ur biçimi kullanılmıştır: *binerem, gezersiz, düzerler* vb. (Akar, 2018: 170-171).

Osmanlı Türkçesinde geniş zaman için -Ar eki kullanılmıştır: *atarsın, bakarlar* vb. (Tulum, 2011: 373).

Türkiye Türkçesinde geniş zaman eki -r, -(I)r/-(U)r, -Ar şeklindedir. Bu zaman zamir kökenli şahıs ekleriyle çekime girmektedir: *anlar, bilinir, çöker* vb. (Korkmaz, 2019: 569-570).

⁸⁶⁰1923/N1/S.9.

⁸⁶¹1930/N5/S.7.

⁸⁶²69. Sayı, 2. Sayfa/ S.218.

⁸⁶³1923/N1/S.38.

⁸⁶⁴1930/N5/S.5.

⁸⁶⁵64. Sayı, 1. Sayfa/ S.196.

⁸⁶⁶1923/N1/S.31.

⁸⁶⁷1928/N12/S.7.

⁸⁶⁸67. Sayı, 2. Sayfa/ S.210.

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında geniş zaman ekinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
<i>Şərq Qadını</i> Dergisi			ÇAQT	Al Bayrak Gazetesi	ÇTT	
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
باتار.	batar ⁸⁶⁹	duşər, ⁸⁷⁰	düşür	سبوری	severler ⁸⁷¹	severler
اوپریم.	öperim ⁸⁷²	bilər, ⁸⁷³	bilir	انلار	añlar ⁸⁷⁴	anlar
اولار.	olar ⁸⁷⁵	olır, ⁸⁷⁶	olur	اولور	olur ⁸⁷⁷	olur

Tablo 81 *Şərq Qadını* Dergisinde Geniş Zaman Eki

Tablo 81’de görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında geniş zaman eki -Ar (ر) biçiminde yazılmıştır. Aynı derginin Latin harfli sayılarında ek -Ar biçiminde kullanılmıştır.

Geniş zaman eki art zamanlı olarak incelendiğinde *Şərq Qadını* dergisinde Eski Anadolu Türkçesi döneminde çoğunlukla -Ar nadiren -(y)Ur, Osmanlı Türkçesi döneminde ise ek -Ar şeklinde bulunmaktadır. Derginin Arap harfli sayılarında ekin Osmanlı Türkçesindeki kullanımı devam etmiş ve -Ar (ر) biçiminde yazılmıştır. Derginin Latin harfli sayılarında da -Ar kullanımı devam etmiştir

3.1.1.2.2.2. Birleşik Kipli Çekim

Birleşik kipli fiiller içinde birden fazla kip bulunmaktadır. Birden çok kip olsa da bir fiilin iki ayrı zamanda gerçekleşmesi mümkün değildir. Dolayısıyla iki ayrı zaman sözcüğü olamaz. Birleşik çekimlerde tek bir zaman bulunmaktadır. O zaman da fiile eklenen değil, ek fiile gelen zamandır. Çekim esnasında -i ek fiil eki genellikle eriyip kaybolmaktadır. Birleşik zamanlı fiiller görülen geçmiş zaman ile kullanılmışsa bu duruma hikâye, öğrenilen geçmiş zaman ile çekilmişse rivayet, şart kipi ile çekilmişse de şart çekimi adı verilmektedir (Korkmaz, 2019: 643-644; Karataş, 2019: 440).

⁸⁶⁹1923/N1/S.39.

⁸⁷⁰1930/N6/S.7.

⁸⁷¹54. Sayı, 2. Sayfa/ S.158.

⁸⁷²1923/N1/S.12.

⁸⁷³1930/N6/S.5.

⁸⁷⁴65. Sayı, 2. Sayfa/ S.202.

⁸⁷⁵1923/N1/S.17.

⁸⁷⁶1928/N12/S.1.

⁸⁷⁷65. Sayı, 2. Sayfa/ S.202

3.1.1.2.2.2.1. Birleşik Kipli Fillerin Hikayesi

Eski Anadolu Türkçesinde fiilin hikâye çekimi örnekleri şöyledir: *inanmışdı, uyumuşdı, aydısar erdüm* vb. (Akar, 2018: 184).

Türkiye Türkçesinde kip eki almış fiile i- fiilinin -DI/-DU görülen geçmiş zaman eki getirilerek oluşturulur. *yapardım, görmüştü, açmalyydın* vb. (Korkmaz, 2019: 645; Karataş, 2019: 440).

Azerbaycan Türkçesinde i- yardımcı fiiline görülen geçmiş zaman eki -dI/-dU getirilerek yapılır: *gelmişdi* “gelmişti”, *danışırđı* “konuşuyordu”, *söylenmekde idi* “söyleniyordu” vb. (Yalçın, 2018: 297-301).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında birleşik kipli fiillerin hikâyesinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKCESİ			TÜRKİYE TÜRKCESİ			
<i>Şərq Qadını</i> Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi	ÇTT	
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
اولمهه ایدی	olmasa idi ⁸⁷⁸	olardb. 879	olardı	اولممش ایدك	olmamış idik ⁸⁸⁰	olmamışdık
ایتمشیدی.	itmemişdi ⁸⁸¹	salırbđb. 882	salırdı	باشلامش ایدك	başlamışdı ⁸⁸³	başlamıştı
اولاجاق ایدی.	olacak idi ⁸⁸⁴	alırbđb. ⁸⁸⁵	alırdı	اوله جقدی	olacaktı ⁸⁸⁶	olacaktı
دوشیر ایدی	düşür idi ⁸⁸⁷	qerunurda 888	görünürdü	اولمهه ایدی	olmasa idi ⁸⁸⁹	olmasaydı
آکلایوردی	anlatıyordu ⁸⁹⁰	toplantırdđ. 891	toplantmışdı	آکلایوردی	añlatıyordu ⁸⁹²	anlatıyordu

Tablo 82 *Şərq Qadını* Dergisinde Birleşik Kipli Fiillerin Hikayesi

⁸⁷⁸1923/N1/S.6.

⁸⁷⁹1930/N5/S.2.

⁸⁸⁰52. Sayı, 1. Sayfa/ S.148.

⁸⁸¹1923/N1/S.7.

⁸⁸²1930/N5/S.5.

⁸⁸³59. Sayı, 2. Sayfa/ S.178.

⁸⁸⁴1923/N1/S.30.

⁸⁸⁵1930/N5/S.5.

⁸⁸⁶71. Sayı, 1. Sayfa/ S.224.

⁸⁸⁷1923/N1/S.19.

⁸⁸⁸1928/N12/S.2.

⁸⁸⁹67. Sayı, 2. Sayfa/ S.210.

⁸⁹⁰1923/N1/S.15.

⁸⁹¹1928/N12/S.2.

⁸⁹²68. Sayı, 1. Sayfa/ S.212.

Tablo 82’de görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli birleşik kipli fiillerin hikayesi -i-di- (ایدی) biçiminde yazılmıştır. Aynı derginin Latin harfli sayılarında ek -dъ/-di biçiminde kullanılmıştır.

Birleşik kipli fiillerin hikayesi art zamanlı olarak incelendiğinde *Şərq Qadını* dergisinde Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde ek -i-dI- şeklinde bulunmaktadır. Derginin Arap harfli sayılarında ek -i-di- (ایدی) biçiminde yazılmıştır. Derginin Latin harfli sayılarında da -i-dъ/-i-di kullanımı devam etmiştir

3.1.1.2.2.2. Birleşik Kipli Fillerin Rivayeti

Eski Anadolu Türkçesinde fiilin rivayet çekimi örnekleri şöyledir: *bilmezimiş, dirler imiş* vb. (Akar, 2018: 184).

Türkiye Türkçesinde kip eki almış fiile i- fiilinin -mİş/-mUş öğrenilen geçmiş zaman eki getirilerek oluşturulur. *görmüşmüş, savaşacakmışsınız, geleymişim* vb. (Korkmaz, 2019: 662; Karataş, 2019: 441).

Azerbaycan Türkçesinde i- yardımcı fiiline öğrenilen geçmiş zaman eki -mİş/-mUş getirilerek yapılır: *getiribmiş* “getirirmiş”, *yaşayırmiş* “yaşıyormuş”, *olarmış* “olurmuş” vb. (Yalçın, 2018: 308-313).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında birleşik kipli fiillerin rivayetinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
ایتمه یورمیش.	itmiyormuş ⁸⁹³	edirmiş; 894	edirmiş	کیدیورمشکیز	gidiyormuşsunuz ⁸⁹⁵	gidiyormuşsunuz
ایتمه یورمیش!	istemirmiş ⁸⁹⁶	verirmiş. 897	verirmi ş	قارشی یورمیش	karışiyormuş ⁸⁹⁸	karışiyormuş
ایتمه یورمیش.	istiyormuş ⁸⁹⁹	Olybmiş 900	olubmuş	قالدیرمیشلردر.	kaldırmışlardır ⁹⁰¹	kaldırmışlardır

⁸⁹³1923/N1/S.9.

⁸⁹⁴1927/N5/S.10.

⁸⁹⁵60. Sayı, 2. Sayfa/ S.182.

⁸⁹⁶1923/N1/S.10.

⁸⁹⁷1927/N5/S.1.

⁸⁹⁸55. Sayı, 2. Sayfa/ S.162.

⁸⁹⁹1923/N1/S.14.

⁹⁰⁰1927/N5/S.10.

⁹⁰¹53. Sayı, 1. Sayfa/ S.152.

Tablo 83 *Şərq Qadını Dergisinde Birleşik Kipli Fiillerin Rivayeti*

Tablo 83’te görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli birleşik kipli fiillerin rivayeti -i-miş- (ایمیش) biçiminde yazılmıştır. Aynı derginin Latin harfli sayılarında ek -i-mİ3- biçiminde kullanılmıştır.

Birleşik kipli fiillerin rivayeti art zamanlı olarak incelendiğinde *Şərq Qadını* dergisinde Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde ek -i-miş- şeklinde bulunmaktadır. Derginin Arap harfli sayılarında da bu kullanımı devam etmiş, ek -i-miş- (ایمیش) biçiminde yazılmıştır. Derginin Latin harfli sayılarında ek-i-mİ3- şeklindeki kullanılmıştır.

3.1.1.2.2.2.3. Birleşik Kipli Fillerin Şartı

Eski Anadolu Türkçesinde fiilin şart çekimi örnekleri şöyledir: *varur-ısa, olur-ısa, virürse* vb. (Akar, 2018: 184).

Türkiye Türkçesinde kip eki almış fiile i- fiiline şart kipinin getirilmesiyle oluşturulur: *yaparsam, baktıysan, açmaltıysan* vb. (Korkmaz, 2019: 671; Karataş, 2019: 441).

Azerbaycan Türkçesinde i- yardımcı fiiline şart eki -sA getirilerek yapılır: *utandısa* “utandıysa”, *ekilmişse* “ekilmişse”, *yazılıbsa* “yazılmışsa” vb. (Yalçın, 2018: 317-320).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında birleşik kipli fiillerin şartının bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
<i>Şərq Qadını Dergisi</i>			ÇAQT	Al Bayrak Gazetesi	ÇTT	
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
بازارسام	yazarsam ⁹⁰²	bilirsən, ⁹⁰³	bilirsin	جوغالیرسه	çoğalır ⁹⁰⁴	çoğalır ⁹⁰⁴
آرتیرسه	artarsa ⁹⁰⁵	artırsak, ⁹⁰⁶	artırsak	یوکسلیمشه	yükselmişse ⁹⁰⁷	yükselmişse
ایدیلرسه	edilirse ⁹⁰⁸	qəlmışsa, ⁹⁰⁹	gelmişse	گلمیسه	gelmişse ⁹¹⁰	gelmişse

⁹⁰²1923/N1/S.12.

⁹⁰³1930/N6/S.8.

⁹⁰⁴45. Sayı, 1. Sayfa/ S.120.

⁹⁰⁵1926/N12/S.4.

⁹⁰⁶1929/N3/S.9.

⁹⁰⁷43. Sayı, 2. Sayfa/ S.115.

⁹⁰⁸1926/N12/S.5.

⁹⁰⁹1928/N12/S.3.

⁹¹⁰25. Sayı, 1. Sayfa/ S.56.

Tablo 84 *Şərq Qadını Dergisinde Birleşik Kipli Fiillerin Şartı*

Tablo 84’te görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli birleşik kipli fiillerin şartı -i-se- (ایسه) biçiminde yazılmıştır. Aynı derginin Latin harfli sayılarında ek -i-sə- biçiminde kullanılmıştır.

Birleşik kipli fiillerin şartı art zamanlı olarak incelendiğinde *Şərq Qadını* dergisinde Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde ek -I-se/-U-se şeklinde bulunmaktadır. Derginin Arap harfli sayılarında -i-se- kullanımı devam etmiş, ek -i-se- (ایسه) biçiminde yazılmıştır. Derginin Latin harfli sayılarında ek -i-sə- şeklindeki kullanılmıştır.

3.1.1.2.3. Tasarlama Kipleri ve Kip Bildiren Ekler

Tasarlama kipleri, henüz gerçekleşmemiş olan ancak gerçekleşmesi tasarlanan istek, emir, şart ve gereklilik şekillerinde olan eklerdir. Bu kipler haber kiplerinde olduğu gibi belirli bir zaman ifade etmezler. Ancak dolaylı da olsa belirsiz bir gelecek ve şimdiki zaman içermektedirler (Korkmaz, 2019: 577).

3.1.1.2.3.1. İstek Kipi

Eski Anadolu Türkçesinde istek kipi, istek, gelecek zaman, geniş zaman ve tasarlama anlamlarını içinde barındırmaktadır. Ek istek yanında emir görevi ile de kullanılmıştır: *yazduram, gele, bilesiz* vb. (Akar, 2018: 177-178).

Türkiye Türkçesinde istek kipi, fiile istek, arzu ve niyet anlamı katan bir fiil çekimidir. Fiile -(y)A eki ve zamir kökenli şahıs ekleri getirilerek oluşturulur: *bilmeyim, bileler, bile* vb. (Korkmaz, 2019: 577; Karataş, 2019: 443).

Azerbaycan Türkçesinde istek kipi -A eki ile kurulur: *bilesen* “bilesin”, *danışasan* “anlatasın”, *qalasan* “kalasın” vb. (Yalçın, 2018: 291-293).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında istek kipinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
<i>Şərq Qadını</i> Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi	ÇTT	
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin

گورەسن	göresin ⁹¹¹	edə ⁹¹²	edə	يازم	yazalım ⁹¹³	yazalım
اولاسك	olasın ⁹¹⁴	ola ⁹¹⁵	ola	قالام	qalalım ⁹¹⁶	kalalım
يازا	yaza ⁹¹⁷	saja ⁹¹⁸	saya	گەلەن	gelesiniz ⁹¹⁹	gelesiniz

Tablo 85 *Şərq Qadını Dergisinde İstek Kipi*

Tablo 85’te görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında istek kipi -A (◌/) biçiminde yazılmıştır. Aynı derginin Latin harfli sayılarında ek -A biçiminde kullanılmıştır.

İstek kipi art zamanlı olarak incelendiğinde *Şərq Qadını* dergisinde Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde ek -A şeklinde bulunmaktadır. Derginin Arap harfli sayılarında da bu kullanım devam etmiş, ek -A (◌/) biçiminde yazılmıştır. Derginin Latin harfli sayılarında ek -A şeklindeki kullanılmıştır.

3.1.1.2.3.2. Emir Kipi

Emir kipi Eski Türkçe döneminde bütün şahıslar için ayrı bir ek ile yapılırdı. Eski Anadolu Türkçesi döneminde de her şahıs için farklı ek kullanılmıştır: *getüreyim*, *varalum*, *döşesünler* vb. (Akar, 2018: 181-182).

Türkiye Türkçesinde emir kipi, yapılması istenilen hareketin emir biçiminde ifade edildiğini gösteren fiil çekimidir. *koşayım*, *koş*, *koşsun*, *koşalım*, *koşun/koşunuz*, *koşsunlar* vb. (Korkmaz, 2019: 591; Karataş, 2019: 443).

Azerbaycan Türkçesinde emir kipi her şahsın çekiminde ayrı biçimde bulunmaktadır: *gel* “gel”, *tökün* “dökün”, *gedim* “gideyim”, *görek* “görelim”, *sulayım* “sulayayım” vb. (Yalçın, 2018: 287-288).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında emir kipinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ		TÜRKİYE TÜRKÇESİ	
<i>Şərq Qadını Dergisi</i>	ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi	ÇTT

⁹¹¹1923/N1/S.10.

⁹¹²1930/N6/S.17.

⁹¹³44. Sayı, 1. Sayfa/ S.116.

⁹¹⁴1923/N1/S.9.

⁹¹⁵1928/N12/S.16.

⁹¹⁶50. Sayı, 2. Sayfa/ S.143.

⁹¹⁷1923/N1/S.13.

⁹¹⁸1926/N12/S.9.

⁹¹⁹42. Sayı, 2. Sayfa/ S.110.

Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
كوروم	gör-üm ⁹²⁰	edim? ⁹²¹	görüm	سوليم	söyleyeyim ⁹²²	söyleyeyim
آكلا،	anlat-Ø ⁹²³	al ⁹²⁴	al	باق	bağ ⁹²⁵	bak
سولاه سين،	söyle-sin ⁹²⁶	versin. ⁹²⁷	versin	ورس-ون	versin ⁹²⁸	versin
سالاق،	sal-ağ ⁹²⁹	juqsaldəq. ⁹³⁰	yüqsəldəq	كورم	görelim ⁹³¹	görelim
اوليك	oluñ ⁹³²	Alın! ⁹³³	alın	ورميكز	vermeyiniz ⁹³⁴	vermeyiniz
بيلونلر	bil-sünler ⁹³⁵	toplasınlar. ⁹³⁶	toplasınlar	بيلونلر	bilsünler ⁹³⁷	bilsinler

Tablo 86 Şərq Qadını Dergisinde Emir Kipi

Tablo 86’da görüldüğü üzere Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında emir kipi her şahsın çekiminde farklı biçimlerde yazılmıştır. Aynı derginin Latin harfli sayılarında emir kipi her şahsın çekiminde farklı biçimlerde kullanılmıştır.

Emir kipi art zamanlı olarak incelendiğinde Şərq Qadını dergisinde Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde emir kipi çekimi için ayrı ekler bulunmaktadır. Derginin Arap harfli sayılarında bu çekim teklik ve çokluk 1. şahıslarda Eski Anadolu Türkçesinden ayrılmaktadır. Arap harfli sayılarda bulunan emir kipi örnekleri Türkiye Türkçesinden sadece teklik ve çokluk 1. şahıslarda farklılık göstermektedir.

3.1.1.2.3.3. Şart Kipi

Fiili şart biçiminde tamamlayan ek olan şart kipi Eski Anadolu Türkçesi döneminde -sA ile karşılanmıştır: *ölür isem, yimez ise, oynasalar* vb. (Akar, 2018: 179-180).

⁹²⁰1923/N1/S.8.

⁹²¹1929/N3/S.7.

⁹²²39. Sayı, 1. Sayfa/ S.96.

⁹²³1923/N1/S.13.

⁹²⁴1927/N5/S.9.

⁹²⁵47. Sayı, 1. Sayfa/ S.128.

⁹²⁶1923/N1/S.14.

⁹²⁷1927/N5/S.9.

⁹²⁸66. Sayı, 2. Sayfa/ S.206.

⁹²⁹1924/N4/S.9.

⁹³⁰1928/N12/S.2.

⁹³¹64. Sayı, 1. Sayfa/ S.196.

⁹³²1923/N1/S.13.

⁹³³1927/N5/S.9.

⁹³⁴73. Sayı, 1. Sayfa/ S.232.

⁹³⁵1923/N1/S.21.

⁹³⁶1928/N12/S.1.

⁹³⁷50. Sayı, 2. Sayfa/ S.142.

Türkiye Türkçesinde şart kipi, tasarlanan hareketin şart biçiminde yapılmasını ifade eden fiil çekimidir. Fiile -sA eki ve iyelik kökenli şahıs ekleri getirilerek oluşturulur: *baksam, baksa, baksalar* vb. (Korkmaz, 2019: 600; Karataş, 2019: 443).

Azerbaycan Türkçesinde şart kipi -sA eki ile kurulur: *qayıtsan* “gelsen”, *deyişse* “değişse”, *görünse* “görünse” vb. (Yalçın, 2018: 289-290).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında şart kipinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
<i>Şərq Qadını</i> Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
چىقارسه	çıkarsa ⁹³⁸	olsan ⁹³⁹	olsan	قالسه	çalsa ⁹⁴⁰	kalsa
اولسام	olsam ⁹⁴¹	qalmışdursa ⁹⁴²	olsam	اولسالردى	olsalardı ⁹⁴³	olsalardı
كاسهك	gelsek ⁹⁴⁴	çıkrsa ⁹⁴⁵	çıkrsa	دينيرسه	denirse ⁹⁴⁶	denirse
دانئماقدانس	danışmağdansa ⁹⁴⁷	olsa ⁹⁴⁸	olsa	ايديرسه	edilirse ⁹⁴⁹	edilirse

Tablo 87 *Şərq Qadını* Dergisinde Şart Kipi

Tablo 87’de görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında şart kipi -sA (سا/سه) biçiminde yazılmıştır. Aynı derginin Latin harfli sayılarında ek -sa/-sə biçiminde kullanılmıştır.

Şart kipi art zamanlı olarak incelendiğinde *Şərq Qadını* dergisinde Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde ek -sA şeklinde bulunmaktadır. Derginin Arap harfli sayılarında da bu kullanım devam etmiş, ek -sA (سا/سه) biçiminde yazılmıştır. Derginin Latin harfli sayılarında da ekin -sa/-sə şeklindeki kullanımı devam etmiştir.

⁹³⁸1923/N1/S.5.

⁹³⁹1930/N5/S.7.

⁹⁴⁰58. Sayı, 2. Sayfa/ S.174.

⁹⁴¹1923/N1/S.15.

⁹⁴²1930/N5/S.5.

⁹⁴³74. Sayı, 2. Sayfa/ S.238.

⁹⁴⁴1923/N1/S.18.

⁹⁴⁵1930/N6/S.8.

⁹⁴⁶58. Sayı, 2. Sayfa/ S.174.

⁹⁴⁷1924/N4/S.9.

⁹⁴⁸1930/N6/S.8.

⁹⁴⁹58. Sayı, 2. Sayfa/ S.174.

3.1.1.2.3.4. Gereklilik Kipi

Fiillerin gereklilik durumunu gösteren bu kipin Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi döneminde bağımsız bir biçimi bulunmamaktadır. Bu durum *-mak gerek, -ma gerek, -sa gerek, -a gerek* ekleriyle karşılanmıştır: *sürdürmek gerek, bilse gerektür, olsa gerek* vb. (Akar, 2018: 178-179; Tulum, 2011: 385-389).

Türkiye Türkçesinde gereklilik kipi, bir oluş ve kılışın yapılması gereğini ifade eden fiil çekimidir. Fiile *-mAll* eki ve zamir kökenli şahıs ekleri getirilerek oluşturulur: *görmelisin, görmeliyiz, görmeliler* vb. (Korkmaz, 2019: 613; Karataş, 2019: 444).

Azerbaycan Türkçesinde gereklilik kipi üç farklı ek ile kullanılmaktadır. Bu eklerden birincisi *-mAll* ekidir. Bu kipin çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır: *olmalısın* “olmalısın”, *adlanmalıdır* “adlandırılmalıdır”, *danışmalıyıq* “bahsetmeliyiz” vb. Gereklilik kipinin ikinci tipi *-AsI* ile kurulur. Azerbaycan Türkçesinde bu kip “fiilin lazım şekli” olarak bulunmaktadır. Bu kipin çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır: *ölesidirler* “ölmelidir”, *öpesiyem* “öpmeliyim” vb. Gereklilik kipinin son şekli ise fiilden önce getirilen “gerek” kelimesi ve fiile getirilen *-A* eki ile oluşturulur. Bu durumda gerek kelimesinden hemen sonra fiil de gelebilir, araya kelime ve kelime grupları da girebilir. Bu kipin çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır: *gerek biz de maraqlanaq* “gerek biz de endişelenelim”, *sen gerek qocalmayasan* “gerek ki sen yaşlanmayasın” vb. (Yalçın, 2018: 293-297).

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında gereklilik kipinin bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJYCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
<i>Şərq Qadını</i> Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		ÇTT
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	Latin
تورتارمالي،	qurtarmalı ⁹⁵⁰	jetirməli ⁹⁵¹	qurtarmalı	اوتانماليديرل	utanmalıdır ⁹⁵²	utanmalıdır
اولماليدير.	olmalıdır ⁹⁵³	qəsməli. ⁹⁵⁴	olmalıdır	اولمليدير	olmalıdır ⁹⁵⁵	olmalıdır

⁹⁵⁰1923/N1/S.6.

⁹⁵¹1930/N5/S.2.

⁹⁵²74. Sayı, 1. Sayfa/ S.236.

⁹⁵³1923/N1/S.8.

⁹⁵⁴1930/N5/S.1.

⁹⁵⁵65. Sayı, 2. Sayfa/ S.202.

بیلدیز	bilmeliyiz ⁹⁵⁶	çagırmalı ⁹⁵⁷	bilmeliyik	علمان	etmeliyiz ⁹⁵⁸	etmeliyiz
--------	---------------------------	--------------------------	------------	-------	--------------------------	-----------

Tablo 88 Şərq Qadını Dergisinde Gereklilik Kipi

Tablo 88’de görüldüğü üzere Şərq Qadını dergisinin Arap harfli sayılarında gereklilik -mAlI (مالی/مالی) biçiminde yazılmıştır. Aynı derginin Latin harfli sayılarında ek -malı/-mali biçiminde kullanılmıştır.

Gereklilik kipi art zamanlı olarak incelendiğinde Şərq Qadını dergisinde Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde ekin bağımsız bir biçimi bulunmamaktadır. Derginin Arap harfli sayılarında ek -mAlI biçiminde (مالی/مالی) şeklinde yazılmıştır ve Latin alfabesinde geçildiğinde de -mAlI şeklindeki kullanım devam etmiştir.

3.1.1.2.4. Fiil Çekiminde Soru

Türkiye Türkçesinde çekimli bir fiilin soru biçimi fiilde bulunan şahıs eklerinden sonra -mI/-mU eklerinin getirilmesiyle yapılır. Kelimelerde soru eki çekimli fiilden ayrı yazılmaktadır. Bu ek kipten kipe değişiklik göstermektedir. Bu durum şöyle sıralanabilir (Korkmaz, 2019: 521-522):

1. Görülen geçmiş zaman, şart, emir ve istek kiplerinde şahıs eklerinden sonra yazılmaktadır: *versem mi?, versin mi?*
2. Öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman ve gereklilik kiplerinde ek, şahıs eklerinden önce gelmektedir: *vermiş misin?, veriyorlar mı?*
3. Emir 2. teklik ve çokluk şahıs çekimlerine soru eki getirilmez.

Şərq Qadını dergisinin Arap ve Latin harfli sayılarında fiillerde sorunun bulunduğu bazı örnekler ve yazımları şu şekildedir:

AZERBAJCAN TÜRKÇESİ			TÜRKİYE TÜRKÇESİ			
Şərq Qadını Dergisi			ÇAZT	Al Bayrak Gazetesi		
Arap	Çeviriyazı	Latin	Latin	Arap	Çeviriyazı	ÇTT
گوردگمی	gördüğümü?	olarımı? ⁹⁵⁹	olurmu?	اولدگمی؟	olduğümü? ⁹⁶⁰	olduk mu?

⁹⁵⁶1923/N1/S.14.

⁹⁵⁷1930/N5/S.4.

⁹⁵⁸66. Sayı, 1. Sayfa/ S.204.

⁹⁵⁹1930/N5/S.3.

⁹⁶⁰70. Sayı, 1. Sayfa/ S.220.

سور ونگه نه چاك ساك؟	sürükleneceksin? 961	okyjyrlarmy? 962	oxuyurlarmı ?	اکلا رکی؟	anladıñmı? 963	anladı n mı?
----------------------	-------------------------	---------------------	------------------	-----------	-------------------	-----------------

Tablo 89 *Şərq Qadını Dergisinde Fiilde Soru Eki*

Tablo 89’da görüldüğü üzere *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında fiilde soru eki -mI biçiminde ekin ünlüsü hep düz olarak ve ezgi yoluyla yapılmıştır. Aynı derginin Latin harfli sayılarında ek -mь/-mi biçiminde fiil ile bitişik yazılarak kullanılmıştır.

⁹⁶¹1923/N2/S.18.

⁹⁶²1930/N5/S.3.

⁹⁶³60. Sayı, 1. Sayfa/ S.180.

SONUÇ

Azerbaycan Türkçesi, “Güneybatı/Oğuz Türkçesi”nin bir kolu olan Doğu Oğuzca grubunda bulunan bir Türk lehçesidir. Azerbaycan Türkleri, Bolşevik Devrimi’nin gerçekleştiği 1917 yılından itibaren birçok alanda Sovyet ideolojisinin etkisi altında kalmıştır. İnsanların duygu, düşünce ve fikirlerini daha geniş kitlelere ulaştırabildiği temel araç olan matbuata da bu dönemde Sovyet ideolojisi hâkimdir. Sovyet dönemi yayım organlarından biri olan *Şərq Qadını* dergisi 1923-1938 yılları arasında⁹⁶⁴ Azerbaycan'da yayımlanmıştır.

Şərq Qadını dergisinde kullanılan Türkçenin alfabe, ses, yazım ve biçim özelliklerinin incelendiğinde bu çalışmada elde edilen sonuçlar şunlardır:

Tezin “Birinci Bölüm”ünü oluşturan “Alfabe” başlığı altında, Azerbaycan Türklerinin geçmişten günümüze kadar kullandığı alfabeler ile *Şərq Qadını* dergisinde kullanılan alfabeler incelenmiştir. Tarih boyunca Azerbaycan Türkçesinin yazımı için üç farklı alfabe (Arap, Latin, Kiril) kullanılmıştır. Bu alfabe değişiklikleri *Şərq Qadını* dergisinde de görülmüştür. 1923 yılında çıkarılmaya başlanan dergi, 1927 yılına kadar Arap harfleriyle yayımlanmıştır. 1926-1928 yılları arasında derginin son sayfaları Latin alfabesi kullanılarak yazılmıştır. Dergi, 1928 yılından itibaren 1940’a kadar tamamen Latin alfabesiyle yayımlanmıştır.

Arap harfli yayımlanan *Şərq Qadını* dergisinde kullanılan harfler Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde kullanılan harfler ile aynıdır.

Derginin Latin alfabesi ile yayımlanan kısmında ise /ı/ ünlüsünün yazımında değişiklikler olduğu görülmektedir. 1926-1927 yılları arasında /ı/ ünlüsü /l/ ile 1928-1929 yılları arasında bazen /l/ bazen de “ь” ile 1930 yılında ise /ı/ ünlüsü tamamen “ь” ile gösterilmiştir. Dikkat çekici bir diğer özellik ise derginin Latin harfleriyle yayımlanan sayılarında kullanılan alfabenin, Türkiye Türkçesinin yazımı için

---

⁹⁶⁴ 1938 yılında derginin adı *Azərbaycan Qadını* olarak değiştirilmiştir.

kullanılan Latin alfabesinden birtakım farklılıklar içermesidir. Bu farklılıklar şöyle sıralanabilir:

<i>Şərq Qadını Dergisi</i>	<i>Türkiye Türkçesi</i>
“q” ve “g”	“g”
“x” ve “h”	“h”
“l” ve “b”	“ı”
“z”	“j”
“q” ve “k”	“k”
“ə”	“ö”
“z”	“ş”
“y”	“u”
“u”	“ü”
“j”	“y”

Tablo 90 *Şərq Qadını Dergisindeki Farklı Sesler*

Tezin “İkinci Bölüm”ünü oluşturan “Ses ve Yazım” başlığı altında 1920’li yıllarda kullanılan Türkçede bulunan seslerin nasıl yazıldığı ile dergideki yazım tutarsızlıkları incelenmiştir. Ünlüler alt başlığında *Şərq Qadını* dergisinde kullanılan bütün ünlüler incelenmiş ve Arap harfli sayılarda kullanılan ünlülerin yazımının Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde kullanılan ünlülerin yazımıyla aynı olduğu görülmüştür. Derginin Latin harfli sayılarında kullanılan /a/, /e/, /i/, /o/ ünlüleri Türkiye Türkçesinde olduğu gibi “a”, “e”, “i” ve “o” harfleriyle yazılmış, ancak /ö/ ünlüsü “ə”, /u/ ünlüsü “y”, /ü/ ünlüsü de “u” ile değiştirilmiştir. Türkiye Türkçesinde ayrı bir işaretle gösterilmeyen açık e (ä) ünlüsü de derginin Latin harfli sayılarında “ə” ile gösterilmiştir.

“Ünsüzler” alt başlığına *Şərq Qadını* dergisinde kullanılan bütün ünsüzler dâhil edilmemiş, Arap alfabesinde birden fazla işareti bulunan ünsüzler ve birbirleri yerine yazılan ünsüzler seçilerek incelenmiştir.

Arap harfli *Şərq Qadını* dergisinde /b/ ünsüzü Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi döneminde olduğu gibi gösterilmiştir. Bu ses derginin Latin alfabesiyle yayımlanan sayılarında Türkiye Türkçesindeki kullanım biçimi olan “b” ile yazılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde kelime başı /b/ ünsüzü değişmemiş, hep “b” (ب) harfi ile yazılmıştır. Ancak Azerbaycan Türkçesinde bu ünsüzün /m/ ünsüzüne dönüştüğü örnekler (ör. *ben* > *men*), “m” harfiyle yazılmıştır. Bu nedenle *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfli sayılarında *ben* sözcüğünün hem /m/ ile hem de /b/ ile yazıldığı, dolayısıyla Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde kelime başı /m/ ünsüzünün ölçünlüleşmesine ve sözcüğün sadece *men* biçiminde kullanılmış olmasına rağmen dergide Türkiye Türkçesindeki *ben* biçiminin de kullanıldığı görülmüştür.

Arap harfli *Şərq Qadını* dergisinde /t/ ünsüzü Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi döneminde olduğu gibi iki farklı harf “ط , ت” ile gösterilmiştir. Bu ses derginin Latin alfabesiyle yayımlanan sayılarında Türkiye Türkçesindeki kullanım biçimi olan /t/ ile yazılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde genellikle ön damak ünlülerinin bulunduğu örneklerde /t/ ünsüzü tonlulara dönüşmüştür. Ancak Azerbaycan Türkçesinde bu ünsüz /t/ olarak kalmış, Eski Anadolu Türkçesi yazım geleneği sürdürülmemiştir. Örneğin, derginin Arap harfli sayılarında Türkiye Türkçesinde /t/ ile kullanılan *taş* ve *tut-* sözcükleri *daş* ve *dut-* biçiminde “d” harfiyle yazılmıştır.

Arap harfli *Şərq Qadını* dergisinde /h/ ünsüzü Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi döneminde olduğu gibi üç farklı harf “ح, خ ve ه” ile gösterilmiştir. Bu ses derginin Latin alfabesiyle yayımlanan sayılarında “h” ve “x” harfleriyle yazılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde sözcük ortası ve sözcük sonunda bulunan /k/ ünsüzü sızcılaştırılarak /h/ ünsüzüne dönüşmüştür. Azerbaycan Türkçesi de Eski Anadolu Türkçesindeki bu yazım geleneğini sürdürmüştür. Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde /k/ > /h/ sızcılaştırması ölçünlüleşmesine rağmen dönemin Arap harfli metni olan *Şərq Qadını* dergisinde bazı sözcüklerin hem hı “خ” harfi hem de kaf “ق” harfiyle yazıldığı görülmüştür. Dolayısıyla Arap harfli dergide çağdaş Azerbaycan Türkçesindeki kullanımın yanı sıra Türkiye Türkçesindeki yazımın da kullanıldığı görülmüştür. Derginin Latin harfli sayılarında bulunan *oxu-* ve *yuxarı* sözcükleri “x” ile *çok*, *yaşın*, *bak-*, *korq-*, *yoq* sözcükleri de Türkiye Türkçesindeki kullanım şekli olan “k” ile yazılmıştır. Latin harfli dergide “k” harfiyle yazılan bu sözcükler çağdaş Azerbaycan Türkçesinde “x” ile kullanılmaktadır. Dolayısıyla derginin Latin harfli sayılarında Türkiye Türkçesi etkisinin fazla olduğu görülmektedir.

Arap harfli *Şərq Qadını* dergisinde /p/ ünsüzü Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi döneminde olduğu gibi “p” harfi “پ” ile gösterilmiştir. Bu ses derginin Latin alfabesiyle yayımlanan sayılarında Türkiye Türkçesindeki kullanım biçimi olan “p” ile yazılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde zarf-fiil eki -Up ve son sesi tonlu olan alıntı sözcüklerde bu ses hem /b/ ile hem de /p/ harfli ile karışık biçimde gösterilmiş, 16. yüzyıl sonrasında Osmanlı Türkçesi döneminde bu karışıklık son bulmuştur. Ancak bu zarf-fiil eki, Türk Harf Devrimi’ne kadar “b” harfi ile yazılmaya devam etmiştir. Arap harfli *Şərq Qadını* dergisinde de /p/ ünsüzü Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi zarf-fiil eki -Ip ve alıntı kelimelerde genellikle /b/ ünsüzüyle

yazılmıştır. Bu durum derginin Latin harfli sayılarında da devam etmiştir. Bu sözcüklerin /b/ ünsüzüyle yazımı zamanla çağdaş Azerbaycan Türkçesinde de ölçünlüleşmiştir. Türkiye Türkçesinde ise bu değişim olmamış, Eski Anadolu Türkçesindeki yazım geleneği sürdürülmemiştir.

Arap harfli *Şərq Qadını* dergisinde /s/ ünsüzü Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi döneminde olduğu gibi üç farklı biçimde (ث/س/ص) gösterilmiştir. Bu ses derginin Latin alfabesiyle yayımlanan sayılarında Türkiye Türkçesindeki gibi “s” harfi ile yazılmıştır. Oğuz Türkçesinde /s/ ünsüzüyle ilgili bir değişim bulunmamaktadır.

Arap harfli *Şərq Qadını* dergisinde /k/ ünsüzü Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi döneminde olduğu gibi iki farklı harfle (ك, ق) gösterilmiştir. Bu ses derginin Latin alfabesiyle yayımlanan sayılarında “k” ve “q” biçiminde yazılmıştır. Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde de “k” ve “q” ünsüzleri alfabede bulunmaktadır.

Arap harfli *Şərq Qadını* dergisinde /z/ ünsüzü Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi döneminde olduğu gibi üç farklı biçimde (ز/ذ/ض) gösterilmiştir. Bu ses derginin Latin alfabesiyle yayımlanan sayılarında Türkiye Türkçesindeki kullanım biçimi olan “z” harfi ile yazılmıştır. Oğuz Türkçesinde /z/ ünsüzüyle ilgili bir ses değişimi bulunmamaktadır.

“Yazım Tutarsızlıkları” alt başlığında ise derginin Arap harfleri metinlerinde (1923-1927) bazı sözcüklerin yazımında birtakım tutarsızlıkların olduğu belirlenmiştir. Bir kelimenin aynı sayıda hatta aynı sayfada farklı yazıldığı görülmüştür. Metinlerdeki bu tutarsızlıkların her seste ve kelimedede olmadığı bazı ses ve kelimelerde olduğu dikkat çekicidir.

Arap ve Latin alfabesi ile yayımlanmış *Şərq Qadını* dergisinin incelenen sayılarında bulunan yazım tutarsızlıkları şu sözcüklerde tespit edilmiştir: *aile/ayile; avrat/arvad; bak-/bah;- ben/men; çık-/çih-; çok/çoh; doğru/çoğru; dört/dörd; duygu/duyku; gibi/kimi; için/içün; kalk-/kalh-; karşı/karşu; kork-/korh-; komşu/konşu; oku-/ohu-; sakla-/sahla-; sık-/sih-; sağ/sak; şimdi/imdi; uyku/yuku; yakın/yahın; yakış/yahış; yukarı/yuharı; yıl/il; yok/yoh.*

Derginin Latin harfli sayılarında tespit edilen tutarsızlıklar ise şunlardır: *çık-/çih-; yukarı/yuharı.*

Derginin Arap harfli sayılarında tespit edilen bu tutarsız kelimelerin Latin harfli sayılarda tek yazım şekli bulunmaktadır. Bunlardan Türkiye Türkçesiyle aynı kullanıma sahip sözcükler şöyle sıralanabilir: *bak-*; *çok*; *dört*; *duygu*; *gibi*; *kalk-*; *karşı*; *kork-*; *komşu*; *sakla-*; *sık-*; *sag*; *yakın*; *yok*. Latin harfli sayılarda şu kelimelerde Azerbaycan Türkçesindeki kullanım devam etmiştir: *arvad*; *men*; *doğru*; *üçün*; *oxu-*; *sag*; *yaxşı*; *il*. Latin harfli sayılarda şu kelimeler Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesindeki kullanımından farklıdır: *imdi*; *yuku*; *ayile*.

Dergide ses ve yazım konusundaki en belirgin özellik, Arap harfli metinlerde görülen yazım tutarsızlıkları ve Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi özelliklerinin birlikte kullanılmış olmasıdır. Bu tutarsızlıkların ve ikili kullanımların en önemli nedeni ise Türkiye Türkçesinin dönemin Azerbaycan basınındaki etkisidir. Derginin bazı editör ve yazarlarının Türkiye'de eğitim alması sonucu Türkiye Türkçesini çok iyi biliyor olmaları ve 20. yüzyılın başlarında Azerbaycan Türkçesi üzerinde çok güçlü bir Türkiye Türkçesi etkisi olması gibi durumlar, yazıma da yansımış, bir taraftan dönemin Türkiye Türkçesindeki yazım özellikleri uygulanırken bir taraftan da Azerbaycan Türkçesi konuşma dili yazıya geçirilmiştir. Bu durum birtakım yazım tutarsızlıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Azerbaycan Türkçesinin özellikle basın dilinde İstanbul Türkçesi merkeze alınması gerektiğini düşünenler ya da Türkiye Türkçesiyle yayımlanan gazetelerde kullanılan yazım özelliklerini iyi bilen yazar ve editörler Azerbaycan Türkçesini yazarken ikili kullanımlar sergilemişlerdir. Azerbaycan konuşma dilindeki özelliklerin yazıya geçirildiği örnekler ile Türkiye Türkçesindeki gibi yazılan örnekler bir arada kullanılmıştır. Böylece tutarsız yazım özellikleri ortaya çıkmıştır.

Tezin “Üçüncü Bölüm”ünü oluşturan “Biçim Bilgisi” başlığı altında *Şərq Qadını* dergisinde kullanılan bütün biçim özellikleri dâhil edilmemiş, Türkiye Türkçesi ile ayrılan özellikler seçilerek incelenmiştir. *Şərq Qadını* dergisinde Türkiye Türkçesi ile benzerlikleri yalın durum, ilgi durumu, yönelme durumu, vasıta durumu, yön gösterme durumu, iyelik ekleri, çokluk eki, görülen geçmiş zamanda isim bildirmesi, öğrenilen geçmiş zamanda isim bildirmesi, şart kipinde isim bildirmesi, isim bildirmesinde olumsuzluk, zamir kökenli şahıs ekleri (Öğrenilen geçmiş zaman teklik 1. ve 2. şahıslar ile bütün çekimlerde kullanılan çokluk 1. şahıslarda farklılık vardır.), iyelik kökenli şahıs ekleri, emir kökenli şahıs ekleri (Teklik ve çokluk 2. ve 3. şahıslar benzerdir.), şimdiki zaman (-yor eki benzerdir.) eki, gelecek zaman eki, geniş zaman

eki, birleşik kipli fiillerin hikâyesi, birleşik kipli fiillerin rivayeti, birleşik kipli fiillerin şartı, istek kipi, emir kipi (Teklik ve çokluk 2. ve 3. şahıslar benzerdir.), şart kipi, gereklilik kipi başlıklarında tespit edilmiştir.

Şərq Qadını dergisinde biçim bilgisi konusunda bulunan farklılıklar şöyle sıralanabilir: Belirtme durumu eki Arap harfli *Şərq Qadını* dergisinde genellikle +(y)I/(y)U biçimi, az miktarda da +nI/+nU biçiminde kullanılmaktadır. Derginin Arap harfli sayılarında ekin Türkiye Türkçesindeki şekli olan +(y)I/(y)U biçiminin daha fazla kullanılması dönemin Türkiye Türkçesiyle aynı olduğunu göstermektedir. Latin harfli *Şərq Qadını* dergisinde ise ek +I/+U ve +nI/+nU biçimindedir. Ancak bu dönemde ekin +nI/+nU kullanım biçimi artmış, dolayısıyla Latin harfleriyle birlikte Türkiye Türkçesi ile olan ortaklık da bozulmaya başlamıştır. Bu otaklığın bozulmasına Azerbaycan konuşma dilinin Latin alfabesiyle birlikte yazıya geçirilmesi etkili olmuştur.

Bulunma durumu Arap ve Latin harfli *Şərq Qadını* dergisinde de +dA biçimindedir. Bu ek art zamanlı olarak hep tonsuz biçimde kullanılmış ancak Türkiye Türkçesinde uyuma girmiştir.

Ayrılma durumu Arap ve Latin harfli *Şərq Qadını* dergisinde +dAn biçimindedir. Bu ek art zamanlı olarak hep tonlu ünsüzlerle kullanılmış, ancak Türkiye Türkçesinde +DAn şekliyle uyuma girmiştir.

Eşitlik durumu Arap ve Latin harfli *Şərq Qadını* dergisinde +cA biçiminde hep tonlu ünsüzle kullanılmış, ancak Türkiye Türkçesinde bu ek +ÇA şekliyle uyuma girmiştir.

İsimlerde ve fiillerde kullanılan soru eki, Arap ve Latin harfli *Şərq Qadını* dergisinde +mI biçiminde tek şekilli olarak ve sözcüğe bitişik bir biçimde yazılmıştır. Bu ek art zamanlı olarak hep düz ünlülerle kullanılmış ve sözcüğe bitişik yazılmış, ancak Türkiye Türkçesinde uyuma girmiş ve sözcükten ayrı olarak yazılmıştır.

Aitlik eki Arap harfli *Şərq Qadını* dergisinde +ki biçimindedir. Derginin Arap harfli sayılarında ekin Türkiye Türkçesindeki şekli olan +ki şeklinin kullanılması dönemin Türkiye Türkçesiyle aynı olduğunu göstermektedir. Latin harfli *Şərq Qadını* dergisinde ise +qI/+qU biçiminde kullanılmıştır. Ancak Latin harfli dönemde ekin değiştirilmesiyle Türkiye Türkçesi ile olan ortaklık da bozulmaya başlamıştır. Bu otaklığın bozulmasına Azerbaycan konuşma dilinin Latin alfabesiyle birlikte yazıya geçirilmesi etkili olmuştur.

Azerbaycan Türkçesinde zamir kökenli şahıs eki öğrenilen geçmiş zaman teklik 1. ve 2. şahıslar ile bütün çekimlerin çokluk 1. şahıslarında Türkiye Türkçesinden farklıdır. Arap ve Latin harfli *Şərq Qadını* dergisinde de öğrenilen geçmiş zaman teklik 1. şahısta -Am şeklinde teklik 2. şahısta -sAn biçimindedir.

Azerbaycan Türkçesinde emir kökenli şahıs ekleri teklik ve çokluk 1. şahıslarda Türkiye Türkçesinden farklıdır. Arap ve Latin harfli *Şərq Qadını* dergisinde teklik 1. şahısta -Im/-Um şeklinde çokluk 1. şahısta -Ak biçimindedir. Art zamanlı olarak incelendiğinde *Şərq Qadını* dergisinin Eski Anadolu Türkçesi geleneğini sürdürmediği, Türkiye Türkçesinin bu geleneği sürdürdüğü görülmektedir.

Görülen geçmiş zaman eki Arap harfli *Şərq Qadını* dergisinde -dI biçiminde ünlüsü hep düz, ünsüzü de tonlu biçimde kullanılmıştır. Art zamanlı olarak incelendiğinde bu ekin ünlüsünün hep düz, ünsüzünün de hep tonlu yazıldığı görülmüş ve Arap harfli *Şərq Qadını* dergisi de bu geleneği sürdürmüştür. Dönemin Arap harfli Türkiye Türkçesi metinlerinde de sürdürülen bu gelenek, Latin harflerinin kabulüyle ekin yuvarlak ile tonsuz biçimi -dI/-dU şekli kullanım alanına girmiştir. Latin harfli *Şərq Qadını* dergisinde bu ek -dI/-dU biçiminde uyuma girmiş ancak ünsüzü hep tonlu biçimde yazılmıştır.

Öğrenilen geçmiş zaman eki Arap harfli *Şərq Qadını* dergisinde genellikle -mIş biçimi, az miktarda da -Ub biçimbirimi kullanılmıştır. Derginin Arap harfli sayılarında ekin Türkiye Türkçesindeki şekli olan -mIş/-mUş biçiminin daha fazla kullanılması dönemin Türkiye Türkçesiyle aynı olduğunu göstermektedir. Latin harfli *Şərq Qadını* dergisinde ise ek -mIş/-mUş ve -Ub biçimindedir.

Şimdiki zaman çekimi için Arap harfli *Şərq Qadını* dergisinde genellikle -yor biçimbirimi, az miktarda da -(y)Ir/-(y)Ur biçimbirimi kullanılmıştır. Derginin Arap harfli sayılarında Türkiye Türkçesindeki -yor ekinin daha fazla kullanılması dönemin dilindeki Türkiye Türkçesi etkisinin en belirgin göstergesidir. Latin harfli *Şərq Qadını* dergisinde şimdiki zaman çekimi için -(y)Ir/ -(y)Ur ve -maqta/-mekde biçiminin ölçünlü olarak kullanılmaya başladığı görülmüştür. Dolayısıyla Latin harfleriyle birlikte Türkiye Türkçesi ile olan ortaklık bozulmaya başlamıştır. Bu ortaklığın bozulmasına Azerbaycan konuşma dilinin Latin alfabesiyle birlikte yazıya geçirilmesi etkili olmuştur.

Azerbaycan Türkçesinde emir kipi, teklik ve çokluk 1. şahıslarda Türkiye Türkçesinden farklıdır. Arap ve Latin harfli *Şərq Qadını* dergisinde teklik 1. şahısta -Im/-Um şeklinde çokluk 1. şahısta -Ak biçimindedir. Art zamanlı olarak incelendiğinde *Şərq Qadını* dergisinin Eski Anadolu Türkçesi geleneğini sürdürmediği, Türkiye Türkçesinin bu geleneği sürdürdüğü görülmektedir.

Sonuç olarak, ses ve yazım özelliklerinden *ben, yakın, bak-, çok, yok* vd. örneklerinde; morfolojik özelliklerden *gelmiyor, söylüyorsun, ediyorlar, batar, olar* vd. örneklerinden anlaşıldığı gibi 1923-1927 tarihleri arasında Arap harfleriyle yazılan *Şərq Qadını* dergisinde dönemin Türkiye Türkçesinin çok güçlü bir biçimde etkili olduğu, her iki yazı dili arasındaki farklılıkların daha çok sözlüksel düzeyde olduğu (örneğin; *yaxşı, zəhmətqəş, apar-, oxşa-*) görülmektedir.

Türklük biliminde, Sovyet dönemiyle ilgili yapılan tüm çalışmalarda, Türk lehçelerinin birbirinden bir “dil planlaması” çerçevesinde uzaklaştırıldığı ve her bir lehçenin ayrı bir dil hâline dönüştürüldüğü belirtilmektedir. Ancak bu çalışmalarda söz konusu dil planlamasının nasıl ve ne ölçüde yapıldığı örnekler üzerinden yeterli bir biçimde açıklanamamaktadır. Sovyet dönemi Azerbaycan Türkçesi ile ilgili yapılan az sayıdaki çalışmada (Karataş, 2018; Karataş ve Karaduman, 2021) bu durum, örnekler üzerinden açıklanmış ve 1920’li yıllarda hemen hemen ortak olan Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi yazı dillerinin nasıl birbirinden uzaklaştırıldığı açıklanmıştır.

Şərq Qadını Dergisinin Dil İncelemesi başlıklı bu tezde de bahsi geçen çalışmalarda elde edilen sonuçlarla örtüşen veriler tespit edilmiştir. Buna göre, Sovyet döneminde 1922’de Latin harflerine geçirilerek başlanan, ardından 1940’ta Kiril alfabesine geçirildikten sonra dilde yapılan çok küçük müdahaleler ile Azerbaycan Türkçesindeki konuşma dilinde bulunan sesler yazıya geçirilmiş, farklı harflerle kaydedilmiş ve bu yaygınlaştırılarak ölçünlüleştirilmiştir. Böylece Latin ve Kiril alfabesi kullanılarak 1930’lu yıllarda iki ayrı konuşma dili olan ancak tek yazı dili kullanan Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi arasında bir konuşma dilinin yazı dili haline dönüştürüldüğü görülmektedir.

Sovyet dönemi Azerbaycan Türkçesi ile yayımlanan *Şərq Qadını* dergisi, Arap harfleriyle yayımlandığı süre içerisinde dönemin Türkiye Türkçesine çok yakın bir dil ve yazım geleneği ile yazılmıştır. *Şərq Qadını* dergisinin Arap harfleriyle yayımlandığı

dönemde Türkiye Türkçesinde de Arap alfabesi kullanılmaktaydı. Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde aynı dönemde Arap alfabesinin kullanılması ortak bir yazı dili geleneğini oluşturmuştur.

Rus yönetiminin kontrolü altında yayımlanan *Şərq Qadını* dergisi, tamamen komünist bir ideolojinin yayın organı olmasına rağmen dergide Türkiye Türkçesi etkisinin fazla olduğu görülmektedir. Yapılan incelemede; *bak-*, *çık-*, *çok*, *gelmiyor*, *kapıyı*, *kurultayı*, *sakla-*, *yakın*, *yavrusu*, *yukarı*, *yok* vd. örneklerinden anlaşıldığı gibi derginin ses, yazım ve biçim özellikleri açısından iki ayrı konuşma diline sahip olan Türkiye ile Azerbaycan Türklerinin tek bir yazı dili kullandıkları belirlenmiştir. 1930’lu yıllardan itibaren Sovyet yönetiminin, konuşma dilindeki farklılıkları yazıya yansıtarak Azerbaycan Türkçesini Türkiye Türkçesinden ayrı bir yazı diline, hatta dile dönüştürmeye çalıştığı açık bir biçimde anlaşılmaktadır. Bu “dil planlaması” başarılı bir biçimde uygulanmış ve bu farklar 1940’lı yıllardan itibaren günümüze kadar Azerbaycan Türkçesinin ayırt edici özellikleri hâline getirilmiştir (ör. *bax-*, *çix-*, *çox*, *qapını*, *arabanı*, *saxla-*, *yaxın* vd.). Konunun ilgi çekici tarafı ise bu durumun Türklük bilimi çalışmalarında “farklılık” olarak vurgulanmaya devam etmesidir. Aslında fonetik ve morfolojik farklılıklar olarak ele alınan bu özellikler, Sovyet döneminde konuşma dilinin yazıya geçirilmesiyle oluşturulmuştur. Böylece Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasındaki benzerlikler ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak bu çalışmayla sadece *Şərq Qadını* dergisinin dil özellikleri ortaya konmamış, Sovyet döneminde “dil planlaması”nın basın aracılığıyla “Türkçe” üzerinde nasıl uygulandığı da somut örneklerle gösterilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmadov H (2020) “Edebiyat” Gazetesi Üzerine Bir İnceleme (1 Ocak 1934-31 Aralık 1945). Doktora Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Niğde.
- Akar A (2014) *Türk Dili Tarihi* (Ötüken Yayınları, İstanbul).
- Akar A (2018) *Oğuzların Dili Eski Anadolu Türkçesine Giriş* (Ötüken Yayınları, İstanbul).
- Akarşlan Z (2019) Azerbaycan'da Kültürel Uyanış ve Basın. *Avrasya İncelemeleri Dergisi- Journal of Eurasian Inquires* 8/1: 1-22.
- Akpınar Y (1994) *Azeri Edebiyatı Araştırmaları* (Dergâh Yayınları, İstanbul).
- Al Bayrak Gazetesi 1919-1921* (Atatürk Üniversitesi, Erzurum).
- Aliyeva G (2005) SSCB Döneminde Azerbaycan'da Dil Plânlaması. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara.
- Arat RR (1987) *Makaleler Cilt I* (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara).
- Azerbaijan: 100 Questions, Answered* (2008) (Bakü).
- Behbudlu Ə (2010) Azərbaycan Milli Mətbuatı-135: Tarixi Yolu və Müasir İnkişaf Meylləri. *Ədəbiyyat Qəzəti*: 1-2.
- Bulak Ş (2016) “Azerbaycan” İsmnin Kökeni ve Anlamı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Cilt 9/Sayı 43: 54-60.
- Demir N, Yılmaz E (2016) *Türk Dili El Kitabı* (Grafiker Yayınları, Ankara).
- Dəmirçizadə Ə (2007) *Müasir Azərbaycan Dili Fonetika, Orfoepiya, Orfoqrafiya* (Şərq-Gərb, Bakı).
- Dilaçar A (1957) Türk Lehçelerinin Meydana Gelişinde Genel Temayüllerin Koyulaşması ve Körlenmesi, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* Cilt 5: 83-93.
- Eker S (2013) *Çağdaş Türk Dili* (Grafiker Yayınları, Ankara).
- Ercilasun AB (1983) *Kars İli Ağzları Ses Bilgisi* (Gazi Üniversitesi, Ankara).
- Ercilasun AB (2015) Oğuz Adının Etimolojisi. *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Ankara, 5-20.
- Ergin M (1971) *Azeri Türkçesi* (Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul).
- Ergin M (2013) *Türk Dil Bilgisi* (Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, İstanbul).
- Ergin M (2016) *Dede Korkut Kitabı 1-2* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).

- Göl H (2016) Geçmişten Günümüze Azerbaycan. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt 5/Sayı 1: 153-170.
- Gülsevin G (2017) *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).
- Heyet C (1994) *Azerbaycan Adı ve Sınırları* (Ajans Matbaacılık, Ankara).
- Hirik E (2018) Şerq Qadını Dergisinde Türk Adı. *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası*: 843-856.
- İpek A (2007) *Azerbaycan Tarihine Giriş* (Lalezar Kitabevi, Ankara).
- Kara M (2012) *Türkmen Türkçesi Grameri* (Nesil Matbaacılık, İstanbul).
- Karaağaç G (2013) *Türkçenin Dil Bilgisi* (Akçağ Yayınları, Ankara).
- Karataş M (2018) Sovyet Dönemi Azerbaycan Matbuatından *Kommunist* Gazetesinin Dili. *100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası*: 857-874.
- Karataş M (2019) *Her Yönüyle Türk Dili* (Kimlik Yayınları, Kayseri).
- Karataş M (2020) Fuzûli'nin Türkçesinde Ezgili Soru Cümlesi Yapıları. *Türkiyat Mecmuası* 30,2: 563-606.
- Karataş M, Karaduman M (2021) Belirtme Durumu Çekiminin *Kommunist* Gazetesi Örneğinde Sovyet Dönemi Azerbaycan Türkçesindeki Değişimi ve Bu Değişimde SSCB'nin Dil Planlaması Politikasının Etkisi. *Söylem Filoloji Dergisi* 6(3): 762-793.
- Kartallıoğlu Y (2012) *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).
- Korkmaz Z (2010) Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelişme Süreçleri. *Turkish Studies* Volume 5/1: 1-41.
- Korkmaz Z (2015) *Türk Dili Üzerine Araştırmalar IV* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).
- Korkmaz Z (2019) *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).
- Korkmaz Z (2020) *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).
- Köprülü MF (1942) *İslam Ansiklopedisi* (Azeri, İstanbul).
- Mansuroğlu M (1988) "Karahanlıca" *Türk Tarihi Şiveleri* Edt. Mehmet Akalın (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara).

- Məmmədli Q (2002) *Azərbaycan Jurnalistikası Keçid Dövründə: Problemlər, Perspektivlər* (II. Konfransın Materyalları, Bakı).
- Mirzali AM (1993) Azərbaycan'ın İsmi Hakkında Kayıtlar. *Azərbaycan* Yıl 32/Sayı 243: 13-15.
- Özkan N (1996) *Gagavuz Türkçesi Grameri* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).
- Özkan N (2014) *Türk Dilinin Yurtları* (Akçağ Yayınları, Ankara).
- Sadıgov R (2015) Rus İhtilallerinin Azərbaycan'a Etkileri: Bağımsızlığa Giden Yol. *Gazi Türkiyat*: 165-185.
- Süleymanlı E (2006) *Milletleşme Sürecinde Azərbaycan Türkleri* (Ötüken Neşriyat, Ankara).
- Şahin H (2018) *Eski Anadolu Türkçesi* (Akçağ Yayınları, Ankara).
- Şimşir B (1992) *Türk Yazı Devrimi* (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara).
- Şirəliyev M (2008) *Azərbaycan Dialektologiyasının Əsasları* (Şərq-Qərb, Bakı).
- Şirin User H (2015) *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri* (Bilge Kültür Sanat, İstanbul).
- Sümer F (1972) *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları* (Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara).
- Tekin T (1989) Türk Dili Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi, *Erdem* Cilt 5/Sayı 13x: 141-168.
- Timurtaş FK (2012) *Eski Türkiye Türkçesi* (Kapı Yayınları, İstanbul).
- Togan ZV (1997) *Azərbaycan* (İslam Ansiklopedisi, İstanbul).
- Tulum M (2011) *Osmanlı Türkçesine Giriş* (Anadolu Üniversitesi, Eskişehir).
- Uğurlu M (2011) Oğuzca ve 'Anadolu Merkezli Oğuz Türkçesi'. *Turkish Studies (International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)* C.6/1-Kış, Ankara: 123-156.
- Qafarov V (2008) Ekim 1917 Devriminden Sonra Bolşevik Rusya'nın Azərbaycan Siyaseti ve Bakü Sorunu. *Akademik Bakış* Cilt 2/Sayı 3-Kış: 139-151.
- Qaffarov T (2008) *Azərbaycan Tarixi 1941-2002-ci İllər* (Elm Nəşriyyatı, Bakı).
- Yalçın SK (2018) *Azərbaycan Türkçesi Grameri* (Kesit Yayınları, İstanbul).

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.anl.az/down/meqale/sherq/2016/fevral/477576.htm> (05 Mart 2022).

<http://www.anl.az/down/meqale/xalqcebhesi/2014/aprel/361398.htm> (05 Mart 2022).

<http://www.anl.az/down/meqale/sherq/2017/avqust/553520.htm> (05 Mart 2022).

<http://www.anl.az/down/meqale/sherq/2016/fevral/477576.htm> (05 Mart 2022).

[https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_qad%C4%B1n%C4%B1_\(jurnal\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_qad%C4%B1n%C4%B1_(jurnal))
(05 Mart 2022).

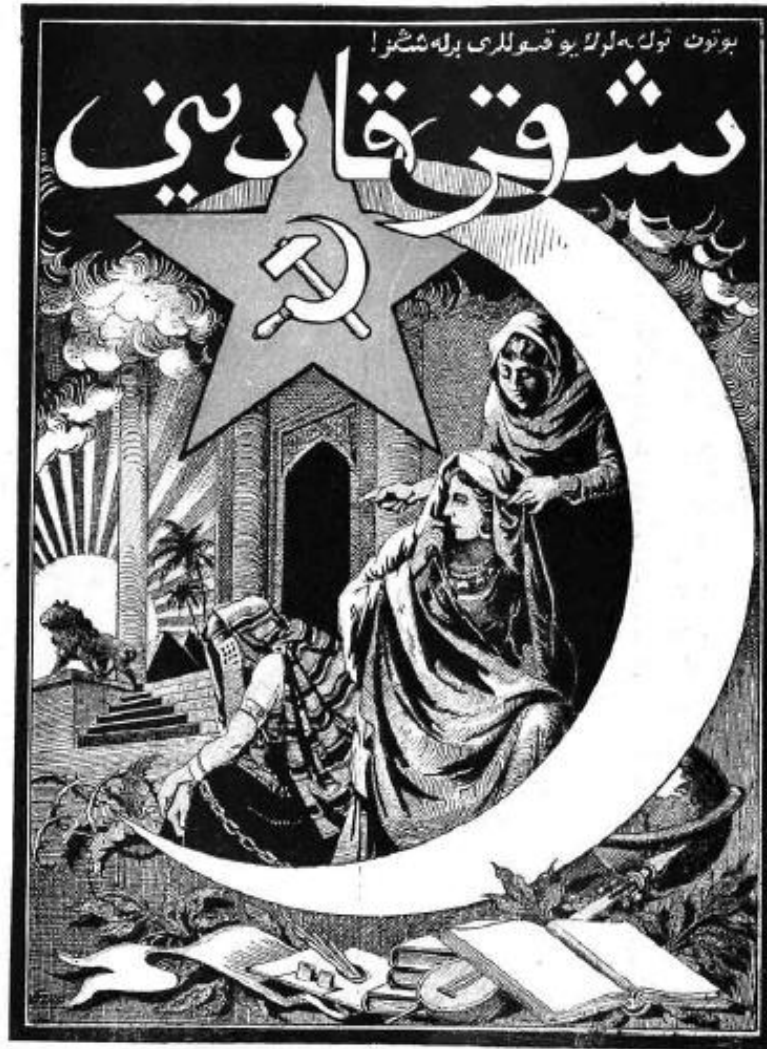
ŞARK KADINI DERGİSİ SAYILARI

1923/N1; 1923/N2; 1924/N4; 1925/N4; 1926/N12; 1927/N5; 1928/N12; 1929/N3;
1930/N6

METINLER

صایب ۱۳۰۱ (۱۳۰۱) آذربایجان اوممونتیت فرقهاسینک مرکزی یانوار - فیورال ۱۹۲۵
قادیلار شعبهسی نشریاتی

Şekil 2 1923/N1.

سما و یندزلی

شبهه، حرکت زنی شمشیر پیردهندن بالارقی! بول گارتند بولان آتچارک ائراق ستورنگ و دیر بول کارتدکی فرمولهتلارک کیریه طوری سرهته فاجیحین مشاهده ایدرسکز. فقط هین زمانه کتدیگزک شمشیرده دایا سرهتی کتدیگزکی حی اشه بوسگز. اولون مدت طالب لایره کتدی حستزک سزی آلداتدی دویا بوسگز: حذقت خانداسیه، بوی ایجه یلرسگزکه نه تراق سنواری و نهد فرمولهتلار فاجیحیورار. آتچاق شمشیر حرکت ایدیور. همچین باشه اقلاردده اساتک حاری آلدانیر. مثلا بولونیز کواتره سبج وهی کونشک ه طور جدیدنی - کون اویره زمانی اشترک اوستی اسفالتده یولدهیسی و آتشلار غریدن باتدینی گوریوروز. بوعدن باشه ساهه آیی ویلدزلیک حرکتده گوریوروز. سایی شریهن شریچوویرت کئی گوریوروز. فقط حقیقتده اوبه دگدن. اوزیرده اوبه بر سما یوعدر اوزیرده کی آتچاق کسارک بکارتیسی و دگیر جاکتک برلریسی حرکت گورن یولدر. هوا ایله عین زمانه تفس ایدیوروز. اوه تاسیله خالف اولوب اوزیردن ختایی کچیریر. اوبک ایدیورکه گوزوزل زره مانی رنگده گوریوروز. یاندزلی ارضردن بت اوزاق ساهده. هئا بوشتاده داخیلق بر طرزده دورمتار. بری - یایهده دیکری. اونا سنه، اوزاقده زه یایهده... یاندزلیک ساهسی حسیین اوزاق اولدینی ایچود - خاتکیک زره یاقین و یاقود اوزاق اولدینی ساهه گوزرازه نمین ایدیروز. اوتش ایچودنرکه بز بوتون یاندزلی زردن عین ساهده سماه سانجیدیش کی گوریوروز. داخیق نیش آتچیری اوزاق سیر ایدیرسک، بر سیراده گوردیگی کی یاندزله طبیی

بوا مشاهده، کوش و یاندزلی جویق مایوئرحه ویرستیزدن اوزاقده تاباشتلارور. خایرا به دگدن، اوتیز بز دوشوند یگسز کی سماه سانجیلماشدر. بری یاقین دیکری اوزاقده تاباشتلارور. اوتیز کاتکک شمشیری کتدیگی ایچیرنده سیدزلیک بکلدیگری سالایوروز. کوش ارضردن مایوئرحه دهه بویوک، داغ قاری کوزدر، یاندزله کوش کی باغ ازی کره اولوب کمتدن نیجه عقلمارچه بوکددر. یاندزلیک علقه کی گورونمسینه سب گوتنه شیه آرتیق درجهده اوزاقده تاباشتلاریدر. کوشت یاندزلی کی قشله گورونمه یوب دجیم دایره شکی آدای ارضردن دایه یاقین یولونیدن ایرمکی گمیر. اگر گوتنیزده یاندزلیکی اوزاق سماه یولون سکن اولسا ایسی (۹۰° عرض کی) او وخت کوش عرضده دایا بلاجه بریلدشکانه. گوروزدی عرضده کی ایشیلی یاندز اولوب ارضردن (۸۹° بولون ویرست ساهده طوبوشدر. ایشیلی (۹°) ساهه علقته ارضردن چتا یلیر عومیده یاندزلی ارضردن حسیین اوزاقده بولونیدیری ایچون اولرکه شیایی (۱۰° - ۱۰۰°) ساهدهده بز جا یلیر. هطیونیه خاطر گورونمکی شیا ثابدهده (۳۸۰۰۰۰) ویرست ساهه قطع ایدیور. کونشکی شیایی ه دلقهده ارضردن یاندزلیکی خالده ای یاقین یاندزلیک شیا (۱۸۰۰۰۰) شیمسی ه ساههده غلجه کچور. باشه یاندزلیک شیایی بوجاتناسی (۱۰۰ - ۱۰۰۰) ساههده چکیرور. حق آرادنده یوله فکر ایچیرورکه گویایندز سوزلیر! اوز طوردهنی برندن وشویور. یاندزلیک دوشمه سینی اساتک تولمسیهده. علاهده ایدیور و دیوار کبیلدک دوشمه سینی گورن شخصی (۱۰-۱۰۰) کون سوزلرک تولدچکدر. اکن، یاندزله دوشیر و دهه برندن یوورور. اونی سیوا

Şekil 3 1923-N1-Sayfa 37.

Tabiiyyat

Sema ve Yıldızlar

Şübhesiz hareket zamanı şimendifer penceresinden bakarak; yol kenarında bulunan ağaçların telgraf sütunlarının ve demir yol kenarındaki kara gülhanelerin geriye toğrı sür'atle kaçdığını müşahade edirsiniz. Fakat 'aynı zamanda kendinizin şimendiferde daha sür'atli gitmenizi his etmeyorsunuz. Uzun müddet talub kalır, kendi hissinizin sizi aldatdığını duymayorsunuz: hakikat halde ise, bunu iyice bilirsiniz ki ne telgraf sütunları ve ne de kara gülhaneler kaçmayolar. Ancak şimendifer hareket ediyor. Hemçinin başka ittifaklarda da insanın hisleri aldanır. Meşela: Bulutsuz günlerde sabah vahti güneşin ne tür çıktığını – gün orta zamanı başımızın üstü istikametde bulunduğunu ve akşamlar garbdan batdığını görüyoruz. Bundan başka semada ay ve yıldızların hareketini de görüyoruz. Semayı şarkdan garba çevirilir gibi görüyoruz. Fakat hakikatde öyle değildir. Üzerimizde öyle bir sema yokdur. Üzerimizdeki ancak gemilerin yelkenlerini ve değirmanının yerlerini harekete getüren havadır. Hava ile 'aynı zamanda tenefüs ediyoruz. O tamamıyla şeffaf olub üzerinden ziyayı geçirir. Onun içündür ki gündüzler bize ma'i renkte görünüyor.

Yıldızlar arzımızdan pek uzak mesafede, feza boşluğunda dağınık bir tarzda durmuşlardır. Biri-yakında diğeri, ona nisbeten, uzakda ve habele.... Yıldızların mesafesi hadsiz uzak olduğı için - hanginin bize yakın veyahud uzak olduğına sade görmez ile ta'yin edememiz. Onun içündür ki biz bütün yıldızları bizde 'aynı mesafede semaya şancılmış gibi görüyoruz. Dağınık bitmiş ağaçları uzak seyir edirse, bir şırada görüdüğü gibi yıldızlarda tabiiyyatı buna müşabihdir. Güneş ve yıldızlar çok milyonlarca virset bizden uzakda dayanmışlardır. Hayır: böyle değildir. Onlar biz düşündüğümüz gibi semaya sancılmamıştır. Biri yakın diğeri uzakda dayanmıştır. Onlar ka'inatın na-mütenahi genişliğı içerisinde siyehlenerek yek-diğerini saklıyorlar.

Güneş arzımızdan milyonlarca def'a büyük, mayi' nari küredir. Yıldızlar da güneş gibi mayi' nari küre olub güneşden niçe def'alarca büyükdürler. Yıldızların nokta gibi görünmesine sebep güneşe nisbeten artık derecede uzakda dayanmaklarıdır. Güneşin yıldızlar gibi nokta görünmeyüb muhiğ da'ire şekli almağı arzımıza daha yakın bulunduğundan ireli gelir. Eğer güneşimizi de yıldızlar gibi uzak mesafeye koymak

mümkün olsa idi (meşela sirius gibi) o vakit güneş siriusdan daha balaca bir yıldız şeklinde görünürdü. Sirius eñ ışıklı yıldız olub arzımızdan (89) milyon virset mesafede тұrmuşdur. Işığı (9) sene müddetinde arzımıza çatabilir. ‘Umumiyetle yıldızlar arzımızdan hadsiz uzakda bulundıkları için onlarıñ ziyası (10-100) sene müddetinde bize çatabilir. Faqat bunu da hatıra getürmeli ki ziya saniyede (280,000) virset mesafe kaç‘i ediyor. Güneşin ziyası 8 daqiqada arzımıza yetişdiği halde eñ yakın yıldız ziyasınıñ (meşela tsentavranıñ) yetişmesi 4 seneden fazla çekiyor. Başka yıldızlardan ziyanıñ bize çatması 10-100-1000 seneler çekiyor. Halk arasında böyle fikir ediyorlar ki güya yıldız süzilir; öz тұrdıđı yerinden düşüyor. Yıldızın düşmesini insanın ölmesiyle de ‘alaqadar ediyorlar ve diyorlar ki yıldızın düşmesini gören şahış (0) gün sonra ölecekdir. Lakin, yıldız ne düşir ne de yerinden kopur. Onı ...⁹⁶⁵

---

⁹⁶⁵ Kelime okunamamıştır.

شائىز نشانلى به

مەشھۇرىي

چىكىرىكك چىلەنك سو كى مى، يوقى
مالەك قۇمان اقتاھىمى؟

پك دالەين كچىر كىن دوز جىر كىزى،
تورلارم ئورپىدى فۇياڭلر كىتق،
بىر خىلر بوقىمى دىر، نازلى يار كىزى
قايكى ياندىران اولنك آھىمى؟

آغلانا، آبلار، دور كوزلر ك صولارە
يار كىزى رىجىتە آلالر دولارە
باقى اقدە شىدى بىر كوش پارلارە
پختىكك موسم اقتاھىمى؟
استانبول - امىن عابد

خانم قىز باشكا اورتدىكك قارا
مانم عشىككە بىر ساھىمى؟
شىدى باس دوتان ھىز ئو كوز مزارە
مظام اسىرلر كك پىتمىز آھىمى

آفتانلر كوزىكى دومار صارار
شو اىسسز يولار دە كىلەر آزار؟
قايلا شىكەدە جوشقون دردك وا،
حىرتكە قارداشم پك آھىمى؟

شائىزە دائىمى يولداشم تارە...
آرىق اوزوندر صىرىك قىسە...

قادىنمىدر!

ھىل خىزىرىنى پە اوز عولاشى ماھىستە، سووروكەنەندەدرا،
آنى دە اىسە، سى پوكەتتەل!...
اىشە قان... ھىز بىر شىكك اسلى قان دىپە سى
آبايورلر... فط سى و لىسەدە، بو شىكە قىلوجىك - آدا،
و زوالى قادىنى... يوقە اىندىپە قانر حقى، حوقنى
اوز نەكەستە، اوز ولىتتەدە، اوز سىت اجىمايىستە
بولامان بىر كولىمى؟... دىپ سىنن نىرت اىدىيورلر.
اىشە بىش اولادى اولتوبدە بىر وھەدە اولسا قارىكك
شائى مىھىلەرتدە آدى حىرلە سايلىنماق اىلارە
سووروكەن، دانا اوز عولاشى ماھىستە قىلىنە پانان
زوالى اسان... قادىنمىدر...

آذر قىزى

اىگىرىنى نىرىكك مىھىلەرتدە، شائىزە اھلىق ادەسى
اىن بىر لىكەدە، نە اىشە بىر يولتدە، حىش فىكردە اھلىق
بىر لىكەدە بىرەدە زوالى قادىنلارنى باشيورلر. پاناييورلر
ھىدېگە بو كەدەن جوق بويك مەنار آلاشلىيور... اىشە
و سوز دورومى؟ بو پاناشىمى؟ بولسا اولەمك اىچىن
ھىر قەدە ھىر تازەدە سووروكەنكەس!... تەقىر اىلەنكەس!
آدا... زوالى قان، سى نە وھەكىن سووروكەنكەسكە،
نە وھەكىن تەقىر اولاجاق سىك... سىن
اولادى قارىن سايلان ولىتتەدە سىن آچىق بىر كولىكك...
بوگىرىكك حىت اىجتاھىدە آدك بوق! بىر ك بوق!
ھىكەدە بوقدە، دىس سىر اىشەدە...
زوالى قان! زوالى آنا، مانىسى دائى سووروكەنوب

قادىنلرە ظلم اولنان احواللر ھاموسى

Şekil 4 1923-N2-Sayfa 19.

1923-N2-Sayfa 19.

Nişansız Nişanlıya

Maşuklar Tarafı

Hanım kız başına örtediğin kara

Matem 'aşkının bir siyahı mı?

Şimdi yaş dutan her öksüz mezara

Mazlum esirlerin bitmez ahı mı?

Akşamlar göziñi dumanlar şarar

Şu ıssız yollarda kimleri arar?

Galiba senin de coşgun derdiñ var,

Hasretiñ kardaşım pek aleyhi mi?

İnsana da 'ima yoldaşdır tasa...

Ayrılık özündür 'ömür pek kışa..

Çekdiğin çileniñ soñı mı, yoksa

Tali 'iñ ferman iftitahı mı?

Pek dalgın geçerken düz cabbarıñdan,

Tüylerim ürperdi feryadlarıñdan,

Bir haber yok mıdır, nazlı yariñden

Kalbiñi yandıran onuñ ahı mı?

Ağlama, abla, dur gözleriñ solar,

Yarıññ ruhuna alevler dolar.

Bağ ufukda şimdi bir güneş parlar,

Bahtınıñ mevsim intibahı mı?

İstanbul - Emin 'Abad

Ƙadın mıdır!

İgirminci 'asrıñ ilk şahifelerinde, insanlar Allahlık iddi'ası eden bir zamanda neinki bir yüzinde, hatta feleklerde elleşen bir zamanda bizim de zavallı kadınlarımız yaşıyorlar. Yaşıyorlar dedikde bu kelimeden çok büyük ma'nalar anlaşılıyor... İşte bu söz doğru mı? Bu yaşamağ mı? Yoksa ölmek için her kademede her saniyede sürüklenmek mi!... Tağkir edilmek mi!.

Ah!.. Zavallı kadın, sen ne vakte gibi sürükleneceksiñ? Ne vakte gibi tağkir olacağsın?... Bütün evladı kahraman sayılan vatanında sen ancak bir gülesin!..

Bugünkü hayat-ı ictima'iyede adıñ yok; yeriñ yok; hağkıñ da yoğdur. Dësem sehv etmerim!..

Zavallı kadın! Zavallı ana! Mazisini da'im sürüklenüb hal-i hazırını yine öz 'avamlığı sayesinde sürüklenmededir! Atı da ise, seni yükseltmeli!...

İşte kadın... Her bir şey'iñ esası kadın diye seni arıyorlar... Fağat seni bu libasda bu şekilde göreceğ-ah!. Bu zavallı kadın mı?... Yoksa imdiye kadar hağkıñı, huğukunı öz 'a'ilesinde, öz vatanında, öz hayat-ı ictima'iyesinde bulamayan bir köle mi?... diye senden nefret ediyorlar.

İşte beşer evladı olub da bir def'ada olsa tarihiñ şanlı şahifelerinde adı hürmetle sayılmayan: İtamlarca sürüklenen, da'ima öz 'avamlığı sayesinde zulmetde yaşayan zavallı insan... Ƙadın mıdır...

Azeri Ƙızı

1924-N4-Sayfa 1.

Aprél 1924
Birleşiniz!

İkinci İl

Bütün Dünya İşçileri

ŞARŞ KADINI

Maħalli idare: Kõmmunist küçesinde A.K.F. merkezi kõmitesi binasında kabul sa'atleri: Cum'a ve bayram günlerinden başka her gün seħer sa'at 1-10'a kadar.

Kabul edilmeyen yazılar kaytarılmaz.

Maqaleler mürekkeb ile kağazın bir yüzinde yazılmalıdır.

Azerbaycan Kõmmunist Fırkası'nın merkezi kadınlar şu'besi naşir-i efkarıdır.

Şayı 4 (4) Edebi, ictimai ve siyasi muşavver aylık mecmu'adır. Şayı 4 (4)

İKİ BAYRAM.

April ayının 28'inde Azerbaycan zahmetkeşleri iki büyük bayramı duturlar. Biri Kõmmunist (Bolşevik) fırkasının 25 illiğini; öbüride Azerbaycan Şuralar Cumhuriyeti'nin 4 il yaşamasını.

Bu iki bayramlar birbirinden asılıdır. Eğer birincisi olmasa idi ikincisini bayram edebilmezdik. Oña göre de birinci bayram bizden ötri eñ büyük bayram hesab olunur.

25 il bundan aqdem demiryol deposunda cevan Sosyal Demokratya Yenukidze Kõmmunist fırkasının tohumunu sağıqda olabilsün ki o hiç güman edebilmeyordu ki bu tohumdan tüz bir zamanda bar⁹⁶⁶ 'amele gelsün. Çar jandarmaları.

Kazaqları ve istibdadı o kadar güçlü idi ki tüz bir zamanda büyük muvaffakiyetlere na'il olmağa ümid vermeyordu.

Ama yoldaş Yenukidze birce şişe ümid bağlayabilirdi. O tohum salınan zemine, topırağa: çünkü haqikatde de o tohum, düşdiğı yerde zayı gitmeyecekti. O zemin ise Bakü fe'leleri idi.

⁹⁶⁶ "Meyve, mahsul" (Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti I. Cild, 2006: 219).

Bakü fe‘lesi her bir milletin zahmetkeşlerinden ‘ibaret oldığına göre beyne’l-milellik benövresi⁹⁶⁷ üstünde möhkemleşen fe‘le ancak ve yine de ancak gelecek zahmet ‘alemini tikmeğe ümid vèrebilirdi.

25 il bundan aqdem Bakü fe‘leleriniñ içerisinde ekilen tohum bugün-25 ilden sonra öyle kol budag atub ve o kadar da canlanmış ki onun her budaginiñ ucunu biz bu vakte gibi cehaletin içerisinde inleyen, esirlikde yaşayan Azerbaycan fuqara-yı kendlinin qaranlık dahmalarında⁹⁶⁸ görürüz.

Bu budaglara sarışub kendi necatını arayan neinki bir kendli erleri olmuştur. Bunuñla bile onlardan daha da möhkem yapışan Türk kadınıdır.

Bir fikir verek ki 25 il bundan aqdem Türk kadını ne idi ve imdi nedir?

Molla Ahund’a Seyid, efendilerin bazarlarının en ucuzca satışa koyulmuş malı hesab olan 9-10-11 yaşında Türk kızları 50-60-70 yaşında kerbelayı, hacı meşhedilerin arvadları hesab olunurdılar.

Medeniyet qapısı ‘umuma kadınlar yüzine baqlu, tabi‘atin güzelliği kadının yüzine hiç vakit gülmez idi. Cehalet ‘aleminde garq olub batan kadın idi.

İttifaqa kadın baş kaldırırdıysa o sa‘at onu cehennem azabı ile mi, cehennemde bulunan izdihaların qorkusuyla mı onun aqlını yumub gözlerini qaparlardı.

İgirmi beş ağır dehşetli seneler geçiren Bakü fe‘lesi yüzlerce qurbanlar vèrdikden sonra bugün ahiri kendi maqşadlarına yetişebilmişler.

Kend maqlabına yetdikde de ezilmiş esaretde olan Türk kadınında o hılas edebilmiştir.

Türk kadını qommunist (Bolşevik) fırqasının Bakü teşkilatının sayesinde insanlar cergesine çıkabilmiştir.

---

⁹⁶⁷ “Temel, esas.”

⁹⁶⁸ “Taş ve çamurdan yapılmış küçük, alçak, ilkel bir ev” (Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti I. Cild, 2006: 517).

O Azərbaycan fe‘le kendli şura cumhuriyətiniñ quruluşunda ciddi bir şuretde iştirak edəbiliyor.

4 illik şuralar Azərbaycanınıñ devrinde Türk qadını yüzlerine möhkem bağlanmış ma‘arif ve medeniyyətiñ örtüli qapısını açabilmişdir.

Türk qadını da insandır. Onuñ da insan gibi yaşamağa haqqı...

اوشاڭى دوڭمىك اولارمى؟

ئانا ئاتلاردا چوچوقنى ئاتىل دوڭمىكەم؛ دوڭمىكەم اوشاڭى دەلى دىوانه اولارا دوڭمىكەم اوشاڭى ايە بايىزماق مەمكەن دەگىل... سولەملىرىنى ايشىمىشكە، او ئاتلارنى و ئاتلارنىڭكە، ھىچ پىروقت دىك ايدىدە تىزىپ مەسلىرىنى دوشۇنىپتۇر. و اسلا بو مەسلىدىن بى شىر دەل - كىلىپىرىنى ئومام ئاتلارنىڭ كۆزىڭ بىر تىزىپە ئاتل اولدىن بوپىڭكە، او چوچوقلار ئادا ھەن يەنە كىلىپىرى و كوردىكىلىرىنى تىزىپ اىلە تىزىپە بىر مەككە ئومام ايدىدۇرلار؛ كىلىپىرى كوردىكىلىكى و كەلىپىرى تىزىپە اسولۇدە اوشاڭلار ئادا ھەن تىزىپىنى بىر مەلىرىنى واجب بىلۇرلار. اوشاڭلارنى دوڭمىكەم و اىچىدىن ئاتلاردا سوردە لىدەر كە اولاردا كۆزلىرىنى اوشاڭلاردا اىكەن آت - ئاتلارنى دوڭمىكەم و تىزىپە ايدىدۇرلارنى ئاتىل كىلىپىرىنى ئاتىل ھىن ايدىدۇرلارنى؛ خەلىپىرىنى كوردىدۇرلارنى كە اووقۇتە ئاتلارنى اوشاڭلارنى دوڭمىكەم كەلىپىرىنى ھەلەر بايقى، ئومىز و تەمبەلە آت - ئاتلارنىڭ دىشەنلى حساب ايدىدۇرلارنى. چوچوقنى دوڭمىكەم قورمىزىنى دوڭمىكەم دىمىگىرە چوچوقنى تىزىپىنى بىر مەلىرىنى مەسلى اولماقە بىر مەلىرى - اوڭ ئاتلە ھەلەدە مەسلىنى - ئاتلە اىچون بىر مەلىرى بىر مەلىرىدە. نەسرت داتىقى، نە قىشقرىق، نە تىزىپە نەسرت مەسلىنى دوڭمىكەم قىشقرىق اولماق چوچوقلار ئاتىل ھىن مەسلىنى اولارنى آرتقى دىجەدە چايقى قىشقرىقلا يىدان ئۆزىنى مەسلىنى كۆزلىپە بىلۇر.

ئاتلار كەلىپىرى مەسلىنى ئاتلارنى ايە دوڭمىكەم چوچوقنى ئاتىل دوڭمىكەم؛ دوڭمىكەم اوشاڭى دەلى دىوانه اولارا دوڭمىكەم اوشاڭى ايە بايىزماق مەمكەن دەگىل... سولەملىرىنى ايشىمىشكە، او ئاتلارنى و ئاتلارنىڭكە، ھىچ پىروقت دىك ايدىدە تىزىپ مەسلىرىنى دوشۇنىپتۇر. و اسلا بو مەسلىدىن بى شىر دەل - كىلىپىرىنى ئومام ئاتلارنىڭ كۆزىڭ بىر تىزىپە ئاتل اولدىن بوپىڭكە، او چوچوقلار ئادا ھەن يەنە كىلىپىرى و كوردىكىلىرىنى تىزىپ اىلە تىزىپە بىر مەككە ئومام ايدىدۇرلار؛ كىلىپىرى كوردىكىلىكى و كەلىپىرى تىزىپە اسولۇدە اوشاڭلار ئادا ھەن تىزىپىنى بىر مەلىرىنى واجب بىلۇرلار. اوشاڭلارنى دوڭمىكەم و اىچىدىن ئاتلاردا سوردە لىدەر كە اولاردا كۆزلىرىنى اوشاڭلاردا اىكەن آت - ئاتلارنى دوڭمىكەم و تىزىپە ايدىدۇرلارنى ئاتىل كىلىپىرىنى ئاتىل ھىن ايدىدۇرلارنى؛ خەلىپىرىنى كوردىدۇرلارنى كە اووقۇتە ئاتلارنى اوشاڭلارنى دوڭمىكەم كەلىپىرىنى ھەلەر بايقى، ئومىز و تەمبەلە آت - ئاتلارنىڭ دىشەنلى حساب ايدىدۇرلارنى. چوچوقنى دوڭمىكەم قورمىزىنى دوڭمىكەم دىمىگىرە چوچوقنى تىزىپىنى بىر مەلىرىنى مەسلى اولماقە بىر مەلىرى - اوڭ ئاتلە ھەلەدە مەسلىنى - ئاتلە اىچون بىر مەلىرى بىر مەلىرىدە. نەسرت داتىقى، نە قىشقرىق، نە تىزىپە نەسرت مەسلىنى دوڭمىكەم قىشقرىق اولماق چوچوقلار ئاتىل ھىن مەسلىنى اولارنى آرتقى دىجەدە چايقى قىشقرىقلا يىدان ئۆزىنى مەسلىنى كۆزلىپە بىلۇر.

Şekil 6 1925-N4-Sayfa 30.

Analık ve Çocuk Terbiyesi

Uşığı Döğmek Olarmı?

Da'ima analarıñ: “Çocuğı nasıl döğmeyüm; döğmesem uşak deli divane olar; döğmesem uşak bacarmak mümkün değıl!..” -söylemlerini eşitmişik.

O atalarımız ve analarımız ki, hiç bir vakıt derk édüb de terbiye mes'elelerini düşünmeyübler ve aşla bu mes'eleden bi-ğayırdırlar - kendilerini 'avam analarından güzel bir terbiyeye na'il olmuş ve bunuñla da öz çocuklarına da heman bildikleri ve gördüklerini tedric ile terbiye vermekte devam ediyorlar: kendileri gördüğü ve aldıkları terbiye uşulünde uşaklarına da heman terbiyeyi vermelerini vacib biliyorlar.

Uşaklarını döğen ve inciden analardan sürelidir⁹⁶⁹ ki onların özlerini uşaklıkda iken ata-anaları döğdikde ve tenbiye eyledikde nasıl geçiniyorlardı ve kendilerini nasıl his ediyorlardı?

Hatıralarına getiriyorlar mı ki o vakıt, anaları onları döğende kendilerini ne kadar yazık, kuvvesiz ve tamamıyla analarınıñ düşmanı hesab ediyorlardı.

Çocuğı döğmek-kuvvesizi döğmek demektir.

Çocuğun terbiyesi büyük bir ictima'i mes'ele olmakla beraber-onun 'a' ile hududunda muhafazası-'a' ile için büyük ve muğaddes bir vazifedir. Ne sert danışık, ne kışkırmak, ne tenbiye ne de huşušen uşığı döğmek kat'iyen olmaz. Çocuklar gayet hisşiyatlı olarak artık derecede çabuğ kızışırılar pedagoji 'ilmi bu mes'eleyi güzelce biliyor.

---

⁹⁶⁹ Kelimenin okunuşundan emin olunamamıştır.

Analar kendi çıkırmaıkları ile döğüşleriyle çocuğa huşušen onuñ ‘aşabi sistemine büyük bir darbe vuruyorlar; ve gelecekte heman çocuğuñ cür be cür ‘aşabi hastalıklara mübtela olmalarına sebep oluyorlar. Çocuğuñ büyümesini ve sağlam bir vücuda malik olmasını isteyen ‘a’ile-çocuk için eñ evvel rahatlığı te’min etmelidir. Ya çocuğuñ muhiți sakin ve rahat olmalıdır.

Ata ananıñ zahmet ile istirahatlerini ve öz aralarında münasebetlerini öyle bir nizama salmalıdır ki, hayatlarınıñ gidişinde heman mes’elelerden tolayı na-rahatlık ‘amele gelmesün. ‘-Ā’ilede her bir gavğa, her bir ma’reke, eñ evvel çocuklarda kendi tes’iratını bırakacaktır. İl arasında “evde gavğa ananıñ sevadını harab eder!” diyor. Bu sözler büsbütün düzdür.

Doğrudan da hırşlı zaman, ana uşakına süd vèrmesi, oña tıbbiñ gösterdiğine göre, zarar vèrebiliyor ve oña ananıñ hırşlı zamanında uşaga döş vèrmeğini kadağan etmişdir. Bu huşuşda bir mişal getürelim:

Gicedir: Çocuk paltarını bulamamışdır. Rahatsızdır, ağlıyor, anasını yatmağa koymıyor. Atası ise acıklanmış, yukudan uyanarken uşagını döğür ve uşakda daha ziyade bağırmağa başlıyor. Tıp ise diyor ki: her bir ‘aşabi initerji (hırş, kışkırmağ gibi) insanlardan biri birine intişar ediyor. Birisiniñ ağır ve fena aḥval-i ruhiyyesi öbürisine sirayet ediyor, diğèr taraftan güzel aḥval-i ruhiyyesi de...

آزاد اسيرلر.

«آخىر» دىن بىر پارچا

- ع - *

سختىم بىر سالىن... آخىك شىقرىكە گولدىر!
باغباىر، زمزمىلەر، شىقىلەر، دىبىلەر،
سانىكە ئىمانلا دونامىش ھەر بىر،
ئىشەنمىز كۆرەنچىكەر و ستولاردا دوتەر
بىر يىقىن رىكك اىلە نورا
چانغلاپانلار كۆرەلەردىن داشارالى،
سوزولەن كۆزەلەرى اوشازار و اوبىز كەن... شىقراق،
ئىنچە بىر شىر اوفونور.

دە كىتىپ مەجلىسك اولكى بەدايىع رىكى،
موسىقى اىنچەلەردەك باشلادى رەس آھىكى،
ھەر گول كەبە بىر نەش بولاراق،
قوبولوب رەسە، ھىمان ذوقاىلە سىرمت اولاراق،
بو كۆلۈب قوبۇرلاراق،
سارى تىن كۆزەلەرى باغىن بىر ھال
چالغىلار اىنچەلەردەك سوندى اىشقىلار، درھال
دوغدى بىر باشقا شىق،
ساجىلىپ نوسرال اقسەن پارلاق
بىر يىقىن يىلدىزا نىكزەد پارلاق،
اوجىدەلەر كىزىلى قومان بوسلەر ئوستوندى بىر آز
اولاراق مەھرىم راز،
- سوگرا بىر غاز كىلىپ ھەر دىوار،
غرى اىدىب دوردى بىر ئەشىز گلزار،
ساجىلەر اوارلەر املارلە چىچەك رىككوشيا،
بو دە كىل، بىر زوبان...

او كۆزەل منظر، بىردەن سولدى،
موسىقى سوسدى، قەدەر دولدى،
اولدى ائت وىجىت دەساز
سەويرەك شىو و ناز،
چو كەدى بىر اىنچە قارلىق - پانكىز
پارلايىپ سەھدە شىن بىر يىلدىز،
طافى ، جالب سسى چلب اىندى مرائى ،
چىرىتىپ سىزلا پاراق:

* ع - موش اىلە

- ھ - *

ئەش سىز بىر بىو اىلىك بىشيل قوبوندا
توبەردى روحى باغىن قىلەر،
آلداندى، آھ مەوت بىي آلداندى
پالدىزلى سەوگىلەر، خانىن ھورلەر.
-
وھشى كىلەر قارىشىدا دىز چو كەردى،
قوسرولار بەشىشە بويون بۆكەردى،
ھەر گول اىچىدە بىر شىق سۆكەردى،
اوشازاردى كوگولمى سودالى سەلەر.

گولوسەر كەن بانا چوبان يىلدىزى،
سايىردىم كەيمى كوكەلەرگ قىزى،
غەرىسە دەپەلەر كەن اىنچە بىر سىزى
قىردى غابىيى آلبىن قىلەر.

- ع -

قايىب بىردە ھەمن جوتەدى پىرىش، آقىش...
رەسە دەوت ايدەردەك چالغى سسى،
يىگىدەن پارلادى ھەر چەرەدە سودالى باقىش،
يىگىدەن دوغدى سارلىماق ھوسى.

يىگىدەن دولدى قىسەلەر، ھەركىس
آزايىق آلدى نغىر،
سەھدەن پارلادى خوش بىر مەھاب،
وپردى ھەر قلە جواب.

چالغى ھىكلەر، او ھەر سوسدن اوزاق، ساقە ھەريان
كىل بەتلەر و بىرور روسە قەدا،
موسىقى مەھدىك تاگرىسى دىلر قىزدا
دوشونور اورتەدا سىران - سىران،
بو نە سەنت، نە ظرافت، نە مالاخت دىر كەن،
پىردەلەر ئەندى ھەمن،
چىقدى ھەركىس، آزاچىق سىترىس اىسان قالدى،
مەجلىس آرتىق يىگى بىر رىك آلدى.

* ھ - ھىجە رەنە

Şekil 7 1926-N12-Sayfa 18.

1926-N12-Sayfa 18.

Azad Esirler.

“Azer”den Bir Parça

- ‘ - *)

Muhteşem bir salon... Ahenk şerharetle güler:

Badeler, zemzemler, şa‘şa‘lar, debdebeler.

Şanki elmasla donatılmış her yer.

İşte billur kürecikler ve sütunlarda döner

Bir yığın renk ile nur:

Çağlayanlar kürelerden daşarak,

Süzölen gözleri okşar ve öperken... şakrak

İnce bir şi‘ir okunur.

Değişib meclisiñ evvelki beda‘i rengi,

Musıki inleyerek başladı raks ahengi.

Her gönöl kendine bir eş bularak,

Koyulub rakşa, heman zevk ile sermest olarak,

Bükölüb kırılarak,

Sarı şen gözleri baygın bir hal

Çalgılar incelerek söndi ışıklar, derhal

Doğdı bir başka şafağ.

Saçılıb kumral ufukdan parlak

Bir yığın yıldıza beñzer yaprak,

Uçdılar gizli konan buseler üstünde bir az

Olarak mahrum raz.

Soñra bir ğaz kesilib her divar,

‘Arz edib durdı bir eşsiz gülizar.

Saçdı fevvareler etrafa çiçek, renk-ü ziya,

Bu değil bir rüya...

O güzel manzara birden soldı.

Musıķı susdı, kadehler doldı.

Oldı ülfet ve muhabbet demsaz

Serperek işve ve naz.

Çökdi bir ince karanlık.. Yalnız

Parlayıb sahnede şen bir yıldız.

Ŧatlı, cazib sesi celb etdi merak,

Çırpınıb sızlayarak:

*) ξ= ‘Arz ile

-H- *)

Eşsiz bir yuvanıñ yeşil koynunda

Öperdi ruhumı baygın nefesler.

Aldatdı, ah evet beni aldatdı

Yaldızlı sevgiler, hayin hevesler,

Vahşi güller karşımda diz çökerdi,

umrular peşimce boyun bkerdi,
Her gn iimde bir şafa skerdi,
Oşardı gnlmi sevdalı sesler,

Glmserken bana oban yıldızı,
Sanırdım kendimi gkleriñ kıızı,
'mrimde duymazken ince bir sızı
Kırdı kanadımı altın kafesler.

- ' -

Kapanıb perde, hemen coşdı prestiş, alkış...
Rasa da'vet derek algı sesi,
Yeñiden parladı her ehrede sevdalı bakış,
Yeñiden doğdı sarılma hevesi.

Yeñiden doldı kadeşler, herkes
Azacı aldı nefes;
Saĥneden parladı ĥoř bir mehtab,
Verdi her albe cevab.

Canlı heykeller, o her ssden uzak, saf, 'uryan
Gl bedenler veriyor ruĥa ĥıda
Musıķı ma'bediniñ tañrısı dilber kıız da
Dşnr ortada ĥayran-ĥayran.

Bu ne san'at, ne zerafet, ne melaḥat dërken,

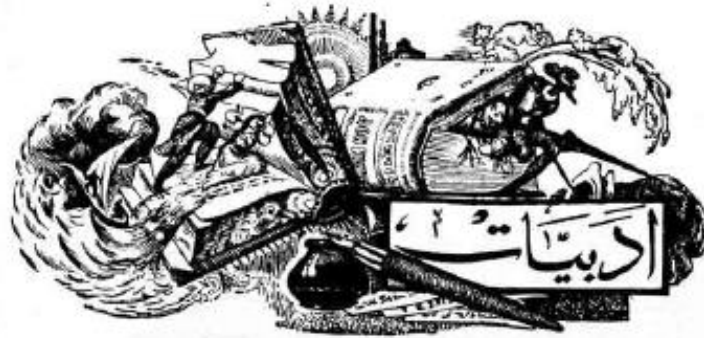
Perdeler endi hemen.

Çıkdı herkes, azacıq möḥteris insan qaldı.

Meclis artıq yeñi bir renk aldı.

*) H= Hece vezniyle

يارنى: مى حىيى

ياتمىش كىندىڭ قىش گىجەلرىندە .

شەئلى چوغون پىئىلادىيى ايجون ناخىر چولەن چوق
نيز قابىدى. تىلى اشكىرى تولىدە سالدەندەن سوڭراڭ
بىزىڭ براقوب كىيىڭكى اويى پىئىدەردى: قابوسىنى قىل
لادى. اوز اويىدە كى بىر سوپاسىنى قالاوب ساج آندى;
بايا بىشەمگە باشلادى. بوڭ پارىنى قومىتو اوتاندا
پىئىيان كىدە سىلەنە وىرەجىگە. بو مەلم سوپى اولدىيى
ايجون چورە كىيى هرزىمان رضوانڭ غەللىسى پىشروب
حاشىلاردى.

تىلى اوجانڭ قاينىدىن قالدىڭدا آنتىڭ قاراڭقى
چو كىيىدى قارىشودا كى قومىتوڭ كىيىڭ پىئىرەسىدە
چىقان غىنىب بىر ايشىق قاراڭقى بىر بىزچىسى پىئىدىندەن
بورادا اوجوشان قار پارچالاردى نظره چارىردى. تىلى
تولىدە اوب اشكىرى ساغىدى. فىكرىدە اوز سوزىدە مەشغول
ابدى. او بوسودى پىشروب مەلمە وىرەجىگە. هرزىمان
مەلىڭ سالىنە آيىلاردى. ذوالقىنى بو كىدە. غىرب وآدام
سىز قىشڭ اوزون كىيىلەرنى اوزى كىيى پالىڭىزچە
كىيىرىدى.

تىلى تولىدە غەللىدە قابوسىنى پىئىلادى... قار اوز قاندىيە
پايرىدى. جىلدا تويونا قاندار قالقىشىدە، سوئىرىدى.
قىشنى اشكى قانچى جادراسىنى باشىنا اوردى. مەلىڭ قابوسىنى
دوڭدى. مەلم قابوسىنى آچىدە. ئوزىنى پان طرفە دولتارلىق
بىر سوز دىيەندە. آغزىدە بايىلار بولغان سوئىرىدى. تىلى
اوت اوزاندى. مەلم اوب دىشكىرايدىرە دىدى. تىلى دىشكىرە
كىلىمىڭ مەنەسىنى پىلەردى بو كىلەن هىچ ايشىتمە.

بارمىڭ ايجىدە بوتون كىدە آروالاردى خىرەدوندىلار
كىڭلەرنىڭ آندى قىشلاڭدا وقت ايشىندە. بو خىرى
(تى) كىدە گىلەرنىڭ قارداشنى مەشغول بىر آتلى كۆنە
مەلە پىئىرىدى. رضوانڭ اويىدە بىر آغلاشا باشلادى.
رضوان گىلەرنى ئىشەردى (اوتوروب باشلا قور
ماق وقتىدە كىلدى). نيز يولا چىشماق لازىم ايدى. قىشلاڭدا
اوتوروب كۆنەلەردى. شىمان، اوبۇڭ قابوسىدا دا پىئىرە،
آغلاشماي كەن آروالدا ايشىدەردە چىك بىرسە دىيوردى;
- بىن آرابىنى قوشورام... سىز. اوتورولاردى حاشىلار...
هوا پىئىرە، سوڭرا بولسا بىز دوتورولار، كىيىڭدە دوتورولار...
كۆڭك بوزىنى قارمىسىنا مەشغول بىر دوتورولون
بوروش، شەئلى بىر روزى كىرلا قار پانەيىدىن بىر آغلا.
مىشە. رضوان بولە قارلى دوتورولونى هوندا بىر چوت اوكوز
ئە يولا چىشماق چىش ايشەدىڭىدەن قومىتوڭدە اوكوز
لەرنى كىلدى. دوتور اوكوز قوشولۇ آرابا دولتارلىق
قاندىدا حاشىلاردى. گىلەرنى آغلاڭ كۆنە آرابا اوتوروب
اوتورولاردى بايا آلمى. تىلى، كۆزلىرى باشلى حاشىلار
آرابانڭ بايىدا باشىنا اورتىڭكى اشكى قانچى چادراسىنى
دەپتە دولتارلىق اوتورولاردى بورغان اىنە سەيىر، رضوانڭ
كۆز كىيى كىرىڭ چىكىنە سالىردى. آرابا بولادوشە
كىن رضوان تىلى بايىرىدى;
- قابوسىنى مەلم باغلا... جىلالاردى مەشغول!

Şekil 8 1927-N5-Sayfa 13.

Edebiyat

Yazanı: S. Hüseyn

Yatmış Kendiñ Kış Gécelerinde.

I

Yarım sa‘atini içinde bütün kend arvatları haber dutdılar ki Gülperi’niñ anası kışlaqda vefat etmişdir. Bu haberi (Ş) kendine Gülperiniñ kardaşı huşuşi bir atlı göndermekle bildirmişdi. Rızvan’ın evinde bir ağlaşma başladı.

Rızvan Gülperiñi telesdirirdi⁹⁷⁰ (oturub yaşana kurmaq vakti değildi). Téz yola çıkmak lazım idi. Kışlaqda onları gözleyirdiler. Şa‘ban, eviñ kapusunda dayanaraq, ağlaşmaya gelen arvatlara eşittirecek bir sesle deyordi:

-Ben arabanı koşuram... Sen de uşakları hazırla... Hava yağır.. Şoñra yol-iz dutular. Géceye düşerik!..

Gögün yüzini qar havasına mahşuş bir dutkunluk bürümüş, şiddetli bir rüzgarla qar yağdığından yer ağarmışdı. Rızvan böyle qarlı ve çovğunlu⁹⁷¹ havada bir cüt öküzle yola çıkmğa cür‘et etmediğinden komşusınıñ da öküzlerini aldı. Dört öküz koşulu araba doqqazın⁹⁷² kabağında hazır idi. Gülperi ağlar gözle arabaya oturub uşaklarını yanına aldı. Telli, gözleri yaşlı halda, arabaniñ yanında başına örtlediği iki katlı çadrasını dişiyle dutaraq, uşakları yorğan ile serpir, Rızvanıñ kürkini Gülperiniñ çekinine salırdı. Araba yola düşerken Rızvan Telli’ye tapşırdı:

-Kapı-bacanı möhkem bağla... Hayvanlardan muğayat ol!

Şiddetli çovğun başladığı için Tahir çuldan çok téz kayıtdı. Telli inekleri tövleye⁹⁷³ saldıqdan şoñra Gülperi’niñ biraqub gitdiği evi yığışdırdı: Kapusını kuflladı⁹⁷⁴, öz evindeki bir sobasını qalayub sac asdı; yayma pişirmeğe başladı, bunuñ yarısını komşu

⁹⁷⁰ “Bir işi hızlı bir şekilde yapmayı istemek veya talep etmek” (Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti IV. Cild, 2006: 304).

⁹⁷¹ “Rüzgarlı, kar ve yağışlı” (Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti I. Cild, 2006: 495).

⁹⁷² “Köy yerlerinde evin, bağın vs.nin çitlerinde birbirine geçirilen, ağaçlardan ibaret olan sade kapı” (Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti I. Cild, 2006: 660).

⁹⁷³ “At, inek vs. ev hayvanlarının tutulduğu yer” (Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti IV. Cild, 2006: 369).

⁹⁷⁴ “Kilit, sürgü” (Parlatır, 2017: 930).

otağda yaşayan kend mu'allimine verecekti. Bu mu'allim subay olduğu için çöreğini her zaman Rızvaniñ 'ā'ilesi pişirüb hazırlardı.

Telli ocağıñ kabağından kalkdıkdakı akşamıñ karanlığı çökmişdi. Karşudaki komşunuñ kiçik penceresinde çıkan hafif bir ışık karanlığıñ bir parçasını yırtdığından burada uçuşan qar parçaları nazara çarpırdı. Telli, tövleye inüb inekleri sağdı. Fikrinde öz-özüyle meşgul idi. O, bu südi pişirüb mu'allime verecekti. Her zaman mu'allimiñ haline acıyordu. Zavallını bu kendde ğarib ve adamsız kışıñ uzun gecelerini özi gibi yalnızca geçirirdi.

Telli tövleninde kapusını bağladı... Kar öz ka'idesiyle yağırdı. Hayaıda topuğa kadar kalkmışdı. Süti pişirdi gıygacı⁹⁷⁵ iki katlı çadrasını başına örttdi. Mu'allimiñ kapusını döğdi. Mu'allim kapunı açdıkdakı özini yan tarafa dutarak bir söz demeden ağızında yaymalar bulunan süt kasesini ona uzatdı. Mu'allim alub "teşekkür edirem" dedi. Telli "teşekkür" kelimesiniñ ma'nasını birmirdi. Bu kelimeni hiç işitme-....

---

⁹⁷⁵ "Boyutuna göre kesilmiş ya da boyutuna göre katlanmış parça vs; üçgen başörtü" (Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti III. Cild, 2006: 153-154).

s. 13 (38) sərk kədrin səhifə 15

Analıq və çöcüklik muhafəzəsi

ÇÖCÜK VƏRƏMİ

Vərəm hər jərə jəqılma vək xəstəliyidə. By xəstəliyə əhaləmə həmçə dytylyr. Çöcük byndan əlur və bir çöcük də isləmə kavəvəni ilir. Byəyətə bərabər by çün xəstəliyə jaxət, əjranıbdır. mubərəzə jəfəti, məşjandır. Əjdər otybdyr qı, məniqət mədəri, əhali, bilyə otykca, bilyəmə səğməliyi, səkləməyə əjd məlymətlən, var isə və jəqılma sarajiti müvəkk otyrə (məni, zəhmət, jəməq və diqərlər) by məniqətdə bir o kədə vərəm əz otyr. Byəz qəra, bilyə çöcükərləmə by xəstəliyə ilə tənə əməq isəriq. By xəstəliyə ilə tənə olmə bilyəmə tərç analarına lazımdır; çünçə byələr çək vək sələri bilmədiqləri hələ, çək səvdiqləri bəklərin, əldərlər. Dər mənzillərdə jəməmə yəmə, əməndən koryjylər, səkləməyə kəçə, əjranən kədrimən verilər və vərəmlərlə əpizətiləndə və bəlgəməndən qəzələmlər. Nəticədə yəkk vərəmə dytylyr və çək vək də tələ otyr. Əpizəç məniqə səğməliyi, uçun hər əni vərəm xəstəliyində isəğmə jəmə, jəməmə, bilməlidir.

Tibbdə, xəç ilərdə vərəm xəstəliyində otylyq çibi həç bir bəklə əməndə dəjələliyə otylydyr. Əvəllər vərəm bəjəç ədəməni, xəstəliyə bilirdilər. İmri isə vərəmə ən çək çöcük xəstəliyə deməç ular. Çünçə ə-İ bilyəməndə olarılardan hər bir 10 nəfərə 7-8 hətər vərəmi düşür. Bilyə vərəmi dəjiriz, əmma vərəm ilə xəstəliyəni dəmərliz. By iql çinə ərəsində bəjəç fərk vərür. Bilyə ədəmə vərəm bəktərlərlə, ələ bilyə, əmma xəstəliyəmədə bilyə. Məjillərin jəməmə, və bəklə isə tədiklər qəstər qı, yəkkər həjətlərən ilə dəvəndə (ilə əjlərdə) vərəmə dytylyr. Fəkkət vərəm ilə xəstəliyəməç uçun iql bərt lazımdır. Bilyəncil vəcədə bilyəndə bilyə çöcük vərəm bəktərlərlə, ədəli otyr və vəcədə bynlar ilə mubərəzə ədəbilir. Həjvanlarda ədikli jəməmə qəstərdi qı bir həjvan çöcük vərəm bəktərlərlə jəməmə həjvan o saat xəstəliyə, əz jəməmə hən qəç, həmədə jəməmə xəstəliyə. Ləç əz jəməmə jə həç xəstəliyəni, xəstəliyəmədə, çək qəç və çək jəməmə bilyə sərədə xəstəliyəni, ə-ç xəç vəcədə əz məkəvəmə kuvəmədir. Filtri (dəjəməndə olan) zəjilliyi bəklə xəstəliyə bilyəməç, jəməmə xəstəliyəni müvəkk olməmə, (məy bilyə məniq, çək əmə, qı, ədik, yəmə jəmə, bəkləmə) vəcədə vərəmə kəç, zəjilləndir.

Bilyəncilə by iql sarajiti ədəndə çöcük vərəm ilə xəstəliyəni. Bilyə xəstəliyəni ədik əməmə byrəmə, də xəstəliyə səkləmə lazımdır qı, xəstəliyə məstəli bilyəliyə otyr;

Jəməmə ədiklə otylyədə bilyə otyr: çöcük zəjilliyi, kəmə, lək, tər jəməmə, bilyə əğmə, hətərən bilyə əz jəməmə, olmə, jəməmə qəyətəmə, pily. By hətər isəmədə də otyr. Əmma çək vək bynlar həmçə, jəməmə vərəm xəstəliyəni məməndir. By xəstəliyəni jəməmə ədik çək vək xəstəliyəni əvələndə bilyə bilyə, və çöcük vərəmə bilyəliyəni vərəməni (yəz əzəmə) ədəjir. Vərəməni bilyə bilyə ədəni də vərəmə by də çöcük vərəmə jəməmə ədəməndir. Əjər çöcük xəstəliyəni tələ, çöcük kəməmə ilə dytylyr isə, o vək xəstəliyəni rəhət qəçir. By tələ otylyədə bilyə bilyəndir. Yəz sərəmə bilyəni otyr xəstəliyəni vərəməni əzə bilyəndəməndən bilyə, kə bilyə əzə jəməmə.

Dəməç çöcük bilyəməni ilə qəməndə vərəmə dytylyr. Vərəməni tələ ədəmə, əvəli isə məməmə bilyəndir. By əvəli iql çün əvəli vərəmə otyr. Çöcük bilyəni çək əz, əmə kəməndə xəstəliyəni, çöcük isəməndən otylyədə sərəmə və əz çək də əməməndən xəstəliyəni. Əmə kəməndə vərəmə dytylyr çək zəjilliyi dytylyr. Bilyəndə vərəm xəstəliyəni əjər bilyəndə otyr Əjər əmə kəməndə, vərəm çək kəməmə olməmə, o vək yəkk dəmə dəjəməndə xəstəliyəni məməmə ədə və dəjəliyəndə qəməndə səğmə dəjiriz. Əmma bilyə bilyəndə vərəməni qəç vərür. Pily sarajiti dilyən çibi (ədik, xəstəliyəməç, pily məniqə və jəmə) xəstəliyəni bilyə vərür.

Çöcük bilyəni çöcük vərəmə dəjəliyəndə sərəmə dytylyr. Bilyə xəstəliyəni həmçə jəməməndə vərəməni ləməndə ədəmə. Hər bilyə vərəməni ədəmə, ədəməndə tədiklə əməç, o vək vərəmə çöcük bilyəndə dytylydəmə və jəməməndə vərəməni bilyə ədəmə, jəməməndə qəvət. Vərəməni ədəmə jəməməndə otyr və jəməməndə məniqəndə bilyəndə əvəli vərəməni jəməməndə və jəməməndə bilyəndə bilyəndir. Əməməndə çöcük vərəmə dytylydəmə - dəməç jəməməndə vərəmə məməndə vərür.

Vərəməni jəməmə jəməmə bilyəməndə by xəstəliyəni məməmə ədə bilyəni və çöcük bilyəməndə xəstəliyəni səkləmə. Bilyəni uçun lazımdır qı;

1) vərəməni dəjəməndə 2) vərəməni çöcük bilyəndə qəməndə dəjiriz, bynlar, əməməni (əmə-xəstəliyəndəməndə), çöcük bilyəni bilyəndə jəməməndə qəməndə, bilyəndəni hər jərə qəməndə təməməndə, çöcük bilyəni bilyəndə jəməməndə və məməməndə otylyədə bilyəndə jəməməndə,

Doktor: Əjər.

Şekil 9 1926-N12-Sayfa 15.

İzmir: Dağlıq Ədəb Mərkəzi

Qəçəri diriliqindən.

İkindi çağı, qunun kuzgünü idi...
 „Ərəb cəbarli“ kəzalığında cənaət ara-
 sında «sabah tezdən cənaət dağı qəçə-
 cəql» səsi dağılmış idi.
 Qəlinlər, ərvadılar hərə öz tədarüqündə-
 dyrlar...

Qimi səc ustunda jəxa plairir; qimisi
 tavada qəç halvəsi, çalır. qimisi qifətin
 jamak-jurğunu, kytarır... Bir səslə „Ərəb
 Cəbarli“ kəzalığında tam mə'nəsində „qəç
 kəlkə“ ja hazırlayırlar.

Cəhri-cəhyillərdə diqlənub obələrdən
 yzak dənən dəvələrin başını, bir jərə itg-
 mak üçün Səqədli, Bytaga, Jilanlıja, Cey-
 ran qəçməyə, Alatavaja, Bıldırcın taposinə
 jəqururlar...

Ag səkkəl və abılarda mal-kəranın
 çul-çələklərini, düzəldub ip qandırır,
 orqan çalır, səhmanlayırlar.

Al janıqlı, pista ağulı, kuzluc kəali,
 ceyran həkəli, top bəldüli, kuzlar dəstə
 dəstə olyb, ərqəvyn qəzələr, Ələrinde, köl-
 tyklərində dəvə jymyndan hazırlanmış qə-
 talanına, dytyb nərərə, qallaha, pəsərəqlə-
 rə və alaçık pərdələrində mürəcikli, kəzələr
 tokyjənk qəfiləri qəfəndə də qərəmi hava-
 sında by sərkilərdən okyjrılar:

Dəğətəndə dəğəm bən,
 Arəndə dystəgəm bən,
 Qədin dəjn dəstəymə,
 Ətməmələm səgəm bən!

By məkəddəmədən sonra surətəndə nə-
 xəljdən kuzlan kərə qərə, bəz kuzlak
 tünd qərə bərəsində səzər kəsyb ağz-
 zə verub okyjrırlar.

Aksama jələn idi, qunun batmasına
 az kəldi, kəjyn, kzyz, mal-kərə jətaglar
 daltısındaqı tapakarda qərunurlardı.

Səqar, pəraqətlər məi kərə kabəğinə
 ç.kyb çəbanlar dəm jəri soqlan qibi hən-
 qe jəllər ilə mal kərəni, səvəçəqləri bərəsin-
 allərində olan çəmək ilə jərə cüzək çəqub
 səz bir jərə koyrdular.

Kəzalığda qyma-kəzətxənanın kabə-
 gində bir dəstə kəmsəməllər çəqə ilə
 otyyb Bədriyyə xələnin kəz nəvəsi kəmsə-
 məmə Jə'kyb'n səzərinə kuzlak verirdilər.

Təpənün dəhlizində bəzin «neç» səsi və
 onyü dəhlizə «sarı, toprak» əqətəsi dəğ
 daalərə, dəvə tapakara jəğ qibi jəjlırdı, və
 arə-bir səzər dəjirdi.

Ədələt bəq ilə qətdin kuzja,
 Atlar ankləndi, dənədə təjja,
 Çəkərtük pəragdan vyrdyk jəzjət,
 Axəəm qəzətədin bəridə qəlmədi!

Agəclər jaxa, qəntunur jəmizə,
 Kəbəğinə kuzdun toqdam kəməzə,
 Xərdəmə dərdədi, kuzdi, qəmuuzu,
 Onlarında qənun dəbbəğ almədi!

Jaxa, otyr səvən səvən səvəni,
 Kəbəğinə kuzdun toqdam qəvəni,
 Kətyrlyk dərdədi, kuzdi, dəvəni,
 Onlarında hamı, ələ qəlmədi!

By dəkikədə «Ərəb cəbarli» kəzalığında-
 qı, cənaət hənəklə bir dənəmə, bir mə-
 rak və bir fiqr ilə jəzjirdi. Sabah səbh-

Şəkil 10 1927-N5-Sayfa 7.

1928-N12.

Şekil 11 1928-N12.

Bajramımız necə keçdi.

„3ark Kadın“ aynakı beş jurnı, bürüb atığa kadın köçür. Ümumi adət ölkəyə qona beş illi tamam ölkəyə uçur by dökəbirli lida Baxış-zada aduna olan teatrda jubila bej-ranı məclis dəzəldilmişdir. Məclisə çok adam çağırılmışdır; əlbəttə hamıdas çoky işçi qan-lı kadınlır və qənc məsləhəmə və mutadillər-lərdən ibarət idi. Bulur teatrın biletleri aah-ıar və rəjonlardağı işçi qan-lı kadınlır səbə-ləsinə, kadın kilyblarına, kuz məqtablərinə və başka təaqilərlə pəjlaşmışdır. Bynlərdən baş-ka öz səolarına qələnlər, fabriq uçur qəndə-rihinə həjətlər də az dejidir.

„3ark Ka- dın“, mə tam- şanlar, ony savantlar az dejidir. Ony jub- laimda ka- dın kilybları xusysən Əli Bajramol və İbrahim Əlifol ad- na kilyblar, unas peda- goqatı teoxi- kymy, işlə faqultəti, başka unas məqtabləri də ciddi tən- rəq edilər.

Tiqa fabriqasındə işçi kadınlır, İynəmələmə rəməjəndəli ilə səhəş edilər.

„3ark Kadın“ dostları, oim xırdaca məq- tablı kuzlar, qənc taliblər kilyblar uavları havadlı kuzlar by musamərin ən ağır juqləri az boylarına çağırılmışdır və ona

qənc də məsələmə çok cank marəli və juraq oğan bir əqilə qəçdi.

Jubilanın rəsmi cəhəti qəzəl qəçdi. Mə- clisi Əli Bajramol kilybları müdirəsi Qəçli kuz. Qulərlə joldə qəncədir. Zymətin beş illi fa- siləli və qələzəli təzə program uera nəzər ediləcəyi barədə zymətin müdirəsi Ajra Syta- zova joldə atratlı məryzədə bylyndy. On- dan sonra fabriqə çəkənlər də zymətin tərəfdəri bə- rəsində dənədələr. Məclisdən ətik byny qə- tərtilər qı, „3ark Kadın“ başka zymətlərdən başba dənub ən birinci olarək tamamilə jəni kuryəti qəçib də özünü qələli bir zymə qəç- lənəlməyə bəjəq bir tə qərmədir. Zymə idə- rəsinə hə- dylər də ve- nildi. Azər- bəjən Kom- münist Fir- kəsinin Mar- qəzi və Ba- nı Komitəsi tərəfindən zyməti yit- dən Əli Ma- həmməd ol təbriq eddi. Başka idə- rə, məqtab və kilyblardan

başka „Kommünist“ „Jəsi Jo!“ gazətləri ilə „Jukub Mədəniyyət“ və bir də „Həmgərlər İ- fikə“ məcmuələri idarələri də jubilanı təbriq edilər Qıçə saat birde musaməra bitirdi. N. M.

Kadın azad olmalı.

Sosyalist ayra cəmhıyətələri illəklərdən 3ark cəmhıyətələri və əməllərində hələ by çagəcan ərvətlər qələzədən az kərdərlərdən ələndən və xusysən arından əslə bir vəzi- jətdə jəməməkdərlər.

Çok vakt olır qı, ərvət tam mə'nəsə, ilə az ərimin sətin alma qələsi jərinde olır.

Çok ərvət almaq, qəbilə qəsdirməq və baş- ka-başka by qibi səjələr hələ də davam ətrəq- dədir. By qəhdən kəlmə, dətərlərlə lə'nədən-

miş, ərvət və zümə dəvərinin tərti bəjəbrə- ləyə bir dəfəliq niyəjət verməq vakti qəlib çətinədir.

Azərbaycan Sosyalist Əyva cəmhıyətəsinin işçi, müdər, fakir və cətləb kadınları, sizim inkiləbi kommünist aynakımız „3ark Kadın“, nən beş illiq jubilanı mənəsbətilə siz joldə- lən, səmin kəlbimdən təbriq edirik!

Zəkəlxizə Marqəzi İcrəjje Komitəsi sədri
Mizə Təxəkəjə.

Şəkil 12 1928-N12-Sayfa 14.

1928-N12.

KEİMƏTİ 10 KƏPIQ.

1929-cü il üçün iqi həftədə bir dəfə çıxan
sijasi, iktisadi və adəbi əqilli kadən zyrnals.

„ZƏRK KADİNLƏ“

НА АБЫНА
КӘБҮЛ ДІҠЫҠЫР

„ZƏRK KADİNLƏ“ Azərbaycan
Kommynist Firkasinin Mərqəzi Komitəsi,
işçi qatılı kadınlar tə'bisinin mək-
səd və fiqirlərini nəzər edən bir organdır.

„ZƏRK KADİNLƏ“ ən bə-
juq sijasi işləri jazıb təhlil edir,
heqajələr çap edir, qıçıq təsvir-
lər, qundəliq jazajıdan alınmış
əhvalatları qəzəl əqillər ilə ja-
zır, qəncələrin jazılarını və is-
tehsalatdaqi noqsanları çap edir.

„ZƏRK KADİNLƏ“ analara məs-
ləhətlər tə'bisində analıq və çəcyk-
lyk işlərinə dəjir qərəqli mə'lymat
verir: qant təsərrufatına əjid tə'he-
sini byndan sonra qeniələdəcəqdir.

„Zərk Kadınlı“na hər əjda bir dəfə pılsyz ilavələr veriləcəqdir.

ABYNA KIYMƏTLƏRİ

İlde	2 manat.
6 əjda	1 manat.
3 əjda	50 kəpiq.

Byndan sonra zyrnalımlızn butun abyna toplanması və
qəndərməq işləri Umym İttifak Kontraqenti idarəsinə ve-
riləcəqdir. Aynba jazdırıanlar oraja muracəət etməlidirlər.

Kontraqentin adresi: Bəqı Fioletof quçəsi ev № 4.
telefon № 14—89. Məbyat və məkalələr işə
„ZƏRK KADİNLƏ“ idarəsinə qəndərməq lazımdır.

Şekil 13 1928-N12

1929-N3.

Şekil 14 1929-N3.

8 Mart.

Bejnəzərli kommunist kadın qonu - 8 mart-ıqı və qadı kadınların bejnəzərli qon-
 ləridir. By qon bütün dünyədəq, millətlərin
 preletar kadınları, öz kəvvələrinə nəzərdən
 qəyirib də öz aralarında bərbə qıgırçılar
 jəqirlər. O preletar kadınlar by qunda
 bütün dünyədə iklidirlər qı, cəhətin tək b-
 edicələri bəyməyə, kommunist firkasının qəst-
 tənəli jəq ilə qəstə preletarların dıyməz ol-
 dykları məkəddən bənkə bir əqj dəjədir.

By məkəddən sülhə jəyində unyım illik sə-
 jəliş 3yru Cənhyrjəjə jəyində, kapitalistlər ələ-
 bənə olarık bütün dünyədə sosialist iklidirlər.
 jərinəq jəyindəq, məkəddən ibarətdir. By
 qon bütün əsəbi əqləbədə jələbəz əqj və
 qəndi kadınlar kərənkə həkəmələm dökdyr-
 lər.

Bütün sosialist əyrlər illikəmələm ilə-by
 qon əqj və qəndi kadınlarınun kapitalist
 əsərlində xilə olmasınə jəjəm qumadır.

By qon əyrlər illikəmələm preletar ka-
 dınları unyım preletar sənətə əjə əyrlər əl-
 tənə qədədə bəlyməklər. By əyrlər əsən
 ibarətdir? xilk təsərrüfatı kyyilyayməzə hək
 cəhətin jəqəməsi, qənd təsərrüfatı, və sosial-
 ist sənətin kyyilyayməzə, bənk təsərrüfat
 sahəsində kapitalist əqlərinə çəmək və oqlar.
 qəndə kəjək qıbi əyrlərdən ibarətdir. Bütün
 by işləri həjətə qəçiməq jəyində vək kəvvə-
 zi jəpəmək bənk əsə əyrlər məkəddən.

Biz kapitalist əqlərinədən o cəhətə kəvvə-
 tliq qı, bənk ədəvət kyyilyayməzə qılla əsə
 ilikə qdir. Bizim firkə və təqəmələm bənk
 bənk qıgırçılar məkəddən qılla əsə verib hək
 andə həkə odyqəy qəstəir. By qon xilk
 təsərrüfatınun ən qəndə əqləqə qıgırçılar
 kəvvə olar vəsəjli əmələdə jəq ilə, hək həkə o

vəsəjli əmələdə məkəddən illər həkədir.
 Kərəmədəq məsələni bənk əməq qənk
 jənk Lənk dedij qıbi bənk əmələməzə
 qıqıqı ənk. Bir işləjriq qı, ən kəsə bir mək-
 dədə məkəddən əqj və işlə kadınlar, qəndi
 və qəndi kadınlar sənətlərində, ənk əz iş-
 ləndə ənk, bənk əmələq ilədə bənkə, bənk
 işləjriq qı, bənk təsərrüfat kyyilyayməzə mək-
 kəddən kadın qılla qənk ənk. Kadın qılla
 işləməzə cənk əməq qənk kərəmədə
 əmələq, məsələlər dıyməzəy.

1) Sənətlərdə təmələ bənk ənk, 2)
 məsəl sahəsində çəkkən məsələlərinə qə-
 nətəndirəq, sənətlər, artırmək, kadınlar əsərdən
 kyyirlək-əyək jəklərən, jənk bəqəllər-
 nı, kəmə jənk, əmələməzə, və bənkəllər-
 nı, artırmək... 3) Məkəddən əqj kadınların iş-
 ləməzə jəqənd kyyələ kadınlar, dənk
 ənk cənk ənk. 4) 3yru, həkəllər və tə-
 sərrüfat ilədə kadınlar, dənk ənk cənk
 ənk.

By məkəddən ən əsəbi, sənət jəyində,
 əməq kadınların jənkəllər, jənkəllər mək-
 jəyindəq, məkəddən ibarətdir.

Azərbaycanda by məsələ bənk çənkəllər
 rəq qdir. Azərbaycan qənk qəndəq, ənk
 əsərdə ilə məkəddən ən bənk məsələrdən bə-
 rikdir. 8 mart qonunun ən əsə məkəddən-
 də bənk də, qənk əqləmə məkəddən, çənk-
 nı, jənk ənkə bənkəndə dekret verilməsində
 bənkdir.

By məkəddən də by illə kommunist firkə 8
 mart qonunı preletar kadınların məkəddən
 ənk həkəy qon ənk ənk. By qon bənk
 bənk 3yru məsələləri və ənkə təqəllər by
 vənk qıbi ənk kadınların məsələ məsələ
 çənkəllər, bənk ənkə jənkəq, bənkəllər
 jənkəllər və by jənk ən işlə qənkəllər

Şəkil 15 1929-N3-S.1.

Qulməq səhifəsi

Molla Nisanın bazarı lap qasadlamışdır.

Molla Nisa xalası sizlər az tanışsınız. O, orta yaşında qeçmiş qəzvinli və cejnaqlarının çək kuruq və belidə biraz qüvvətli və vaxıdır bir kadındır. By il iğinci dələ ölək „ağası, nənə“ ziyarətinə qədəb qələndən sonra isə lap iğnikləmişdir. Har Çənb Molla Nisa-xalası by iğinci ziyarət ləqinə duşanda az jənində bəyəq bir bələq pəstəhisi, kiymək istəyirdi, ləqin by dələ çək bəyəq səbə əldini sonra-da başa duşmuşdur. Molla Nisa-xalası bazarı çək qasatlaşmışdır, ony „məclislərə“ çəqən az idi. Mənfəddən kəndəli lap bəy idi. İğinci ziyarət ilə bir az əzəndə „mədə“ səlmək istəyən mədədi Molla Nisa-xalası by dələ „dizərdən“ kəyidib qələndə on əvəlçəndə kəmpənijəsinə rast düşdü. İT nci qəpədə pəraxodən düşəb, kəməşən pışvən qələndə arvadların çəkiny çəmələz qəvən mədədi Molla Nisa-xalası əvvəl az qələndə heç insanmak istəyirdi.

— Bələq kəmpənijələrdə çit jəkydyr. Ona qələndə arvadlar çədrətləz qələndə, diğə ləqirbənidi.

Ləqin mədədi Molla Nisa-xalası evinə qəlib əvvələ iğl məğdəbi kələndə, və sonra da bəyəq əqy Əli Hüsejin arvadını, və nədəndə sonra kərdəz, kələndə, tamami ilə çədrətləz

qələndəndə sonra Molla Nisa-xalası vəj məğdəb əldən qələndə... deyə əvvəl çəlməyə bəzəlmişdir.

Mədədi Molla Nisa-xalası on vəj-çək imidi çəkinyə idi. Bydyr çəkinyə ortasınday; na məğdəbiyə qələndə var, na bir imam tələssinə çəqən var və nədə Ələz əqət, tağıl edən...

Mədədi Molla Nisa-xalası az qələndə bələ iməniz. Dənizlə na səjək çəndəyənə və iməniz, xususən turq kadınların na nədən ələni və na cəzə by dələndə jəddən əndikləndə, heç cəzə başına jərləndə bilmir. Ona qələndə də mədə xalası har qün yzın ələq və əl üstəli dənyəyən əlləndən jəzəz, sarəzəli qəmələni də qəyib, çəmələndə, çəkinyəyən qəyib başa, imam-əli məscidinə qədrə və ələqə dələndə ələndən başkə dərt—bələ rələndə ələndən qələndə, ələndən jəməz, dələni təqimən, əqət qəl-qəl edən kəndə, nədəndə qəvən məscid-əndə səjyənəndə, kəmələndə qəl bələndə əqəndən oym bilməyib jəmələndə bəyəq çəkət və evinə kəyidəndə by sədəri dəyər:

— Zəmələndə başa, nəzə dəyənə, əj bələ-əyiqə, ələndə, əmələndə bəyər idi, ələndə də əmələ çəkdi.

Aj jənk mədədi Molla Nisa-xalası... dəndə jəmələndə. Ləqin

Məs'ül mədir: AJNA SYLTANOVA.

„Şərk кадынь“нын pılsyz ilavəsi

TAZA DOĞULAN UZAQLARA
BELƏ QƏMİLƏQ QƏJDİRMƏLİ

Qəmələli bələq əqən pərqən, bir kat kətləyib əndəzəniz üstəndə kəyməli, ələndə, kəlyəndə və jəmləndəndə 1/2 artıq, bəyəndəndə isə 1/2 sm. artıq kəyib qəmələli.

Şəkil 16 1929-N3-S.20.

1930-N6.

Şekil 17 1930-N6.

(Haqqo).

Abdylla Baj iqindi namazına öz joldaşları ilə bərabər məsciddə kəldi. By qunda adati üzrə duqanına bağladı, alındağı təshihini çavira-çavira məscidə tərəf juraldı.

Abdylla Bejo Syra huqyməti sənəi heç bir təsir etməmişdi. Duqan əvvəlqi qibi dolı, öz əvvəlqi qibi canlı və niyyəti idi.

— Zəhmət oglyny heç vecinə qalmır. Dəssən Syra huqyməti bəyən öz huqymətidir, zərrə kədərlə belə cəsin hals dəjismir.

— By sözləri Abdylla Baj, çək eşidirdi. By qun də by sözləri dönmələrin başında dıran cavanlardan eşitdi. Etinə etmədi. Qəhərlərdən ol-bədəqi tərif və kərmət eşitməyəsoqdu.

— Na allah tənkərlər, na şəriət... bynlarda müsəlmanlıqdan Kyry bir əd kəlməqədr. Çaxar için, dəniz oti jeyirlər... Dünjə xarab oty, həjə həcə aradan qəterulub, küzələr uza və bələbrə açk qəzir... Cavənlar top joldan azyb... Abdylla Baj bəyən jəniliqə lənat və nifrat ökyjəyərək maral-dərdəbə zaman hırdən-hıra öz ogly də jadəna duşdu.

Dəniz qəzə rələr olma. Qulaq zəncirin kərmə jərləyər bejvəmlər qibi dağlar başında yğyl-dəyər qəh həkəyər, qəh ağlayər, dəniz və səsi zərblər ilə cəmsəti kərkəyə səbrə. Ogly Səlejman hələ Abdylla Bəjin kərsəsində dıymıy-ı. Uzu-kərməsə kəzərməsə dədəklər jəprək qibi nər, səsi isə mis qibi cıncılləjirdi.

— Heç əjbi jək, kəvyəzən, qədərəm, ləqin ynytma qə, bəzən işimə məne' olma təşəbbəsən də olsən, joldaşlarım əldürməq üçün xylikənlər ilə ol-bir olən bəyənə bəyək biricə xəncər məniməq olcaqdır.

Bir dəhə qəzələrin kərsəsindən qəçdi əkkəvələtin evlədən o kərkəyəc səcəri bir dəhə kytək lərandə çulədə. Səlejman by sözləri dədəqdən sonra bir çk qibi evdən fərlənməş və bir dəhə qəriyə kəjəmməmişdi. Abdylla Baj də o vəkədən

bəri çək cəhmət ilə dolanırda, Səlejmanın olındən hər iş qələ bələcəjim inamırda.

Namazdan sonra Abdylla Baj məsciddən təq çəkəndə, mollə Məhməd onun ən jəkən adamlarından idi, məsciddən bərabər çəkəb Məhdi Baj qələ qəldilər.

Məhdi Baj huqymət adams idi, məhəqəmədə xylyk edirdi, kəkədən jərkəy jəş olmasənə bəkməjəyərək qəndə bəjəy hərəməti oləygy üçün onyənə köy məlmə kək olvərsə idi. Abdylla Baj öz kəzə Qulsun Mollə Məhmədyən jəmədə Məhdi Bəjə verməmişdi. Ləqin Qulsun byna rəzəklək vermirdi Qulsun atası jərində olən və ləqin əvədənsə öz əgər zəhbətə aləndə əldərəz bir qışjə ərə qətməq istəyirdi.

Abdylla Baj byna çək etinə etməirdi. Məhdi Baj qıldən əçkəb evə qələrdən:

— Kəz nə qəro dır, dējirdi, bərdən kəbəkəyər jəkə dējirdilər: kəzə, öz başına kəjən jə tələvəçə qədr jə zyməçəçə, kəzən əkl jəkdyr. Məhdi Bəjin kədirini bəz hırlıq, vək qələ əzədə bəzim əlməzən rəzə dıyər.

Mollə Məhməd də Abdylla Bəjin sözlərinə kəvvət vərđi:

— Bəh, Abdylla Baj kəyən xəşbət olcaq; Məhdi Baj huqymət adamsdır. İndi isə huqymət adamlarınə bəcəsi və niyyəti hər səjən artıkdır. Əjlə adam ilə kəhyim olmaq hər qəmə mıjəsir olma. . . .

Atas by hıqırdı ləqin, Qulsun evdə qəz jəylər ilə təsəllə tapırdı. O, başına kəcə ətəyərən çiyinə kəjəyərək əçləyər və jəlvəyər. Kəzə bədən vəri qəzələrindən əkan jəş dāmlələr, anasın dəsənə təqulurda. Ləqin jəprəgənsə əkəyən əl dədəklər, həkərmək dərəcəsinə qələyər pozyl-mıydy.

— Kəzən bəydir, özünü niyə hələq edirsən? . . .

Qulsun anasın by sözlərindən dəhə də jərəqləndi, başını anasın kəjnyə kəjəyərək bərdən ağladı:

— Ana, niyə nəm bəylə insənsə iş dıyır. Məhdi Bəj qərəndə mənim təqlərim bəz-biz dıyır, məni ona niyə ərə verir. . . . Ana, məni jəzəgən qəlsin, məni təndən əjnlə bilmərəm məni əldir, ləqin by evdən çəkərməyə rəzə olma. . . . Qulsun ağlayırdı. Anası Fətmədə ağlayırdı. . . .

Şəkil 18 1930-N6-S.7.

TURQJƏ KADINLAR NƏ CUR JAŞAJR.

Azərbaycan illərində Turqjədə kadın hərəqatı artıq canlanmışdır. Bu hərəqat «Kadın birliji» adı ilə bir təşkilat rəqəbrliq etməqdədir. Kadın birliji hələliq İstambylüdə qüri qəmiş byrzyarja və zıfals kadınların təşkilatıdır. Bu təşkilat 24-ci İlə Müdafiə Hükük Milli Cəmiyyətin kadın seksiyasından təşkil edilmişdir. Turqjədə olan xalk fikri si by cəmiyyətin əzaqları üzərində kiryılmışdır. Ancak «Kadın birliji» by cəmiyyətin jolile qetməyə əz programından bütün siyasi məsələləri çəkərmiş; birliqin məqsədini ancak kadınların mədəni səviyyəni kəldirmək və qənc nəslə tərbiyələndirmək dairəsində məhdudlaşdırılmışdır. Byna qəra də «Kadın birliji» jalmış mədəni bir təşkilat təşkilində həllijəyə başlamışdır. Birliqin jalmış mədəni mərif işlərindən jəpəşməsinə səbəb Turqjədə kadınların çox qərinə kəlməyə olunmuşdur. Turqjə kadınları qışlərin əsiri olmuşlardır. Çünki jəza açk evlərində başkə jərə qətməli və qışimin hər zulumana kətləşməli idilər. İqj əzəvətlək Turqjədə də qəniş məjdən olmuşdur. Turqjə kadınları restoranə və sair ictimai jərlərə qətməq həkkədən məhrim idilər. O, tramvajda ka-

İstambylüdə kadınlar cəmiyyətinə Aliə və Niqar vətənlər kadınları qışlərlə bir həkükə məllə ölməyə həkkədən məhrim edərmiş.

Əzəvətlər bəqən pərdə ilə əjzələmiş xınaylı bir jərdə cətməmiş idilər. Turqjə kadınları əz arlı fəjtenə cətmə bilməz və qəzarqəş onayla kəlkə qətməq həkkədən məhrim idilər. Byna qəra də «Kadın birliji» siyasi məsələlər ilə məşğul olmaqdan vəz qəçərəq ancak kadınların jəşəyis cətməsinə artıq əhəmiyyət verməyə başlamışdır.

İndi Turqjə kadınları daha qəçmişqi qili jəşəmişlər. 1926-cı İlə Turqjə cəmiyyəti çox əzəvətləliqə jəgəv etməq və kadınların həkükəyri qışlərlə ilə hərabərləşdirməq həkkədən kənyən nəqə etməq İstambylüdə kadınların əsirlərindən bəci davam edib qəlan əfətlərdən kiryərməmişdir. Həzərədə Turqjə kadınlarının əzəvətləliqə bütün məqətblər açılmışdır. Onlar əsədijji sənətə (dəktör, həkükə şumas, mühəndis və sairə) məşğul ola bilərlər. Ancak jəmə də kadınların siyasi məşğul olmağa ixtiyarə jəkdür. Turqjə cəmiyyəti kənyən əsasında kadın seçqi həkükəyri verilməmişdir. Kadın siyasi işlərdə nə aktiv və nə passiv işləq etməqə həkkə dəjəldir. Kadınların siyasi həkükəyri məhrim olmaları əzəvətləliqə «Kadın birliji»-nin əzəvətləliqə məsələsini ortajə surməmişdir.

İstambylüdə kadınların əzəvətləliqə həkkədən məhrim olmaları təşkilatı cətməmişdir.

14

Şəkil 19 1930-N6-S.14.

DİZİN

4 ildir qi, 121
acıken, 127
açıldı, 135
açur, 48
açırsan, 131
adama, 109
adamdı, 124
agac, 103
'aile, 90
ажьгьг, 138
'aklı, 76
al, 133, 147
almaq, 48
алгьдъ, 142
alıp, 133, 147
ana, 48
ананьп, 105
anlatıyordu, 142
anlat-Ø, 147
aradıkları, 55
aradıkları, 78
ararıldığı, 78
ararılmaktadır, 55
arasında idi, 124
arkadan, 111
artarsa, 144
artık, 48
artık, 54
артк, 54
artırsak, 144
arvad, 90
arvadları, 55
арвадънь, 55
arvat, 90
asjada, 110
atam, 117
atamsan, 123
atıldılar, 135
atımı, 117
ayile, 90
azyb, 136
baclısı imiz, 125
bahırdı, 71
bahtındanmı idi?, 120
bahub, 90

бакдъ, 71, 90
bakmadı, 90
baqub, 71
Bakü'nüñ, 105
balaca, 114
balaca iqən, 127
başına, 48
бажьпъ, 107
batar, 141
bayrağıñız, 117
bazlamızdır, 131
belki, 121
bəlqə, 61
ben, 68, 91
bən, 68
beñzeyor, 59
bilər, 141
bilir, 138
bilirsən, 144
bilməjir, 138
bilmeliyiz, 150
bil-sünler, 147
birisi imiz, 125
bizdə deyil, 128
borcudur, 57
bu, 63, 68
bu imiş, 125
burağ-, 64
bü/öyük, 61
by, 68
byjyrynyz, 117
bynyn, 63
byrada imiz, 125
bəjuq, 61
bırakıb, 64
canlı, 64
canlı, 64
cebhe, 52
cəbhənin, 104
cebhesinə, 68
cəbhəsinə, 52, 68
cihetse, 114
corablarь, 118
cümleden, 111
çagьrmaь, 150

çagьrьrьk, 131
çajın, 104
çalışacağız, 140
çalışmışdır, 136
çalsın, 133
çalışmakdadьrlar, 138
çeqəlim, 133
çihur, 91
çıkarsa, 148
çıkub, 91
çobanlısan?, 129
çoh, 72, 92
çok, 59, 72, 76, 92
çoq, 59, 72, 76, 92
çoqdur, 123
çьksa, 148
çıkaram, 130
çıkır, 91
çıxdı, 91
dağlar, 83
dağlarının, 83
dalğalı, 48
danışmaqđansa, 148
daş, 83
dazlar, 83
dazın, 105
dik, 76
dinletsünler, 133
divar, 57
divarda, 57
doğrı, 57, 115
doğru, 92
dogry, 57, 92, 115
dogym, 83
doqtora, 109
dörd, 93
dörtəden, 93
dunqu, 121
duşdu, 135
duşər, 141
dutan, 83
dutub, 68
duygulu, 93
duyquları, 93
düşir idi, 142
düşünmek, 52
dyjgylyar, 93
dytmyzdy, 83
dytyb, 68

dört, 93
əd əbijjat, 52
edə, 146
edebiyat, 52
edəcəjiz, 140
edilirse, 145
edilmizdir, 131
edim, 133, 147
ədir, 138
edirmiz, 143
elde ətmişiz, 51
əlejhinə, 57
əlifbanı, 107
əlində, 110, 117
eline, 52
əlləri, 52
elmasla, 113
əlmasla, 113
eri, 52
eriñ, 117
esiri, 81
əsiri, 81
etməqdədir, 138
etmişdir, 51, 131
etmişiz, 136
ev, 103
evə, 109
evinə, 51
əvine, 51
fiqirdə iqən, 127
fiqirləz, 52
ğaza, 87
geçerim, 130
geçirim, 138
gelmiyor, 138
gelsek, 148
gəzətəsidir, 123
gibi, 76, 93
gidelim, 133
göge, 61
gönderübler, 136
gördüñ mü?, 132
gördüñmi?, 151
göre, 52, 61
göresin, 146
gör-üm, 147
göz, 87
gözimi, 107
gözlerinden, 117

gözlerini, 61
gü/özel, 61
gülsün, 133
gün, 65
güneşin, 104
günki, 121
Güzel miydiler?, 129
hadisələr, 118
haqqında, 55
hakkında, 55
haklı dəjil, 128
hal, 49
halby qi, 121
halvası, 117
həkim, 72
hər qəsə, 72
herkes, 72
hesab, 72
hikayə, 103
huqyməti, 73
hükümeti, 73
ışığı, 54
ızdırab, 79
ictimai, 57
içəri, 115
için, 94
içün, 65, 94
idarelerde, 48
idiyorlar, 138
idiyorsunuz, 131
iki min, 68
ikinci, 76
il, 100
iller idi, 124
imdi, 98
imdi ise, 126
imdi isə, 126
inanmayacaqdır, 131
inkılabının, 57
insancasına, 114
insanı, 117
insanın, 105
iqinci, 76
istemirmiş, 143
istiyormuş, 144
iş, 57
işde, 110
işdir, 123
i'tikad imiş, 125

itmemişdi, 142
itmiyormuş, 143
iz, 103
izini, 107
jakın, 72, 99
jarırlar, 131
javrysna, 109
jaxtı, 72, 99
jaxtılazarsa, 127
jaz, 87
jazajyr, 59
jetirməli, 150
jokdyr, 72, 101
jokladı, 135
jol, 59, 103
joly, 107
juqsəldəlim, 81
juqsəldəq, 147
juzlərcə, 114
jykarı, 100, 115
jykyja, 98
jyxarıda, 72, 100
jənəldi, 135
kabakca, 76, 114
kabakca, 76
kabdan, 111
kadın, 103
kadın değılmidir?, 129
kadındır, 123
kadınlar, 54, 118
kadınların, 48
kadınları, 54
kadın, 103
kadınlar, 118
kadınlarının, 117
kalb, 78
kaldınız, 132
kalemiñiz, 87
kalhdı, 94
kalkması, 94
kalqub, 94
kalmışsan, 131, 136
kalmışdır, 136
kampanjası, 78
karıyı, 107
karı, 63
karı, 63
kardaşımla, 113
kardaşlar, 49

kardaşlarına, 49
kardazımla, 113
karşı, 95
karşu, 95
karzı, 95
kəlbimdən, 78
kerbelayı, 107
kız imiş, 125
kimi, 93
kitab, 79
qomşudan, 95
komzylar, 95
qonşu, 95
qo'operatif, 59
qorhı, 95
qorhu, 72
qorqđım, 132
qorqudarax, 95
korky, 95
korkyja, 72
köhne, 73
qulübe, 109
qurtarmalı, 150
qurultayı, 107
quşlar, 118
qutu, 63
kuvvəsini, 107
küçük değil, 128
kyzlarına, 109
lambayı, 107
layıq değil, 128
lazım değil, 128
lazım dejidir, 128
lazımdır qi, 121
maħal, 48
mekteblerden, 111
men, 68, 91
mən, 68
mənım, 91
məqtəbdə, 110
mətbuat, 49
məskyl idilər, 124
miljonlarca, 114
milyonlarca, 114
min, 68
minlerce, 69
minlərcə, 69
mintəkəsi, 53
mollalar, 118

mübarezesinə, 65
obiri, 57
oğlan, 59
ogly, 59
oğumağı, 72
oğuyub, 96
oğkundi, 72, 96
oğkunur, 138
oky, 76
okyjyrlarmъ?, 151
ola, 146
olacağım, 140
olacaq idi, 142
olacakdr, 140
olar, 141
olardъ, 142
olarmi?, 151
olasın, 146
olmalıdır, 150
olmasa idi, 142
olsa, 132, 148
olsam, 148
olsan, 148
olsun, 59
olsyn, 59
oluñ, 133, 147
olybmız, 144
olыр, 138, 141
onlara, 49
onynla, 59
otakda, 110
oturduğ, 132
oxycylara, 72
oxzajır, 59
öbiri, 57
ölecekdir, 140
ölüyoruğ, 131
öperim, 141
ötri, 57
öz, 61
pəncərənin, 105
pərdədən, 111
pəs, 78
pislenmeyüb, 78
qəlindi, 124
qəlmişdirsə, 148
qəlmişsə, 145
qəntli, 57
qəsməli, 150

qet, 133
qətirsinlər, 133
qibi, 76, 93
qimindir?, 120, 129
qıtab, 79
qun, 65
qəhnə, 73
qərdun, 132
qərə, 52, 61
qərunurdu, 142
qəzdən, 87
qəzəl, 61
qəzlərini, 61
Radi' o, 59
ruhunuñ, 104
sağ, 81, 97
sağ, 81, 97
saga, 109
sağçılar isə, 126
sahildən, 111
sağla, 96
saja, 146
sajını, 107
sağ, 97
saklamak, 96
saklayordı, 96
sal-ağ, 147
salamlazdı, 132
salırdı, 142
şanayi', 103
satazarlar, 140
sebeb, 78
səbəblər, 78
sevgi, 81
sıhıub, 97
sıkıyor, 97
sonra, 48, 115
soñra, 49, 115
soñraki, 121
söyle-sin, 147
söylüyorsun, 138
sud, 81
surməjə, 52
suyı, 107
sürükleneceksin?, 151
sıkdı, 97
şarkdan, 111
şimdi, 98
şişeni, 107

şura, 63, 103
tarihdən, 111
teatro, 59
terbiye, 53
tikmek, 83
tiqildiqdən, 76
tiqilən, 83
tiqilib, 57
toğma, 83
toğru, 92
toğuyuñuz, 132
toplannıladı, 142
toplansınlar, 147
töken, 83
töküm, 133
Turqjə, 65
təqən, 83
uçdılar, 132
uçun, 65, 94
umidini, 65
uşaqlar, 118
uşaqlıqda iken, 127
uykuda, 98
uzaq, 63
uzv, 87
'uzv, 87
ülkemiz, 65
vahşi, 72
vardır, 123
varki, 121
varmı?, 129
varsa, 126
vatanımız, 117
vazifesi, 52
vəhşi, 72
verdilər, 132
verdim, 132
verilir, 51
vərmelidir, 51
verirmiz, 143
versin, 147
veşika, 81
vəsikə, 81
vəzifə, 52
vəzifəji, 107
yağın, 72, 99
yağşı, 72, 99
yaqın, 72, 99
yaqşıca, 99

yapışmışdır, 78
yaşadım, 135
yaşayor, 59
yavrusı, 117
yaza, 146
yazarsam, 144
yerde, 110
yıl, 57, 100
yoğ, 101
yoğdur, 72
yoğ, 101
yoğ idi, 124
yoğdur, 72
yoğmuydı?, 120, 129
yoğsa, 127
yoğsul, 103
yolda, 110
yolu, 59
yoluñ, 105
yuğarı, 72, 100
yuğuya, 98

yuğarı, 72, 100
yüksek, 81
yüzine, 109
yüzlerce, 114
yzyn, 63
yzak, 63
yzakları, 118
zahmete, 52
zahmetkeş, 52
zamanda, 110
zəhmətə, 52, 87
zəhmətqəz, 52
zənciri, 53
zincirinden, 53
zəvkmi alır?, 120
zubhə, 79
zyra, 63
əlqədə, 61
əlqəmizi, 117
ətru, 57
ıslık, 54